ASES
CADEMY OF SCINTIFIC AND

IV. INTERNATIONAL MIDDLE EAST SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

EDITOR
RAMAZAN YİĞİT

CONGRESS BOOK

ISBN:978-625-92474-4-1'

INTERNATIONAL
4. ORTADOGU SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

FEBRUARY 27-28, 2026
ANKARA, TURKIYE

EDITOR
Ramazan Yiğit

COPYRIGHT © 2026

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ASES PUBLICATIONS – 2026©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

13.03.2026

ISBN: 978-625-92474-4-1

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

INTERNATIONAL
4. ORTADOGU SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

FEBRUARY 27-28, 2026
ANKARA, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

Evrak Tarih ve Sayısı: 13/01/2026-697875

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü

Sayı : E-33440855-900-697875 13/01/2026
Konu : Düzenleme Kuruluna Akademisyen Temsilciliği Seçimi (Doç. Dr. Engin ÖZDEMİR)

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 12.01.2026 tarih ve E-696974 sayılı yazınız.

Bölümünüz Öğretim Elemanı Doç. Dr. Engin ÖZDEMİR'in, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli ve 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararında yer alan "**Doçentlik başvuru şartlarında, adayın yer aldığı bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur**." hükmü gereğince, ASES (Academy of Scıentıfic and Educatıonal Studıes)) tarafından düzenlenecek kongrelerde akademisyen temsilcisi olarak görevlendirilmesi Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Öğr.Grv. Mehmet ÖZCAN
Yüksekokul Müdürü

Dağıtım:
Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğüne
Sayın Doç.Dr. Engin ÖZDEMİR (Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölüm Başkanlığı - Bölüm Başkanı)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSR0Z5V2V2 Pin Kodu :21362
Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=3837&eD=BSR0Z5V2V2&eS=697875

Adres:Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü
Telefon:422 211 86 77 Faks:422 211 86 78
e-Posta:mmyo.inonu@inonu.edu.tr Web:http://www.inonu.edu.tr/mmyo
Kep Adresi:inonuuniversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Özlem KARAKUŞ
Unvanı: Memur
Tel No: 4223410585

Bu belge,güvenli elektronik imza ile imzanlamıştır.

ASES
KONGRE ORGANİZASYON YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Sayı : T-100-145 13.03.2026
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 27-28 ŞUBAT 2026 tarihleri arasında ANKARA 'da düzenlenen ASES Uluslararası 4. ORTADOGU Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların %48.94'ü Türkiyeden ve %51,06'sı yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur.Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı:47
Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 23
Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 24
Katılımcı ülke sayısı: 6 ülke
Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (18 katılımcı), Özbekistan (1 katılımcı), Romanya (1 katılımcı), Iran (1katılımcı), Pakistan (3 katılımcı), Türkiye(23 katılımcı)

Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI
Chairman of the Organizing Board

Adres: Hamidiye Mahallesi İnönü Caddesi 43/19
Battalgazi /MALATYA

Telefon No: 0 850 474 30 06
E-Posta: iletişim@kongreases.com

DUZENLEME KURULU BASKANI

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKİSTAN)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. ELMAN QULİYEV

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

(AZERBAYCAN)

Prof. Dr. MİNE KAYA KEHA

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. BEKİR ÇAR

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Naseem AKHTER

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKİSTAN)

Assoc. Prof. Nurhan ÖZKAN KUŞ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. AYNURE ELIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assist. Prof. Emrullah BANAZ

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. Mehmet MİMAN

HARRAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. Mehtap KARACİL

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Dr. ÜLKER BAXŞİYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

(AZERBAYCAN)

KOORDINATOR

EYLÜL ERDOĞMUŞ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. ADNAN ÜNALAN

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. AHMET VECDİ CAN

ULUSLARARASI VİZYON ÜNİVERSİTESİ (KUZEY MAKEDONYA)

Prof. Dr. Ahmet FEYZİ

ANKARA MÜZİK VE GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ATİLLA DÖL

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Barış KARAELMA

ANKARA MÜZİK VE GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BAŞAK HANEDAN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BEJTULLA IRON

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONYA)

Prof. Dr. BERRABAH HAMZA MADJID

UNIVERSITY OF RELIZANE (CEZAYİR)

Prof. Dr. BOUMAZZOU IBRAHIM

UNIVERSITE IBN TOFAIL (FAS)

Prof. Dr. BÜLENT KARA

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cengiz ŞENGÜL

Akdeniz ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. CHEE-MING CHAN

UNIVERSITI TUN HUSSEIN ONN (MALEZYA)

Prof. Dr. Dündar YENER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC

Zagrep Üniversitesi (HIRVATİSTAN)

Prof. Dr. Elif Asude TUNCA

LEFKE AVRUPA ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Prof. Dr. ELVAN YALÇINKAYA

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ERKAN GÖKSU

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. FATİH BAŞBUĞ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. FATİH DUMAN

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fevzi KASAP

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Prof. Dr. GÜRER GÜLSEVİN

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HAKKI ÇİFTÇİ

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HALİS ADNAN ARSLANTAŞ

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

(TÜRKİYE)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HASAN AKGÜL

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (FAS)

Prof. Dr. Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. IOSEFINA BLAZSANI BATTO

AZERBAIJAN UNIVERSITY OF LANGUAGES (AZERBAYCAN)

Prof. Dr. İBRAHİM ÖRÜN

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. İBRAHİM ÖZTÜRK

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Karim MİRZAEE

TEBRİZ İSLAMİ SANATLAR ÜNİVERSİTESİ (İran)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. KAYA YILDIZ

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. MANOLE COJOCARU

TITU MAIORESCU UNIVERSITY (ROMANYA)

Prof. Dr. MEHTAP AYDINER UYGUN

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Merziyye NECEFOVA

MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ (AZERBAYCAN)

Prof. Dr. MİKAİL MAHARRAMOV

LANKARAN STATE UNIVERSITY (AZERBAYCAN)

Prof. Dr. MİTHAT UYSAL

DOĞUŞ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUHİTTİN YILMAZ

SİNOP ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUSTAFA KARATEPE

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MORAKENG EDWARD KENNETH LEBAKA

ZULULAND UNIVERSITY (GÜNEY AFRİKA)

Prof. Dr. NAİLE BİLGİLİ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

PROF. DR. NAZIM İBRAHİM ÜSKÜP

KRİL METODİ ÜNİVERSİTESİ (MAKEDONYA)

Prof. Dr. Necati DEMİR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. NEVZAT TOPAL

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. NURETTİN KONAR

HALİÇ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. RAUL DUARTE SALGUEIRAL GOMES CAMPILHO

ISEP UNIVERSITY (PORTEKİZ)

Prof. Dr. SELAHATTİN AVŞAROĞLU

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONYA)

Prof. Dr. Süreyya TEMEL

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. TURHAN ÇETİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. TURGUT BAYRAMOĞLU

BAYBURT ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. TÜRKAN ERDOĞAN

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. UĞUR BÜYÜK

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. QASIM HACIYEV

AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES (AZERBAYCAN)

Prof. Dr. VALENTIN STOYANOV

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ (BULGARİSTAN)

Prof. Dr. VIOLETA MADZOVA

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONYA)

Prof. Dr. YAHYA MUSTAFA KESKİN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. YÜKSEL KAPLAN

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ASLI KURNAZ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. A. Bahadır DARI

Yalova Üniversitesi (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ABDULLAH KARATAŞ

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. AHMET KURTOĞLU

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. AHMET MAZLUM

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. AHU TANERİ

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. AZAM KÖRBAYRAM

ULUSLARARASI VİZYON ÜNİVERSİTESİ (MAKEDONYA)

Assoc. Prof. Aydın ZOR

Akdeniz ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. CANTÜRK CANER

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. CHINGIZ MAMEDOV

BAKU STATE UNIVERSITY (AZERBAYCAN)

Assoc. Prof. Cüneyt COŞKUN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ÇAĞDAŞ ÜMİT YAZGAN

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. DIVYA VINAYACHANDRAN

SRM INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY (HİNDİSTAN)

Assoc. Prof. Edina SOLAK

ZENİCA ÜNİVERSİTESİ (BOSNA HERSEK)

Assoc. Prof. Elman CEFERLİ

NAHCİVAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ (AZERBAYCAN)

Assoc. Prof. Emrah LEHİMLER

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. FATMA BİRGİLİ

MUĞLA SITKI KOCMAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Faik ELEKBER

MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ (AZERBAYCAN)

Assoc. Prof. Fayruza H. GARİPOVA

BAŞKURT BEŞERİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ (RUSYA)

Assoc. Prof. GÖKÇE YÜKSELEN PELER

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Gülnaz SATTAROVA

Özbekistan Edebiyat ve Folklor Bilimler Akademisi (ÖZBEKİSTAN)

Assoc. Prof. HATİCE ÖZDEMİR

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. HAVVA ŞABAN

ULUSLARARASI VİZYON ÜNİVERSİTESİ (MAKEDONYA)

Assoc. Prof. İBRAHİM ÖZTÜRK

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Koray ÇELENK

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Lidiya ABUBAKIROVA M.

AKMULLA DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (RUSYA)

Assoc. Prof. MAHMUT ÇİTİL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Marlan NEGIZBAYEVA

EL-FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ (KAZAKİSTAN)

Assoc. Prof. MUHAMMAD JEHANGIR

ABDUL WALİ KHAN UNIVERSITY (PAKİSTAN)

Assoc. Prof. NASEEM AKHTER

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKİSTAN)

Assoc. Prof. Nazira TASHPOLATOVA

ÖZBEKİSTAN GAZETECİLİK VE KİTLE İLETİŞİM ÜNİVERSİTESİ (ÖZBEKİSTAN)

Assoc. Prof. NİZAMÜLMÜLK GÜNEŞ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. NURHAN ATALAY

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ŞEHİDA RİZVANÇE

ULUSLARARASI VİZYON ÜNİVERSİTESİ (MAKEDONYA)

Assoc. Prof. Tahir ŞAHBAZOV

MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ (AZERBAYCAN)

Assoc. Prof. VICTORIA ROCACIUC

INSTITUTE OF CULTURAL HARITAGE (MOLDOVA)

Assoc. Prof. VOLODYMYR MESHCHERIAKOV

STATE BIOTECHNOLOGICAL UNIVERSITY (UKRAYNA)

Assoc. Prof. Yıldız SADETTİN

BAĞDAT ÜNİVERSİTESİ (IRAK)

Assoc. Prof. Zafer LEHİMLER

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Zoya Nikolaevna KİRİLLOVA

KAZAN FEDERAL ÜNİVERSİTESİ (RUSYA)

Assist Prof. AHMET AYTAÇ

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ALDEMIR MALVERIA DE OLIVERIA

UNIVERSITY CENTER FOR HIGHER EDUCATION OF AMAZONAS (BREZİLYA)

Assist. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Assist Prof. CEBRAİL TURNA

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist Prof. DOSS PARIMALA

UNIVERSITY OF DELHI (HİNDİSTAN)

Assist Prof. DR. DINOOP K

MAHATMA GANDHI UNIVERSITY (HİNDİSTAN)

Assist Prof. FRANCISCO JAVIER PALACIOS-HIDALGO

UNIVERSITY OF CÓRDOBA (İSPANYA)

Assist Prof. EŞREF AKMEŞE

BATMAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. FATMA ALASLAN

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Assist Prof. İmran UZUN

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. RAJA MOHAMMAD LATIF

PRINCE MOHAMMAD BIN FAHD UNIVERSITY (SUUDİ ARABİSTAN)

Assist Prof. MEENAKSHI INGOLE

UNIVERSITY OF DELHI (HİNDİSTAN)

Assist Prof. Nuran MALTA-MUHAXHERİ

PRİŞTİNE ÜNİVERSİTESİ (KOSOVA)

Assist Prof. OĞUZ HAN OZTAY

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. OKTAY KIZKAPAN

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKİSTAN)

Assist Prof. Perizat ERTEYAVA

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Dr. Ahmet AKALIN

RADYO VE TELEVİZYON ÜST KURULU (TÜRKİYE)

Dr. Damelia SADYKOVA

KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (KAZAKİSTAN)

Dr. GULSHAD SAIKENOVA

KAZAK MİLLİ KIZLAR PEDAGOJI ÜNİVERSİTESİ (KAZAKİSTAN)

Dr. Karlygash ASHIRKHANOVA

ATIRAV ÜNİVERSİTESİ (KAZAKİSTAN)

Dr. NASEER AHMAD

International Islamic University (Pakistan)

Dr. Özgür YILMAZKOL

TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON KURUMU (TÜRKİYE)

Dr. Sanabar DJUMANOVA

ÖZBEKİSTAN GAZETECİLİK VE KİTLE İLETİŞİM ÜNİVERSİTESİ (ÖZBEKİSTAN)

Dr. Zabarjad BABAJANOVA

ÖZBEKİSTAN GAZETECİLİK VE KİTLE İLETİŞİM ÜNİVERSİTESİ (ÖZBEKİSTAN)

Dr. Züleyha ZOR

Akdeniz ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
Azerbaijan	18	38.30%
Pakistan	3	6.38%
Uzbekistan	1	2.13%
Romania	1	2.13%
Iran	1	2.13%
Turkey	23	48.94%
TOTAL	47	100%

IV. INTERNATIONAL ORTADOGU SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

FEBRUARY 27-28, 2026
ANKARA, TURKIYE

ONLINE

CONFERENCE PROGRAM

ID: 269 738 6033

PASSWORD: ases06

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Doç. Dr. Metin MENEKŞE

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Erdoğan Gürbüz Doç. Dr. Ümran Ozan Karahan	Uşak Üniversitesi	GALATLARIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE BATI ANADOLU'YA AKINLARI
Erdoğan Gürbüz Doç. Dr. Ümran Ozan Karahan	Uşak Üniversitesi	BATI ANADOLU'NUN FETİH SONRASI BÜYÜK İSKENDER'İN BÖLGEDEKİ YÖNETİM POLİTİKASI
Prof. Dr. Bayram AKÇA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA HATAY MESELESİ
Prof. Dr. Bayram AKÇA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA MUSUL MESELESİ
Doç. Dr. Metin MENEKŞE	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	19. YÜZYIL OSMANLI GÖÇ SİYASETİNDE SURİYE VİLAYETİ: STRATEJİK YERLEŞİM VE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ
Ayşe AKAY		ARABİSTAN`DA BİR İHTİLAL VEHHABİ İSYANI `NIN OSMANLI HÂKİMİYETİNE ETKİLERİ

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:2 / MODERATOR
Doç. Dr. Ergün ARDA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Simay KORKMAZ	Hacettepe Üniversitesi	BALE SANATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ, FEMİNİST PEDAGOJİ VE BEYAZLIK ÜSTÜNLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ
Doç. Dr. Nazan Handan AYDIN Elis CESUR	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	SOSYAL MEDYANIN ORTA DOĞU MERKEZLİ TOPLUMSAL HAREKETLERE ETKİSİ: FİLİSTİN ÖRNEĞİ
Dr. Yasin DEMİRCİ Öğr. Gör.Hamide SOYSAL DEMİRCİ	MEB Bozok Üniversitesi	DİJİTAL SANAT UYGULAMALARININ OKUL YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Yasin DEMİRCİ Öğr. Gör.Hamide SOYSAL DEMİRCİ	MEB Bozok Üniversitesi	ERDEM–DEĞER–EYLEM ÇERÇEVESİNDE GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNİN OKUL YÖNETİMİNE KATKISI
Doç. Dr. Ergün ARDA	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	KÂBE TASVİRLERİ II
Musa YILDIRIM Prof. Dr. Fulya YÜKSEL ŞAHİN	İzmit Bilim ve Sanat Merkezi Yıldız Teknik Üniversitesi	POZİTİF ŞEMALAR: ŞEMA TERAPİ BAĞLAMINDA KURAMSAL BİR İNCELEME

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL: 3/ MODERATOR
Dr. Öğr. Üyesi Makbule KAPLAN ÖZEKES

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Makbule KAPLAN ÖZEKES	Sinop Üniversitesi	TEK ADIMDAN ÇOK ADIMLI ŞEMALARA: SABİT NOKTA İTERASYONLARININ GELİŞİMİ
Monireh Yücel Emel Tamahkar Irmak Aycan Yiğit Çınar Bilgen Osman	Bursa Uludağ Üniversitesi	Yüzey baskılanmış Bakteriyel Selüloz Temelli SPR Sensör ile Escherichia coli Tayini
Öğr. Gör. Dr.Parisa Ebrahimpour Moghaddam Tasouj Doç. Dr. Monireh Yücel	Ankara Medipol Üniversite Bursa Uludağ Üniversitesi	Streptavidin–Biyotin Bağlanma Kararlılığı Üzerindeki Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi için Langevin Tabanlı Hesaplamalı
Eren Gazi KARACA Muhammet Can KESKİNKILIÇ Abdultalip YILMAZ Prof. Dr.Adnan AKKURT	Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi veTicaret A.Ş. Gazi Üniversitesi	MULTİKALİBRE KAPSÜL ÇAKMA SİSTEMLERİNDE KUVVET OPTİMİZASYONU VE PROSES YETERLİLİK ANALİZİ
Eren Gazi KARACA Muhammet Can KESKİNKILIÇ Abdultalip YILMAZ Prof. Dr.Adnan AKKURT	Bursa Uludağ Üniversitesi Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi veTicaret A.Ş.	MÜHİMMAT ÜRETİMİNDE DÜŞÜK MALİYETLİ OTOMASYON SİSTEMİNE SAHİP MAKİNE TASARIMI
Esra KUL Aysun EKŞİOĞLU	Ege Üniversitesi	Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sigara Kullanım Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler ve Sigara Bırakma Yönelimlerinin Değerlendirilmesi

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Dr. Ahmet BÜYÜKEKE

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Mohamad Samer KANSOU Fatih AKKURT Nida ARASAN	Gazi Üniversitesi	BOR KATKILI İNDİRGENMİŞ GRAFEN OKSİT NANOAKIŞKAN ELEKTROLİTLER ARACILIĞIYLA VANADYUM REDOKS AKIŞLI BATARYA KİNETİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ
Mehmet Emin Akdeniz Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu	Gazi Üniversitesi	AGRICULTURAL WASTE AS A SUSTAINABLE ADSORBENT FOR THE EFFICIENT REMOVAL OF ACID VIOLET 90 DYE
Eldaniz Nasibli Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu	Gazi Üniversitesi	ADSORPTIVE REMOVAL OF AV 90 DYE USING NATURAL HALLOYSITE
Göknur KARAKOÇ Prof. Dr. Murat BİLEN	Gazi Üniversitesi	ALTERNATİF YÖNTEMİ İLE DEMİR BORÜR ÜRETİMİ
Dr. Ahmet BÜYÜKEKE	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	GELENEKSEL DERİN ÖĞRENMEDEN İSTEM MÜHENDİSLİĞİNE: YÖNELİM BAZLI DUYGU ANALİZİ LİTERATÜRÜNÜN SCOPUS TABANLI TEMATİK HARİTALANMASI (2019–2025)

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:5 / MODERATOR
Ülkər Elman qızı Baxşiyeva

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	ƏLƏMDAR QULUZADƏNİN "ALAY KOMANDİRİ" POEMASINDA ERMƏNİ İŞĞALÇILARINA QARŞI ƏDƏBİ ÜSYANI
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi	MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞINDA POEMA JANRI
Kamalə Əzizli	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İngilis dilinin inkişafında müasir metodlar
Ülkər Elman qızı Baxşiyeva	ADPU	POEZİYAMIZDA MUSTAFA KAMAL ATATÜRK OBRAZı
Mahmudova Mehriban Akif q	ADPU	Müasir dilçilikdə ingilis dilinin qlobal təsiri
Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı	ADPU	Dilimizdə varvarizmlərdən istifadə halları

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:6 / MODERATOR
Prof. Dr.Elman Guliyev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Bənövşə Əsgərova	ADPU	İngilis dilində ekvivalentsiz vahidlər və onların tərcümə yolları
Səkinəxanım Vəliyeva	ADPU	E.Heminqueyin “Əlvida silah!” əsərində “mənəvi tənəzzülə uğramış nəsil” problemi
Sevda Xəlilova	ADPU	Frazeoloji vahidlərin tərcümədə yaratdığı çətinliklər
Associate Prof. Ulviyya Hajiyeva	ASPU	THE ROLE OF "WORD" IN THE DEVELOPMENT OF DIFFERENT LANGUAGES”
Abbasbeyli Valide	ADPU	Sinonimlerin ve antonimlerin üslup açısından rolü (Çağdaş Azerbaycan dili kaynakları temelinde)
Prof. dr.Elman Guliyev	ADPU	Oljas Süleymenov yaradıcılığının milli-estetik xüsusiyyətləri

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:7 / MODERATOR
Lale MUSAYEVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Sevda Ağayeva Aydın baş	ADPU	AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DILLƏRININ TARIXI–MÜQAYISƏLI SÖZLÜYÜ
Şəhla Süleymanova	Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu	MİMARİ ÇEVRENİN ESTETİK ZEVKİN OLUŞUMUNA ETKİSİ
Turabova Tamilla Bəhram qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	Exploring the Role of Artificial Intelligence in Inclusive CLIL Classrooms
Lale MUSAYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	ÇİN OKULLARINDA AZERBAYCAN DİLİNİN ÖĞRETİMİ: "BİR KUŞAK, BİR YOL" GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA TRANSKÜLTÜREL İLETİŞİM STRATEJİLERİ
Adila Qulıyeva Phd.Naila Gardashbeyova	Nakhchivan State University	THE MISSION OF NANOTECHNOLOGY IN FUTURE ENERGY SYSTEMS
Səadət Quliyeva	ADPU	Azərbaycan və ingilis dillərində prefiksal sözdüzəltmə üsulu

27.02.2026
FRIDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:8 / MODERATOR
Assist. Prof. MUHAMMAD FAISAL

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Rakhmatova Govkhar Omonovna	Oriental University	PRINCIPLES OF DIVISION OF SIMPLE SENTENCE TYPES IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE
Major Gheorghe GIURGIU Prof dr med Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center	New psoriasis Deniplant treatment shows exceptional clinical results
Assoc. Prof. Ehsan Rasoulinezhad	University of Tehran	Energy and Peace in the Middle East
Isma Rafiq	Government College University	Designing Metal-Based Complexes for Enzyme Regulation in Neurodegenerative Diseases
Assist. Prof. MUHAMMAD FAISAL	Allama Iqbal Open University	Privacy-Preserving Edge Analytics the Rise of On-Device Intelligence
Assist. Prof. MUHAMMAD FAISAL	Allama Iqbal Open University	The Transition to Agentic Workforces with Autonomous Orchestration in Global Enterprise

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Erdoğan Gürbüz Ümran Ozan Karahan	GALATLARIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE BATI ANADOLU'YA AKINLARI	**1**
Erdoğan Gürbüz Ümran Ozan Karahan	BATI ANADOLU'NUN FETİH SONRASI BÜYÜK İSKENDER'İN BÖLGEDEKİ YÖNETİM POLİTİKASI	**3**
Bayram AKÇA	CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA HATAY MESELESİ	**5**
Bayram AKÇA	CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA MUSUL MESELESİ	**13**
Metin MENEKŞE	19. YÜZYIL OSMANLI GÖÇ SİYASETİNDE SURİYE VİLAYETİ: STRATEJİK YERLEŞİM VE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ	**20**
Ayşe AKAY	ARABİSTAN`DA BİR İHTİLAL VEHHABİ İSYANI `NIN OSMANLI HÂKİMİYETİNE ETKİLERİ	**36**
Simay KORKMAZ	BALE SANATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ, FEMİNİST PEDAGOJİ VE BEYAZLIK ÜSTÜNLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	**38**
Nazan Handan AYDIN Elis CESUR	SOSYAL MEDYANIN ORTA DOĞU MERKEZLİ TOPLUMSAL HAREKETLERE ETKİSİ: FİLİSTİN ÖRNEĞİ	**55**
Yasin DEMİRCİ Hamide SOYSAL DEMİRCİ	DİJİTAL SANAT UYGULAMALARININ OKUL YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	**56**
Yasin DEMİRCİ Hamide SOYSAL DEMİRCİ	ERDEM–DEĞER–EYLEM ÇERÇEVESİNDE GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNİN OKUL YÖNETİMİNE KATKISI	**59**
Ergün ARDA	KÂBE TASVİRLERİ II	**61**
Musa YILDIRIM Fulya YÜKSEL ŞAHİN	POZİTİF ŞEMALAR: ŞEMA TERAPİ BAĞLAMINDA KURAMSAL BİR İNCELEME	**81**

Makbule KAPLAN ÖZEKES	TEK ADIMDAN ÇOK ADIMLI ŞEMALARA: SABİT NOKTA İTERASYONLARININ GELİŞİMİ	**83**
Monireh Yücel Emel Tamahkar Irmak Aycan Yiğit Çınar Bilgen Osman	Yüzey baskılanmış Bakteriyel Selüloz Temelli SPR Sensör ile Escherichia coli Tayini	**86**
Eren Gazi KARACA Muhammet Can KESKİNKILIÇ Abdultalip YILMAZ Adnan AKKURT	MULTİKALİBRE KAPSÜL ÇAKMA SİSTEMLERİNDE KUVVET OPTİMİZASYONU VE PROSES YETERLİLİK ANALİZİ	**88**
Esra KUL Aysun EKŞİOĞLU	Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sigara Kullanım Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler ve Sigara Bırakma Yönelimlerinin Değerlendirilmesi	**92**
Mohamad Samer KANSOU Fatih AKKURT Nida ARASAN	BOR KATKILI İNDİRGENMİŞ GRAFEN OKSİT NANOAKIŞKAN ELEKTROLİTLER ARACILIĞIYLA VANADYUM REDOKS AKIŞLI BATARYA KİNETİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ	**99**
Mehmet Emin Akdeniz Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu	AGRICULTURAL WASTE AS A SUSTAINABLE ADSORBENT FOR THE EFFICIENT REMOVAL OF ACID VIOLET 90 DYE	**101**
Eldaniz Nasibli Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu	ADSORPTIVE REMOVAL OF AV 90 DYE USING NATURAL HALLOYSITE	**103**
Göknur KARAKOÇ Murat BİLEN	ALTERNATİF YÖNTEMİ İLE DEMİR BORÜR ÜRETİMİ	**104**
Ahmet BÜYÜKEKE	GELENEKSEL DERİN ÖĞRENMEDEN İSTEM MÜHENDİSLİĞİNE: YÖNELİM BAZLI DUYGU ANALİZİ LİTERATÜRÜNÜN SCOPUS TABANLI TEMATİK HARİTALANMASI (2019–2025)	**106**
Aygun Ahmadova Shukur kızı	ƏLƏMDAR QULUZADƏNİN "ALAY KOMANDİRİ" POEMASINDA ERMƏNİ İŞĞALÇILARINA QARŞI ƏDƏBİ ÜSYANI	**109**
Aygun Ahmadova Shukur kızı	MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞINDA POEMA JANRI	**116**
Kamalə Əzizli	İngilis dilinin inkişafında müasir metodlar	**123**
Ülkər Elman qızı Baxşiyeva	POEZİYAMIZDA MUSTAFA KAMAL ATATÜRK OBRAZı	**127**
Mahmudova Mehriban Akif q	Müasir dilçilikdə ingilis dilinin qlobal təsiri	**129**
Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı	Dilimizdə varvarizmlərdən istifadə halları	**131**
Bənövşə Əsgərova	İngilis dilində ekvivalentsiz vahidlər və onlarin tərcümə yolları	**133**

Səkinəxanım Vəliyeva	E.Heminqueyin “Əlvida silah!” əsərində “mənəvi tənəzzülə uğramış nəsil” problemi	**134**
Sevda Xəlilova	Frazeoloji vahidlərin tərcümədə yaratdığı çətinliklər	**136**
Associate Prof. Ulviyya Hajiyeva	THE ROLE OF "WORD" IN THE DEVELOPMENT OF DIFFERENT LANGUAGES”	**137**
Abbasbeyli Valide	Sinonimlerin ve antonimlerin üslup açısından rolü (Çağdaş Azerbaycan dili kaynakları temelinde)	**141**
Elman Guliyev	Oljas Süleymenov yaradıcılığının milli-estetik xüsusiyyətləri	**146**
Şəhla Süleymanova	MİMARİ ÇEVRENİN ESTETİK ZEVKİN OLUŞUMUNA ETKİSİ	**156**
Turabova Tamilla Bəhram qızı	Exploring the Role of Artificial Intelligence in Inclusive CLIL Classrooms	**158**
Lale MUSAYEVA	ÇİN OKULLARINDA AZERBAYCAN DİLİNİN ÖĞRETİMİ: "BİR KUŞAK, BİR YOL" GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA TRANSKÜLTÜREL İLETİŞİM STRATEJİLERİ	**159**
Adila Qulıyeva Naila Gardashbeyova	THE MISSION OF NANOTECHNOLOGY IN FUTURE ENERGY SYSTEMS	**162**
Səadət Quliyeva	Azərbaycan və ingilis dillərində prefiksal sözdüzəltmə üsulu	**167**
Rakhmatova Govkhar Omonovna	PRINCIPLES OF DIVISION OF SIMPLE SENTENCE TYPES IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE	**168**
Major Gheorghe GIURGIU Prof dr med Manole COJOCARU	New psoriasis Deniplant treatment shows exceptional clinical results	**173**
Ehsan Rasoulinezhad	Energy and Peace in the Middle East	**174**
Isma Rafiq	Designing Metal-Based Complexes for Enzyme Regulation in Neurodegenerative Diseases	**175**
MUHAMMAD FAISAL	Privacy-Preserving Edge Analytics the Rise of On-Device Intelligence	**176**
MUHAMMAD FAISAL	The Transition to Agentic Workforces with Autonomous Orchestration in Global Enterprise	**177**
Eren Gazi KARACA Muhammet Can KESKİNKILIÇ Abdultalip YILMAZ Adnan AKKURT	MÜHİMMAT ÜRETİMİNDE DÜŞÜK MALİYETLİ OTOMASYON SİSTEMİNE SAHİP MAKİNE TASARIMI	**178**
Parisa Ebrahimpour Moghaddam Tasouj Monireh Yücel	Streptavidin–Biyotin Bağlanma Kararlılığı Üzerindeki Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi için Langevin Tabanlı Hesaplamalı	**182**

Sevda Ağayeva Aydın baş	AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DILLƏRININ TARIXI–MÜQAYISƏLI SÖZLÜYÜ	**184**

THE ARRIVAL OF THE GALATIANS IN ANATOLIA AND THEIR INCURSIONS INTO WESTERN ANATOLIA

GALATLARIN ANADOLU'YA GELİŞİ VE BATI ANADOLU'YA AKINLARI

Doktora Öğrencisi Erdoğan Gürbüz

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi,

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3476-5899

Doç. Dr. Ümran Ozan Karahan

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eskiçağ Tarihi,

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8179-9031

Özet

Galatlar, ana yurtları Ren Nehri havzası olan ve MÖ 4–3. yüzyıllarda Avrupa'nın farklı bölgelerine yayılan savaşçı Kelt topluluklarıdır. Antik kaynaklar, onların Balkanlar ve Adriyatik kıyılarına kadar ulaştığını, hatta Büyük İskender'in doğu seferi öncesinde elçiler gönderdiklerini kaydetmektedir. Bu hareketliliğin son aşaması ise MÖ 3. yüzyılın başlarında Anadolu'ya yönelen göçlerle gerçekleşmiştir. Titus Livius'un aktardığı üzere Galatları göçe iten başlıca nedenler, mevcut toprakların yetersizliği, yeni kaynak arayışı ve yağmaya dayalı savaşçı yaşam tarzlarıdır.

Galatların Anadolu'ya gelişi, MÖ 280 yılında Seleukos kralı I. Antiokhos'un ölümünün hemen ardından başlamış ve Bithynia kralı I. Nikomedes'in desteğiyle mümkün olmuştur. I. Nikomedes ile Galatlar arasında yapılan anlaşmaya göre Galatlar, her koşulda I. Nikomedes'i destekleyecek, onun dostu ve düşmanına göre hareket edecek ve izni olmadan başka ittifaklara girmeyeceklerdi. Bu ittifakın ilk sonucu, Nikomedes'in kardeşi II. Ziboetas'ın Galat desteğiyle saf dışı bırakılması ve Bithynia'da tek hâkimiyetin sağlanması olmuştur.

Anadolu'ya üç ana kabile hâlinde giren Galatlar, ilerleyişleri sırasında yoğun yağma ve talan faaliyetlerinde bulunmuş; buna karşın haraç sistemini belirli bir düzen çerçevesinde uygulamışlardır. Yazıtlar, Batı Anadolu'daki Ion kentlerinin bu saldırılardan ciddi biçimde etkilendiğini göstermektedir. Erythrai'de Galatlara karşı kenti savunan *strategos*lar onurlandırılmış, ancak kent bir süre daha haraç ödemek zorunda kalmıştır. Priene'ye ait MÖ 270 tarihli bir yazıtta Galatların kutsal alanları yağmaladığı, çiftlikleri yaktığı ve can kayıplarına yol açtığı belirtilmektedir. Miletos ve Ephesos'ta ise kadınların kaçırılması gibi olaylar, Galat akınlarının toplumsal etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu dönemde Miletos ve Samos'un Ptolemaioslar için askerî üs niteliği taşıması, bölgenin stratejik önemini artırmıştır.

Galat akınları sürerken, MÖ 275–271 yılları arasında I. Antiokhos ile II. Ptolemaios arasında I. Suriye Savaşı yaşanmış ve savaş sonrası oluşan siyasal ortam Antiokhos'un Galatlara karşı harekete geçmesini mümkün kılmıştır. MÖ 270/268 yıllarında gerçekleşen ve "Filler Savaşı" olarak bilinen çatışmada I. Antiokhos'un Galatlara karşı kazandığı zafer, Batı Anadolu'daki Galat saldırılarını sona erdirmiştir. Bu gelişmenin ardından Galatlar Kuzey Frigya'ya yerleşmiş, kurtarılan kentler ise Antiokhos'u "Soter" (Kurtarıcı) unvanıyla onurlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Galatlar, Batı Anadolu, Bithynia

Abstract

The Galatians were warrior Celtic communities whose homeland was the Rhine River basin and who dispersed across various regions of Europe during the 4th and 3rd centuries BC. Ancient sources record that they reached as far as the Balkans and the Adriatic coast, even sending envoys to Alexander the Great prior to his eastern expedition. The final phase of this mobility occurred in the early 3rd century BC through migrations directed toward Anatolia. According to Titus Livius, the primary motivations driving the Galatians to migrate were the insufficiency of their existing lands, the search for new resources, and a warrior lifestyle predicated on plunder.

The arrival of the Galatians in Anatolia began in 280 BC, immediately following the death of the Seleucid King Antiochus I, and was facilitated by the support of the Bithynian King Nicomedes I. According to the agreement reached between Nicomedes I and the Galatians, the latter would support Nicomedes under all circumstances, act in accordance with his friends and enemies, and enter no other alliances without his explicit permission. The primary consequence of this alliance was the marginalization of Nicomedes' brother, Ziboetas II, through Galatian support, thereby ensuring unified dominion over Bithynia.

Entering Anatolia as three primary tribes, the Galatians engaged in intensive looting and plundering during their progression; however, they also implemented a tribute system within a structured framework. Inscriptions indicate that the Ionian cities in Western Anatolia were significantly impacted by these incursions. In Erythrai, the *strategoi* who defended the city against the Galatians were honored, though the city remained obliged to pay tribute for a certain period. An inscription from Priene dated to 270 BC states that the Galatians plundered sacred areas, burned farms, and caused loss of life. Events such as the abduction of women in Miletus and Ephesus highlight the broader social impacts of the Galatian raids. During this period, the status of Miletus and Samos as military bases for the Ptolemies further increased the strategic importance of the region.

While Galatian raids persisted, the First Syrian War took place between Antiochus I and Ptolemy II from 275–271 BC, and the resulting political atmosphere allowed Antiochus to mobilize against the Galatians. The victory secured by Antiochus I against the Galatians in 270/268 BC, in the conflict historically known as the "Battle of the Elephants," brought an end to Galatian incursions in Western Anatolia. Following this development, the Galatians settled in Northern Phrygia, and the liberated cities honored Antiochus with the title "Soter" (Saviour).

Keywords: Galatians, Western Anatolia, Bithynia.

ALEXANDER THE GREAT'S ADMINISTRATIVE POLICY IN WESTERN ANATOLIA FOLLOWING THE CONQUEST

BATI ANADOLU'NUN FETİH SONRASI BÜYÜK İSKENDER'İN BÖLGEDEKİ YÖNETİM POLİTİKASI

Doktora Öğrencisi Erdoğan Gürbüz

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi,

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3476-5899

Doç. Dr. Ümran Ozan Karahan

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eskiçağ Tarihi,

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8179-9031

Özet

Büyük İskender, MÖ 334 yılında Anadolu'ya geçerek Granikos Savaşı ile Pers hâkimiyetini fiilen sona erdirmiş ve kısa sürede Batı Anadolu'dan Kilikia'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada egemenliğini tesis etmiştir. Bu süreçte İskender, yalnızca askerî başarılarla değil, uyguladığı idari ve siyasi politikalarla da fetihlerini kalıcı hâle getirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Anadolu İskender'in Pers mirası ile Hellen siyasal ideallerini birlikte kullandığı ilk ve en önemli laboratuvar alanı olmuştur.

İskender, fethettiği Anadolu topraklarında genel olarak Pers satraplık sistemini, özellikle vergi toplama ve idari yapı bakımından büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Satraplıkların sınırlarında sınırlı değişikliklere gidilmiş, ancak satrap olarak çoğunlukla Hellen kökenli ve kendisine bağlı komutanlar atanmıştır. Hellespontine Frigya, Lydia, Frigya, Kilikia ve Karia gibi bölgelerde bu uygulama net biçimde görülmektedir. Bu yaklaşım, idari sürekliliği korumayı ve fethedilen bölgelerde ani bir yönetim boşluğu oluşmasını engellemeyi hedeflemiştir.

Bununla birlikte Batı Anadolu'daki Hellen kent devletlerine yönelik politika daha farklı bir karakter taşımaktadır. İskender, babası II. Philip'in "Hellenleri özgürleştirme" ideali doğrultusunda özellikle Ionia ve Aiolis kentlerinde demokrasiyi yeniden tesis etmiş, özerklik tanımış ve Perslere ödenen vergileri kaldırmıştır. Ephesos, Miletos ve İlion gibi kentler bu ayrıcalıklı politikanın öne çıkan örnekleridir. I. Antiokhos'unn Erythrai'ya yazdığı mektup da, İskender ve Antigonos döneminde tanınan özerklik ve vergi muafiyetlerinin sonraki dönemlerde meşruiyet kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir.

Buna karşın, Halikarnassos ve Myndus gibi Makedon ilerleyişine direnç gösteren kentler özgürlük ve vergi muafiyeti kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu durum, İskender'in Anadolu'daki yönetim anlayışının ideolojik olmaktan ziyade pragmatik bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, İskender'in Anadolu'daki hâkimiyetini, Pers idari mirasının devamlılığı ile Hellen kentlerine yönelik seçici özgürleştirme politikası arasındaki denge üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük İskender, Batı Anadolu, Hellen

Abstract

Alexander the Great crossed into Anatolia in 334 BCE, effectively terminating Persian hegemony with the Battle of Granicus and swiftly establishing authority across a vast geography extending from Western Anatolia to Cilicia. During this process, Alexander sought to consolidate his conquests not only through military triumphs but also by implementing specific administrative and political strategies. In this context, Anatolia served as the primary and most significant laboratory where Alexander synthesized Persian heritage with Hellenic political ideals.

In the conquered Anatolian territories, Alexander largely maintained the Persian satrapy system, particularly regarding tax collection and administrative frameworks. While limited modifications were made to the boundaries of the satrapies, he predominantly appointed Hellenic commanders loyal to him as satraps. This implementation is clearly observable in regions such as Hellespontine Phrygia, Lydia, Phrygia, Cilicia, and Caria.

This approach aimed to preserve administrative continuity and prevent an abrupt power vacuum in the conquered territories. Conversely, his policy toward the Hellenic city-states in Western Anatolia possessed a distinct character. Aligning with his father Philip II's ideal of "liberating the Hellenes," Alexander restored democracy, granted autonomy, and abolished taxes previously paid to the Persians, especially in the cities of Ionia and Aeolis. Ephesos, Miletos, and Ilion stand out as prominent examples of this preferential policy. The letter from Antiochus I to Erythrai further demonstrates that the autonomy and tax exemptions granted during the reigns of Alexander and Antigonus were regarded as sources of legitimacy in subsequent periods.

In contrast, cities that resisted the Macedonian advance, such as Halicarnassus and Myndus, were excluded from the scope of freedom and tax immunity. This situation reveals that Alexander's administrative approach in Anatolia was pragmatic rather than purely ideological. This study aims to evaluate Alexander's dominion in Anatolia through the balance between the continuity of the Persian administrative legacy and the selective liberation policy directed toward Hellenic cities.

Keywords: Alexander the Great, Western Anatolia, Hellenic

CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA HATAY MESELESİ

THE HATAY DISPUTE IN REPUBLICAN ERA HIGH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS

Bayram AKÇA

Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, , ORCID: 0000-0001-7396-3498

Özet

Cumhuriyet Dönemi'nde sulh yoluyla kazanılan zaferlerden birisi Hatay toprakları olmuştur. 1921 yılında Ankara Antlaşması ile Fransızlara bırakılan Hatay topraklarında Fransızlar, Türklere karşı asimilasyon politikasına başlamışlardır. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Atatürk, "Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz" diyerek Hatay üzerindeki hassasiyetini ortaya koymuştur.

Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermek istemesi üzerine Türkiye harekete geçerek Hatay'a istiklal verilmesi konusunda Milletler Cemiyetine başvuru yapmıştır. Milletler Cemiyeti, Hatay'da Türk çoğunluğunun bulunup bulunmadığını öğrenmek için bölgede halk oylaması yapılmasını istemiştir. Türkiye bu kararı tanımayarak doğrudan Fransa ile görüşmelere başlamıştır. 3 Temmuz 1938 tarihinde iki devlet arasında yapılan görüşmeler sonrası, iki devletin ordusunun bölgede iş birliği yapmasına karar verilmiştir. 5 Temmuz 1938 tarihinde Türk ordusu Hatay'a girmiştir. Daha sonra Hatay'da Türk çoğunluğuna dayanan bir cumhuriyet kurulmuştur. 23 Haziran 1939 tarihinde de bu cumhuriyet Türkiye'ye katılmaya karar vermiştir.

Bu bildiride; 1930'larda, yani Mustafa Kemal Atatürk döneminde yazılan *Tarih IV*, Enver Behnan Şapolyo'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'ın kaleme aldığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Mükerrem Kâmil Su ve Kâmil Su'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Mükerrem K. Su ve Ahmet Mumcu'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük* gibi Cumhuriyet Dönemi'nde farklı zamanlarda ve farklı kişilerce kaleme alınan lise tarih ders kitaplarında, Hatay meselesinin öğrencilere nasıl aktarıldığı; konunun benzer ve farklı yönlerinin neler olduğu ortaya konulmuştur. Böylece 1930'lardan 2000'li yıllara gelinirken dönemine göre konunun aktarımındaki farklar belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, dış politika, Hatay meselesi

Abstract

The acquisition of the Hatay territory stands as one of the significant victories achieved through diplomatic means the acquisition of the Hatay territory stands as one of the significant victories achieved through diplomatic means during the Republican Era. Following the cession of Hatay to the French under the 1921 Treaty of Ankara, French authorities-initiated assimilation policies targeting the Turkish population. In response, Mustafa Kemal Atatürk demonstrated his profound sensitivity toward the issue by stating, "This forty-century-old Turkish homeland cannot remain captive in the hands of the enemy." Following France's intent to grant independence to Syria, Turkey acted and appealed to the League of Nations regarding the

granting of independence to Hatay. The League of Nations requested a plebiscite in the region to determine whether a Turkish majority existed. Declining to recognize this decision, Turkey initiated direct negotiations with France. Following the talks held between the two states on July 3, 1938, it was decided that the armies of both nations would cooperate in the region. Consequently, the Turkish army entered Hatay on July 5, 1938. Subsequently, a republic based on the Turkish majority was established in Hatay, and on June 23, 1939, this republic resolved to join Turkey.

In this paper, an analysis is presented on how the Hatay issue has been conveyed to students in high school history textbooks written by various authors at different times during the Republican Era. These works include *Tarih IV*, written in the 1930s during the era of Mustafa Kemal Atatürk; *The History of the Republic of Turkey* by Enver Behnan Şapolyo; *The History of the Republic of Turkey* by Fahriye Yazgan and Neriman Serdarlar; *The History of the Republic of Turkey* by Mükerrem Kâmil Su and Kâmil Su; and *The History of the Republic of Turkey and Atatürkism* by Mükerrem K. Su and Ahmet Mumcu. The study highlights the similarities and differences in the presentation of the subject, thereby delineating the shifts in the narrative from the 1930s to the 2000s in accordance with the characteristics of each period.

Keywords: Republic of Turkey, foreign policy, the Hatay question.

1. GİRİŞ

Atatürk dönemi Türk dış politikası 1918-1923 yani Millî Mücadele dönemi, 1923-1932 yani Lozan'dan kalan sorunları çözme dönemi ve 1932-1938 yani Lozan'dan kalan sorunları çözme ve uluslararası alanda yer edinme olarak üç döneme ayrılmıştır.[1]

Millî Mücadele kazanıldıktan sonra Ankara Hükümeti ile Batılı Devletler Lozan'da bir araya gelmişlerdir.24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile Ankara Hükümeti kendini uluslararası alanda kabul ettirmiştir. Ancak Lozan'da İngiltere ile Irak sınırı ve Musul Sorunu, Yunanistan ile Ahali Mübadelesi, Fransa ile Suriye Sınırı ve Hatay Sorunu çözüme kavuşturulamamıştı. İşte bu bağlamda 1923-1938 yılları arasında yani Atatürk döneminde Türk dış politikasının amacı, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde bir yandan Lozan Antlaşması'nda arda kalan Hatay gibi çözülemeyen meseleleri çözmek diğer yandan da, bölgesel güvenlik başta olmak üzere dünya barışına katkı sağlamak için komşu ve diğer devletlerle antlaşmalar yaparak ilişkileri geliştirmek olmuştur.[2]

İşte yukarıda belirtilen Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dış politika vizyonu Cumhuriyet tarihi boyunca farklı kişiler tarafından hazırlanan lise tarih ders kitaplarında hassasiyetle vurgulanmıştır. Nitekim tarih ders kitaplarında işlenecek konuların içerik ve sunumlarına

[1] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1991), 608; Mehmet Temel, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin İtalya Politikası," *9. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-15 Kasım 2019)* içinde, yay. haz. Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021), 1337-1349; Mehmet Temel, "Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri," *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 18 (Aralık 2019): 103-106.

[2] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Cilt I (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992), 321-330. Hâkim olunan coğrafyada siyasi birliği ve akabinde barışı sağlama konusunda Osmanlı Devleti de önemli bir politika sergilemiştir. Sadece Orta Doğu coğrafyasına bakıldığında, son 5000 yıllık süre içinde bu bölgenin büyük kısmında bir süre için siyasî birliği ve bunun beraberinde barışı sağlayabilmiş dört imparatorluktan en sonuncusu Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Onun üç selefi ise Birinci Pers İmparatorluğu (MÖ 538-334), Yakın Doğu'daki Roma İmparatorluğu (MÖ 62-MS 602) ve (650'den yaklaşık 850'ye kadar etkili olan) Arap (Emevî) İmparatorluğu'dur. Bölgedeki bu barış ve birlik zamanları nadir bir durum olup her biri kısa ömürlü olmuştur. Dört Orta Doğu imparatorluğu içinde sadece Osmanlı İmparatorluğu bölgenin tamamını bir süre için de olsa birleştirmeyi başarmıştır. Bkz. Metin Menekşe, "Osmanlı Devleti'nin Tarihî Coğrafyasını Sözle Resmetmek: Atasözleri ve Deyimler Örneğinde," *Prof. Dr. Mehmet Naci Önal Armağanı* içinde, ed. Aysun Dursun vd. (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024), 551.

yönelik hususlar dönemin yöneticileri tarafından ciddiyetle ele alınmış, her farklı iktidar döneminde lise tarih ders kitaplarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler genellikle dönemin siyasi atmosferine de uygun olarak işlenen konunun azaltılması artırılması veya tamamen müfredattan çıkarılması şeklinde kendini göstermiştir.[3]

Bununla birlikte Cumhuriyet dönemi boyunca lise kademesindeki tarih öğretim programı ve ders kitaplarında her zaman yer verilen konular arasında Türk dış politikası var olmuştur. Bu çalışmada da Türk dış politikası içinde ayrı bir öneme sahip olan "Hatay meselesi" konusu ile ilgili farklı dönemlerin ders kitaplarında yer alan veriler sunularak, konunun yıllara göre içerik ve biçimsel farklılıkları analiz edilmiştir. Bu analizde "Hatay meselesi" konusunun hangi başlıklar altında işlendiği, kaç sayfa olduğu ve görsel kullanılıp kullanılmadığı, yararlanılan kaynaklar açısından değerlendirilmeler yapılmıştır.[4]

2. CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA HATAY MESELESİ

2.1. *Tarih IV*, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1934

"Türk Dış Politikası" konusu, 1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezi'ne uygun olarak liseler için hazırlanan ve liselerde okutulan dört ciltlik tarih kitaplarının IV. cildinde, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" başlığı altında, 204-205 sayfalarda şöyle işlenmiştir:

"(…)"

Cumhuriyetin 1920 yılında başlayan dış siyaseti iki devreye bölünebilir.

Birinci, Millî Mücadele ile mütevazı olarak Sevr Antlaşması'nı yıkmayı *amaçlayan İstiklal Harbi* devresidir, Lozan Antlaşması'na kadar devam eder.

"(…)"

Lozan'dan sonraki Cumhuriyet siyaseti, düşman devletlere kabul ettirilen bağımsızlık barışının ortaya çıkışını takip eder. Türkiye Cumhuriyeti dış siyasetinin esas hedefi *yurtta barış, dünyada barıştır*. Cumhuriyet Hükümeti, başka devletler karşısında, kendi siyasetinin bağımsızlığına saygı gösterilmesini büyük bir hassasiyetle istediği ve memleketin milli haklarına yabancıların dokunmasına tahammül edemediği kadar, başka devletlerin de haklarına ilişmez.

Cumhuriyet Hükümeti yurtta barış gayesini gerek komşularıyla gerek uzak ve yakın diğer devletlerle samimi dostluk ilişkilerinin daima gelişmesine çalışmakla sağlar ve sürdürür. Bu maksatla etrafımızdaki komşuların hemen hepsiyle *dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları* yapmıştır. Saldırmazlık antlaşması, devletlerin birbirlerine saldırmayacaklarına dair karşılıklı taahhütte bulunmaları demektir. Cumhuriyet Hükümeti, *dünya barışını sürdürmek ve desteklemek için* samimi olarak faaliyet yürütmekten geri durmaz.

Milli hakları dışarıda saydırmak, milli sınırların güvenliğini daima artırmak, memleketin dış ticaretini geliştirmek, Türkiye'nin milletler arasındaki mevkiini layık olduğu en yüksek ve şerefli derecelerde tutmak ve daima daha çok şereflendirmeye çalışmak, Cumhuriyetin dış siyasetinin güttüğü esas görev gayeleridir".

Türk Tarih Tezi'ne uygun olarak bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından hazırlatılan ve 1934 yılında liselerde okutulmak üzere bastırılan bu kitapta Türk dış politikası konusunda, Türkiye

[3] Seher Akça, "Cumhuriyet Dönemi Lise Ders Kitaplarında Cumhuriyetin İlanı," *Near East Historical Review* 13, no. 1 (Ocak 2023): 151-165.
[4] Ahmet Şimşek ve Emre Çakmakçı, "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Millî Mücadele," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15, no. 30 (Güz 2019): 191-193.

Cumhuriyeti'nin dış siyasetinin "Yurtta Barış, Dünya'da Barış" ilkesine dayandığı, bu maksatla etrafımızdaki komşuların hemen hepsiyle *dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları* yapıldığı bu antlaşmalar neticesinde Türkiye'nin hem bölge hem de dünya barışına samimi destek verdiği ve bunun da Cumhuriyetin dış siyasetinin güttüğü esas görev gayeleri arasında olduğu, belirtilmiştir. Bu kitap hazırlandığı zaman yani 1934 yılında daha Hatay anavatana katılmamıştı. Ancak 1939 yılında anavatana katılan Hatay meselesi bu kitapta belirtilen dış politika ilkeleri çerçevesinde çözülmüştür.

2.2. Fahriye Yazgan-Neriman Serdarlar, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1955*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958

Bu kitap İstanbul Kız Lisesi Tarih Öğretmeni Fahriye Yazgan ve Devlet Konservatuarı Tarih Öğretmeni Neriman Serdarlar tarafından liselerde okutulmak üzere hazırlanmıştır. Bu kitapta "Hatay'ın İlhakı" "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında 158-160 sayfalarda şu şekilde yer almıştır.

"Hatay'ın İlhakı (30 Haziran 1939)

Sulh yolu ile kazanılan siyasi zaferlerden birisi de Hatay'ın ilhakıdır. Ankara İtilafnamesiyle Fransızlara bırakılan bu bölge için bazı şartlar konmuştu. Fakat Fransızlar İtilafnamedeki bu şartlara riayet etmediler. Bilhassa Hatay'da Türk kültürünü yok etmek için çalışıyorlardı. Hâlbuki Hatay'ın çoğunluğu Türk'tü ve halkın milli hisleri uyanıktı. Hatay'ın anavatana ilhakına çok önem veren Atatürk, "Kırk asırlık Türk yurdu yabancı elinde esir kalamaz", sözünü muhakkak yerine getirmek istiyordu.

Fransızlar "San Remo Konferansı'nda" Suriye'nin müstakil bir devlet olmasına karar vermişlerdir. Bu sırada Hatay meselesiyle ilgilenen Türkiye de Milletler Cemiyetine başvurarak, Hatay'a İstiklal verilmesini istedi. Milletler Cemiyeti, Hatay'da Türk çoğunluğunun bulunup bulunmadığını anlamak için plebisit yapılmasına karar verdi.

Türk Hükümeti, bu şartları kabul etmedi ve Milletler Cemiyeti ile alakasını keserek doğrudan doğruya Fransızlarla müzakerelere başladı. O sırada Atatürk, Mersin'e gelerek askeri kıtaları teftiş etti. Hatay'daki halk da Fransızlarla mücadeleye başladı. Nihayet Fransa ile Türkiye, Hatay'da iki ordunun iş birliği yapması için bir anlaşma imza ettiler (3 Temmuz 1938). İki gün sonra Türk askeri halkın sevinç ve gözyaşları arasında Hatay'a girdi. Bu hadise hasta Atatürk'ü pek sevindirdi. Yurdun her köşesinden aldığı tebrik tellerine: "Hatay milli meselemizin, dostça tedbirlerle müspet neticeye ulaştırılmasından duyulan sevinç yerindedir" cevabını verdi.

Hatay'da Türk çoğunluğuna dayanan bir cumhuriyet kuruldu. Bu devletin bayrağı tıpkı Türk bayrağı gibi, yalnız ay ve yıldızın içi kırmızı idi. Bu vaziyet uzun zaman devam edemedi. 23 Haziran 1939'da Fransızlarla Ankara'da yapılan bir anlaşma ile Hatay anavatana ilhak olundu. Sulh ve dostluk yolu ile kazanılan bu zafer yalnız ve ancak Büyük Atatürk'ün eseridir."

Yukarıda adı geçen yazarlar tarafından hazırlanan bu kitapta Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında işlenen Hatay konusunda, önce Ankara İtilafnamesi ile Fransızlara bırakılan Hatay'da Fransızların Türklere karşı asimilasyon başlattığı, sonra San Remo Konferansında Fransızların Suriyelilere bağımsızlık verdiği ve bu durum üzerine Türkiye'nin Hatay meselesini Milletler Cemiyetine taşıdığı, daha sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün Hatay meselesi ile özel olarak ilgilendiği vurgulanmıştır. Son olarak da Hatay'ın 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'ye katıldığı ele alınmıştır.

2.3. Mükerrem Kâmil Su-Kâmil Su, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1973

Mükerrem Kâmil Su ve Kâmil Su'nun 1973 yılında lise ve dengi okullar için yazdığı bu kitapta, "Hatay'ın Anavatana Katılması" konusu, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında, 1523-154 sayfalarda aşağıdaki şekilde işlenmiştir.

"Hatay'ın Anavatana Katılması

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında imzalanan Ankara Antlaşmasında İskenderun ve Antakya'nın özel bir yönetime sahip olması kabul edilmişti. Fransa 1936 yılında Suriye ve Lübnan üzerindeki manda yönetimini kaldırdı. Bu duruma göre İskenderun ve Antakya sanki Suriye'nin mandası altına geçmiş oluyordu. Türkiye hükümeti Milletler Cemiyetine başvurarak durumun düzeltilmesini istedi. Bunun üzerine Hatay'a bağımsızlık verilmesi yolunda bir antlaşma oldu. Bu suretle Hatay bağımsız bir devlet haline geldi. Seçimler yapıldı ve bir Cumhuriyet Hükümeti kuruldu. (2 Eylül 1938). Hatay'ın bu durumu bir yıl devam etti. On ay sonra Hatay, milletvekillerinin anavatana katılma kararı vermeleri üzerine Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine alındı (30 Haziran 1939)".

1973 yılında iki yazar tarafından liseler için hazırlanan bu kitapta Hatay meselesi konusu Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında verilmiştir. Konu işlenirken önce, Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Hatay'a özel bir statünün verilmesi, sonra 1936 yılında Suriye bağımsız olurken Hatay'ın Suriye mandasına girmesi, daha sonra Türkiye'nin bu duruma itiraz ederek Hatay'ın 2 Eylül 1938'de bağımsızlığını kazanması ve son olarak da 30 Haziran 1939 tarihinde Hatay'ın anavatana katılması irdelenmiştir.

2.4. Enver Behnan Şapolyo, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, 1976

Enver Behnan Şapolyo'nun 1976 yılında liseler için yazdığı bu eserde, "Hatay'ın Katılması" konusu, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında 154-155. sayfalarda şu şekilde verilmiştir.

"Hatay'ın katılması: (30 Haziran 1939)

Türk vatanının güzel topraklarından biri olan İskenderun limanı ile Hatay, Ankara İtilafnamesine göre bazı şartlarla Fransızlara bırakılmıştı. Halbuki Hatay'ın çoğunluğu Türk'tü. Hatay meselesine Atatürk çok önem verdi. Bu bölgenin Türk topraklarına katılmasına çok çalıştı. Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Fransızlar, Halep vilayetinin bir kazası olan İskenderun ile Antakya'yı işgal etmişlerdi. Fransızlar, Hatay'da askeri bir idare kurmuşlardı. O zaman Emir Faysal, Şam'da bir hükümet kurarak Fransızlarla mücadeleye girişmişti. Bu sırada Asım Bey adında bir Türk subayı da bir çete teşkil ederek bu havalide Fransızlarla çarpışıyordu. Bundan sonra Şefik özdemir Bey de milli müfrezelerle Antakya havalisinde milli mücadeleye girişti. Bu milli harekât, Ankara İtilafnamesine kadar devam etti. Bu itilafnameye göre Payastan geçen bir hudut kabul edildi.

Atatürk, Adana'ya gittiği zaman Hataylılar kendisini siyah bayraklarla karşıladılar. Bunun gören Atatürk:

"Kırk asırlık Türk yurdu yabancı elinde esir kalamaz!"

Demek suretiyle Hatay'ı Türk iline bağlayacağını anlatmış oldu. Fransızlar, Ankara İtilafnamesine riayet etmiyordu. Türk kültürünü bu bölgeden yol etmek istiyorlardı. Bu hal

karşısında Hatay'da milli şuur uyandı. Halk, kurtuluş çareleri aramaya başladı. Fransızlar, Suriyelilere bağımsızlık vaat etmişti. "San Rome Konferansı" nda Suriye'nin bağımsız bir devlet olma meselesi görüşülünce, Hatay meselesiyle de Türkiye alakalandı. Türkiye Hükümeti, Milletler Cemiyetine başvurdu. Hatay'a da bağımsızlık verilmesini istedi. Neticede, bir plebisit yapılmasına karar verildi. Hatay'daki seçim, milletlerarası bir komisyonun idaresine verildi. 21 Mart 1938'de 21 kişilik bir heyet Hatay'a geldi. Burada seçim büroları kuruldu. Bu komisyon, bu havalide yaşayan Alevi Türklerine oy verdirmemek istedilerse de muvaffak olamadı.

Atatürk, Mersin'e gelerek askeri kıtaları teftiş etti. Hatay'da Fransızlarla Mücadele başladı. Milletlerarası komisyon üyeleri Antakya'yı terk edip gittiler. Nihayet Türkiye ile Fransa bir biriye anlaştı. Hatay'daki iki ordunun dan iş birliği yapması için bir antlaşma imza edildi. 5 Temmuz 1938 tarihinde Türk askeri Hatay'a girdi. Halk gözyaşlarıyla Türk ordusunu karşıladı. Hatay'da derhal milletvekili seçimi yapıldı.

Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen seçilerek, bir Hatay Devleti kuruldu. Başbakanlığı da Abdurrahman Melek seçildi. O da 4 vekilden ibaret olan kabinesini kurdu. Hatay Devleti'nin merkezi Antakya oldu. Türk çoğunluğuna dayanan bir Cumhuriyet Hükümeti oldu. Bayrağı da Türk Bayrağına katılmak için hazırlandı. Türkiye Hükümeti ile Fransa arasında Hatay'ın ilhakı için görüşmeler oldu. Nihayet Fransız Büyükelçisi ile Dışişleri Bakanımız antlaşmayı Ankara'da imza ettiler. Hatay Meclisi, Hatay'ın anavatana katılmasına karar verdi. Büyük Millet Meclisi 30 Haziran 1939'da Hatay'ın katılmasını kabul ederek, İskenderun ve Hatay Türk vatanına hür olarak kavuştu".

1976 yılında Enver Behnan Şapolyo tarafından liseler için hazırlanan bu kitapta Hatay meselesi Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti başlığı altında verilmiştir. Konu işlenirken önce Ankara Antlaşması ile Hatay'ın Fransa'ya bırakılması ele alınmış, sonra San Rome Konferansından Suriye'ye bağımsızlık verilmesi gündeme gelince Türkiye'nin Hatay' bağımsızlık verilmesini istemesi belirtilmiş, daha sonra 21 Mart 1938 tarihinde bağımsız bir Hatay Devleti'nin kuruluşu ele alınmış ve son olarak da 30 Haziran 1939 tarihinde Hatay'ın anavatana katılması, belirtilmiştir.

2.5. Mükerrem K. Su- Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995

Mükerrem K. Su ve Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun 1995 yılında lise ve dengi okullar için yazdığı bu kitapta "Hatay Sorunu" konusu "Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında 259. sayfalarda aşağıdaki şekilde verilmiştir.

"Hatay Sorunu:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında 1921 yılında İmzalanan Ankara Antlaşması'nda İskenderun ve Antakya'nın özel bir yönetime sahip olması kabul edilmişti. Bu tarihte Suriye, Fransa mandası altında bulunuyordu. Fransa 1936 yılında Suriye ve Lübnan üzerindeki manda yönetimini kaldırdı. Bu duruma göre İskenderun ve Antakya sanki Suriye'nin mandası altına girmiş oluyordu. Türkiye, Milletler Cemiyetine başvurarak durumun düzeltilmesini istedi. Ayrıca, Antakya ve İskenderun üzerinde bir isteği olmadığını, ancak bu bölge halkının kendi geleceğinin kendilerince belirlenmesinin de Cemiyetin ilkeleri arasında bulunduğunu bildirdi. Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında yapılan halkoylaması sonucunda Hatay Bağımsız Devleti kuruldu (2 Eylül 1938). Hatay'ın bu durumu 10 ay kadar sürdü. Daha

sonra Hatay, kendi millet meclisinin Anavatan'a katılması kararını vermesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti sınırları içine girdi

Atatürk'ün hayatının son aylarını büyük üzüntü ile geçirmesine sebep olan Hatay Sorunu, O'nun dâhice siyaseti sayesinde çözümlenmiş oldu".

Bu kitapta "Hatay sorunu" konusu, Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında işlenmiştir. Konu işlenirken önce 1921 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşmasına yer verilmiş, sonra 1936 yılında Fransa'nın Suriye üzerindeki manda yönetimini kaldırması ile Hatay'ın durumuna değinilmiş, daha sonra 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay'ın bağımsızlığını kazanması ele alınmış ve son olarak da sorunun çözümünde Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politikadaki dahice siyasetine vurgu yapılmıştır.

3. SONUÇ

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Cumhuriyetin ilan edilmesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi için önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk dış politikası bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından yönlendirilmiş ve yurtta sulh, dünyada sulh ilkesi çerçevesinde yürütülmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000 yılına kadar Liselerde okutulmak için hazırlanan tarih ders kitaplarında Türk dış politikasına ayrı bir bölüm ve Hatay'ın anavatana katılması da bölüm altında ayrı bir başlık olarak verildiği görülmüştür.

1934 yılında 2000 yılına kadar yani Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze Türk dış politikasını ve dolayısıyla Hatay'ın anavatana katılmasını içine alan ders kitapları, *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (*1918-1955*), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük***,** gibi farklı başlıklar altında farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından yazılmıştır.

Ders kitaplarında, dönem ve yazarlara göre farklı başlıklar görülmekle birlikte konu işlenişinde aynı noktalar tespit edilmiştir. Bunlar;

1-Her ders kitabında Türk dış politikası ünitesinde mutlaka Hatay meselesi ele alınmıştır.

2- Hatay meselesi incelediğimiz kitaplarda Hatay sorunu, bazı kitaplarda Hatay'ın ilhakı ve bazı kitaplarda da Hatay'ın anavatana katılması başlığı ile işlenmiştir.

3- Hatay meselesi işlenirken hemen her kitapta Mustafa Kemal Atatürk'ün "Kırk asırlık Türk yurdu yabancı elinde esir kalamaz" sözü vurgulanmıştır.

4-Liseler için hazırlanan bu kitaplara, kullanılan dil açısından bakıldığında, geçmişten günümüze doğru daha sade, anlaşılır ve yalın bir şekilde yazıldığı görülmüştür.

4. KAYNAKLAR

Akça, Seher. "Cumhuriyet Dönemi Lise Ders Kitaplarında Cumhuriyetin İlanı." *Near East Historical Review* 13, no. 1 (Ocak 2023): 151-165.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*. Cilt I. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1991.

Menekşe, Metin. "Osmanlı Devleti'nin Tarihî Coğrafyasını Sözle Resmetmek: Atasözleri ve Deyimler Örneğinde." *Prof. Dr. Mehmet Naci Önal Armağanı* içinde, editörler Aysun Dursun vd., 547-564. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.

Su, Mükerrem K., ve Ahmet Mumcu. *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1995.

Su, Mükerrem Kâmil, ve Kâmil Su. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat Yayınları, 1973.

Şapolyo, Enver Behnan. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi, 1976.

Şimşek, Ahmet, ve Emre Çakmakçı. "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Milli Mücadele." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15, no. 30 (Güz 2019): 189-227.

Tarih IV. İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1934.

Temel, Mehmet. "Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri." *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 18 (Aralık 2019): 103-120.

Temel, Mehmet. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin İtalya Politikası." *9. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-15 Kasım 2019)* içinde, yayına hazırlayan Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur, 1337-1349. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021.

Yazgan, Fahriye, ve Neriman Serdarlar. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1955*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.

CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA MUSUL MESELESİ

THE MUSUL DISPUTE IN REPUBLICAN ERA HIGH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS

Bayram AKÇA

Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, , ORCID: 0000-0001-7396-3498

Özet

Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası "Yurtta Barış, Dünya da Barış" gayesine ulaşmak üzere gerek komşularıyla ve gerekse de uzak ve yakın ülkelerle dostluk ilişkilerini gerçekleştirmek üzerine kurulmuştur. Milli haklarını dışarda saydırmak, milli sınırlarını güvence altına almak ve Türkiye'nin milletlerarası statüsünü layık olduğu yere getirmek Türk dış politikasının temel amaçları olmuştur.

İşte bu bağlamda Lozan Konferansında halledilemeyen konulardan birisi de Musul meselesi olmuştur. Lozan Konferansından sonra, önce Türkiye ile İngiltere kendi aralarında Musul meselesine halletmeye çalışmış, ancak sorun çözülemeyince konu Milletler Cemiyetine havale edilmiş, konu orada da halledilemeyince tekrar Türkiye ile İngiltere kendi aralarında sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara'da Türkiye ile İngiltere Musul konusunda bir mutabakata vararak Ankara Antlaşması'nı imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre, Musul toprakları Irak Devleti'ne bırakılmıştır. Ancak Musul petrollerinin %10 Türkiye'ye bırakılmıştır. Böylece Türkiye-Irak sınırı da kesin olarak çizilmiş olmuştur.

Bu bildiride,1930'larda yani Mustafa Kemal Atatürk döneminde yazılan Tarih IV, Enver Benan Şapolyo'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Fahriye Yazgan-Neriman Serdarlar'ın kaleme aldığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Mükerrem Kamil Su-Kamil Su'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Mükerrem K. Su-Ahmet Mumcu'nun yazdığı *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürkçülük* gibi Cumhuriyet döneminde farklı zamanlarda ve farklı kişilerin kaleme aldığı lise tarih ders kitaplarında Musul meselesinin öğrencilere nasıl aktarıldığı ve konunun benzer ve farklı yönlerinin neler olduğu ortaya konulmuştur. Böylece 1930'lardan 2000 yıllara gelirken dönemine göre konunun aktarımındaki farklar belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, dış politika, Musul meselesi

Abstract

Following the Treaty of Lausanne, the foreign policy of the Republic of Turkey was established upon fostering friendly relations with both neighboring and distant nations, aimed at achieving the ideal of "Peace at Home, Peace in the World." The fundamental objectives of Turkish foreign policy were to ensure international recognition of national rights, secure national borders, and elevate Turkey's international status to its deserved position.

In this context, the Mosul question remained one of the issues left unresolved at the Lausanne Conference. In the aftermath of the conference, Turkey and the United Kingdom initially sought

to resolve the Mosul matter bilaterally; however, as the issue remained unsettled, it was referred to the League of Nations. When no resolution was reached there, the two nations resumed bilateral negotiations. Consequently, on June 5, 1926, Turkey and the United Kingdom reached a consensus in Ankara and signed the Treaty of Ankara. Under the terms of this treaty, the territory of Mosul was ceded to the State of Iraq; however, ten percent of Mosul's oil revenues were allocated to Turkey. Thus, the border between Turkey and Iraq was definitively established.

In this paper, an analysis is presented on how the Mosul question has been conveyed to students in high school history textbooks authored by various individuals at different intervals during the Republican Era. These works include *Tarih IV*, written in the 1930s during the era of Mustafa Kemal Atatürk; *The History of the Republic of Turkey* by Enver Behnan Şapolyo; *The History of the Republic of Turkey* by Fahriye Yazgan and Neriman Serdarlar; *The History of the Republic of Turkey* by Mükerrem Kâmil Su and Kâmil Su; and *The History of the Republic of Turkey and Atatürkism* by Mükerrem K. Su and Ahmet Mumcu. The study identifies the similarities and differences in the presentation of the subject, thereby delineating the shifts in the narrative from the 1930s to the 2000s in accordance with the characteristics of each period.

Keywords: Republic of Turkey, foreign policy, the Mosul question.

1. GİRİŞ

1918-1923 yılları arasında Anadolu'da emperyalistlere karşı Millî Mücadele'yi kazanan Ankara Hükümeti Lozan'da Batılı Devletler ile bir araya gelmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye ile Batılı Devletler arasında imzalanan Lozan Antlaşması ile Türkiye uluslararası alanda kendini kabul ettirmiştir.[5]

Cumhuriyetin İlanından sonra milli bir dış politika izleyen Mustafa Kemal Atatürk Türk dış politikasını iki yönde şekillendirmiştir. Bunlardan birincisi, milli menfaatler doğrultusunda Lozan Antlaşması'ndan kalan Musul gibi çözülemeyen meseleleri çözmek olmuştur. İkincisi ise, bölgesel güvenlik başta olmak üzere dünya barışına katkı sağlamak için komşu ve diğer devletlerle antlaşmalar yaparak dostluk ilişkilerini geliştirmek olmuştur.[6]

İşte yukarıda belirtilen Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk dış politika vizyonu Cumhuriyet tarihi boyunca farklı kişiler tarafından hazırlanan lise tarih ders kitaplarında hassasiyetle

[5] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1991), 608; Mehmet Temel, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin İtalya Politikası," *9. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-15 Kasım 2019)* içinde, yay. haz. Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021), 1337-1349; Mehmet Temel, "Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri," *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 18 (Aralık 2019): 103-106.

[6] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, c. I (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992), 321-330. Hâkim olunan coğrafyada siyasi birliği ve akabinde barışı sağlama konusunda Osmanlı Devleti de önemli bir politika sergilemiştir. Sadece Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında, son 5000 yıllık süre içinde bu bölgenin büyük kısmında bir süre için siyasî birliği ve bunun beraberinde barışı sağlayabilmiş dört imparatorluktan en sonuncusu, Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Onun üç selefi ise, Birinci Pers İmparatorluğu (MÖ 538-334), Yakın Doğu'daki Roma İmparatorluğu (MÖ 62-MS 602) ve (650'den yaklaşık 850'ye kadar etkili olan) Arap (Emevî) İmparatorluğu'dur. Bölgedeki bu barış ve birlik zamanları nadir bir durum olup, her biri kısa ömürlü olmuştur. Dört Ortadoğu imparatorluğu içinde sadece Osmanlı İmparatorluğu bölgenin tamamını bir süre için de olsa birleştirmeyi başarmıştır. Bkz. Metin Menekşe, "Osmanlı Devleti'nin Tarihî Coğrafyasını Sözle Resmetmek: Atasözleri ve Deyimler Örneğinde," *Prof. Dr. Mehmet Naci Önal Armağanı* içinde, ed. Aysun Dursun vd. (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024), 551.

vurgulanmıştır. Nitekim tarih ders kitaplarında işlenecek konuların içerik ve sunumlarına yönelik hususlar dönemin yöneticileri tarafından ciddiyetle ele alınmış, her farklı iktidar döneminde lise tarih ders kitaplarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler genellikle dönemin siyasi atmosferine de uygun olarak işlenen konunun azaltılması artırılması veya tamamen müfredattan çıkarılması şeklinde kendini göstermiştir.[7]

Bununla birlikte Cumhuriyet dönemi boyunca lise kademesindeki tarih öğretim programı ve ders kitaplarında her zaman yer verilen konular arasında Türk dış politikası var olmuştur. Bu çalışmada da Türk dış politikası içinde ayrı bir öneme sahip olan "Musul meselesi" konusu ile ilgili farklı dönemlerin ders kitaplarında yer alan veriler sunularak, konunun yıllara göre içerik ve biçimsel farklılıkları analiz edilmiştir. Bu analizde "Musul meselesi" konusunun hangi başlıklar altında işlendiği, kaç sayfa olduğu ve görsel kullanılıp kullanılmadığı, yararlanılan kaynaklar açısından değerlendirilmeler yapılmıştır.[8]

2. CUMHURİYET DÖNEMİ LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA MUSUL MESELESİ

2.1. *Tarih IV*, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1934

"Türk Dış Politikası" konusu, 1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezi'ne uygun olarak liseler için hazırlanan ve liselerde okutulan dört ciltlik tarih kitaplarının IV. cildinde, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" başlığı altında, 204-205 sayfalarda şöyle işlenmiştir:

"(…)"

Cumhuriyetin 1920 yılında başlayan dış siyaseti iki devreye bölünebilir.

Birinci, Millî Mücadele ile mütevazı olarak Sevr Antlaşması'nı yıkmayı *amaçlayan İstiklal Harbi* devresidir, Lozan Antlaşması'na kadar devam eder.

"(…)"

Lozan'dan sonraki Cumhuriyet siyaseti, düşman devletlere kabul ettirilen bağımsızlık barışının ortaya çıkışını takip eder. Türkiye Cumhuriyeti dış siyasetinin esas hedefi *yurtta barış, dünyada barıştır*. Cumhuriyet Hükümeti, başka devletler karşısında, kendi siyasetinin bağımsızlığına saygı gösterilmesini büyük bir hassasiyetle istediği ve memleketin milli haklarına yabancıların dokunmasına tahammül edemediği kadar, başka devletlerin de haklarına ilişmez.

Cumhuriyet Hükümeti yurtta barış gayesini gerek komşularıyla gerek uzak ve yakın diğer devletlerle samimi dostluk ilişkilerinin daima gelişmesine çalışmakla sağlar ve sürdürür. Bu maksatla etrafımızdaki komşuların hemen hepsiyle *dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları* yapmıştır. Saldırmazlık antlaşması, devletlerin birbirlerine saldırmayacaklarına dair karşılıklı taahhütte bulunmaları demektir. Cumhuriyet Hükümeti, *dünya barışını sürdürmek ve desteklemek için* samimi olarak faaliyet yürütmekten geri durmaz.

Milli hakları dışarıda saydırmak, milli sınırların güvenliğini daima artırmak, memleketin dış ticaretini geliştirmek, Türkiye'nin milletler arasındaki mevkiini layık olduğu en yüksek ve şerefli derecelerde tutmak ve daima daha çok şereflendirmeye çalışmak, Cumhuriyetin dış siyasetinin güttüğü esas görev gayeleridir".

---

[7] Seher Akça, "Cumhuriyet Dönemi Lise Ders Kitaplarında Cumhuriyetin İlanı," *Near East Historical Review* 13, no. 1 (Ocak 2023): 151-165.
[8] Ahmet Şimşek ve Emre Çakmakçı, "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Millî Mücadele," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15, no. 30 (Güz 2019): 191-193.

Türk Tarih Tezi'ne uygun olarak bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından hazırlatılan ve 1934 yılında liselerde okutulmak üzere bastırılan bu kitapta Türk dış politikası konusunda, Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile Türk Milleti'nin ölüm fermanı olan Sevr Antlaşması'nın hükümsüz kaldığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinin "Yurtta Barış, Dünya'da Barış" ilkesine dayandığı, bu maksatla etrafımızdaki komşuların hemen hepsiyle *dostluk ve saldırmazlık antlaşmaları* yapıldığı bu antlaşmalar neticesinde Türkiye'nin hem bölge hem de dünya barışına samimi destek verdiği ve bunun da Cumhuriyetin dış siyasetinin güttüğü esas görev ve gayeleri arasında olduğu, belirtilmiştir. Bu kitap hazırlandığı zaman yani 1934 yılında Musul meselesi çözülmüş ve Irak sınırı sorunu ortadan kalkmıştı. Ancak kitapta ne Musul meselesinden ne de Irak sınırımdan bahsedilmiştir. Konu genel olarak ele alınmış ve "Yurtta Barış, Dünya da Barış" ilkesi çerçevesinde milli sınırlarımızın güvenliği daima artırılmaya çalışıldı, şeklinde verilmiştir.

2.2. Fahriye Yazgan-Neriman Serdarlar, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1955*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958

Bu kitap İstanbul Kız Lisesi Tarih Öğretmeni Fahriye Yazgan ve Devlet Konservatuarı Tarih Öğretmeni Neriman Serdarlar tarafından liselerde okutulmak üzere hazırlanmıştır. Bu kitapta "Irak hududu meselesi" "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında 155. sayfada şu şekilde yer almıştır.

"Irak hududu meselesi:

Lozan Konferansında halledilemeyen meselelerden biri de Musul meselesiydi. Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Musul harp edilerek kaybedilmiş değildi. İngilizler burasını mütarekenin 7. Maddesine dayanarak işgal etmişti. Musul meselesi Lozan'da büyük münakaşalara sebep oldu. Fakat dava yalnız bizi ve İngilizleri alakadar ettiği için halli sonraya bırakılmıştı. 1924'de İngiliz murahhaslarıyla, İstanbul'da müzakereler yapıldı. Fakat müzakerelerden müspet bir neticeye varılamadığından dava Milletler Cemiyeti Konseyine havale edildi. Milletler Meclisi Konseyi de bu davayı halletmekte kendini salahiyetli görmediği için Musul meselesi Lahey adalet divanına getirildi. Fakat bir neticeye varılamadığından İngilizlerle yapılan müzakereler sonunda mesele halledildi.5 Haziran 1926'da Ankara'da bir muahede imzalandı. Bu muahedeye göre, Irak ile olan hududumuz tespit edildi. Musul Irak Hükümetine kaldı. Petrol üzerine konan vergi hasılatından Irak'a isabet eden hissenin % 10 nu Türkiye'ye bırakıldı".

Yukarıda adı geçen yazarlar tarafından hazırlanan bu kitapta Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında işlenen "Irak hududu meselesi" konusunda, önce Musul'un harp edilerek kaybedilen bir toprak olmadığı sonra Lozan'da en çok tartışma yaşanan konulardan birisinin Musul olduğu daha sonra konunun Milletler Cemiyetine havale edildiği ve buradan bir sonuç çıkmadığı ve en son olarak da 1926 yılında Türkiye ile İngiltere arasından Ankara'da yapılan bir antlaşma ile sorunun çözüldüğü ifade edilmiştir.

2.3. Mükerrem Kâmil Su-Kamil Su, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1973

Mükerrem Kâmil Su ve Kâmil Su'nun 1973 yılında lise ve dengi okullar için yazdığı bu kitapta, "Irak sınırı sorunu" konusu, "Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında, 152. sayfada aşağıdaki şekilde işlenmiştir.

"Irak sınırı sorunu

İngilizler Mondros Mütarekesinin yedinci maddesine dayanarak aynı mütarekenin imzasından birkaç gün sonra Musul'u işgal etmişlerdi. Milli savaşın çetin şartları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi bu bölge ile ilgilenemedi. Lozan görüşmeleri sırasında Musul'un Misak-ı Milli sınırları içinde ileri sürerek bize geri verilmesini istedik. İngiltere buranın Irak Hükümetine ait olduğunu ile sürdü. Konferansa katılan devletlerin hemen hepsi İngiltere'yi tutuyordu. Bu durum karşısında Irak sınırının kararlaştırılması işi geriye bırakıldı.

Musul sorununun çözülmesi için İngilizlerle ilk defa 1924 yılında İstanbul'da görüşmeler yapıldı. (19 Mayıs-5 Haziran 1924). Bu görüşmelerde İngilizler aşırı isteklerde bulunduklarından bir anlaşmaya varılamadı. Konferansın başarısızlıkla sona ermesinden sonra İngilizler isteklerini zorla kabul ettirmek için bazı sınır olayları yarattılar. Sonra da bu olayları bahane ederek Türk Hükümetine bir ultimatom verdiler. Ültimatomda, istekleri kabul edilmeyecek olursa askeri müdahalede bulunacaklarını açıklıyorlardı. Türk Hükümeti bu ultimatoma verdiği cevapta, sınırlarını ve bağımsızlığını korumak için her türlü tedbire başvuracağını bildirdi. Bu azimli cevap karşısında İngiltere Hükümeti, herhangi bir harekete cesaret edemedi. Bunun üzerine Musul sorunu Milletler Cemiyetine havale edildi. Burada da çözülemeyince Lahey Adalet Divanına verildi. Konu burada da çözülemedi. Nihayet, 1926 yılında İngilizlerle yeniden Ankara'da bu konu etrafında yapılan görüşmeler bir anlaşma ile sona erdi (5 Haziran 1926).

Bu anlaşmaya göre, Irak'la aramızdaki sınır bugünkü şekli ile kabul ediliyordu. Musul, Irak sınırları içinde kalıyor, buna karşılık Irak Hükümeti petrol üzerine konan vergi gelirinden kendi payına düşecek miktarın yüzde onunu Türkiye'ye vermeyi kabul ediyordu."

1973 yılında iki yazar tarafından liseler için hazırlanan bu kitapta "Irak sınırı sorunu" konusu Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında verilmiştir. Konu işlenirken önce, Musul'un Misak-Milli sınırları içinde kaldığı ve bu nedenle buranın haksız yere işgal edildiği sonra konu Lozan'da çözülmeyince 1924 yılında tarafların İstanbul'da bir araya geldiği ve burada da çözülemediği daha sonra sorunun Lahey Adalet Divanına havale edildiği ancak burada da çözülemediği ve son olarak da 1926 yılında İngiliz ve Türk Hükümetlerinin Ankara'da bir araya gelerek sorunu çözdüğü, belirtilmiştir.

2.4. Enver Behnan Şapolyo, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul, 1976

Enver Behnan Şapolyo'nun 1976 yılında liseler için yazdığı bu eserde "Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" 149-155. Sayfaları arasında verilmiştir. Bu başlık altındaki konular ise Balkan Antlaşması, Montrö Antlaşması, Sadabat Paktı, Hatay'ın katılması ve Ankara Paktı olarak belirtilmiştir. Yani 1923-1939 yılları arasında yani Atatürk dönemi Türk dış politikası ünitesi içinde Musul sorununa hiç değinilmemiştir.

2.5. Mükerrem K. Su- Prof. Dr. Ahmet Mumcu, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1995

Mükerrem Kâmil Su ve Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun 1995 yılında lise ve dengi okullar için yazdığı bu kitapta "Irak Sınırı ve Musul Sorunu" konusu "Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti" ana başlığı altında 255-256. sayfalarda aşağıdaki şekilde verilmiştir.

"Irak Sınırı ve Musul Sorunu:

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini uğraştıran sorunlardan biri de Irak sınırı ve Musul sorunudur. İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7.maddesine dayanarak, antlaşmanın imzalanmasından birkaç gün sonra Musul'u işgal etmişti. Millî Mücadelenin çetin şartları içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu bölge ile ilgilenemedi. Lozan görüşmeleri sonrasında Musul'un Misak-ı Milli sınırları içinde bulunduğunu ileri sürerek bize geri verilmesini istedik. İngiltere, buranın Irak Hükümeti'ne ait olduğunu söyledi. Konferansa katılan devletlerin hemen hepsi İngilizleri tutuyordu. Bu durum karşısında Irak sınırının belirlenmesi işi sonraya bırakıldı.

Musul sorununun çözümlenmesi için İngilizlerle ilk kez 1924 yılında İstanbul'da görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerde, İngilizler aşırı isteklerde bulunduklarından bir antlaşmaya varılamadı. Konferansın başarısızlıkla sona ermesinden sonra İngilizler isteklerini zorla kabul ettirmek için bazı sınır olayları yarattı. Sonra da bu olayları bahane ederek Türk Hükümeti'ne bir ültimatom verdi. Ültimatomda, istekleri kabul edilmeyecek olursa askeri girişimde bulunacaklarını açıkladı. Türk Hükümeti bu ültimatoma verdiği karşılıkta, sınırlarını ve bağımsızlığını korumak için her türlü tedbire başvuracağını bildirdi. Bu kesin karar karşısında İngiltere Hükümeti herhangi bir harekette bulunmaya cesaret edemedi. Fakat Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle gerekli askerî harekât yapılamadı. Bunun üzerine Musul sorunu Milletler Cemiyetine götürüldü. Burada da çözümlenemeyince Yüksek Adalet Divanına verildi. Ama burada da olumlu bir sonuç alınamadı. Nihayet 1926 yılında İngilizlerle yeniden Ankara'da bun konu üzerinde yapılan görüşmeler bir antlaşma ile sona erdi (5 Haziran 1926).

Bu antlaşmaya göre, Irak ile aramızdaki sınır bugünkü durumu ile kabul edildi. Musul, Irak sınırları içinde kalıyor, buna karşılık Irak Hükümeti petrol üzerine konan vergi gelirinden kendi payına düşecek miktarın %10 nu 25 yıllık bir süre için Türkiye'ye vermeyi kabul ediyordu".

Bu kitapta "Irak sınırı ve Musul sorunu" konusu, Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti ana başlığı altında işlenmiştir. Konu işlenirken önce Musul'un İngilizler tarafından haksız yere işgal edildiği sonra sorunun Lozan'da çözülemediği daha sonra sorunun Milletler Cemiyetine havale edildiği ve burada görüşülürken Şeyh Sait İsyanı çıktığı belirtilmiştir. Bu isyan nedeniyle Türkiye'nin konuyla yakından ilgilenemediği ancak daha sonra 1926 yılında Türk ve İngiliz Hükümetlerinin sorunu Ankara'da yapılan bir antlaşma ile çözüme kavuşturduğu, açıklanmıştır.

3. SONUÇ

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Cumhuriyetin ilan edilmesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi için önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Türk dış politikası bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından yönlendirilmiş ve yurtta sulh, dünyada sulh ilkesi çerçevesinde yürütülmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk yıllarından 2000 yılına kadar Liselerde okutulmak için hazırlanan tarih ders kitaplarında Türk dış politikasına ayrı bir bölüm ve Musul meselesi de bölüm altında ayrı bir başlık olarak verildiği görülmüştür.

1934 yılında 2000 yılına kadar yani Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze Türk dış politikasını ve dolayısıyla Musul sorununu içine alan ders kitapları, *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (*1918-1955*), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük***,** gibi farklı başlıklar altında farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından yazılmıştır.

Ders kitaplarında, dönem ve yazarlara göre farklı başlıklar görülmekle birlikte konu işlenişinde aynı noktalar tespit edilmiştir. Bunlar;

1-Her ders kitabında Türk dış politikası ünitesinde mutlaka Musul meselesi ele alınmıştır.

2- Musul meselesi incelediğimiz kitaplarda Musul meselesi, Irak sınırı sorunu, Irak hududu meselesi gibi farklı başlıklar altında işlenmiştir.

3-İncelediğimiz kitaplarda Musul meselesi işlenirken bölgenin haksız yere İngilizler tarafından işgal edildiği, Lozan Konferansında sorunun çözülemediği, sorunun önce taraflar arasında çözülmek istendiği ancak çözülemeyince Milletler Cemiyetine havale edildiği, burada da çözülemeyince 1926 yılında taraflar Ankara'da bir araya gelerek sorunu çözdüğü ve böylece Musul'un Irak Hükümetine bırakıldığı ve karşılığında %10 petrol geliri alındığı ifade edilmiştir.

4-Liseler için hazırlanan bu kitaplara, kullanılan dil açısından bakıldığında, geçmişten günümüze doğru daha sade, anlaşılır ve yalın bir şekilde yazıldığı görülmüştür

4. KAYNAKLAR

Akça, Seher. "Cumhuriyet Dönemi Lise Ders Kitaplarında Cumhuriyetin İlanı." *Near East Historical Review* 13, no. 1 (Ocak 2023): 151-165.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*. Cilt I. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1992.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1991.

Menekşe, Metin. "Osmanlı Devleti'nin Tarihî Coğrafyasını Sözle Resmetmek: Atasözleri ve Deyimler Örneğinde." *Prof. Dr. Mehmet Naci Önal Armağanı* içinde, editörler Aysun Dursun vd., 547-564. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2024.

Su, Mükerrem K., ve Ahmet Mumcu. *Türkiye Cumhuriyet İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1995.

Su, Mükerrem Kâmil, ve Kâmil Su. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat Yayınları, 1973.

Şapolyo, Enver Behnan. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler Kitabevi, 1976.

Şimşek, Ahmet, ve Emre Çakmakçı. "Cumhuriyet Dönemi İlkokul Tarih Ders Kitaplarında Milli Mücadele." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15, no. 30 (Güz 2019): 189-227.

Tarih IV. İstanbul: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1934.

Temel, Mehmet. "Cumhuriyet Arşivi Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiye-Oniki Ada İlişkileri." *Kilis Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 18 (Aralık 2019): 103-120.

Temel, Mehmet. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin İtalya Politikası." *9. Uluslararası Atatürk Kongresi (12-15 Kasım 2019)* içinde, yayına hazırlayan Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur, 1337-1349. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2021.

Yazgan, Fahriye, ve Neriman Serdarlar. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1955*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.

19. YÜZYIL OSMANLI GÖÇ SİYASETİNDE SURİYE VİLAYETİ: STRATEJİK YERLEŞİM VE NÜFUS MÜHENDİSLİĞİ

THE PROVİNCE OF SYRİA İN 19TH CENTURY OTTOMAN SETTLEMENT POLİCY: STRATEGİC SETTLEMENT AND POPULATİON ENGİNEERİNG

Metin MENEKŞE[1]

[1]**Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, m.menekse@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1192-3161**

Özet

Bu çalışma, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içine bulunduğu siyasi ve sosyal konjonktür neticesinde Kafkasya ve Girit gibi stratejik bölgelerden Suriye vilayetine gerçekleştirilen zorunlu göç hareketlerini; sevk, idare ve iskân politikaları bağlamında ele almaktadır. İmparatorluğun toprak kayıplarıyla beraber daralan sınırları içerisinde, Müslüman nüfusun korunması ve jeostratejik bölgelere yerleştirilmesi devletin temel beka stratejilerinden biri haline gelmiştir. Araştırma, özellikle Kafkas muhacirlerinin asayişi sağlama amacıyla "Golan Tepesi" gibi kritik noktalarda bir "askerî hat" oluşturacak şekilde yerleştirildiğini; böylelikle kabile hayatı yaşayan ve merkezi otoriteye direnç gösteren yerel unsurlara karşı bir denge unsuru oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

Girit muhacirlerinin iskân sürecinde ise daha planlı ve mesleki nitelik odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu doğrultuda zanaat erbabı olan göçmenlerin Şam'daki Salihiye bölgesinde inşa edilen mahallelerde kentsel dokuya entegre edildikleri, ziraat erbabının ise tarımsal üretimi artırmak maksadıyla Humus Kazası gibi kırsal alanlara yönlendirildikleri tespit edilmiştir. Osmanlı idaresinin, içinde bulunduğu mali imkânsızlıklara rağmen muhacirlere arazi tahsisi, konut inşası, tohumluk yardımı ve "tayinat" adı verilen geçimlik destekler sunduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonuçları, iskân sürecinin iklim uyumsuzluğu, salgın hastalıklar ve yerel aşiretlerle (Bedevi ve Dürzîler) yaşanan arazi temelli çatışmalar nedeniyle ciddi sosyal maliyetler doğurduğunu göstermektedir. Mevsimsel şartlar ve lojistik yetersizlikler nedeniyle bazı bölgelerde yerleşimlerin aksamasına ve geri dönüşlerin yaşanmasına rağmen, Suriye'nin demografik yapısının Müslüman unsurlar lehine güçlendiği saptanmıştır. Bugün hâlâ varlığını sürdüren Hamidiye gibi yerleşimler, bu zorunlu göçün kalıcı kültürel izlerini taşımaktadır. Bu makale, Osmanlı'nın kriz dönemindeki nüfus mühendisliği stratejilerini ve iskân kapasitesini, Suriye vilayeti özelinde tarihsel belgeler ışığında analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Suriye Vilayeti, Zorunlu Göç, İskân, Muhacirler, Nüfus Mühendisliği

Abstract

This study examines the forced migration movements from strategic regions such as the Caucasus and Crete to the Province of Syria during the 19th century, within the framework of transportation, administration, and settlement policies. Within the shrinking borders of the Empire due to territorial losses, the protection of the Muslim population and their strategic placement became fundamental survival strategies. The research reveals that Caucasian immigrants were particularly settled in critical locations such as the Golan Heights to form a "military line," thereby serving as a balancing element against local groups resistant to central authority.

Regarding the settlement of Cretan immigrants, a more planned approach based on professional qualifications was adopted. Accordingly, artisans were integrated into the urban fabric in newly constructed neighborhoods in the Salihiye region of Damascus, while those skilled in agriculture were directed to rural areas like the Homs District to boost agricultural production. It is observed that the Ottoman administration provided economic support, including land allocation, housing construction, seed supply, and "tayinat" (subsistence allowance), despite prevailing financial constraints.

The results of the study indicate that the settlement process incurred significant social costs due to climate incompatibility, epidemics, and land-based conflicts with local tribes such as the Bedouins and Druzes. Despite disruptions caused by seasonal conditions and logistical deficiencies leading to some returns, the demographic structure of Syria was strengthened in favor of Muslim elements. Settlements like Hamidiye, which persist today, bear the permanent cultural traces of this forced migration. This article analyzes the Ottoman Empire's population engineering strategies and settlement capacity during crisis periods, specifically through historical documents pertaining to the Province of Syria.

Keywords: Ottoman, Syria Province, Forced Migration, Settlement, Immigrants, Population Engineering

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihiyle özdeş bir olgudur.[9] Diğer bir deyişle, insan varlığının ve insanlık tarihinin temel olgularından biridir.[10] İlkçağlardan itibaren insanların çeşitli nedenlerle göç ettikleri bilinen bir gerçektir.[11] Göç, sosyal tarihin bütün kesitlerinde görülen bir vakadır. İnsanlık tarihinde göçlerin tamamen durduğu bir dönemden söz edilemez. Sadece hızlandığı-yavaşladığı, göçe yol açan sebeplerden birinin ya da birkaçının diğerlerine nazaran nisbi ağırlık kazandığı dönemlerden söz edilebilir.[12]

İskân, devletlerin ekonomik ve idarî meseleleri ile yakından ilgili olmasının yanı sıra toplumu da büyük oranda etkilemektedir. Farklı milletlere mensup gruplardan oluşmuş bir toplumda, merkezî idarenin gücü, takip ettiği planlı iskân politikası ile doğru orantılıdır. Aynı şekilde nüfusun ekonomiye kaydırılması meselesi de iskân politikasının şekliyle yakından alakalıdır.[13]

Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluk kurma teşebbüsü, Türk tarihinin geniş iskân ve kolonizasyon hareketinin bir devamıdır.[14] Devlet, kuruluş döneminden başlayarak esasları belli olan bir nüfus ve iskân siyaseti izlemiştir. Bu siyasetinin esasında, sistemin ihtiyacı olan nitelikte insanların gerekli yerde ve gerekli miktarda bulundurulmasının temini vardır. Bu yapıda bütün sosyal grupların yer alması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda iskân edilen nüfusun istihdamı ve siyasal katılımı önem arz etmektedir.[15]

---

[9] Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınları, Ankara 2004, s. V.
[10] Hüseyin Arslan, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001, s. 149.
[11] Cemal Yalçın, *a.g.e.*, s. 96.
[12] Hüseyin Arslan, *a.g.e.*, s. 150.
[13] Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı,* Cilt: IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. s. 581.
[14] Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meselesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I,* Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 288-289. (281-290)
[15] Gülfettin Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan,* 1999/1, s. 70.

Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası süreklilik gösteren bir özelliğe sahip olmakla birlikte dönemin siyasî, iktisadî ve içtimaî durumuna göre farklılık göstermiştir. Klasik dönem iskân siyasetinde, ele geçirilen yeni topraklara bir vatan telakkisiyle Türk-Müslüman nüfus nakledilmiş ve "dışa dönük" bir iskân politikası takip edilmiştir. Bu iskân sürecinde *Kolonizatör Türk Dervişleri* ve *sürgünler* önemli bir rol oynamıştır.[16] 19. yüzyılda iskân meselesi yeni bir boyut kazanmış ve kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi meselesine ağırlık verilmiştir. Bu dönemde, siyasal coğrafyanın küçüldüğü ve dışarıdan içeriye göçlerin yaşandığı görülmektedir.[17] Neticede, Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılırken iskân politikası çerçevesinde fethettiği yeni topraklara Anadolu'dan sevk ettiği yeni ahaliyi yerleştirmiştir. Fakat 1683 yılından itibaren bu toprakların kaybedilmeye başlanması ile birlikte Osmanlı topraklarına doğru göçler gerçekleşmiştir.[18] Bu göçler, başta Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'da meydana gelen savaşlar ve isyanlar sonucunda meydana gelmiştir.[19]

Karpat, 1860-1900 yılları arasında Osmanlı nüfusunun %80'ini aşan bir büyüme gösterdiğine işaret etmiştir. Osmanlı yönetiminin hesaplamamalarına göre, nüfus 1874 ila 1884 yılları arasında 4 milyon, 1884 ile 1894 yılları arasında 2,5 milyon ve bunu takip eden on yıl içinde 2,5 milyon artmıştır. Bunun büyük bir kısmı göçlerden kaynaklanmıştır. Yine, göçlerle birlikte Anadolu, Suriye ve Irak topraklarında yaşayan Müslümanların Hıristiyanlara oranı, Müslümanların lehinde değişmiştir. Osmanlı Devleti, ağırlıklı olarak Müslüman bir devlet haline gelmiştir. Bu dönüşüm, siyasi ve kültürel anlamda derin izler bırakmıştır. Zira devlet, Müslümanları gözeten bir politika gütmek zorunda kalmıştır.[20] Böylelikle Müslüman-Türk unsurları gözeten, homojen nüfus politikasının izleneceği yeni bir döneme girilmiştir.[21]

Bu çalışmada, 19. yüzyılda çeşitli sebeplerle yerlerini terk etmek zorunda kalan Muhacirlerin, Suriye vilayeti dahiline sevk edilmeleri ve burada iskân edilmeleri süreci ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışma, Osmanlı idaresindeki Suriye vilayetine gerçekleştirilen muhacir iskân politikalarını tarihsel, demografik ve sosyo-kültürel boyutlarıyla ele almaktadır. Suriye, stratejik konumu itibariyle Osmanlı yönetimi açısından hem bölgesel hem de küresel ölçekte önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Araştırma, özellikle Kafkasya ve Girit gibi farklı coğrafyalardan getirilen Müslüman muhacirlerin, bölgedeki mevcut demografik dengeler, iklim ve sağlık koşulları gözetilerek yerleştirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır.

[16] Dervişler, bulundukları yörenin İslamlaşmasında ve şenlendirilmesinde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi,* II, 1942, s. 279-386. İskân ve yerleşme amacıyla takip edilen politikalardan birisi de *sürgün* olmuştur. Türkmenler, köylüler ve şehirliler gibi çeşitli unsurlar devlet tarafından yeni fethedilen yerlere sürgün edilmişlerdir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İÜİFM*, XI, 1949-1950, s. 56-78.

[17] Yusuf Halaçoğlu, *a.g.m.,* s. 581; Gülfettin Çelik, *a.g.m.,* s. 71.

[18] Nedim İpek, "Göçmen Köylerine Dair", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 25, Sayı: 150, İstanbul 1996, s. 15-16.

[19] Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 18.

[20] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 132-134.

[21] Nedim İpek, "Osmanlı Devleti'nin Göç ve İskân Politikaları", *Osmanlı'da İskân ve Göç*, (Editörler: N. İpek ve M. Taştemir), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 155; Faruk Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1), 1980, s. 180.

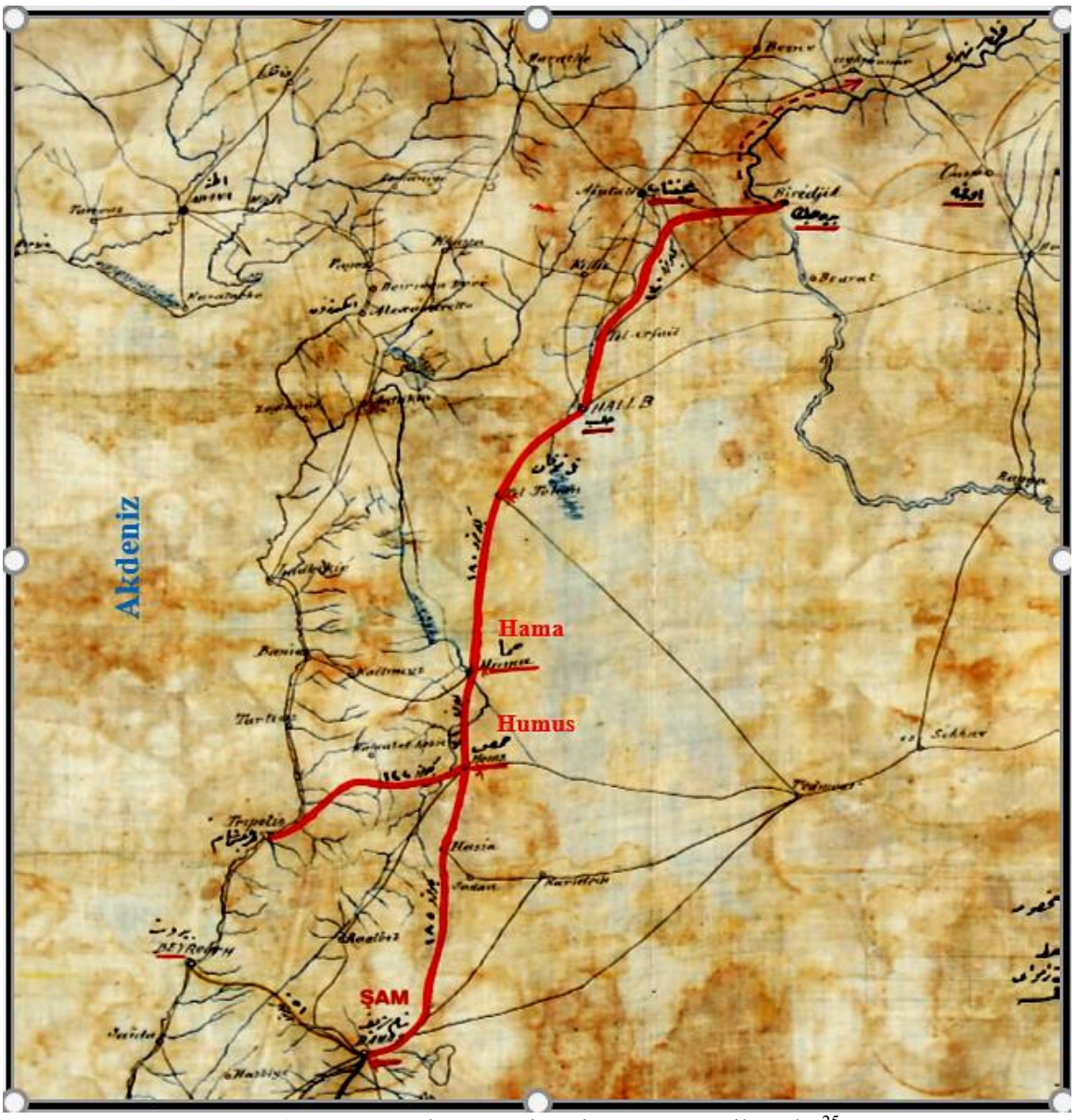
1. Osmanlı İdaresinde Suriye Vilayeti

Coğrafi konumu nedeniyle Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geçiş güzergâhı üzerinde yer alan Suriye vilayetinin[22] kuzeyinde Halep vilayeti, doğusunda Zor mutasarrıflığı ile Ceziretü'l-Arab çölleri, batısında Beyrut vilayeti ve Kudüs-i Şerif mutasarrıflığı yer almaktadır.[23] Hem deniz hem de karayolu ile ulaşım imkânına sahip olan vilayet, bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiştir.[24]

[22] 24 Ağustos 1516'da Mercidabık Savaşı galibiyetinden sonra Eylül 1516'da Şam merkezli Suriye bölgesi Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır. Bölgede 1918 yılına kadar yaklaşık dört asır sürecek olan Osmanlı egemenliği başlamıştır. Yavuz Sultan Selim, Memluk dönemindeki idari yapıyı değiştirmemiştir. 1520'lerde Şam vilayeti, Adana ve Halep dâhil olmak üzere Gazze'ye kadar uzanan bölgeyi içeren on beş sancaktan müteşekkildir. Canbirdi isyanının ardından bölge yeniden teşkilatlandırılmış, Halep ile Şam ayrı beylerbeyilik olmuştur. Şam eyaleti Şam'dan Gazze'ye kadar uzanan bölgede merkez sancağıyla birlikte on dört sancaktan oluşmuştur. Daha sonra Trablusşam, beylerbeyilik haline getirilmiş ve böylece günümüzdeki Suriye'nin kapsadığı topraklar kabaca Halep, Şam ve Trablusşam eyaletlerine ayrılmıştır. Detaylı bilgi için bkz., Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XXXVII, İstanbul 2009, s. 550-555.

[23] Ali Tevfik, *Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası, Coğrafya-yı Umumiyye*, Cilt: III, İstanbul 1318, s. 316-317.

[24] Kürşat Çelik, "19. Yüzyılın Sonu ile 20. Yüzyılın Başlarında Suriye'de Dış Ticaret", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Sayı: XVI, Yıl: 6, 2013, s. 705.

Harita 1: Osmanlı Dönemi Suriye ve Sınır Vilayetler[25]

Suriye vilayeti idari anlamda, *Şam, Hama, Havran* ve *Kerek* sancaklarından oluşmaktadır. *Hama* sancağı dâhilindeki *Humus* kazası, Girit muhacirlerinin sevk edildikleri yer olması açısından önemlidir.[26] *Humus*'tan başka sancak dâhilinde, merkez *Hama*, *Selimiye* ve *Hamidiye* kazaları bulunmaktadır.[27]

[25] *BOA., HRT. h.,* No: 2542.

[26] Humus, Hama sancağının 10 saat mesafe güneyinde olup tahmini nüfusu 35.000'dir. Kasabanın etrafı düz ve mezru tarlalardan ibarettir. Asi Nehri çok yakınından geçmektedir. Arazinin geniş ve verimli olması ile çeşitli hububat ürünleri yetiştirilmektedir. İhtiyaç fazlası ürünler kasabaya 21 saat mesafedeki Trablusşam iskelesine götürülmektedir. Ali Tevfik, *a.g.e.,* s. 321-322. Humus'un 1881/1882-1893 Osmanlı genel sayımında nüfusu, 41.491 Müslüman, 6.459 Rum, 5.228 Katolik, 223 Protestan olmak üzere toplam 53.401'dir. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914),* (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010, s. 284-285.

[27] 1881/1882-1893 nüfus sayımında Hama: 49.639; Selimiye: 330; Humus: 53.401; Hamidiye: 13.244 nüfus olmak üzere sancağın toplam nüfusu 116.614'dür. Kemal H. Karpat, *a.g.m.,* 284-285.

İdari olarak çeşitli düzenlemeler yapılsa da XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında genel olarak Suriye bölgesi, başta Şam olmak üzere, Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, Hama, Humus, Halep, Nablus, Akka ve Kudüs-ü Şerif olarak tanımlanabilmekte ve bu bölge *Biladu'ş-Şam* olarak da ifade edilmektedir.[28]

Coğrafi konumu itibariyle civar vilayetlerden geniş bir alana sahip olan Suriye'de, çok uluslu ve çok inanışlı bir yapı söz konusudur. Arap, Türk[29], Türkmen, Dürzi, Nusayri, Rum, Marunî, Katolik, Protestan, Süryani, Ermeni gibi küçük büyük 24 çeşit milletten ve dinden insan yaşamaktadır. Ayrıca daha sonra bunlara Cezayir, Çerkez, Lâz muhacirleri de dâhil olacaktır.[30]

1881/1882-1893 Osmanlı genel sayımında Suriye vilayeti nüfusu; Şam sancağında 284.134, Hama sancağında 116.614 olmak üzere toplam 400.748'dir.[31] 1894 yılında; 546.926 Müslüman, 29.399 Rum, 199 Ermeni, 6.277 Yahudi, 25.140 Katolik, 702 Protestan, 94 Latin, 4.263 Suriyeli olmak üzere toplam nüfus 613.000'dir.[32] 1897 yılında ise 476.434 Müslüman, 35.720 Rum, 336 Ermeni, 19.641 Katolik, 6.897 Yahudi, 967 Protestan, 239 Latin, 5.720 Marunî, 5.177 Süryanî ve 3 Kıpti olmak üzere toplam nüfus 551.134'dür.[33] Bu yılda toplam nüfusta önemli bir azalma meydana gelmiş olup bunda özellikle Müslüman nüfustaki azalma etkili olmuştur. Buna karşılık Rum ve Ermeni nüfusta artış meydana gelmiştir. Bu yılda 99.808 km^2 alana sahip olan vilayette kilometre kareye düşen insan sayısı 7.02'dir. Osmanlı coğrafyasında 9.84 olan genel ortalamanın altında kalmıştır.[34]

BULGULAR

2. Suriye Vilayetinde Muhacirlerin Sevk ve İdaresine Yönelik Çalışmalar

2.1. Kafkasya Muhacirlerinin Sevk ve İdaresi

Bölgede iskân edilmek istenilen ilk muhacir topluluğunun Kafkas muhacirleri olduğu görülmektedir. Kafkasya'dan gelen muhacirler, ilk aşamada Anadolu ve Balkanlardaki topraklara yerleştirilirken buralarda iskâna uygun araziler kalmayınca Suriye vilayetine yönlendirilmişlerdir. İlk muhacirler 1861'de Suriye'nin Şam ve Halep eyaletlerine gönderilmiştir. Şam'a 33, Halep'e 1.493 Kafkasya muhaciri gönderilerek iskân edilmiştir.[35] 1877-1891 yılları arasında ise İstanbul'dan Suriye'ye 27.112 muhacir gönderilmiştir.[36]

Osmanlı ülkesine gelen Kafkas muhacirlerinin büyük bir kısmı Anadolu'ya ulaştıktan sonra Suriye Vilayeti'ne deniz yolu ile nakledilmiştir. Bunların Suriye Vilayeti'ne nakli masraflarının tamamına yakını Osmanlı Devleti kendi hazinesinden karşılamıştır.[37] Limanlara yığılan

[28] Kürşat Çelik, *a.g.m.,* s. 707.
[29] Tolunoğulları ile başlayan Türklerin yerleşimi 11. yüzyılda Selçukluların bölgeye gelmesi ile devam etmiştir. Türklerin buraya gelen kolu, Oğuzlar'ın Türkmen olarak anılan kısmıdır. Türk etkinliği Selçuklular'ın bölgeye gelişiyle artmıştır. Özellikle Halep, Lazkiye, Trablusşam ve Asi Irmağı vadisi boyunca Hama, Humus ve Şam bölgesinde yerleşim yoğunluk kazanmıştır. Bkz. *Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri,* Rapor No: 83, Orsam-Ortadoğu Türkmenleri Programı Rapor No: 14, Kasım 2011, s. 6.
[30] Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devleti'nin Suriye Vilayetini Islah Teşebbüsleri", *History Studies*, Cilt: IV, (2012), s. 354.
[31] Kemal H. Karpat, *a.g.m.,* s. 284-285.
[32] Kemal H. Karpat, *a.g.m.,* s. 321.
[33] *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Cilt: V,1997: s. 23-25.
[34] *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Cilt: V,1997, s. 19.
[35] Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* Ankara 2010, s. 131.
[36] Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* Ankara 1999, s. 212.
[37] Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay, "Kafkasya Muhacirlerinin Suriye Vilayetine İskânı ve Karşılaşılan Zorluklar", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013, s. 141.

muhacirler; Şam, Nablus, Hama, Maphlouse, Kuneytra, Dumer, Horan, Yafa, Akka gibi geniş hâli ve metruk arazilerin bulunduğu yerlere sevk edilmişlerdir. Örneğin Temmuz 1878'e kadar Hama'da 10.000 muhacir iskân edilmiştir.[38]

Suriye'ye gönderilen muhacirler, bölgedeki yerli ahali tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü gelen muhacirler aynı zamanda yerli ahaliye maddi açıdan yük getirmiş ve kültürel farklılıklar nedeniyle de birtakım sorunlar yaşanmıştır. Özellikle yerli ahali tarafından kullanılmakta olan toprakların muhacirlere verilmesi huzursuzluk yaratmış ve akabinde iki taraf arasında çatışmalara neden olmuştur.[39] Örneğin, genel olarak kabile hayatı yaşayan ve yabancıları bünyesine kolay kolay kabul etmeyen Bedevilerin, muhacirleri kabul etmesi zor olmuştur. Bu nedenle devlet, Kafkasya muhacirlerini Suriye taraflarına yerleştirmek için Bedevilere karşı bazen nasihat ederek bazen de güç gösterisinde bulunarak hareket etmiştir.[40] Fakat muhacirler, iskân edildikten sonra Bedevi Arap aşiretlerinin gasp ve yağma amaçlı saldırılarından kurtulamamışlardır. Bu saldırılar bazen sayıları yüzlerle ifade edilen ölümlü çatışmalara sebep olmuştur. O dönemde iskân bölgelerinde yeterli asayiş gücü bulunmamasından dolayı da çatışmaların önü alınamamıştır. Muhacirlerin iskân edilmesi üzerinden otuz yıl gibi bir zaman geçtikten sonra ise bu defa muhacirler yağma ve gasp olaylarına yönelmişlerdir. Bu durum da huzursuzlukların artmasına ve olayların devamına neden olmuştur.[41]

Suriye taraflarında iskâna tabi tutulan muhacirlerin karşılaştıkları başka sorunlar da vardır. Bunlardan bir tanesi iskân edildikleri bölgenin su ve havasına uyum sağlayamamalarıdır. Bu nedenle Kafkasya muhacirleri, anavatanlarındaki havaya uygun yerlere iskân edilmeleri talebini sık sık dile getirmişlerdir. Muhacirler, iskân için gönderildikleri yerlerde bazen bulaşıcı hastalıklara da yakalanmışlardır. En sık görülen bulaşıcı hastalık ise *humma*dır. Ayrıca kısa sürede barınacak yer tahsisi konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle de camileri kendilerine mesken edinmişlerdir.[42] Dolayısıyla Kafkasya muhacirlerinin bölgede yaşamlarını devam ettirmeleri hiç de kolay olmamıştır.

2.2. Kafkas Göçlerine Dair İskân Çalışmaları

Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yönelik göçler 19. yüzyılın ilk yarısında gönüllü başlasa da yüzyılın ikinci yarısında bir sürgüne dönüşmüştür. Suriye özelindeki bazı veriler şu şekildedir:

1878 Yılı: Yaklaşık 2.500 Kafkas muhaciri parça parça vilayet dahiline yerleştirilmiştir.

Ağustos 1878: Şam'a 5.000 hanede 25.000 Çerkez, Tatar ve Nogay muhaciri gönderilmiştir.

1891 Yılı: Suriye Vilayeti 'ne sevk edilen nüfus 10.859 olarak kaydedilmiştir.[43]

Osmanlı Arşivi belgelerinde de bölgeye yönelik nüfus hareketliliğinin resmi dökümü şu şekilde sunulmaktadır:

[38] Nedim İpek, *a.g.e.,* s.212.
[39] Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay, *a.g.m.,* s.141.
[40] Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay, *a.g.m.,* s. 141-142.
[41] Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay, *a.g.m.,* s. 150.
[42] Oktay Kızılkaya ve Tolga Akay, *a.g.m.,* s. 142-143.
[43] Kemal Saylan, "Kırım Harbi'nden Sonra Suriye Vilayeti'ne Yerleştirilen Kafkas Muhacirlerine Yapılan Yardımlar," *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (KTÜEFAD)* 2 (2022), s. 20-21.

Şam'a 5.000 hane dâhilinde 25.000 Çerkez, Tatar ve Nogay muhacirlerinin gönderildiği vurgulanmaktadır.

1892 tarihli bir arşiv belgesinde bu tarihe kadar Suriye vilayetine yerleştirilen muhacir sayısının 27.112 olduğu ifade edilmektedir.[44]

Muhacirler, Suriye Vilayeti'nin hemen her sancağına dağıtılmış; stratejik ve ekonomik nedenlerle belirli noktalara yoğunlaştırılmıştır:

Şam Sancağı: Kunaytra Kazası ve Hasine Mezrası.

Hama Sancağı: Humus Kazası ve Selimiye Kazası'nın Zeyl-ül acel Karyesi

Maan Sancağı: Kerek merkezi ile Salt Kazası'nın Navur, Ayn-ı Savli ve Re's-i aman mevkileri.

Diğer Bölgeler: Amman, Vadiülyesar, Bisan ve Akka Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na bağlı köyler.[45]

Göç süreci hem devlet hem de muhacirler için ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bunlar özetle şu şekilde verilebilir:

a. Sağlık Sorunları: İklim uyumsuzluğu ve salgın hastalıklar (humma, lekeli hastalıklar) nedeniyle büyük can kayıpları yaşanmıştır. Örneğin, Hayfa'ya yerleştirilen 1.950 kişilik bir grup, hastalıklar nedeniyle 150 haneye kadar düşmüştür.

b. Ekonomik ve Sosyal Destek: Devletin zor durumuna rağmen muhacirlere arazi tahsisi, konut inşası, tohumluk, çift hayvanı ve ilk hasada kadar "tayinat" (geçimlik) yardımı yapılmıştır.

c. Kurumsallaşma: Göçlerin yönetimi için 1860'ta Muhacirin Komisyonları kurulmuş, Suriye'deki işlemler "Muhacirîn-i İslâmiye Komisyon-ı Alîsi Birinci Azalığı" üzerinden yürütülmüştür.[46]

Humus ve Kunaytra kazalarında iskân edilen muhacirlere tayinat, hane kiraları ve bina masrafları için 590.307 kuruşun Muhasebe-i Umumiye-i Maliye tarafından karşılanması istenmiştir. Ekim 1888 tarihinde Kunaytra Kazası çevresinde iskân edilen muhacirler arasında çıkan hastalıkların tedavisi için vilayet mal sandığından 15.000 kuruş tahsis edilmiştir.[47]

2.3. İskân Siyaseti ve Stratejik Tercihler

Elbette göç hareketlerinin altında yatan belirli sebepler mevcuttur. Devlet idaresinin zaman zaman halkla iş birliği yaparak bu göçmenlere kucak açmasının sebebi şüphesiz ki yalnızca insanî yardım değildir. Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar muhacirleri kabul ederek bir taraftan nüfusunu artırmaya çalışırken, bir taraftan da bu muhacirleri jeostratejik açıdan önemli bölgelere yerleştirerek güvenliği sağlamayı ve tarıma elverişli bölgelerde iskân ederek tarım faaliyetlerini artırmayı amaçlamıştır.[48]

---

[44] *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 21-22
[45] Saylan, *a.g.m.,* s. 21-22.
[46] Saylan, *a.g.m.,* s. 23.
[47] *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s. 23-24.
[48] Ayşenur Yurt ve Murat Tuğluca, "Suriye Vilâyet Gazetesine Göre Osmanlı Suriyesi'nde Sosyal ve Dînî Yaşam (1899-1902)", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 6 (2), 2022, s. 80.

Osmanlı Devleti, Çerkes göçmenleri stratejik hedefler doğrultusunda belirli bölgelere yerleştirmiştir. Zira yerleşik bir hayat yaşayan, ziraat yapan ve askerlik konusunda becerikli ve hünerli olan Çerkesler, Osmanlı topraklarında özellikle asayişi bozacak tavırlar sergileyen yerli ahali ve aşiretlerin yaşadıkları yerlere iskân edilmişlerdir. Çerkeslerin Suriye Vilayeti'nde iskân edildikleri yerlerden bir tanesi de Golan Tepesi olmuştur. Çerkesler bu tepeye askerî bir hat şeklinde yerleştirildiler.[49] Kafkasya muhacirlerinden bir kısmı Suriye dâhilindeki Bisan ve Akka Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na bağlı Cebbül ve Hüseyniye karyelerinde yerleştirilmiştir.[50]

İskân sonrasında Çerkes-Dürzî ihtilafı ortaya çıkmış ve arazi anlaşmazlıkları kanlı çatışmalara dönüşmüştür. Kanlı çatışmalar, Dürzîlerden bir kısım kişiler Mansura köyüne saldırmaları ile başlamıştır. Bu saldırı beraberinde on yıl sürecek kanlı çatışmayı getirmiştir. Dürzîlerden üç bin kişi mütecaviz olarak Mansure köyüne hücum etmek suretiyle Mansure ve diğer Çerkes köylerinden dördü kız biri kadın olmak üzere toplamda elli altı kişiyi boğazlarını kesmek suretiyle katletmişler ve bir kişiyi de yaralamışlardır. Çerkesler ve Kunaytıra Dürzîleri arasında meydana gelen hadiseden dolayı nüfus ve mal olarak büyük kayıplar yaşayan Çerkeslere, atiyye olarak padişah tarafından elli bin kuruş tesviye edilmiştir. Kunaytıra Dürzîleri ile Çerkeslerin çatışmaları esnasında, Çerkeslerin arazisine yapılan yağmadan dolayı ayakaltında kalan bu seneki ziraatlarına ait olan öşür affedilmiştir. Dürziler, Çerkeslere tazminat olarak otuz altı bin küsur kuruş para vereceklerdir.[51]

3. Girit Muhacirlerinin Suriye Vilayetine Zorunlu Göçü: Sevk ve İdaresi

19. yüzyılın sonlarına doğru Girit'te yaşanan olaylar[52], Girit Müslümanlarının can güvenliğini tehdit etmiş ve bu durum, bir zaman sonra zorunlu göçü ortaya çıkarmıştır. Nitekim Aydın vilayetine göç eden Girit Müslümanlarından bir kısmının da Suriye vilayetine sevk edilmesi[53] kararlaştırılmıştır.[54] Muhacirlerin iskân mevkilerine sevk olunmaları için gerekli olan kara ve deniz nakil araçlarının biran evvel hazırlanması da Ticaret ve Nafia Nezareti ile Bahriye Nezareti'ne bildirilmiştir.[55]

Muhacirlerin iskân yerlerinin belirlenmesi ile birlikte ilk etapta Suriye vilayetine 1.000 nüfusun sevk edilmesi[56] kararlaştırılmıştır. Bu tarihten sonra da hızla sevk işlemlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Aydın Valisi Kâmil Paşa, 1899 yılı ağustos ayına kadar Konya, Adana, Halep,

---

[49] Habibe Polat, "Osmanlı Dönemi Suriye Vilayeti'nde Göçmen ve Yerli Ahali Münasebetleri Bağlamında Çerkes-Dürzî İhtilafı (1880-1900)," *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)* 8, no. 1 (2019): 77 ve 83.

[50] *Osmanlı Belgelerinde Suriye*, s. 21.

[51] Habibe Polat, *a.g.m.,* s. 83-86.

[52] Girit Adası'nda Rum asilerce yapılan yağma ve katliam olayları sonrasında servetlerine el konulan, can güvenlikleri kalmayan Müslüman halk, Anadolu, Ege Adaları, Balkanlar ve Arap coğrafyasına göç etmek zorunda kalmıştır. Girit'te yaşanan olaylar, Girit Müslümanlarının zorunlu göçü ve yürütülen iskân çalışmaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Metin Menekşe, *Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskân (1897-1913)*, (Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2018). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Antlaşması gereğince de mübadeleye tabi tutulan Giritli Müslümanların iskân edildikleri yeni topraklarında karşılaştıkları durumlar ile ilgili olarak bkz. Metin Menekşe, "Girit Müslümanlarının İskân Yerlerinde Karşılaştıkları Kültürel Uyum ve Toplumsal Kabul Sorunu: Ana Dilde Yabancılık", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* 19/30, (Nisan 2021), s. 1-50.

[53] *BOA., Y.E.E., Kâmil Paşa Evrakına Ek, Dosya No: 86/9, Gömlek No: 858,* 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899.

[54] *BOA., MV. Dosya No: 98/2, Gömlek No: 9,* 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899; *BOA., Y. A. RES., Dosya No: 100, Gömlek No: 31*, 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

[55] *BOA., A. MKT. MHM., Dosya No: 505, Gömlek No: 1,* 22 Mayıs 1315/3 Haziran 1899.

[56] *BOA., MV., Dosya No: 98/2, Gömlek No: 9,* 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

Beyrut ve Suriye vilayetlerine 10.558 nüfus muhacirin sevk edildiğini haber vermiştir.[57] 21 Haziran 1899-14 Ekim 1899 tarihleri arasında Aydın vilayetinden sevk edilen muhacir sayısı ile ilgili olarak elde edilen verilerde ise, *Suriye vilayetine nakledilmek üzere Beyrut iskelesine 311 hanede 1.213 nüfusun sevk edildiği*[58] tespit edilmiştir.

İzmir'de bulunan İngiliz Konsolosu *Charles S. Hampson*, 1 Ağustos 1899 tarihli raporunda, İzmir'e gelen muhacirlerden bazılarının Suriye kıyılarına sevk edildiğini haber vermiştir. Nitekim bu tarihte de 1.300 muhacir gemi ile Suriye'ye gönderilmiştir.[59] *Hampson,* 6 Eylül 1899 tarihli raporunda ise muhacirlerin Girit'ten gelmeye devam ettiğini ve içlerinden Suriye vilayetine sevk edilenlerin olduğunu haber vermiştir. Nitekim 1899 yılı ağustos ayı içerisinde bölgeye gönderilen muhacir sayısını 2.600 nüfus olarak bildirmiştir.[60] Diğer bir konsolosluk görevlisi *Cumberbatch* ise 18 Aralık 1899 tarihli raporunda, İzmir'de bulunan muhacirlerden 1.500 kadarının diğer vilayetlere gönderilirken bunun içerisinden 700 nüfusun Suriye'ye sevk edildiğini bildirmiştir.[61] 30 Ocak 1900 tarihli raporunda ise, Mayıs 1899-Ocak 1900 tarihleri arasında 1.216 muhacirin Suriye vilayetine sevk edildiğini[62] belirtmiştir. Dolayısıyla belirlenen miktardan daha fazla muhacirin bölgeye sevk edildiği görülmektedir. Bunda daha sonra yapılan iskân planlamasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ekim 1899'a gelindiğinde hâlâ Aydın vilayeti dâhilinde kalan 11.180 nüfus muhacir vardır. Bu muhacirlerin de diğer vilayetlere gönderilmesi gündeme gelmiş ve yapılan yeni iskân düzenlemesi ile 3.000 nüfusun daha Şam'a gönderilmesi uygun görülmüştür.[63]

1899 yılı ortalarında Suriye Vilayeti'ne yapılan muhacir sevkiyatının bir aylık süreçte büyük ölçüde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu süre zarfında, planlanan şekilde İzmir Limanı'ndan hareket ettirilen muhacir kafileleri, doğrudan Beyrut Limanı'na sevk edilmişlerdir. Beyrut Limanı'na gelen muhacirler, daha sonra demiryolu ile Suriye içlerine taşınmışlardır.

Malumât gazetesinin 7 Temmuz 1899 tarihli sayısında, *Haci David* vapuru ile 784 nüfus muhacirin İzmir'den Suriye taraflarına sevk edildiği haber verilmiştir.[64] Fakat bu sevkiyatta yer alan muhacirlerin Suriye Vilayeti'ne ulaşıp ulaşmadığı konusunda bilgi edinilememiştir. Muhacirler öncelikle Beyrut Limanı'na ulaştıkları için burada kalmış olma ihtimalleri de vardır. Bununla ilgili vilayetten bilgi verilmemiştir.

26 Temmuz 1899 tarihinde, İzmir'den Suriye Vilayeti'ne sevk edilen başka bir kafilenin bölgeye ulaştığı Vali Nazım Paşa tarafından haber verilmiştir. İnayet vapuru ile İzmir'den hareket ettirilen 900 küsur muhacir, görevli memurlar vasıtasıyla Beyrut iskelesine çıkarılmış ve burada istirahatleri sağlandıktan sonra tertip edilen katarlara bindirilerek aynı gün Şam'a nakledilmişlerdir. Muhacirler, Vali Nazım Paşa ve görevli memurların göstermiş oldukları ilgiden memnun kalmışlar ve başta padişah olmak üzere hepsine şükranlarını dualar ederek ifade etmişlerdir.[65]

---

[57] *BOA., DH. MKT. PRK., Dosya No: 2199, Gömlek No: 116*, 11 Ağustos 1315/ 23 Ağustos 1899.
[58] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 21, Gömlek No: 51*, 2 Teşrinievvel 1315/14 Ekim 1899.
[59] *TNA., PRO., FO., 195/2065, No: 47*, Charles S. Hampson'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 1 Ağustos 1899.
[60] *TNA., PRO., FO., 195/2065, No: 54*, Charles S. Hampson'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 6 Eylül 1899.
[61] *TNA., PRO., FO., 195/2065, No: 87*, Cumberbatch'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 18 Aralık 1899.
[62] *TNA., PRO., FO., 195/2065, No: 87*, Cumberbatch'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 30 Ocak 1900.
[63] *BOA., İ. HUS., Dosya No: 77, Gömlek No: 87*, 22 Eylül 1315/4 Ekim 1899; *BOA., BEO. NGG.d. No: 763,* Evrak No: 15617, s. 27, 26 Eylül 1315/8 Ekim 1899, s. 27; *BOA., DH. MHC., Dosya No: 21, Gömlek No: 51,* Lef: 2-1, 7 Teşrinievvel 1315/19 Ekim 1899.
[64] *Malumat,* Sayı: 762, 25 Haziran 1315/ 7 Temmuz 1899.
[65] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 18, Gömlek No:69*, Lef: 1-1, 14 Temmuz 1315/ 26 Temmuz 1899.

Bu kafileyle ilgili olarak Suriye'deki iskân memuru Nuri Paşa tarafından da bilgi verilmiştir. Onun verdiği bilgiye göre, kafilede yer alan muhacir sayısı 878'dir. 25 Temmuz Salı günü İnayet vapuru ile Beyrut Limanı'na ulaşan muhacirler, aynı gün tren istasyonuna yakın bir mevkiye çıkarılmışlardır. Kendilerine limonata, etli pilav ve karpuz gibi yiyecek ve içecek ikram olunduktan sonra sabaha karşı trenlere bindirilip valinin nezareti altındaki iki katar ile 26 Temmuz çarşamba günü akşamüzeri Şam şehrine getirilmişlerdir.[66]

31 Temmuz 1899 tarihine gelindiğinde, Suriye Vilayeti dâhilinde iskân olunacak 1.000 nüfus Girit muhacirinden büyük bir kısmının bölgeye ulaştığı, kalan kısmının ise gelmek üzere olduğu iskân memuru Nuri Paşa tarafından bildirilmiştir. 240 haneyi teşkil eden bu muhacirler içerisinden, 20-30 kişiden ibaret bulunan sınaî erbabının ve sayıları fazla olan dul, yetim kadınlar ile yaşlı ve hasta olanlarının çıkarılmasından sonra geriye ziraat erbabından 100 hane halkının bile kalmadığı belirtilmiştir.[67]

17 Ağustos 1899 tarihinde, İzmir'de birikmiş olan muhacirlerden 57 nüfus, Şam Vilayeti gitmek üzere *Şeref* adlı posta vapuru ile Beyrut iskelesine sevk olunmuştur.[68] Suriye Valisi Nazım Paşa, 25 Ağustos 1899 tarihinde, 54 nüfus Girit muhacirinin daha trenle Beyrut'tan Şam'a doğru hareket ettiğini bildirmiştir. Bu muhacirler görevli memurlar tarafından istasyonda karşılanmışlar ve daha öncekiler gibi iaşe ve istirahatleri temin edilmiştir. Bu karşılama ve ilgiden dolayı da muhacirlerin hepsi padişaha dualar etmişlerdir. [69] Diğer taraftan, Şam'a sevk edilen muhacirlerden bir kısmının bir zaman sonra Beyrut'a döndükleri tespit edilmiştir. Örneğin 31 Temmuz 1899 tarihinde, Suriye'nin Humus şehrinde bulunan 583 muhacirin Trablusşam'a geçtiği haber verilmiştir.[70]

Şam'a ulaşan Girit muhacirlerinin iaşe ve yerleşim ihtiyaçları tedarik olunmuş ve bazı yardımsever ahali tarafından da kendilerine elbise yardımında bulunulmuştur. Aynı zamanda Salihiye mahallesinde 75 meskenin inşasına da başlanarak bölge ahalisinin dualarına mazhar olunduğu vilayet idaresinden bildirilmiştir.[71]

Salihiye mahallesinde iskânları kararlaştırılan muhacirlerden 75 ailenin ikametleri için, gönderilen resim ve plana uygun olarak aynı tarzda 75 meskenin inşa edildiği 22 Eylül 1899 tarihinde Nazım Paşa tarafından haber verilmiştir. Meskenler, vilayet erkânı ile bazı hükümet memurlarının ve belde eşrafının hazır bulundukları bir günde muhacir ailelerine teslim edilmiştir. Bu esnada muhacirler tarafından hep bir ağızdan Sultan II. Abdülhamid'e dualar edilmiştir.[72] Şam şehrinin batı yakasında 75 meskenin teşkil ettiği bu mahalleye *El- Muhacirin Mahallesi*[73] de denilmiştir.

Suriye Gazetesi'nin 30 Kasım 1899 tarihli nüshasına dayanan verilere göre, bölgeye sevk edilen Girit muhacirlerinin istihdam ve yerleşim stratejileri, sahip oldukları mesleki niteliklere göre

---

[66] *BOA., DH. EO., Dosya No: 385, Gömlek No: 127*, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899; *BOA., DH. MHC., Dosya No: 19, Gömlek No:2*, Lef: 3-1, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.
[67] *BOA., DH. MKT. PRK., Dosya No: 2199, Gömlek No: 129*, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899; *BOA., DH. MHC., Dosya No: 19, Gömlek No:2*, Lef: 2-2, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.
[68] *BOA., Y. MTV., Dosya No: 191, Gömlek No: 119*, 5 Ağustos 1315/17 Ağustos 1899.
[69] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 20, Gömlek No:1*, Lef: 1-1, 30 Ağustos 1315/ 11 Eylül 1899.
[70] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 42, Gömlek No:9*, 30 Haziran 1317/13 Temmuz 1901.
[71] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 18, Gömlek No:88*, Lef: 1-1, 24 Temmuz 1315/5 Ağustos 1899.
[72] *BOA., DH. MHC., Dosya No: 20, Gömlek No:42,* Lef: 1-1, 10 Eylül 1315/22 Eylül 1899.
[73] Arapça bir kaynakta, Şam şehrinin batı yakasında Girit Müslümanları için *El- Muhacirin* mahallesinin kurulduğu belirtilmektedir. Bkz. Alıntılayan: N. Elisseeff Kâsiyûn (Djabal), *El(2)*, Cilt: IV, s. 753; aktaran N. Slousch, "Les Cretois en Cyrenaique", *Revue Du Monde Musulman*, VI, 1908, N°10, s. 153.

şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda, zanaat erbabı olan göçmenlerin *Salihiye* bölgesinde yeni inşa edilen konutlara yerleştirilerek kentsel dokuya entegre edildikleri görülmektedir. Buna karşın, tarımsal üretim kapasitesine sahip muhacir gruplarının Humus Kazası'na nakli planlanmış, bu kapsamda üç kafile halinde sevkiyat gerçekleştirilmiştir. Nitekim bu kafilelerden sonuncusunda 248 muhacir yer almıştır. Ancak söz konusu iskân faaliyeti sırasında karşılaşılan lojistik ve çevresel aksaklıklar dikkat çekicidir:

> Barınma Yetersizliği: Humus'taki konut inşaatlarının henüz tamamlanmamış olması.
>
> Yerleşim Sorunu: İnşaat süresince geçici konaklama için kullanılan kasaba merkezinde uygun mekânların tükenmesi.
>
> Mevsimsel Riskler: Kış şartlarının ağırlaşmasıyla birlikte göçmenlerin yaşayabileceği olası mağduriyetlerin önlenmesi zarureti.[74]

Bu gerekçelerle, idarenin muhacirlerin refahını korumak ve sefaleti önlemek amacıyla, henüz yola çıkmamış olan grupların sevkiyatını geçici olarak askıya aldığı ve yerleşim planlamasında ihtiyatlı bir strateji izlediği anlaşılmaktadır.[75]

Suriye'deki coğrafi şartların uygun olmaması, yerli halk ile aralarındaki uyum sorunlarının yaşanması gibi nedenlerle muhacirler büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Zor şartlar nedeniyle Girit'e veya Anadolu'ya dönenler olmuştur. Nitekim 1901 yılında Şam'da görevli bulunan İngiliz konsolosu *W. L. Richard*, bölgede Girit muhaciri iskân planının başarılı olmadığını, Girit muhacirinin neredeyse hiç kalmadığını belirtmiştir.[76] Ancak hayatlarını bu bölgede devam ettiren Giritli aileler de vardır. Bu muhacir neslinin Suriye dâhilinde yaşadıkları yer Akdeniz kıyısındaki *Hamidiye (Al Hamidiyah)*'dir. Bu kasaba, Birinci Dünya Savaşı sırasında yeni sınırların belirlenmesiyle birlikte Lübnan'dan ayrılıp Suriye sınırları içinde kalmıştır. Buradaki toplam 5.000 nüfusun 3.000'inin Giritlilerin oluşturduğu belirtilmektedir. Başlangıçta kendi dillerinde yani Giritli lehçesiyle konuşan muhacirler, Araplarla etkileşimleri sonucu Arapça konuşmaya başlamışlardır. Diğer taraftan atalarının sahip olduğu gelenek ve görenekleri de bilinçli olarak korudukları tespit edilmiştir.[77]

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi coğrafyasının daraldığı, buna mukabil kaybedilen topraklardan Anadolu ve Orta Doğu içlerine doğru yoğun bir göç dalgasının yaşandığı kritik bir dönemi teşkil etmektedir. Bu süreçte Suriye Vilayeti, stratejik konumu ve demografik yapısı itibarıyla Kafkasya ve Girit gibi farklı coğrafyalardan gelen muhacirlerin iskân edildiği temel merkezlerden biri olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen Kafkasya göçleri, başlangıçta gönüllü bir hareketlilik arz etse de yüzyılın ikinci yarısında kitlesel bir sürgüne dönüşmüş, Anadolu ve Balkanlar'daki nüfus kapasite doluluğu nedeniyle muhacirler Suriye Vilayeti'ne yönlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda muhacirleri Suriye Vilayeti'ne yönlendirmesi, sadece insani bir

---

[74] "Humusa Muhâcir İ'zâmı", *Suriye Gazetesi,* Sayı: 1738, 4 Teşrinisani 1315/16 Kasım 1899.
[75] "Muhacirlerin Te'hir-i İ'zâmı", *Suriye Gazetesi,* Sayı: 1740, 18 Teşrinisani 1315/30 Kasım 1899.
[76] *TNA., PRO., FO., 195/2097, No: 2*, W. L. Richard'dan Nicholas O'Connor'a, Şam, 5 Ocak 1901.
[77] *Roula Tsokalidou*, bölgede yaptığı araştırmada, muhacirlerin Girit'te yaşayan akrabaları ile uydu televizyonu üzerinden temas kurduklarını tespit etmiştir. Bkz. "Greek-Speaking Enclaves In Lebanon And Syria", http://ssl.webs.uvigo.es/actas2002/05/08.%20Roula%20Tsokalidou.pdf , Erişim: 14.10.2016, 16:45.

yardım faaliyeti değil, nüfus mühendisliği, ekonomik kalkınma ve jeostratejik güvenlik ekseninde şekillenmiş çok boyutlu bir devlet stratejisidir.

Suriye'nin neden bir iskân merkezi olarak seçildiğini ve devletin bu konudaki derin amaçlarını şu başlıklar altında değerlendirebiliriz:

1. Demografik Denge ve Nüfus Politikası: Osmanlı yönetimi, kaybedilen topraklardan gelen Müslüman nüfusu Suriye'ye yerleştirerek bölgedeki Müslüman-Hristiyan dengesini Müslüman lehine değiştirmeyi amaçlamıştır. Homojenleşme Çabası: Göçler sayesinde Anadolu, Suriye ve Irak topraklarında Müslüman unsurlar baskın hale gelmiş ve devlet, Müslümanları gözeten daha homojen bir nüfus politikasına yönelmiştir. Nüfus Artışı: 1860-1900 yılları arasında Osmanlı nüfusu %80'i aşan bir büyüme kaydetmiş, bu artışın önemli bir kısmını Suriye gibi bölgelere yönlendirilen muhacirler teşkil etmiştir.

2. Jeostratejik Güvenlik ve "Askerî Hat" Stratejisi: Devlet, özellikle askerlik becerileriyle tanınan Çerkes muhacirleri, merkezî otoritenin zayıf olduğu ve asayiş sorunlarının yaşandığı stratejik noktalara yerleştirmiştir. Golan ve Tampon Bölgeler: Çerkesler, Golan Tepesi gibi bölgelere adeta "askerî bir hat" şeklinde yerleştirilerek yerel aşiretlerin ve Bedevilerin saldırılarına karşı bir set oluşturulmuştur. Yerel Güçlerin Dengelenmesi: Kabile hayatı yaşayan ve merkezî idareye direnç gösteren Bedevi ve Dürzî aşiretlerin yaşadığı yerlere yerleşik hayatı ve ziraatı bilen muhacirlerin iskân edilmesi, bölgedeki devlet otoritesini pekiştirme amacı taşımaktadır.

3. Ekonomik Kalkınma ve Tarımsal Üretim: İskân politikası, "nüfusun ekonomiye kaydırılması" meselesiyle doğrudan ilişkilidir. Boş arazilerin tarıma açılması, devletin en temel hedeflerinden biri olmuştur. Metruk Arazilerin İhyası: Muhacirler; Şam, Hama ve Humus gibi bölgelerde bulunan geniş, hâli ve metruk arazilerin bulunduğu yerlere sevk edilmiştir. Ziraat Erbabının İstihdamı: Örneğin Girit muhacirleri arasında "ziraat erbabı" olanlar özellikle Humus Kazası'na yönlendirilerek bölgedeki tarımsal üretimin artırılması hedeflenmiştir. Destek ve Yatırım: Devlet, mali sıkıntılarına rağmen muhacirlere arazi tahsis etmiş, tohumluk ve çift hayvanı dağıtmış, ilk hasada kadar "tayinat adı verilen geçimlik yardımı yapmıştır.

4. Konumun Önemi:

Bilâdu'ş-Şâm'ın Stratejik Değeri: Suriye (Bilâdu'ş-Şâm), Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geçiş güzergâhında yer alması ve hem deniz hem de kara yolu ulaşımına sahip olması nedeniyle stratejik bir öneme sahipti. Liman ve Demiryolu Entegrasyonu: Muhacirlerin İzmir'den Beyrut Limanı'na deniz yoluyla getirilip oradan demiryolu ile iç kesimlere nakledilmesi, bölgenin modern ulaşım ağlarıyla olan bağını ve idari kontrolün kolaylığını göstermektedir. Bölgesel ve Küresel Güç: Suriye, Osmanlı yönetimi açısından hem bölgesel dengeleri korumak hem de küresel ölçekte prestij sahibi bir yerleşim merkezi olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti, Suriye vilayetini boş arazilerin tarıma kazandırıldığı bir ekonomik bölge, asayişin muhacirle desteklendiği bir güvenlik kuşağı ve Müslüman nüfusun yoğunlaştırıldığı bir demografik kale olarak kullanmak istemiştir.

Girit muhacirlerinin sevkiyatı özelinde bakıldığında daha planlı ve mesleki nitelik odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Zanaat erbabının Şam'daki *Salihiye (El-Muhacirin)* Mahallesi'nde yeni inşa edilen modern konutlara yerleştirilmesi, kentsel entegrasyonun bir örneğidir. Buna karşın tarım erbabının Humus Kazası'na nakli sırasında karşılaşılan barınma yetersizliği ve

mevsimsel engeller, devletin sınırlı imkânlar dahilinde muhacirlerin refahını korumak adına "ihtiyatlı bir duruş" sergilemesine neden olmuştur.

19. yüzyıl Suriye'sindeki iskân faaliyetleri, iklim uyumsuzluğu, salgın hastalıklar ve kültürel çatışmalar gibi ağır sınamalarla karşılaşmıştır. Bazı muhacir gruplarının geri dönüşü veya başka bölgelere nakli, yerel ölçekte iskân planlarının her zaman başarıya ulaşmadığını gösterse de bugün hâlâ Hamidiye gibi bölgelerde varlığını sürdüren Giritli nesil, bu zorunlu göçün kalıcı demografik ve kültürel izlerini taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin tüm mali ve idari zorluklara rağmen yürüttüğü bu sevk ve idare süreci, modern Türkiye ve Orta Doğu'nun demografik temellerinin atılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Neticede; Osmanlı Devleti, Suriye göçlerini bir "beka meselesi" olarak görmüş ve sınırlı imkânlarına rağmen büyük bir nüfus mühendisliğini hayata geçirmiştir. Ancak bu başarı, muhacirlerin yaşadığı bireysel trajediler ve bölgesel anlaşmazlıklarla gölgelenmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

a) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

BOA, A. MKT. MHM., Dosya No: 505, Gömlek No: 1, 22 Mayıs 1315/3 Haziran 1899.

BOA, BEO. NGG.d. No: 763, Evrak No: 15617, s. 27, 26 Eylül 1315/8 Ekim 1899.

BOA, DH. EO., Dosya No: 385, Gömlek No: 127, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 18, Gömlek No:69, Lef: 1-1, 14 Temmuz 1315/ 26 Temmuz 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 18, Gömlek No:88, Lef: 1-1, 24 Temmuz 1315/5 Ağustos 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 19, Gömlek No:2, Lef: 2-2, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 19, Gömlek No:2, Lef: 3-1, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 20, Gömlek No:1, Lef: 1-1, 30 Ağustos 1315/ 11 Eylül 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 20, Gömlek No:42, Lef: 1-1, 10 Eylül 1315/22 Eylül 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 21, Gömlek No: 51, 2 Teşrinievvel 1315/14 Ekim 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 21, Gömlek No: 51, Lef: 2-1, 7 Teşrinievvel 1315/19 Ekim 1899.

BOA, DH. MHC., Dosya No: 42, Gömlek No:9, 30 Haziran 1317/13 Temmuz 1901.

BOA, DH. MKT. PRK., Dosya No: 2199, Gömlek No: 116, 11 Ağustos 1315/ 23 Ağustos 1899.

BOA, DH. MKT. PRK., Dosya No: 2199, Gömlek No: 129, 19 Temmuz 1315/31 Temmuz 1899.

BOA, HRT. h., No: 2542.

BOA, İ. HUS., Dosya No: 77, Gömlek No: 87, 22 Eylül 1315/4 Ekim 1899.

BOA, MV., Dosya No: 98/2, Gömlek No: 9, 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

BOA, Y. A. RES., Dosya No: 100, Gömlek No: 31, 19 Mayıs 1315/31 Mayıs 1899.

BOA, Y. MTV., Dosya No: 191, Gömlek No: 119, 5 Ağustos 1315/17 Ağustos 1899.

BOA, Y.E.E., Kâmil Paşa Evrakına Ek, Dosya No: 86/9, Gömlek No: 858, 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899.

b) The National Archives (TNA.), Public Record Office (PRO), Foreign Office (FO.): Embassy and Consulates, Turkey (formerly Ottoman Empire). Londra.

TNA, PRO., FO., 195/2065, No: 47, Charles S. Hampson'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 1 Ağustos 1899.

TNA, PRO., FO., 195/2065, No: 54, Charles S. Hampson'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 6 Eylül 1899.

TNA, PRO., FO., 195/2065, No: 87, Cumberbatch'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 18 Aralık 1899.

TNA, PRO., FO., 195/2065, No: 87, Cumberbatch'dan Nicholas O'Connor'a, İzmir, 30 Ocak 1900.

TNA., PRO., FO., 195/2097, No: 2, W. L. Richard'dan Nicholas O'Connor'a, Şam, 5 Ocak 1901.

Kaynak Eserler, Resmi ve Süreli Yayınlar

"Humusa Muhâcir İ'zâmı", *Suriye Gazetesi,* Sayı: 1738, 4 Teşrinisani 1315/16 Kasım 1899.

"Muhacirlerin Te'hir-i İ'zâmı", *Suriye Gazetesi,* Sayı: 1740, 18 Teşrinisani 1315/30 Kasım 1899.

Ali Tevfik, *Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası, Coğrafya-yı Umumiyye*, Cilt: III, İstanbul 1318.

Malumat, Sayı: 762, 25 Haziran 1315/ 7 Temmuz 1899.

N. Slousch, "Les Cretois en Cyrenaique", *Revue Du Monde Musulman*, VI, 1908, N°10, s. 151-153.

Osmanlı Belgelerinde Suriye, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Cilt: V,1997: s. 23-25.

Diğer Kaynaklar

Arslan, Hüseyin, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İÜİFM*, XI, 1949-1950, s. 56-78.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meselesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I,* Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 281-290.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi,* II, 1942, s. 279-386.

Buzpınar, Ş. Tufan, "Suriye Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XXXVII, İstanbul 2009, s. 550-555.

Çelik, Gülfettin, "Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", *Divan,* 1999/1, s. 49-110.

Çelik, Kürşat, "19. Yüzyılın Sonu ile 20. Yüzyılın Başlarında Suriye'de Dış Ticaret", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Sayı: XVI, Yıl: 6, 2013, s. 705-738.

Halaçoğlu, Yusuf, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı,* Cilt: IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. s. 581.

İpek, Nedim, "Göçmen Köylerine Dair", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 25, Sayı: 150, İstanbul 1996, s. 15-16.

İpek, Nedim, "Osmanlı Devleti'nin Göç ve İskân Politikaları", *Osmanlı'da İskân ve Göç*, (Editörler: N. İpek ve M. Taştemir), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 155.

İpek, Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* Ankara 1999.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. Ceren Elitez), Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914),* (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2010.

Kızılkaya, Oktay ve Tolga Akay, "Kafkasya Muhacirlerinin Suriye Vilayetine İskânı ve Karşılaşılan Zorluklar", *Turkish Studies*, Volume 8/2, Winter 2013, s. 137-152.

Kocacık, Faruk, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1), 1980, s. 137-190.

Menekşe, Metin, "Girit Müslümanlarının İskân Yerlerinde Karşılaştıkları Kültürel Uyum ve Toplumsal Kabul Sorunu: Ana Dilde Yabancılık", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* 19/30, (Nisan 2021), s. 1-50.

Menekşe, Metin, *Girit Müslümanlarının Zorunlu Göçü: Sevk ve İskân (1897-1913)*, (Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2018).

Polat, Habibe, "Osmanlı Dönemi Suriye Vilayeti'nde Göçmen ve Yerli Ahali Münasebetleri Bağlamında Çerkes-Dürzî İhtilafı (1880-1900)," *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)* 8, no. 1 (2019): s. 77 ve 83.

Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* Ankara 2010.

Saylan, Kemal, "Kırım Harbi'nden Sonra Suriye Vilayeti'ne Yerleştirilen Kafkas Muhacirlerine Yapılan Yardımlar," *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (KTÜEFAD)* 2 (2022), s. 17-28.

Sofuoğlu, Ebubekir, "Osmanlı Devleti'nin Suriye Vilayetini Islah Teşebbüsleri", *History Studies*, Cilt: IV, (2012), s. 351-364.

Suriye'de Değişimin Ortaya Çıkardığı Toplum: Suriye Türkmenleri, Rapor No: 83, Orsam-Ortadoğu Türkmenleri Programı Rapor No: 14, Kasım 2011, s. 6.

Yalçın, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınları, Ankara 2004.

Yurt, Ayşenur ve Murat Tuğluca, "Suriye Vilâyet Gazetesine Göre Osmanlı Suriyesi'nde Sosyal ve Dînî Yaşam (1899-1902)", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 6 (2), 2022, s. 76-89.

"Greek-Speaking Enclaves In Lebanon And Syria", http://ssl.webs.uvigo.es/actas2002/05/08.%20Roula%20Tsokalidou.pdf, Erişim: 14.10.2016, 16:45.

ARABİSTAN`DA BİR İHTİLAL VEHHABİ İSYANI `NIN OSMANLI HÂKİMİYETİNE ETKİLERİ

[1744-1818]

Ayşe AKAY

Yüksek Lisans Öğrencisi, İslam Tarihi ve Sanatları,

ORCID 0009-0005-9611-6828

Özet

Hareket 18.yüzyılın ortalarında [1740`larda] Arabistan'ın Necd bölgesinde Muhammed bin Abdülvehhab`ın [1702-1792] öğretileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Selefilik, vehhabilik toplumu bid`atlerden temizlemek, sahih İslam'ı tekrar ihya etmek amacıyla Dir`iyye`de, Muhammed b. Abdülvehhab ve Muhammed b. Suud arasında 1744 yılında yapılan anlaşma neticesiyle ortaya çıkmıştır. Muhammed b. Abdülvehhab`ın selefi düşüncüleri etrafında teşekkül eden vehhabi hareketi, Osmanlı imparatorluğunun 18. Yüzyıla kadar sürdürdüğü dini ve siyasi geleneklere köklü bir meydan okuma sunmuştur. Vehhabi hareketi aynı Zaman'da Arap Yarımadası`nın geleneksel dini-siyasi kozmopolit yapısını da dönüştürme amacını taşımaktaydı. İslam'ın ilk saflığına dönme idealiyle 1744-1745`ten itibaren Suud kabilesinin siyasi himayesine giren Muhammed b. Abdülvehhab, böylece Osmanlı`ya karşı yükselen ayaklanmanın başat dini teorisyeni olmuştur. 18.yüzyılın ortalarında Muhammed b. Abdülvehhab-İbn Suud İttifakı ile fiilen ortaya çıkan Vehhabiliğin gelişmesinin arka planında dini, sosyo- kültürel ve coğrafi ortamın etkili olduğu görülmektedir. İsyanın çıkış noktası Arap yarımadasındaki din anlayışını reddetmek olan vehhabi fikri arka planın şekillenmesindeki hareketin lideri İbn Abdülvehhab`ın doğduğu, büyüdüğü ve ilim tahsil ettiği şehirlerdeki dini anlayış ve yaşantı önemli rol oynamıştır. Vehhabilik, İslam'ın ilk ve en saf haline dönülmesi gerektiğini savunan selefi bir düşünce ekolü veya bir ıslah ve ihya hareketi iddiasıyla yola çıkmıştır. Osmanlı topraklarındaki siyasi çalkantılar, askeri yenilgiler ve ekonomik gerilemeler, vehhabi hareketinin bölgede yayılmasını sağlayan bir iç zayıflık yaratmış, bu faktörler Osmanlı`nın vehhabilere yönelik politikasını ve algısını şekillendirmiştir. Babıali`nin Abdülvehhab`ın faaliyetleri hakkında ilk istihbaratı aldığı 1749 yılından, Vehhabilerin 1795`teki El-Ahsa işgaline kadar geçen sürede, Osmanlı merkezi Vehhabi tehdidinin ciddiyetini kavrayamamış, bu durum başlangıçta hareketin yayılmasını engellemiştir. Tehdit değerlendirmesindeki bu başarısızlık nedeniyle vehhabi hareketi, bölgede büyüyen güç boşluğuna eklemlemiş ve bu boşluğu kolayca doldurmayı başarmıştır. Bu çalışma, İslam tarihinde önemli bir kırılma noktası teşkil eden Vehhabilik hareketinin 18. Yüzyıl ortalarındaki Necid coğrafyasındaki teşekkül sürecini incelemektedir. Çalışma, hareketin kurucusu Muhammed b. Abdülvehhab`ın tevhid merkezli söylemi ile Dir`iye Emiri Muhammed b. Suud`un siyasi hırsının kesişim noktasını ve Osmanlı devletinin isyana karşı tepkisini analiz etmektedir. Bu araştırma Vehhabiliğin Osmanlı hâkimiyetine olan siyasi etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vehhabiler, Muhammed b. Adülvehhab, Osmanlı İmparatorluğu, Arabistan bölgesi.

Abstract

The movement emerged in the mid-18th century [1740s] in the Najd region of Arabia, based on the teachings of Muhammed İbn Abd al-Wahhab [1702-1792]. Salafism and Wahhabism emerged in Dir`iyya in 1744 as a result of an agreement between Muhhamed İbn Abd al-Wahhaband Muhammad İbn saud, with the aim of purifying society of innovations and reviving authentic ıslam. The Wahhabi movement, formed araound the Sallafai ideas of Muhammed ibn Abd al-Wahhab, presented a fundamental cahallenge to the religious and political traditions maintained by the Ottoman Empire until the 18th century. At the same time, the Wahhabi movement aimed to transform the traditional religious-political cosmopolitan structure of the Arabian peninsula. With the ideal of returning to the original purity of Islam, Muhhamed İbn Abd al-Alwahhab came under the political patronage of the saud tribe form 1744-1745, thus becoming the leading religious theorist of the uprising against the Ottomans. The development of Whhabism, Wich emerged in pratice with the Muhammed İbn Abd al-wahhab- Ibn saud Alliance in the mid-18th century, was influenced by the religious, socia-cultural and geograpichal environment. The religious understanding and way of life in the cities where Ibn Abd al-Wahhab, the leader of the movement that shaped the background of the wahhabi ideology, which originated from the rejection of the religious understanding in the Arabian peninsula, was born, raised, and educated, played an important role. wahhabism set out as a Salafi school of thought or a reform and revival movement, arguing that Islam should return to its original and purest form. Political turmoil, military defeats, and economic decline in ottoman territories created an internal weakness that. Facilitated the spread of the wehhabi movement in the region. These factors shaped the Ottoman Empire`s policy and perception towards the wahhabis. From 1749, the Ottoman centre failed to grasp the seriousness of the wahhabi threat, which initially prevented the movement from spreading. This failure in threat assesment allowed the wahhabi movement to exploit the growing power vacuum in the region and succesfully fill it. This article examines the formation process of the Wahhabi movement in the Najd region in the mid-18th century, which constituted a significant turning point in Islamic history. The study analyses the intersection between the monotheism-centred discourse of the movement`s founder, muhammed ibn Abd al-wahhab, and the political ambitions of the emir of Dir`iyya, Muhammed ibn saud, as well as the Ottoman state`s response to the rebellion. This research will addres the political impact of wahhabism on Ottoman rule.

Keywords: Wahhabism, Muhammed ibn Abdul-Wahhab, Ottoman Empire, Arabian Peninsula.

BALE SANATINDA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ, FEMİNİST PEDAGOJİ VE BEYAZLIK ÜSTÜNLÜĞÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN EVALUATION OF GENDER ROLES, FEMINIST PEDAGOGY, and WHITENESS SUPREMACY IN BALLET

Simay KORKMAZ[1]

[1]Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı,

ORCID ID: 0000-0003-1317-9305

Özet

Bu çalışma, bale dünyasını toplumsal cinsiyet rolleri ve feminist pedagoji bakış açısıyla literatür odaklı tartışmayı amaçlamaktadır. Günümüzde bale dansında, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları öne çıkmaktadır. 1960'larda toplumda var olan cinsiyet rollerine dair kalıplaşmış düşünceler, balede ve dans dünyasında sürmektedir. Bale sanatında yer edinen güzellik standartları, toplumsal cinsiyet rolleri ve beyazlığa sistem dansçıları nesneleştirmekte ve olumsuz yönde etkilemektedir. Bale, beyazlığa üstün anlam atfeden ve fiziki görünümü ön plana alan bir danstır. Bale, eğitim ve sahnelenme biçimiyle ataerkil yapıyı besleyen bir dans türü olarak kabul edilir ve genellikle kadınlarla özdeşleşen bir danstır. Kadınların baskın karakterler olarak algılandığı bir dansta, erkekler için balede var olmak ve cinsiyetçi yaklaşımlarla mücadele etmek zorlayıcıdır. Erkekler sıklıkla etiketlenmeye maruz kalmakta, performans kaygısı, yeme bozukluğu gibi ruhsal bozukluklarla mücadele etmektedirler. Balenin hiyerarşik yapısı incelendiğinde, erkeklerin genellikle kariyerlerinde yönetmen veya koreograf olma yolunda ilerlediği, kadınların ise liderlik pozisyonlarında ilerlemelerini engelleyen "cam tavan"larla karşılaştıkları bulunmuştur. Cinsiyetçi yaklaşımlar bağlamında; kadınlar, bale dünyasında süregelen farklı kapsamlarda belirgin dezavantaja sahiplerdir. Aynı zamanda, siyahi bireylerin yaşadığı zorluklar, hayatlarının çoğu alanında olduğu gibi bale sanatında da görülmektedir. Bunlar arasında; bale dansında azınlıkta kalma, ait hissetmeme, ırkçılığa maruz kalma ve damgalanma bulunmaktadır. Bale öğretiminde geleneksel yöntemler yerine feminist pedagojinin benimsenmesi, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini desteklerken, cinsiyet rollerine dair eşitlikçi sistemin temeli görülmektedir. Erkek ve kadın dansçılar, tutku ve kararlılık göstererek, çeşitli psikolojik müdahalelerle damgalanma ve ruhsal bozukluklarla mücadele etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Bale, toplumsal cinsiyet rolleri, feminizm, feminist pedagoji, beyazlık

Abstract

This study aims to discuss the world of ballet from the perspective of gender roles and feminist pedagogy, focusing on the literature. oday, the concepts of gender and gender roles are prominent in ballet. Stereotypical ideas about gender roles that existed in society in the 1960s continue in ballet and the dance world. Beauty standards, gender roles, and a system based on whiteness that dominates ballet and objectify and negatively impact dancers. Ballet is a dance that attributes superiority to the whiteness and emphasizes physical appearance. Ballet is considered a dance form that reinforces patriarchal structures through its training and staging methods, and it is generally associated with women. In a dance where women are perceived as dominant characters, it is challenging for men to exist in ballet and to struggle against sexist approaches. Men often face stigmatization and struggle with mental health issues such as performance anxiety and eating disorders. When examining the hierarchical structure of ballet, it has been found that men generally advance in their careers to become directors or choreographers, while women face "glass ceilings" that prevent them from advancing to leadership positions. In the context of sexist approaches, women encounter significant disadvantages in various aspects of the ballet world. At the same time, the challenges faced by individuals of Black individuals are existed in ballet, as in many other areas of their lives. These include being a minority in ballet, feeling out of place, experiencing racism, and stigmatization. The adoption of feminist pedagogy in ballet instruction, instead of traditional methods, is seen as the foundation of an egalitarian system regarding gender roles, while supporting students' learning experiences. Both male and female dancers, demonstrating passion and determination, combat stigma and mental health issues through various psychological interventions.

Keywords: Ballet, social gender roles, feminism, feminist pedagogy, whiteness

1. GİRİŞ

Dans, insanlık tarihinde oldukça eskiye dayanan bir olgudur (Schimmelpfennig, 2003). Bale, 1400'lü yıllarda Rönesans döneminde ortaya çıkan ve saray dansı olarak benimsenen bir sanat dalıdır. Belirli bir koreografiye sahip, müzik ve jestler kullanılarak sahnede sergilenen bir danstır (Reeves, 2012). Tiyatral bir dans türü olan balenin öğrenilmesi ve icrası kolay değildir. Birçok profesyonel dansçı erken dönemde bale eğitimi almaktadır (Lemus, 2017; Rinaldi, 2010). 17. Yüzyılda bale sanatı Fransa'dan Avrupa'ya doğru yayılmış, Roma, Napoli ve Milan gibi İtalya'nın ünlü şehirlerinde opera binaları açılmış ve bale okulu kurulmuştur (Oybek ve Xumora, 2023). Bale, kökleri katı cinsiyet hiyerarşisine sahip, soylu saraylardan gelmekte olan profesyonel bir sanat dalıdır ve genellikle feminen bir dans olarak görülmektedir (Alterowitz, 2014; Feltham ve Ryan, 2022). Balenin teknik amaçlarından biri, yer çekimine karşı belirli pozisyonlar arasında mükemmel geçişler sağlamaktır. Bu pozisyonların tümünde vücut güzelliğini, zarafeti ve estetiği ön plana çıkarmak hedeflenmektedir (Taylor, 2003). Bu nedenle, bale eğitimi genellikle erken yaş dönemlerinde başlamakta, titiz ve yoğun bir eğitimle sürmektedir. Bale sanatını icra eden dansçıların naif ve ince görünümlü olmaları beklenmektedir (Kabakcı ve Yücel, 2016).

Bale uluslararası düzeyde icra edilen bir sanattır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu zamanlarda sanat eğitimine öne verilmiş ve sanat eğitimi sağlayan birçok kurum açılmıştır (Göğüş ve Göğüş, 2018). Özellikle Atatürk, opera sanatına oldukça önem vermiştir. Ankara'da 1924 yılında Cumhuriyet Senfoni Orkestrası kurulmuş, ardından 1930 yılında Opera Cemiyeti açılmıştır. İlk bale okulu 1948'de İstanbul'da kurulmuştur (Özhancı, 2009). İlk bale gösterisi ise, Ankara Devlet Konservatuarı Bale Bölümü tarafından 1950 yılında "Keloğlan" adlı eserle sergilenmiştir (Güleç, 2023). Bale, Batı Avrupa'da 1909 ile 1938 yılları arasında dünya çapında ün kazanmıştır. Söz konusu yıllarda, sanat beden, atletizm, cinsiyet, siyaset alanları değişim ve dönüşüm içindeydi (Karthas, 2012). Türkiye'de 1961 yılında sahnelenen "Coppelia" balesiyle birlikte, bale sanatında önemli bir geçiş olmuştur. Sonrasında, 1964 yılında bestesi Ferit Tüzün'e ait olan Çeşmebaşı, ilk Türk bale eseri olarak sahnelenmiştir (Yılmaz, 2023).

Bale; görsel ihtişamı kadar, kültürel, toplumsal cinsiyet rolleri ve ırksal prensipleriyle de anılmaktadır. Balenin, baskıcı kadınsı rollerin merkezinde yer aldığına dair görüşler bulunmaktadır (Taylor, 2003). Kültür, bir toplumdaki bireylerin ortak paylaşımıdır. Ancak uygulamada bu tür olanakların cinsiyet farklılıkları nedeniyle sınırlı kalması beklenir. Toplumsal cinsiyet rolleri kültürel alana da yansıdığından dans sanatında da karşılık bulmaktadır (Thomas, 1993). Cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin biyolojik cinsiyetleri doğrultusunda üstlenmeleri gereken roller olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet rolleri ise, toplumların bireylerden değer ve inançları çerçevesinde beklentilerine dayanmaktadır. Bu beklentiler özellikle iş yaşamında belirgindir. Meslek seçerken ve seçtikten sonraki süreçlerle yakından ilgilidir. Bir işyerinde erkek ve kadınlardan farklı sorumluluklar verilmekte ve farklı roller üstlenmeleri gerekmektedir. 21. yüzyılda, birçok kurum ve kuruluşta hala geleneksel roller benimsenmektedir (Blackstone, 2003). Bale sanatı da bu alanlardan biridir. "Kadınsı" olarak tanımlanan özelliklerin (örneğin, bedensel veya duygusal) gerçeği aramaya engel olduğu, ancak erkeksi özelliklerin (örneğin mantıksal, kamusal) bunun için gerekli olduğunu düşünmek bir kadın düşmanlığı biçimidir (Pratt, 2020). 1970'lerde bale sanatında erkekler

yeniden ön plana çıkmış, bu değişime medya ve çeşitli kitaplarda "dans etmek erkektir" söylemiyle birlikte yer almıştır (Dally vd., 1987). Günümüzde bale topluluğu, çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır ve genellikle bir topluluğun repertuarının büyük bir bölümünün çerçevesi ve desteği olarak vücuttaki omurgaya benzetilmiştir (DeFrank-Cole ve Nicholson, 2016). "Fındıkkıran" ve "Kuğu Gölü" gibi önemli klasik bale yapıtlarında kadın figürüne ihtiyaç olduğu düşüncesinden dolayı "kademeleri dolduracak" bazı kişilere de ihtiyaç olmuştur. Balede erkek figürüne olan talep yüksektir, bundan dolayı genellikle ilk profesyonel seçmeler yapıldıktan sonra erkek baletler çıraklık kademesini atlayarak baş dansçı olarak yer almaktadırlar (Pratt, 2020).

Günümüzde büyük bale okulları/topluluklarında bale dansçılarını genellikle orta ve üst-orta sınıfa mensup beyaz bireyler temsil etmektedir. Balede, beyazlık belirli bir simge olarak temsil edilmemekte, evrensel bir değeri çağrıştırmaktadır. Bale dünyasında hâlâ sürmekte olan cinsiyet ve sınıf temelli bir ayrım mevcuttur (Balacki, 2019; Rodriguez ve Angelica, 2021). Aynı zamanda günümüzde görece değişime uğramış olsa da, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkek ve kadın dansçılar üzerinde olumsuz psikolojik etkiler devam etmektedir. Psikolojik danışmanlar, bale kültürünün dansçı kimliği ve ruh sağlığına olan etkilerini anlamaya odaklanmalıdır (Gregory ve Interiano-Shiverdecker, 2021). Bu çalışmada, bale sanatının tarihsel, toplumsal cinsiyet temelli kalıplar ve balenin beyazlık temsilindeki rolü uluslararası literatürde incelenmektedir. Çalışma; bale sanatını toplumsal cinsiyet, feminist yaklaşım ve beyaz ırk üstünlüğü temelli değerlendirmek bakımından önemli görülmektedir. Bu gerekçeyle çalışma, bale sanatının toplumsal cinsiyet ideolojilerini; feminist ve feminist pedagoji yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirerek, hem psikolojik danışmanlık hem de dans ve kültür araştırmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada geleneksel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bale kavramıyla ilgili ulusal ve uluslararası literatür araştırılarak, ulaşılan başlıca araştırmalara yer verilmiştir. Araştırmaları taramak amacıyla; Google Akademik, Web of Science ve Proquest veri tabanlarında "bale", "toplumsal cinsiyet rolleri, "feminizm", "dans" ve "beyazlık" anahtar sözcükleriyle alanyazın taranmıştır.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ ve BALE İLİŞKİSİ

Kadınsal cinsiyet rolü; şefkat gösterme ve duygusal/bağımlı olma ile eşleştirilmektedir. Erkeksi roller ise rekabetçi, iddialı ve baskın karakterli olmadır (Ravaldi ve ark., 2006). Dans, cinsiyete dayalı sosyokültürel yargıları yansıtmaktadır. Çocuklar ve gençlerle yürütülen dans dersleri ve provaları, dans toplulukları ve üniversitelerdeki dans bölümleri gibi cinsiyetin ön planda olduğu başlıca mekanlar bulunmaktadır (Oliver ve Rasner, 2017). Özellikle Rönesans döneminde, balede cinsiyetle ilgili bir hiyerarşinin oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde saray üyeleri, erkek ve üstünlük anlayışını egemen kılmıştır. Romantik döneme gelindiğinde (1827-1870 yılları) erkeklerin balede daha az rol aldığı görülmektedir (Lemus, 2017). Bale ilk birkaç yüzyılda erkek egemen bir sanat dalıyken daha sonra kadınlar bu dansta ön plana çıkmıştır (Rinaldi, 2010). Koreograf George Balanchine'in "Bale kadındır" sözü bu savı kanıtlamaktadır (Jackson, 2024). Lynn Gararafola (2005), bale sanatında kadın koreografların eksikliğinin nedeni olarak ataerkil sistemi görmektedir. İnsanlarla ilgili birçok alanda olduğu gibi, güç ve cinsiyetin yakın ilişkisinin balede de görüldüğüne dikkat çekmiştir.

19. Yüzyılda, erkek dansçılar baleye eskisi kadar dahil edilmemeye başlanmıştır. Fransa ve Britanya gibi ülkelerde erkekler, balede eleştirmenler tarafından onaylanmamış ve bu dans

kendilerine yakıştırılmamıştır. Böylece bale yavaş yavaş kadınların egemen olmaya başladığı bir dans haline gelmeye başlamıştır (Christofidou, 2017). Kadın ve erkek dansçıların aynı bale eğitimini alıyor olmalarına rağmen fiziksel talepler aynı değildir. Amerikalı dansçı olan Bruce Marks, bir röportajında bacağı yukarı kaldırma gibi bazı bale tekniklerinin farklı olduğunu belirtmiştir. Erkeklerin sahnede gücü temsil eden figürler yapmaları beklenirken, kadın dansçılardan güce dayalı figürler yapmaları beklenmemektedir. Bu tür talepler, günümüz cinsiyet rollerinin beklentileriyle örtüşmektedir. Kadın dansçılar genellikle küçük hareketler yapmakta ve sert hareketler yaptıklarında uyarı dahi almaktadırlar (Aalten, 1997). Farnsley'e (2022) göre bale; ekonomik bakımdan güvencesiz, fiziki düzeyde acımasız ve psikolojiyi yoran bir meslektir. Bu meslek, sadece baleye gönül veren ve baleyi icra ederken mutlu olan kişilerin başlaması gereken bir kariyerdir.

Eski kareograf Melissa Barak; bir söyleşisinde, Amerikan balesinde erkeklerin genellikle yönetici rollerinde olmak için eğitildiğini, kadınların ise liderlik becerilerini sorgulamak üzere sosyalleştiklerini belirtmiştir. Barak'a göre, balerin olan birçok kız çekingen ve utangaçtır. Feminist kuram bakış açısıyla, sektörden dışlanmış veya bu şekilde azınlıkta olan kadınlar, bir erkeğin gücüne güvenmeye yaklaştırılmaktadır (akt. Verzwyvelt, 2020). George Balanchine, 19. Yüzyılda Amerikan bale sanatında toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmiş bir isim olarak bilinmektedir. Onun koreografilerindeki sağlam cinsiyetçi sesler, kadınların, güçlü erkeklerin yardımına muhtaç olan, narin ve çaresiz bireyler olarak algılanmasına yol açmıştır. Özellikle klasik yapıtlardan olan Fındıkkıran Balesi'nde Balanchine'nin yarattığı bu sağlam sesleri görmek mümkündür. Gösteride kadınların kırılgan, erkeklerin ise güç, liderlik hatta kahramanlık ile temsiliyle toplumsal cinsiyete dair var olan beklentileri sürdürmektedir. Sosyal görüşlere göre, "Fındıkkıran Balesi" niteliğindeki birçok eserde, kadın ve erkeğe dair güçlü toplumsal cinsiyet algıları baskın olan karakter temsilleri bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, 19. yüzyılda balede kıyafet değişikliği yaşanmış ve bu gelişme kadınların başarılarını da etkilemiştir. Kullanılan sahne kostümleri, kadınların naif ve kırılganlıklarını destekleyen şekilde "duygusallık" algısını vurgulamıştır (Lemus, 2017). 1800'lü yıllarda, kadınların annelik rolüne dair yargılar, dansçıların bedenleri aracılığıyla ortaya konan bir temsildi. Bu nedenle, balerinler toplumun cinsiyetçi beklentilerini karşılayıp karşılamadıkları hakkında değerlendirmelere tabi tutulmuşlardır. Bir kadın, toplumun cinsiyetçi taleplerine uymadığında, ideal "anne" ölçütleri eleştiri almaktaydı (Jowitt, 1998). İngiliz gazeteci Christy Adair, "Women and Dance: Sylphs and Sirens" adlı kitabında, Batı'daki tiyatral danslardaki ırkçı ve cinsiyetçi özellikleri ele almıştır. Kitapta dansın sınırlayıcı ve egemenlik kuran yönlerini ele almaktaydı. Bu amaçla kadınların dansa olan katkılarını ve yaşadıkları ayrımcılıkları tasvir etmiştir (Aalten, 1997).

Toplumsal cinsiyet rolleri; bale sanatında kadınlar için olduğu kadar, erkekler için de zorlayıcıdır. Çoğu dans türünde olduğu gibi, bale de kadınlara özgü bir dans olarak görülmektedir. Bu nedenle, dans eden erkeklere yönelik olumsuz bakış açılarını beraberinde getirmektedir. Toplumsal yargılar, sözü edildiği gibi, cinsiyetlere yönelik katı algılardan oluşmakta ve bu algılar günümüzde erkeklere yönelik de belirgin olmaktadır. Örneğin, dansçı erkeklere genellikle eşcinsel gözüyle bakılması bu algılardan biridir (Clegg, vd., 2017; Oliviera Souza vd., 2024). Théophile Gautier ve bazı eleştirmenler, 1830 ve 1870'li yıllarda Paris'teki Romantik baleye ilişkin, erkeklere ve kadınlara uygun bale hareketlerinin hangileri olduğu konusunda yazılar yazılmıştır. Yapılan bazı hareketler, erkekliği zayıf gösterebileceği düşüncesiyle uygun görülmemiştir. Bu durum, koreografinin cinsiyetlendirilmesinin başlangıcı olmuştur (Karthas, 2012). Mennesson (2009) çalışmasında kendilerini 'feminist' olarak

tanımlayan erkek bale ve caz sanatçılarının, dans dünyasında "eşcinsel" olarak etiketlenmeye karşı mücadele ettiklerini saptamıştır. Aynı zamanda erkek dansçılar, cinsiyet eşitliğini savunan bir yaklaşım sergilemişler ve kadınların kamusal yaşamda daha aktif rol almalarını destekleyen görüşler belirtmişlerdir. Çalışmadaki bir katılımcı, geçmişte dans ettiğini arkadaşlarından gizlediğini vurgulamıştır. Reeves (2012) çalışmasında, Güney Afrika'daki erkek balerinlerden birisinin, çocukluğunda zorbalığa uğradığından, dışlandığından ve kendisine birçok kötü lakap takıldığını saptamıştır. Kendilerini heteroseksüel olarak tanımlayan dansçıların eşcinsellerle karıştırılmamak için heteroseksüel erkeksi özelliklerini vurgulamaları gerektiğini hissetmelerine neden olmaktadır (Oliviera Souza vd., 2022). Gedikli ve Ulusoy (2023) erkek bale dansçılarının toplumda dışlandıklarını, "gey" olarak damgalandıklarını, bedenlerinin kadınsı görüldüğünü ve tayt giydikleri için aşağılanmaya maruz kaldıklarını saptamışlardır. Aynı araştırmada, bu tür olumsuz kültürel kodlarla baş etmek amacıyla, katılımcıların eğitimini gizleme ve erkeksi olarak görülen tutumlar gösterdikleri bulunmuştur. Çalışmalar, erkek çocukların bale yapmalarına ilişkin, toplumun cinsiyetçi ve önyargılı düşüncelerinin varlığını kanıtlamaktadır. Balede erkek rol modellerinin eksikliği, erkek çocukların baleye katılımının önünde bir engel olabileceğini göstermektedir. Erkeklerin bale sanatına katılımını teşvik etmek için örnek rol modellerin olması önemlidir. Erkek çocukların iletişim kurabileceği rol modellerinin olması, dans grubuna aidiyet hissetmelerine yardımcı olmaktadır (Feltham ve Ryan, 2022). Türkiye'de ise, benzer yankılar karşılık bulmaktadır. Güzel (2022) tez çalışmasında erkek bale dansçılarına "eşcinsel" olarak algılanmasının en güçlü nedeni olarak, belirgin hüküm süren Doğu-Batı gerginliği olduğunu belirtmiştir. Balenin, Türk toplum kültürü bağlamında, kadın ve erkek bedenine dair algılarına ters düştüğünü de ifade etmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, erkek bale dansçılarında kaygı ve depresyon (Adam ve Brassington, 2004; Barrell ve Terry, 2003), yeme bozuklukları (Arcelus vd., 2014); kadınlarda ise benzer şekilde; depresyon (Junge vd., 2023), mükemmeliyetçilik ve yeme bozuklukları (Thomas vd., 2005) gibi mental bozukluklar rapor edilmiştir. Dansçıların baş etme yöntemleri olarak psikolojik destek aldığı ve mindfulness (Harrison vd., 2025), çözüm odaklı yaklaşım (Stackpole ve Quiroga-Garza, 2023) ve bilişsel davranışçı terapi (Nordin-Bates vd., 2023) gibi etkili tedavilerle üstesinden geldikleri tespit edilmiştir. Yüksek kaygıya sahip dansçıların olumsuz baş etme stratejileri olarak, duyguları dışa vurma, inkar, kendini suçlama, çaba ve hayal kurmaya sahip oldukları bulunmuştur. Ayrıca madde kullanımı da raporlanmıştır (Barrell ve Terry, 2003; Noh vd., 2009). Olumlu baş etme stratejileri arasında ise; fiziksel gevşeme aktiviteleri, pozitif düşünme, katarsis, hobi edinme ve dini inanç gibi unsurlar bulunmaktadır (Noh vd., 2009).

4. FEMİNİZM YAKLAŞIMIYLA BALE SANATI

Feminist hareket, 1960'larda başlayan dışlanmış, azınlık ve daha az değer gören grupları incelemek ve onları görünür duruma getirme amaçlı bir harekettir (Reeves, 2012; Erdoğan, 2014). Feminizmin dünyadaki temsilcileri, döneme, kültüre, ülkeye vb. bağlı olarak farklı ilkelere ve çıkarlara sahiptir. Dünya var olduğundan beri, kadınlar erkeğin diğer yarısı olarak görülmektedir. Birçok kültürün eski dönemlerinde göze çarpan düşünce kadınların olumsuz niteliklere sahip olduğudur. 18. Yüzyılda, yaşamın ve kültürün gelişmiş ve kadınlar entelektüel alan aracılığıyla bağımsız olmaya başlamışlardır. 19. Yüzyıl, yukarıda bahsedildiği üzere, büyük devrimleri beraberinde getirmiştir (Stanescu-Dindelegan, 2025). 1980'li yıllarda feminist eleştiri ve dans ile ilgili çalışmalar birbirine yaklaşmıştır. Dans ile ilgili ilk feminist eleştirilerin büyük bir kısmı baleyi merkeze almıştır. Balenin içinde hissedilen fizyolojik ve psikolojik uyarı işaretlerine odaklanmışlardır (Kolb ve Kalogeropoulou, 2012). Christy Adair'in Women and

Dance: Sylphs ve Sirens (1992) adlı yayınında feminizm ve dans hakkındaki temelleri atmıştır. Adair'in eseri, feminizmi geniş bir perspektiften ele alarak, dansı anlama ile ilgili güçlü bir kaynaktır. Kadın bedeninin nasıl temsil edildiği, dansın türü ve toplumun hakim değerleri ve ideolojilerle ilişkilidir (Brown, 1983). Banes, Daly ve Dolan gibi feminist eleştirmenlerin önderliğinde toplumsal cinsiyet rollerini ön plana çıkarmışlardır. Feminist akademisyen olan Ann Daly'nin 1987 tarihli makalesi "Balanchine Woman: Of Hummingbirds and Channel Swimmers'da bale sanatında görülen genel cinsiyet kalıplarının kadın balerinleri erkek partnerine bağımlı gösterdiğini ileri sürmüştür (Croft, 2014). Başka bir deyişle, Daly balenin erkek arzusunun nesnesi ve bir formu olduğunu savunmuştur (akt. Carter, 1999). Benzer düşünceyi savunan Goldberg (1987), kadın vücudunun gösteri şeklinde sergilendiği görüşünü savunmuştur. Aynı zamanda, erkek baletlerle olan dansın, kadının sahnede kendisine olan bakışı da belirlediğini düşünmektedir.

Sondra Fraleigh ve Cynthia Novack gibi diğer feminist yazarlar, balenin klişe ataerkil rollere dayandırılmaya çalışılan ve kadınları aşağılamaya yönelik nesneleştirici bir sanat olduğunu vurgulamışlardır. Banes (1998) gibi bazı yazarlar dışında, balenin kadınları küçümsediği ve erkek cinsiyetine bağımlılığı cesaretlendirdiği hakkında bilimsel görüş birliği bulunmaktaydı (Kolb ve Kalogeropoulou, 2012). Banes, yazarların ve eleştirmenlerin bale konusunda sadece iddialar açıklamak yerine, bu iddialarını güçlendirecek kanıtlar bulmaları gerektiğini öne sürmüştür (Croft, 2014). Carter'e (1999) göre, bu ideolojik bakış açıları sarsılmaz özellikte değildi. Adair (1992) bale dansçılarının sergiledikleri gösterilerin kendisini çok etkilediğini ve dansın büyüsüne kapıldığını belirtmiştir. Oliver ve Rasner (2017) birçok çağdaş eğitmen ve koreografın gösterilerinde cinsiyet farklılığı vurgusundan çok, onu azaltmanın yollarını aradıklarını vurgulamıştır. koreograflarda tarafsızlığı tercih etmektedirler. Karen Eliot ise, bale dansçılarının bedeninin yalnızca dans eden nesne olarak değil, gösteri esnasında seyirciyle iletişim kuran canlı bir insan olduğunun altını çizmiştir (akt. Rizzo, 2009).

Günümüzde bale sanatını icra eden kadınlar, sıklıkla liderlik pozisyonlarını işgal etmelerini engelleyen "cam tavan"larla karşılaşmaktadırlar (Christofidou, 2017). Cam tavan, aynı işi icra eden kadın ve erkekler arasında gözle görülmeyen ancak cinsiyet hiyerarşisine dayalı bir ayrımcılık türüdür (Özkaplan, 2013). Pratt'a (2020) göre, balenin üst kademelerinde feminist lider eksikliği bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki verilere göre, en büyük 50 bale topluluğunun sanat yönetmenlerinin genellikle erkek olduğu ve bu oranın %75 olduğu görülmektedir. ABD ve çeşitli uluslararası bale topluluklarında kadın koreograf oranının %21 oranında olması bir diğer veridir. Bu veri oranları, "kadınsı" bir sanat dalı olarak sunulan balenin, erkekleri eşit olmayan bir şekilde liderlik pozisyonlarına atayan ataerkil sistemin varlığını göstermektedir. Cam tavan kavramı, üst kademe ve yönetici pozisyonlarının orantısız şekilde işgal edilmesi halini yansıtmaktadır. Kadınlara yönelik sistemik bir ayrımcılık türü olarak ifade edilebilir. Ayrıca, kadınların büyük bale toplulukları içinde, neden koreograf ve sanat yönetmeni olamadıklarına dair bir gerekçe oluşturabilir. Oysa ki, kadınların liderlik pozisyonlarında yer almalarının olumlu iş sonuçlarıyla ilişkili oluğunu bildiren birçok çalışma bulunmaktadır (Gill, 2023; Glass ve Cook, 2018). Lynn Garafola (2005) bale kurumlarının etkililik düzeyleri arttıkça, bir kadının güçlü konumda olma ihtimalinin de o kadar az olduğuna dikkat çekmiştir. Başka bir deyişle, bale sanatında kurumsallık arttıkça erkek egemen bir yapı ortaya çıkmaktadır (akt. Pratt, 2020). Geçmiş hiyerarşik yapılar, bale şirketlerinin bünyesinde bulunan dansçılar üzerinde kontrol sağlamalarına hizmet etmektedir. Kontrol yollarından en yaygın olanları; ücretsiz hizmet, yetersiz ücret verme ve istihdamda ayrıcalık olabilir. Bu tür geleneksel hiyerarşik yapılarda, genç-yaşlı, alt-üst rütbe ve dansçılardan yönetmene saygı talep

edilmektedir (Farnsley, 2022). Büyük bale şirketleri genellikle hiyerarşik yapılanmaya sahiptir ve yapılanmanın tepe noktasında yetenek belirleme ve geliştirmede yetkili yönetmenler bulunur. Genellikle dansçıların doğal fiziksel beceri odaklıdır ve seçmeler yoluyla değerlendirmelerle belirlenir (Pace ve Nash, 2025).

5. FEMİNİST PEDAGOJİ ve BALE

1970'li yıllarda ortaya çıkan feminist pedagoji, öğretimin ayrıntılı olmasını, hiyerarşik yapılanma olmamasını ve çok kültürlü bir ortamı önermektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet kalıplarının sorgulanması da önem taşımaktadır (Oliver ve Risner, 2017). Feminist pedagojiyle ilgili akademideki multidisipliner uygulamalar son yıllarda artmıştır (Barr ve Oliver, 2016). Öğrencilerin yaşam deneyimlerine, eleştirel düşünmelerine ve öğrenciyi güçlendirmeye önem vererek bütüncül bir yaklaşım sunar (Ritchie ve Brooker, 2019). Feminist eğitimciler, özellikle sınıf içi hiyerarşik yapılarla ilgilenmektedirler. Bu nedenle feminist pedagojik yaklaşım, öğrencilerin kendilerine dair farkındalığa sahip oldukları anlayışını benimsemekte ve geleneksel söylemlere karşı çalışmayı görev edinmektedir. Feminizm, özellikle kadınlar için eşit haklarla ilgilenirken, feminist pedagoji tarihsel bağlamda ayrımcılığa uğrayan grupların gereksinimleriyle ilgilenmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin eşitliğini teşvik edici konumdadır (Alterowitz, 2014). Feminist pedagojide geleneksel yöntemlerin aksine, öğrenciler öğrenmede aktif konumdadır. Kendilerine ait bir tarz oluşturma ve uzmanlaşma rolü öğrenciye aittir (Wootten, 2009). Bale dansında feminist yaklaşımın benimsenmesi dansçıların becerilerini geliştirmelerine olanak tanır, kendilerini daha iyi tanımalarını sağlar. Güçlendirme odaklı olan feminist pedagoji, demokratik öğrenme ortamı yaratmayı amaçlar (Ritchie ve Brooker, 2019). Günümüzde feminist pedagoji, bütün insanlar için eşitliği sağlama odaklıdır (Barr ve Oliver, 2016).

Geleneksel bale derslerinde belirli hareketler, vücut duruşu ve koordinasyon ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda; öğretimi, ilişkileri, görünümü ve estetik değerleri etkileyen bir ideoloji hakimdir. Stinson (2005), dans dersleri içeriğinde öğrencilerin yeterli olmadıkları özelliklerine vurgu yapıldığı, toplumsal cinsiyet rollerini beslediği ve dansta gizli bir eğitime nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir. İleri düzey bale eğitiminde, bale davranışları cinsiyetler arasında farklılık gösterir. Eşli derslerde, erkek öğrenciler kız partneri fiziksel olarak kaldırma, destekleme ve döndürme gibi fiziksel olarak manipüle etmeleri istenmektedir (Woo, 2021). Dansta kadın bedeni konusundaki endişeler, Jill Green ve diğer araştırmacıların gündeme getirdiği önemli bir konudur. Bale tekniğinde ve performansında vücudun postürünü temel alan "ideal vücut" beklentileri bulunmaktadır. Balenin pedagojik literatürü, dansçıların fiziksel özelliklerine öncelik vermektedir. İdeal olanın gerçekleşmediği durumlarda, öğrencilerin çalışmalarına aracılık edecek stratejilerden yoksundur. Bu bakış açısı, balenin hareketli bir sanat dalı olarak varlığını sürdürmesinden ziyade, vücudun şekillendirilmesini ön plana alması anlamına gelmektedir. Yalnızca vücut ölçüleri ideale yakın olan öğrencilerin bale eğitimi almaları gerektiğine dair ayrıcalıklı inancı empoze etmektedir (Zeller, 2017). Dans eğitmenlerinin, öğrencilerin yetenek ve tutumlarına yönelik etkisi, göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü eğitimcilerin dans ve cinsiyet hakkındaki tutum ve söylemleri öğrencilerin algılarını doğrudan etkilemektedir (Clegg vd., 2017). Stinson'a (1993) göre dans eğitimi, kız çocuklarına ve kadınlara susmayı ve kendilerine söyleneni yapma algısını yüklemektedir. Diğer yandan, bazı dans stüdyoları erkeksiliği ön plana almak için bale sınıflarındaki ortamı buna göre ayarlamaktadır (Feltham ve Ryan, 2022).

Burnidge (2012) balenin gelişebilmesi için pedadojik bir değişime ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Otoriter eğitim, eğitmen ve öğrenci arasında gücü görünür kılarak, eğitmeni güçlü konuma yerleştirmektedir. Dolayısıyla, öğrencilere söz hakkını pek vermemektedir. Öğrencilerin soru sorması dahi, öğretmenin otoritesine karşı çıkma olarak algılanmaktadır. Bu sistemde hata yapmak genellikle başarısızlık olarak nitelendirilmekte ve akranlar arasında sağlıksız karşılaştırma mevcuttur (Powell, 2025). Ritchie ve Brooker (2020) çalışmalarında, demokratik yaklaşımın öğrencilerin hareket yaklaşımlarını ve bale öğrenme sürecine katılımlarını iyileştirmede başarılı olduğunu göstermiştir.

6. BALEDE BEYAZLIK ÜSTÜNLÜĞÜ

Beyaz olmak, bedenleri toplumsal işaretler olarak koşullandıran, ırkla ilgili toplumsal örgütlenmenin bir ilkesidir (Debonneville, 2021). Beyaz üstünlüğü, dünyada birçok alanda sistemik ırkçı eylemlerle belirgindir. Sistemik ırkçılık, beyaz üstünlüğüne dair düşünce ve uygulamaların günlük yaşama, politikalara ve yasalara yerleştirilme şeklini ifade etmektedir. Siyahi karşıtı ırkçılık özelinde, “Amerikan yaşamının kalıcı bir bileşeni” olması sebebiyle sürmekte ve birçok insan tarafından benimsenmektedir (Schupp, 2020). Ruth Frankenberg: "Beyaz insanların, erkeklerin "cinsiyetlendirildiği" gibi "ırksallaştırılır" sözüyle atıfta bulunmuştur (Debonneville, 2021). Yasal olarak, ABD’deki bireylerin ten rengi ne kadar açık olursa olsun yalnızca bir damla siyah kan, melez birisini siyah sınıfında kabul etmek için yeterlidir (Picart, 2013). Bale dünyasında çok az siyah balerin olduğu göze çarpmaktadır (Atencio ve Wright, 2008; Robinson, 2024). Robinson (2024) “balenin benim gibi siyah bir kız için bir alan olmadığını her zaman biliyordum.” sözüyle, bale sanatında domine olan, çoğu beyaz ırka mensup bireylerin bale sanatını icra etmesine atıfta bulunmuştur. Mark Hill, beyazlığın medeni, erdemli ve iyi olan şeylerle özdeşleştirilirken; siyahlığın tam tersi şekilde, günahkar ve kötü olan şeylerle özdeşleştirildiğini belirtmiştir (McCarthy-Brown, 2011). Ayrıca, siyah dansçılar genellikle baleye katılım sağlamak için yeterli maddi imkâna sahip olmadıkları için damgalanmaya maruz kalmaktadır (Robinson, 2022).

Batı kültürlerinde dans, belli kategorileştirmelere ve özelliklere dayalı 'yüksek' ve 'düşük' dans biçimleri hiyerarşileri etrafında yapılandırılmıştır (Atencio vve Wright, 2008). Günümüzde balede çeşitlilik bakımından pek değişiklik yaşanmamıştır seçkin şirketlerdeki hiyerarşinin tüm seviyeleri neredeyse tamamen beyazdır. Bu durum basketbol ve futbol gibi siyahi sporcuların varlık gösterdiği bazı Amerikan spor dallarıyla zıtlık göstermektedir. 2015 yılında, Misty Copeland, ABD’nin en saygın bale topluluğu Amerikan Bale Tiyatrosu'nda baş dansçı ünvanı alan ilk siyahi kadın olmuştur. Misty'nin başarılarının asıl hedefi, baledeki çeşitlilik eksikliğini vurgulamaktı. Benzer şekilde, Raven Wilkinson, Ballet Russe de Monte Carlo'da ilk tam zamanlı siyahi kadın dansçı olarak yer almıştır (Golden, 2018; Janigova, 2020). 1917 doğumlu Collins, Metropolitan Operası'ndaki ilk siyah baş balerin olmuştur ve siyah dansçıların baleye uyumlanmasında öncülük etmiştir. Jack Slater; 1975 yılında New York Times gazetesinde yayınlanan *"They Told Us Our Bodies Were Wrong for Ballet"* adlı makalesinde, Amerikan balesinin üç büyük şirketinde neden yalnızca dört siyahi dansçının sahne aldığını kamuoyuna sormuştur (Janigova, 2020).

McCarthy-Brown (2014) Amerika’daki klasik bale ve modern dansa dayalı eğitim programlarının sınıfsal ve ırkçı düşünceleri pekiştirdiğini belirtmiştir. ABD’deki dans programlarının disiplini incelendiğinde, 1920'li yıllarda, Wisconsin-Madison Üniversitesi'ndeki ilk dans okulunda, dans öğretim görevlileri çoğunlukla beyazlar tarafından kodlanan teknikleri öğretmekteydi. Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarına kadar Siyahi sanatçıları

ve Afrika estetiğini dışlamak adına görünen bir çaba bulunmaktaydı (Mattingly vd., 2023). Yirmi birinci yüzyılda bale dünyasının seçkinciliği devam etmiştir. Irkçı ideolojiler tarafından oluşturulan ırk kökenli engelleri devam ettirmektedirler (Robinson, 2022).

İngiliz akademisyen Brenda Dixon Gottschild, ekibine katmak amacıyla siyah bale dansçıları bulamamış ve balenin beyaz ve üst sınıfa ait uğraş olduğunu vurgulamıştır (Fisher, 2016). Balede "beyazlığın" tercih edilmesinin teknik sebepleri de bulunmaktadır. Siyah bedenlerin sahnede görünmesinin zorluğu, ışıklandırma açısından problemli bulunmaktadır. Bu durum, koreografları zorlayan hatta endişelendiren bir durum olarak kabul edilmektedir. Sahnede ışığı yakalayamadıkları için kaybolan dansçıların bulunduğu bildirilmektedir. (Debonneville, 2021). Beyaz olmayan dansçıların karşılaştığı zorluklar, performans alanlarının ayrılmaz bir parçası olan dans kıyafetleri ve saç gibi fiziki özelliklerle örneklendirilebilir. Aynı zamanda, dansçıların bale ayakkabıları, bacaktan ayak parmağına dek görünmez çizgi oluşturması amacıyla için pembe ve şeftali gibi ten rengine yakın renklerde tasarlanmaktadır. Bu ayakkabılar tüm cilt tonlarına uygun değildir. Siyah dansçılar istenen görünümde olmak için "pankek" olarak adlandırılan, giysilerinde ten rengine yakın tonlarda boya veya makyaj yapmak zorunda kalmaktadırlar (Lyn, 2021). Ballet Russe de Monte Carlo kurumu, siyah dansçıları kabul ederek, onlardan tenlerini beyaza boyamalarını isteyerek ten rengi sorununu ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Knight, 2013). Yapılan bir araştırmada, siyah bir bale dansçısı, kendi sprey kutuları olduğunu ve bunun balede normal karşılandığını belirtmiştir. Siyah dansçıları normal karşıladığını ancak New York Şehir Balesi'nde herkesin beyaz olmasının onu oldukça şaşırttığını ve balenin kendisine göre olmadığını düşündüğünü ifade etmiştir (Lyn, 2021). McClam (2022) bale kariyerinde, beyaz tene yakın olması adına saçlarını düzleştirerek Avrupa güzellik standartlarına uyum sağlama çabası gösterdiğini belirtmiştir. Saçlarını düzleştirmek için kullandığı saç açıcılar, fiziki olarak zarar verici ert kimyasallar içerdiğini de ifade etmiştir. Bu bakımdan dansın, bedenlerin toplumsal anlamları yoluyla kimliklerin inşa ve dışsallaştırma alanı olduğu yorumu yapılabilir.

Balenin beyaz üstünlüğünü sürdürmesinde eğitimin katkısı incelendiğinde; anektodlar, sosyal medya gözlemleri ve Amerika'daki servet dağılımı, büyük oranda Beyaz üyelere ait dans stüdyolarının, genç dansçılar için eğitim alanlarını kapladığını göstermektedir. Beyazlara üstünlüğü olan ve profesyonellik yolunda potansiyeli yüksek dansçılar (koreograflar, sanat yönetmenleri ve eğitmenler vb.) eğiten yerler, önceliği Beyazlara vermeye devam etmektedir (Arena, 2023; Warburton, 2025). Warburton (2025) feminist pedagojinin bale eğitiminde işlevsel yanıtlar üretebileceğini ve ırka dayalı temsillerde nasıl yer bulduğunu belirlemede ve çözüm üretmede önemli rol oynayabileceğini vurgulamıştır. 2017'de ABD'de, bale diplomaları, %62'si Beyaz dansçılara, %20,5'inin Latin dansçılara, %5,13'ünün Asyalı dansçılara ve %2,56'sı Siyah dansçılara aittir (Klein vd., 2020). Bu oranlara göre, siyah dansçıların daha azınlıkta kaldıkları istatistiksel verilerle desteklenmektedir.

7. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bale sanatı genellikle otoriter, disiplin gerektiren ve geleneksel kalıplara bağlı bir danstır (Wirth, 2021). Sanat alanındaki birçok profesyonelin uğraşlarına rağmen, insanların büyük kısmı bale ve modern dans gibi tiyatral dans türlerinde kadın bedenine ve rolüne odaklı küçük düşürücü yaklaşımlar sergileyebilmektedirler. Küçük yaşlardan beri dansçı olmayı amaçlayanlar genellikle kız çocuklarıdır. Ancak, erkek dansçılar da bu mesleği çok isteseler bile dışlanma ve etiketlenmeye maruz kalma nedeniyle bu meslekten vazgeçebilmekte ve topluma ve aile üyelerine karşı çeşitli endişelerle saklayabilmektedirler (Stinson, 2005). Aynı zamanda, bale dansının var olması için geleneksel cinsiyet rollerinin sürmesinin gerekliliği

sorgulanmaya açıktır (Wingenroth, 2015). Tüm bu açık cinsiyetçi yaklaşımlara rağmen, balede cinsiyet dengesi ve eşitliğinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kadınların sayıları bale dünyasında daha az olsa da, erkek yönetmenler, yöneticiler ve koreograflar arasında kendilerine yer edinmişlerdir. Birçok kadın, bu düzene itaat etmeyi reddetmekte ve sanattaki cam tavanları kaldırmayı başarmaktadır (Wirth, 2021). Tüm bu görkemli dansın ardında, tartışılmakta olan cinsiyet rollerine dair açık kapılar mevcuttur. Bale kuşkusuz seyir zevki veren, kadınların ve erkeklerin ihtişamlı dansını sahneleyerek etki yaratan ve büyüleyen bir sanattır. Erkekler ve kadınlar toplumsal cinsiyet rollerine dair farklı beklentilere ve damgalanmaya maruz kalmaktadırlar. Erkek dansçılar, çevresi veya toplum tarafından genellikle homoseksüel olmakla yargılanıp cinsel kimlik bağlamında damgalanmaya maruz kalırken, kadın dansçılar beden ve ten rengi görünümleri üzerinden bunu yaşamaktadırlar. Araştırmalarda, dansçıların tüm bu olumsuzluklarla baş etme yöntemleri arasında; dışsallaştırma, bedenlerine odaklanma, görülmektedir. Aynı zamanda bilişsel davranışçı terapi ve mindfulness gibi terapi tekniklerinin, bale dansçılarında mental bozuklukları iyileştirdiği saptanmıştır (Harrison vd., 2025; Nordin-Bates vd., 2023). Araştırmaların vurguladığı önemli nokta ise, dansçıların kariyerlerinin peşinden gitmeleri gerektiğine inanmaları ve kariyer tutkuları sayesinde olumsuzlukların üstesinden gelmeye çalıştıkları olmuştur. Bu nedenle, erkeklerin bale dansında yaşadıkları zorluklar güncel konular ve çözüm önerileri nitel araştırmalarla incelenmesi yararlı olacaktır. Böylece, etkili yeni baş etme stratejileri geliştirilebilir veya güncellemeler yapılabilir.

Kadınların bale sanatında teknik anlamda var olamayışının sebeplerinden en güçlü olanı, bale sanatının ataerkil sistemin bir ürünü olmasıdır. Bu problemin günümüzdeki önemi ve bunu sona erdirme konusunda nasıl daha üretken olunacağı konusundaki bilgiler eksiktir (Wingenroth, 2015). Aynı zamanda, dans eğitmenlerinin cinsiyet tutumları ve dans ilişkisine dair sınırlı araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmaların yapılması, cinsiyete ilişkin tutumları, bale dansı özelinde daha görünür kılabilir (Clegg vd., 2017). Birçok feminist yazar, kadınların bale sanatında nesneleştirildiğini savunmuş ve düzenin değişim yoluna girmesine öncülük etmişlerdir. Modern dünya değişime giderken, bale sınıfları ve eğitiminde de güncellemeler yaşanmıştır. Bu bağlamda feminizm ilkelerinin bale eğitiminde, bireylerin kariyer ve kişisel gelişimlerindeki rolü boylamsal araştırmalarla derinlemesine incelenebilir (Stănescu-Dindelegan, 2025).

Beyaz olma ayrıcalığı, beyaz dansçıların baleye erişimini avantajlı kılmaktayken, siyah dansçılar, sosyoekonomik statüsü farketmeksizin baleden dışlanmaktadır çünkü tenlerinin rengi, tarihsel olarak bir balerinin niteliklerine aykırı özellikler ve davranışlarla ilişkilendirilmiştir (Robinson, 2022; Klein vd., 2020). Çoğu dansçıdan ten renklerini gizlemek için, bale sahnesinde teknik olarak görünümleri değiştirilmeleri istenmektedir. Bu durum balede beyazlığın oldukça önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Feminist pedagoji cinsiyetçi kalıplara karşı eşitlikçi özellikleri ön plana alan bir yaklaşımdır. Dans eğitiminde eşitliği savunarak var olan cinsiyetçi kalıpları yıkmaya yönelik güçlü bir adımdır. Walker (2020), özellikle yükseköğretimdeki dans programlarında pedagojik içeriklerin dönüştürülmesi ihtiyacını vurgulamıştır. Son yıllarda dans eğitimcileri, eğitim öğretimde otoriter yöntemler yerine feminist pedagoji ilkelerini kullanmaktadırlar (Barr ve Oliver, 2016). Bale dansında feminist pedagoji ve toplumsal cinsiyet rolleri birbirinden bağımsız değil, iç içe var olan birbiriyle ilişkili kavramlardır. Bale dansçıları, gerek cinsiyetçi yaklaşımlar, gerekse mesleğin kendi zorlukları nedeniyle birtakım psikolojik bozukluklara maruz kalmaktadırlar. Ruh sağlığı uzmanları dansçıların psikolojik sağlığının tespit edilmesi, erken müdahale yöntemleri, önlenmesi ve tedavisi için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, bale dansçılarının cinsiyet ve

kültür bağlamında iyilik hallerinin nicel ve nitel yöntemlerle incelenmesi, gelecek araştırmalara değer katarken, psikolojik danışmanlar, politika yapıcılar, eğitimciler ve araştırmacılara yol gösterebilir.

8. KAYNAKLAR

Aalten, A. (1997). Performing the body, creating culture. *European Journal of Women's Studies, 4*(2), 197–215. http://doi.org/10.1177/13505068970040025

Adair, C. (1992). *Women and dance: Sylphs and sirens*. Macmillan.

Adam, M. U., Brassington, G. S., & Matheson, G. O. (2004). Psychological factors associated with performance-limiting injuries in professional ballet dancers. *Journal of Dance Medicine & Science*, *8*(2), 43-46.

Alterowitz, G. (2014). Toward a feminist ballet pedagogy: Teaching strategies for ballet technique classes in the twenty-first century. *Journal of Dance Education, 14,* 8–17. http://doi.org/10.1080/15290824.2013.824579

Arcelus, J., Witcomb, G. L., & Mitchell, A. (2014). Prevalence of eating disorders amongst dancers: A systemic review and meta-analysis. *European Eating Disorders Review, 22*(2), 92-101. https://doi.org/10.1002/erv.2271

Arena, R. K. (2023). Asking evolving questions to decenter Whiteness in the dance studio. *Dance Education in Practice*, *9*(1), 16-20.

Atencio, M., & Wright, J. (200). 'Ballet it's too whitey': Discursive hierarchies of high school dance spaces and the constitution of embodied feminine subjectivities. *Gender and Education*, *21*(1), 31-46. https://doi.org/10.1080/09540250802213123

Balacki, J. (2019). Discrimination in ballet. https://digitalcommons.sacredheart.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1297&context=acadfest

Barrell, G. M., & Terry, P. C. (2003). Trait anxiety and coping strategies among ballet dancers. *Medical Problems of Performing Artists*, *18*(2), 59-64. https://doi.org/10.21091/mppa.2003.2012

Barr, S., & Oliver, W. (2016). Feminist pedagogy, body image, and the dance technique class. *Research in Dance Education, 17*(2), 97–112. http://doi.org/10.1080/14647893.2016.1177008

Blackstone, A. M. (2003). Gender roles and society. in Julia R. Miller, Richard M. Lerner, & Lawrence B. Schiamberg (Eds.). *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities, and Environments*. ABC-CLIO.

Brown, C. (1983). Re-tracing our steps: The possibilities for feminist dance histories. J. Adshead-Lansdale, J. Layson (Eds.). In *Dance history: An introduction.* (pp. 198-216). Routledge.

Burnidge, A. (2012). Somatics in the dance studio: Embodying feminist/democratic pedagogy. *Journal of Dance Education*, *12*(2), 37-47. https://doi.org/10.1080/15290824.2012.634283

Carter, A. (1999). Dying swans or sitting ducks. *Performance Research, 4*(3), 91–98. https://doi.org/10.1080/13528165.1999.10871700

Christofidou, A. (2017). Men of dance: Negotiating gender and sexuality in dance institutions. *Journal of Gender Studies, 27*(8), 1–14. https://doi.org/10.1080/09589236.2017.1371008

Clegg, H., Owton, H., & Allen-Collinson, J. (2016). The cool stuff!: Gender, dance and masculinity. *Psychology of Women Section Review*, *18*(2), 6-16.

Clegg, H., Owton, H., & Allen-Collinson, J. (2017). Challenging conceptions of gender: UK dance teachers' perceptions of boys and girls in the ballet studio. *Research in Dance Education, 19*(2), 128–139. https://doi.org/10.1080/14647893.2017.1391194

Croft, C. (2014). Feminist dance criticism and ballet. *Dance Chronicle, 37*(2), 195–217. http://doi.org/10.1080/01472526.2014.915455

Dally, A., Hanna, J. L., & Schechner, R. (1987). At issue: Gender in dance. *The Drama Review: TDR, 31*(2), 22-26. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1145810

DeFrank-Cole, L., & Nicholson, R. K. (2016). The slow-changing face of leadership in ballet: An interdisciplinary approach to analysing women's roles. *Leadership and the Humanities, 4*(2), 73-91. https://doi.org/10.4337/lath.2016.02.01

Debonneville, J. (2021). "In the name of harmony." The imaginary of whiteness in the field of contemporary dance. *Biens Symboliques/Symbolic Goods. Revue de sciences sociales sur les arts, la culture et les idées*, *(9)*. https://journals.openedition.org/bssg/745?lang=en

Erdoğan, D. (2014). Marksist feminizm ve sosyalist feminizm: Radikal feminizm ve Marksist feminizmin orta yolu olarak sosyalist feminizm. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. https://www.academia.edu/7256191/FEM%C4%B0N%C4%B0ST_KURAMLAR_MARKS%C4%B0ST_FEM%C4%B0N%C4%B0ZM_VE_SOSYAL%C4%B0ST_FEM%C4%B0N%C4%B0ZM_Radikal_Feminizm_ve_Marksist_Feminizmin_orta_yolu_olarak_Sosyalist_Feminizm

Farnsley, S. (2022). Entrenched inequality: Hierarchy, hegemony, and the role of gender in ballet. *Journal of Performing Arts Leadership in Higher Education*, *13*, 24-34. https://www.proquest.com/docview/2814985297?sourcetype=Scholarly%20Journals

Feltham, L. E., & Ryan, C. (2022). Exploring pedagogical practices for engaging boys in ballet. *Journal of Dance Education, 22*(4), 223-232. https://doi.org/10.1080/15290824.2020.1841206

Fisher, J. (2016). Ballet and whiteness: Will ballet forever be the kingdom of the pale. A. Shay & Sellers Young, B. (Eds.). in *The Oxford Handbook of Dance and Ethnicity.* (pp. 585–597). Oxford.

Garaola, L. (2005). Where are ballet's women choreographers? https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8NK3F3N

Gedikli, B. ve Ulusoy, M. D. (2023). Toplumsal cinsiyet rolleri ekseninden bale mesleğine bakış. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 41*(1), 245-261. https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/article/1373703

Gill, S. (2023). Gender equity in ballet: Analysis of the relationship between non-profit organizations' leadership composition and philanthropic gifts received. https://www.researchgate.net/publication/381652125_Gender_Equity_in_Ballet_Analysis_of

_the_Relationship_between_NonProfit_Organizations'_Leadership_Composition_and_Philanthropic_Gifts_Received adresinden 15 Şubat 2025 tarihinde erişilmiştir.

Glass, C., & Cook, A. (2018). Do women leaders promote positive change? Analyzing the effect of gender on business practices and diversity initiatives. *Human Resource Management, 57*(4), 823-837. https://doi.org/10.1002/hrm.21838

Gregory, J. C., & Interiano-Shiverdecker, C. G. (2021). Behind the curtain: Ballet dancers' mental health. *Professional Counselor*, *11*(4), 423-439. https://doi.org/10.15241/jcg.11.4.423

Golden, E. D. (2018). *From tropes to troupes: Misty Copeland and the hyper-whiteness of ballet.* (Student publication No. 1778). Gettysburg College Student Publications. https://cupola.gettysburg.edu/student_scholarship/1778

Goldberg, M. (1987). Ballerinas and ball passing. *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory, 3*(2), 7–31. https://doi.org/10.1080/07407708708571101

Göğüş, G. ve Göğüş, İ. M. (2018). Klasik bale temsilinin sanatçı adayları üzerindeki etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(34), 123-146. https://doi.org/10.21550/sosbilder.325954

Güleç, İ. Ş. (2023). Balemizde yaşayan tarih. *The Journal of Academic Social Science Studies, 98,* 77-86. http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.72240

Güzel, E. (2022). *Arşivlere, ilgili kurumlara ve anlatılara göre Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde bir sanat dalı olarak bale eğitimi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Harrison, C., Ruddock, S., Mayes, S., Cook, J., O'Halloran, P., Ferrar, K., ... & Ruddock, M. (2025). A 6-week mindfulness-acceptance-commitment intervention to improve professional ballet dancers' psychological states around performance. *Journal of Dance Medicine & Science*, *29*(2), 67-76. https://doi.org/10.1177/1089313X241272136

Jackson, A. (2024). Exploring the stereotypes of gender and sexuality in ballet and its ımpact on the dance community. https://digitalcommons.augustana.edu/wollstonecraftaward/60/

Janigova, T. (2020). *Female dancers of colour in the world of professional ballet.* [Bachelor's Diploma Thesis]. Masaryk University.

Jowitt, D. (1998). In pursuit of the sylph: Ballet in the Romantic Period. Retrieved from https://mobballet.org/wp-content/uploads/2021/10/Jowitt_-abbreviated-In-Pursuit-of-the-Sylph.pdf

Junge, A., & Hauschild, A. (2023). Behind the curtain: Prevalence of symptoms of depression, generalised anxiety and eating disorders in 147 professional dancers from six opera houses or state theatres. *Sports Medicine-Open, 9*(1), 92. https://doi.org/10.1186/s40798-023-00638-9

Kabakcı, A. G. ve Yücel, A. H. (2016). Somatotype analysis of students who will be trained for classical ballet. *Cukurova Medical Journal, 41*(4), 744-750. https://doi.org/10.17826/cutf.254233

Karthas, I. (2012). The politics of gender and the revival of ballet in early twentieth century France. *Journal of Social History, 45*(4), 960-989. https://doi.org/10.1093/jsh/shr102

Klein, S., Zestcott, C. A., & Brenick, A. (2023). Dance in black and white: Examining the stereotypes of black and white ballerinas and hip-hop dancers. *Women in Sport and Physical Activity Journal, 32*(1), 1-8. https://doi.org/10.1123/wspaj.2023-0035

Knight, S. E. (2013). *The non-traditional ballet body'in the ballet*. [Master Thesis]. University of California.

Kodat, C. G. (2000). Dancing through the cold war: The case of the nutcracker. *An Interdisciplinary Critical Journal, 33*(3), 1-17. https://www.jstor.org/stable/44029692

Kolb, A. & Kalogeropoulou, S. (2012). In defence of ballet: Women, agency and the philosophy of pleasure. *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research, 30*(2), 107-125. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/23326529

Lemus, L. S. (2017). *The Nutcracker: Traditional or evolving gender roles. [Capstone Project]*. University of California. https://escholarship.org/uc/item/4tz500ph

Lyn, A. (2021). *Dancing beyond diversity: The experiences of Black female ballerinas.* [Master Thesis]. Brock University.

Mattingly, K., Beckford, K., Bibler, Z., Cunningham, P., Harrison, I. A., & Jackson, J. M. (2022). Ballet pedagogy and a "hard re-set": Perspectives on equitable and inclusive teaching practices. *Dance Chronicle*, *46*(1), 40-65. https://doi.org/10.1080/01472526.2022.2156747

McCarthy-Brown, N. (2011). Dancing in the margins: Experiences of African American ballerinas. *Journal of African American Studies*, *15*(3), 385-408. https://doi.org/10.1007/s12111-010-9143-0

McCarthy-Brown, N. (2014). Decolonizing dance curriculum in higher education: One credit at a time. *Journal of Dance Education, 14*(4), 125-129. https://doi.org/10.1080/15290824.2014.887204

McClam, N. Y. (2022). A letter re-membering ballet class: My young black self writes her white ballet teacher. P. Musil, D. Risner & Schupp, K. (Eds.). *Dancing across the lifespan: Negotiating age, place, and purpose.* (pp. 11-25). Palgrave Macmillan.

Mennesson, C. (2009). Being a man in dance: Socialization modes and gender identities. *Sport in Society, 12*(2), 174–195. https://doi.org/10.1080/17430430802590979

Noh, Y. E., Morris, T., & Andersen, M. B. (2009). Occupational stress and coping strategies of professional ballet dancers in Korea. *Medical problems of performing artists*, *24*(3), 124-134. https://doi.org/10.21091/mppa.2009.3027

Nordin-Bates, S. M., Lundström, P., Melin, A. K., Sundgot-Borgen, J., & Edlund, K. (2023). Preventing disordered eating in teenage ballet students: evaluation of dancexcellent, a combined CBT and nutrition education intervention. *Medical Problems Of Performing Artists, 38*(2), 71-79. https://doi.org/10.21091/mppa.2023.2009

Oliveira Souza, M. T., Pedroso, B., Dos Reis, F. D. G., Capraro, M. (2024). Ballet, gender and sexuality: a systematic review in thescopus and web of science databases. *Research in Dance Education, 25*(4), 425-442. https://doi.org/10.1080/14647893.2022.2131757

Oliver, W., & Risner, D. (2017). An introduction to dance and gender. In W. Oliver & D. Risner (Eds.). *Dance and gender: An evidence-based approach*. (pp. 1-19). University Press of Florida.

Oybek, X., & Xumora, I. (2023). The emergence and development stages of ballet art. *Formation Of Psychology And Pedagogy As Interdisciplinary Sciences, 2*(22), 184-185.

Özhancı, E. (2009). Türkiye'de opera, bale ve Devlet Opera Ve Balesi'nin evrimselliği. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 23,* 197-203. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/28678

Özkaplan, N. (2013). Kadın akademisyenler: Cam tavanlar hâlâ çok kalın! *Kadın Araştırmaları Dergisi, 12,* 1-23. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7211

Pace, M. & Nash, C. (2025). Unveiling talent: ballet directors' role in identifying and developing male dancers within classical ballet companies. *Research in Dance Education,* https://doi.org/10.1080/14647893.2025.2486245

Picart, C. J. S. (2013). *Critical race theory and copyright in American dance: Whiteness as status property.* Macmillan.

Powell, E. (2025). Feminist pedagogy in the contemporary dance technique class: A personal case study. *Research in Dance Education*, 1-15. https://doi.org/10.1080/14647893.2025.2570140

Pratt, L. K. (2020). *Dancing beyond the patriarchy: Ballet's capacity to be reimagined for a new generation of women*. [Master Thesis]. Unıversity Of Oklahoma.

Ravaldi, C., Vannacci, A., Bolognesi, E., Mancini, S., Faravelli, C., & Ricca, V. (2006). Gender role, eating disorder symptoms, and body image concern in ballet dancers. *Journal of psychosomatic research*, *61*(4), 529-535. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2006.04.016
lemus

Reeves, M. M. (2012). *Male ballet dancer's gender identity construction: Sexuality and body.* [Master Thesis]. University of the Witwatersrand, Africa.

Rinaldi, R. (2010). *Ballet: World of dance.* Infobase Publishing.

Ritche, A. & Brooker, F. (2020). Democratic and feminist pedagogy in the ballet technique class: Using a somatic imagery tool to support learning and teaching of ballet in higher education. *Journal of Dance Education, 20,* 197-204. https://doi.org/10.1080/15290824.2019.1588463

Rizzo, L. K. (2009). Embodied history: The cultural revelations of dancing bodies in their times. *Dance Chronicle, 32,* 142–150. https://doi.org/10.1080/01472520802690358

Robinson, S. L. (2022). *Dancing while black: Managing racial fatigue in ballet.* [Doctoral Dissertation]. University of California.

Robinson, S. L. (2024). Ballet is [White] woman: Anti-black standards of beauty within ballet. In *Embodiment and Representations of Beauty* (Vol. 35, pp. 159-176). Emerald Publishing Limited.

Rodriguez, D., & Angelica, M. (2021). *Performing whiteness: An interdisciplinary analysis of racism in ballet.* [Master's Thesis]. Linköping University.

Schimmelpfennig, J. (2003). Ballet. R. Towse (Ed.). in *A Handbook Of Cultural Economics.* (pp. 85-90). Edward Elgar Publishing.

Schupp, K. (2020). Performing whiteness on the competition stage:'I dance all styles'. *Research in Dance Education*, *21*(2), 209-224.

Stackpole, A. I., & Quiroga-Garza, A. (2023). Overcoming stage anxiety with a solution-focused approach. *Journal of Dance Education, 23*(3), 200-212. https://doi.org/10.1080/15290824.2023.2233969

Stanescu-Dindelegan, P. (2025). The importance of the principles of femininity and feminism in the development of young ballerinas. *Cogniție Muzicală 1,* 75-85. https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1334185

Stinson, S. W. (1993). Journey toward a feminist pedagogy for dance. *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory, 6*, 131–146. https://doi.org/10.1080/07407709308571170

Stinson, S. W. (2005). The hidden curriculum of gender in dance education. *Journal of Dance Education, 5*(2), 51-57. https://doi.org/10.1080/15290824.2005.10387285

Taylor, V. C. (2003). *Ballerinas in the church hall: Ideologies of femininity, ballet, and dancing schools.* [Doctoral Thesis]. University of Southampton.

Thomas, H. (1993). *Dance, gender and culture.* The Macmillan Press.

Thomas, J. J., Keel, P. K., & Heatherton, T. F. (2005). Disordered eating attitudes and behaviors in ballet students: Examination of environmental and individual risk factors. *International Journal of Eating Disorders*, *38*(3), 263-268. https://doi.org/10.1002/eat.20185

Verzwyvelt, J. (2020). Another point(e) for the patriarchy: An examination of the underrepresentation of women in american ballet artistic leadership through the feminist standpoint theory. https://schieffercollege.tcu.edu/wp-content/uploads/2020/05/Verzwyvelt-Case-Study.pdf

Walker, A. (2020). Traditional white spaces: Why all-inclusive representation matters. *Journal of Dance Education*, *20*(3), 157-167. https://doi.org/10.1080/15290824.2020.1795179

Warburton, E. C. (2025). Recentering ballet for twenty-first-century dance education. *Dance Education in Practice*, *11*(1), 7-13.

Wingenroth, L. (2015). Moving past patriarchy: How embracing female choreographers can transform the world of ballet. Retrieved from https://womenindance.com/wp-content/uploads/2018/11/Lauren-Wingenroth.pdf

Wirth, L. M. (2021). Cultural, political, and choreographic developments of feminismin classical balletin classical ballet. [Graduate Thesis]. Butler University.

Woo, B. N. (2021). *Ballet pedagogy in higher education: A move toward gender expansion, inclusion, and equity.* [Master Thesis]. University of California.

Wootten, C. F. (2009). Navigating liminal space in the feminist ballet class. Congress on Research in Dance Conference Proceedings, 41(S1), 122–129. https://doi.org/10.1017/s204912550000100x

Yılmaz, E. (2023). Türkiye'de 1960-1980 arası kültür/sanat alanındaki yapısal özellikler. *Current Perspectives in Social Sciences, 27*(1), 61-67. https://doi.org/10.5152/JSSI.2023.2268194

Zeller, J. (2017). Reflective practice in the ballet class: bringing progressive pedagogy to the classical tradition. *Journal of Dance Education, 17*(3), 99–105. https://doi.org/10.1080/15290824.2017.1326052

SOSYAL MEDYANIN ORTA DOĞU MERKEZLİ TOPLUMSAL HAREKETLERE ETKİSİ: FİLİSTİN ÖRNEĞİ

Nazan Handan AYDIN, Elis CESUR

Doçent Doktor, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler, Lisans öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler,0009-0006-1837-8935

Özet

1880'li yıllarda Filistin topraklarına yapılan Yahudi göçlerinden itibaren süregelen Filistin-İsrail çatışması, tarih 7 Ekim 2023'ü gösterdiğinde tekrar gündeme gelmiştir. I. Dünya savaşı sonrasında İngiliz mandasına giren bölgede, Balfour Deklarasyonu ile Yahudilerin Filistin'de "ulusal yurt" kurma fikrinin tohumları atılmıştır. Yahudi halkının, bölgedeki nüfusunun arttığı bu sürecin sonunda BM 1947'de Filistin'i Arap ve Yahudi devleti olarak ikiye ayırmayı önermiştir. Bu öneri sadece Yahudilerce kabul edilmiş ve bunun sonucunda 1948'de İsrail bağımsızlığını ilan ederek bölgedeki günümüze kadar devam eden savaşı başlatmıştır. Uluslararası hukuk, uluslararası siyaset, toplumsal örgüt ve hareketler bu meselenin ana aktörü olmuştur. Özellikle dijital platformlarda yayılan fotoğraflar, videolar ve hashtag kampanyaları dijital aktivizmi ön plana çıkarak uluslararası bir kamuoyu oluşturmuştur. ABD'nin Washington eyaletinden, İngiltere'nin Londra, Manchester, Birmingham şehirlerine; Almanya'nın Berlin ve Frankfurt şehirlerinden, Fransa'da Paris, Lyon ve Marsilya'ya uzanan bir şeritte Filistin bölgesindeki olaylara tepki amacıyla çeşitli protestolar düzenlendi. Yüzbinlerce kişinin katıldığı bu eylemlerin arka planında sosyal medyada (X, TikTok, İnstagram, YouTube) yayılan görüntüler önemli bir yer tutmaktadır.. Bölgede geleneksel medyanın kontrolcü yaklaşımı, medyaya güveni zedeleyerek dijital medyaya yönelimi artırıyor. Castells'in ağ toplumu yaklaşımından yola çıkarak dijital mobilizasyonun protesto ve eylemleri ne ölçüde etkilediği çalışmamızın kapsamındadır. Elbette dezenformasyona uğramış bilgilerin ve yapay zeka ile üretilen görüntülerin sosyal medya kanallarında yayılmasını ve algı yönetimini de es geçmeyeceğiz. Bu çalışmada 7 Ekim 2023 Filistin-İsrail savaşı ekseninde dijital mobilizasyonun uluslararası protesto hareketlerine etkisini inceleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: Dijital aktivizm, dijital mobilizasyon, sosyal medya, Filistin, uluslararası kamuoyu

DİJİTAL SANAT UYGULAMALARININ OKUL YÖNETİMİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATİON of DİGİTAL ART PRACTİCES from A SCHOOL MANAGEMENT PERSPECTİVE

Yasin DEMİRCİ[1], Hamide SOYSAL DEMİRCİ[2]

[1]Dr, MEB, Eğitim Yöneticisi, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8665-4261
[2]Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, Geleneksel El Sanatları, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8062-3061

Özet

Bu araştırma, dijital sanat uygulamalarını okul yönetimi perspektifinden ele alarak eğitimde dijital dönüşüm literatürüne örgütsel ve yönetsel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, dijitalleşmenin yalnızca pedagojik bir araç entegrasyonu süreci değil; liderlik vizyonu, örgütsel kültür, altyapı kapasitesi ve etik yönetişimle bütünleşik bir kurumsal dönüşüm alanı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Kuramsal çerçeve, OECD'nin dijital eğitim ekosistemi yaklaşımı, UNESCO'nun üretken yapay zekâ rehber ilkeleri, ISTE dijital liderlik standartları, Schein'in örgütsel kültür kuramı ve STEAM temelli yaratıcı öğrenme paradigması üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda dijital sanat uygulamaları, 21. yüzyıl becerileri ve dijital içerik üretim yeterlikleriyle ilişkili, ancak yönetim literatüründe yeterince incelenmemiş bir alan olarak konumlandırılmıştır.

Araştırma nicel yöntemle yürütülmüş; ölçek geliştirme ve yapısal model test etme aşamalarını içeren iki aşamalı analiz süreci izlenmiştir. Bu kapsamda 45 maddeden oluşan "Dijital Sanat Uygulamaları Yönetim Algısı Ölçeği (DSUYAÖ)" geliştirilmiştir. Ölçek; Dijital Liderlik (10 madde), Yenilikçi Okul Kültürü (9 madde), Dijital Sanat Uygulama Düzeyi (10 madde), Etik ve Yönetişim (8 madde) ve Altyapı ve Kaynak Desteği (8 madde) olmak üzere beş faktörlü yapıdan oluşmaktadır. Veriler Türkiye'de görev yapan 350 okul yöneticisinden toplanmıştır.

Açımlayıcı Faktör Analizi sonuçları beş faktörlü yapıyı doğrulamış; toplam açıklanan varyans %60'ın üzerinde gerçekleşmiştir. KMO değerinin .80'in üzerinde ve Bartlett testinin anlamlı olması veri setinin faktör analizine uygunluğunu göstermiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi bulguları modelin iyi düzeyde uyum gösterdiğini ortaya koymuştur ($\chi^2/df=2.41$, CFI=.94, TLI=.93, RMSEA=.064, SRMR=.052). Tüm faktörlerde Cronbach α değerleri .88–.93 aralığında; bileşik güvenirlik (CR) değerleri .89'un üzerinde; AVE değerleri .50'nin üzerindedir. Ayrışan geçerlik Fornell–Larcker kriteri ile doğrulanmıştır.

Yapısal eşitlik modeli sonuçları, dijital liderliğin yenilikçi okul kültürünü güçlü biçimde yordadığını ($\beta=.58$, $p<.001$) ve dijital sanat uygulama düzeyini hem doğrudan ($\beta=.27$, $p<.001$) hem de dolaylı olarak etkilediğini göstermektedir. Yenilikçi okul kültürü, dijital liderlik ile dijital sanat uygulamaları arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü oynamaktadır (dolaylı etki $\beta=.24$). Altyapı ve kaynak desteği dijital sanat uygulama düzeyini anlamlı biçimde etkilemektedir ($\beta=.36$). Model, dijital sanat uygulama düzeyindeki varyansın %62'sini açıklamaktadır.

Sonuçlar, dijital sanat uygulamalarının sürdürülebilirliğinin liderlik kapasitesi, kültürel dönüşüm ve etik yönetişimle bütünleşik bir yapı gerektirdiğini göstermektedir. Çalışma, dijital dönüşüm literatürüne sanat eğitimi boyutunu entegre ederek özgün kuramsal katkı sunmakta; ölçek geliştirme boyutuyla metodolojik katkı sağlamakta ve politika yapıcılar için stratejik öneriler geliştirmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital liderlik, dijital sanat, yenilikçi okul kültürü, etik yönetişim, yapısal eşitlik modeli

Abstract

This study conceptualizes digital art practices as an institutional transformation domain within school management rather than merely a pedagogical innovation. While digital transformation research has predominantly focused on STEM integration and technological infrastructure, the managerial and governance dimensions of digital art implementation remain underexplored. Addressing this gap, the study proposes and empirically tests a structural model integrating digital leadership, innovative school culture, infrastructure and resource support, and ethical governance.

The theoretical foundation is grounded in OECD's digital education ecosystem framework, UNESCO's human-centered AI governance principles, ISTE standards for digital leadership, Schein's organizational culture theory, and STEAM-based creative learning paradigms. Within this framework, digital art practices are positioned as a strategic intersection of creativity, digital content production, institutional leadership, and ethical oversight. The study argues that sustainable digital art integration requires leadership vision, cultural readiness, infrastructure capacity, and structured governance mechanisms.

A quantitative research design combining scale development and structural equation modeling was employed. The Digital Art Practices Management Perception Scale (DAPMPS) was developed as a 45-item instrument encompassing five latent constructs: Digital Leadership, Innovative School Culture, Digital Art Practice Level, Ethical Governance, and Infrastructure Support. Data were collected from 350 school administrators in Türkiye.

Exploratory factor analysis confirmed a five-factor structure explaining more than 60% of total variance. The Kaiser–Meyer–Olkin value exceeded .80 and Bartlett's test was significant, indicating sampling adequacy. Confirmatory factor analysis demonstrated good model fit ($\chi^2/df=2.41$, CFI=.94, TLI=.93, RMSEA=.064, SRMR=.052). Reliability coefficients (Cronbach's α) ranged between .88 and .93. Composite reliability values exceeded .89 and AVE values were above .50 for all constructs. Discriminant validity was supported through the Fornell–Larcker criterion.

Structural equation modeling results revealed that digital leadership significantly predicted innovative school culture (β=.58, p<.001) and digital art practice level both directly (β=.27, p<.001) and indirectly (β=.24) through innovative culture. Infrastructure support also significantly influenced digital art implementation (β=.36, p<.001). The model explained 62% of the variance in digital art practice level, demonstrating strong explanatory power for social sciences research.

Findings indicate that digital art practices represent a governance-sensitive innovation domain requiring integrated leadership, cultural alignment, and ethical policy frameworks. The

mediating role of innovative school culture highlights the importance of organizational climate in sustaining digital transformation initiatives. The study contributes theoretically by integrating art education into digital leadership and governance frameworks; methodologically by developing a validated multi-dimensional scale; and practically by offering evidence-based policy implications for strategic planning, professional development, and ethical AI governance in schools.

Keywords: Digital leadership, digital art practices, innovative school culture, ethical governance, structural equation modeling

.

THE CONTRIBUTİON of VISUAL ARTS EDUCATION to SCHOOL MANAGEMENT within THE VİRTUE–VALUE–ACTİON FRAMEWORK

ERDEM–DEĞER–EYLEM ÇERÇEVESİNDE GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNİN OKUL YÖNETİMİNE KATKISI

Yasin DEMİRCİ[1], Hamide SOYSAL DEMİRCİ[2]

[1]Dr, MEB, Eğitim Yöneticisi, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8665-4261
[2]Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, Geleneksel El Sanatları, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8062-3061

Özet

Bu araştırma, görsel sanatlar eğitiminin **Erdem–Değer–Eylem** yaklaşımı bağlamında okul yönetimine katkısını; okul kültürü, değer içselleştirme ve değer temelli liderlik ekseninde bütüncül bir modelle açıklamayı amaçlamaktadır. Değer temelli eğitim yaklaşımları, değerlerin yalnızca bilişsel düzeyde tanınmasını değil; duyuşsal olarak benimsenmesini ve davranışa dönüşmesini hedeflemektedir. Bununla birlikte, değerlerin "okulun gündelik yaşamı" içinde hangi mekanizmalarla somutlaştığı ve kurumsal kültüre nasıl yerleştiği sınırlı ölçüde ampirik olarak test edilebilmiştir. Bu çalışma, örgüt kültürü kuramında kültürün görünür katmanı olarak tanımlanan **artefaktlar/ritüeller/semboller** (ör. mekânsal estetik, sergiler, panolar, görsel kimlik) ile estetik liderlik perspektifini birleştirerek, sanat temelli uygulamaların değerlerin kurumsallaşmasına aracılık edebileceği varsayımını sınamaktadır

Araştırma, **açıklayıcı sıralı karma yöntem deseni** ile yürütülmüştür. Nicel aşamada 352 öğretmenden toplanan verilerle, önce ölçüm modelinin geçerliği **DFA** ile test edilmiş; ardından önerilen kuramsal ilişkiler **Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM)** aracılığıyla sınanmıştır. Ölçüm modeli iyi/ kabul edilebilir uyum göstermiştir (ör. $\chi^2/df \approx 2.41$; CFI ≈ .94; RMSEA ≈ .062). Yapısal model sonuçları, görsel sanatlar eğitiminin okul kültürü üzerinde **doğrudan** ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ($\beta = .41$, $p < .001$) ve bu etkinin **değer içselleştirme** üzerinden **dolaylı** biçimde de güçlendiğini ($\beta = .25$, $p < .001$) göstermiştir. Aracılık testi, bootstrapping yaklaşımıyla doğrulanmış ve **kısmi aracılık** bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca **değer temelli liderlik** değişkeninin düzenleyici rolü anlamlı bulunmuş; liderlik düzeyi arttıkça sanat eğitiminin okul kültürü üzerindeki etkisinin güçlendiği belirlenmiştir ($\beta = .18$, $p = .012$). Modelin açıklayıcılığı yüksek olup okul kültüründeki varyansın %54'ü açıklanmıştır ($R^2 = .54$)

Nitel aşamada 18 okul yöneticisiyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin tematik analizi, nicel bulguları anlamlandıran dört ana temayı ortaya koymuştur: **estetik bilinç ve aidiyet**, **değerin görselleşmesi**, **davranışsal dönüşüm** ve **kurumsal kimlik**. Bu bulgular, sanatın değer aktarımını "söylem" düzeyinden "görünür pratik" düzeyine taşıyarak Erdem–Değer–Eylem yaklaşımındaki "eylem" boyutunu kurumsal iklim içinde pekiştirebildiğine işaret etmektedir

Sonuç olarak görsel sanatlar eğitimi, yalnızca ders/etkinlik alanı değil; **değer temelli okul yönetimi** açısından okul kültürünü güçlendiren stratejik bir araçtır. Çalışma, (i) sanat temelli uygulamaları okul kültürü kuramıyla ilişkilendirmesi, (ii) değer içselleştirmeyi açıklayıcı bir mekanizma olarak modellemesi ve (iii) liderliği koşullayıcı bir unsur olarak sınaması bakımından özgün bir kuramsal ve metodolojik katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Görsel sanatlar eğitimi, okul kültürü, değer içselleştirme, değer temelli liderlik, Erdem–Değer–Eylem, estetik liderlik, yapısal eşitlik modellemesi, karma yöntem

Abstract

This study investigates the contribution of visual arts education to school management within the **Virtue–Value–Action** framework by proposing and testing an integrative model centered on school culture, value internalization, and value-based leadership. While value-based education emphasizes that virtues and values should not remain at the level of cognitive recognition, the mechanisms through which values become institutionalized in everyday school life—embedded in routines, symbols, and shared meanings—remain underexplored. Building on organizational culture theory, which conceptualizes culture through visible artifacts and deeper layers of shared assumptions, the study argues that arts-based practices (e.g., aesthetic arrangements, exhibitions, school visual identity, and symbolic displays) can function as mediational instruments transforming abstract values into observable actions. In this respect, the study bridges **aesthetic leadership** and school culture research to theorize how arts education may serve as a strategic lever for value-centered school governance

An **explanatory sequential mixed-method design** was employed. In the quantitative phase, data from 352 teachers were analyzed through **Confirmatory Factor Analysis (CFA)** to establish measurement validity, followed by **Structural Equation Modeling (SEM)** to test hypothesized relationships. The measurement model demonstrated acceptable fit (e.g., $\chi^2/df \approx 2.41$; CFI ≈ .94; RMSEA ≈ .062). SEM results showed that visual arts education has a significant **direct effect** on school culture ($\beta = .41$, $p < .001$) and an additional **indirect effect** via **value internalization** ($\beta = .25$, $p < .001$). Mediation was corroborated using bootstrapping procedures, indicating **partial mediation**. Moreover, **value-based leadership** yielded a significant moderating effect, suggesting that the positive impact of visual arts education on school culture strengthens as leadership support increases ($\beta = .18$, $p = .012$). The model accounted for a substantial proportion of variance in school culture ($R^2 = .54$)

In the qualitative phase, semi-structured interviews with 18 school administrators were subjected to thematic analysis, yielding four interrelated themes that contextualize and deepen the quantitative findings: **aesthetic awareness and belonging**, **visualization of values**, **behavioral transformation**, and **institutional identity**. These themes indicate that arts-based practices operationalize the "action" component of the Virtue–Value–Action framework by translating values into shared, visible, and repeatable school-wide experiences, thereby reinforcing cultural coherence and behavioral norms

Overall, the findings position visual arts education not merely as an aesthetic or curricular domain but as a **strategic organizational instrument** for value-centered school leadership and culture-building. The study contributes by (i) integrating arts education with organizational culture and leadership theories, (ii) empirically modeling value internalization as a key explanatory mechanism, and (iii) demonstrating leadership as a boundary condition that shapes the effectiveness of arts-based cultural interventions.

Keywords: Visual arts education, school culture, value internalization, value-based leadership, Virtue–Value–Action, aesthetic leadership, structural equation modeling, mixed methods.

KÂBE TASVİRLERİ II

DESCRIPTIONS OF THE KAABA II

Ergün ARDA[1]

[1]**Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, GSF, Seramik ve Cam Bölümü**

Orcid: 0009-0008-2424-2000

Özet

Kâbe tasvirleri üzerine birinci çalışma, 7-8 Ağustos 2020 tarihlerinde gerçekleştirilen 4. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırma Kongresi'nde *Kâbe Tasvirleri I* başlığı ile sunulmuş ve sempozyumun bildiriler kitabında yayınlanmıştır. Anadolu'da İznik, Kütahya seramik merkezlerinde ve İstanbul Tekfur Sarayı'nda yapılmış Kâbe tasvirli çini pano örnekleri günümüze kadar gelmiştir. Literatür taramasın sonucunda gravür, el yazması, vekâletname, minyatür, çini, camaltı resmi, dokuma, sıva üstü kalem işi, metal ürünlerde Kâbe tasvirlerinin yorumları ve günümüz çağdaş sanatçılarının yapıtları incelenmiştir. Bu çalışmada ise çini pano ve cam yüzeyler üzerine Kâbe tasviri uygulamaları ele alınmıştır. *Kâbe Tasviri II* ismiyle sunulan bu ikinci çalışma Osmanlı dönemi orijinal 7 çini pano Kâbe tasvirinin 20x20cm^2 ölçülerinde çini karolar üzerine uygulama aşamalarını ve geleneksel yöntemler ile nasıl yapıldığını araştırmıştır. Orijinal çini pano tasvirler üzerine aydınger kâğıdı yerleştirilerek kara kalem çizimleri elle yapılmış, tasvir üzerindeki o çizgiler iğne ile delinmiş, delikli aydınger çizimler çini karo üzerine yerleştirilerek kömür tozu ile çizimler aktarılmıştır. Siyah tahrir boya kullanılarak kontürler fırça yardımı ile elle çizilmiş ve ardından istenilen alanlar renkli çini boyaları ile boyanmıştır. Yedi adet boyanmış çini karo sırçalanarak 920ºC derecede seramik fırınında pişirilmiş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada Kâbe tasvirlerinin uygulama aşamalarının sunulduğu diğer alan camaltı resim sanatıdır. Birçok tanımı bulunan camaltı resim sanatı; 'cama desenleri ters olarak uygulayıp resmetme' olarak ifade edilebilir. Camaltı resminde seçilen konular arasında Mekke, Medine ve Kâbe tasvirleri de önemli bir yer tutar. Sürece paralel olarak, farklı teknik ve üslubu ile karakteristik özellik kazanan camaltı resim sanatı ile yapılmış olan Kâbe tasvirleri örnekleri incelenmiştir ve çalışmanın ikinci aşamasında desenleri çıkarılmış olan orijinal Kâbe tasvirleri cam yüzeylere uygulanmıştır. Deneysel olarak Türkiye'de ilk kez uygulanan bu çalışmada cam plaka yüzeyler özel bir kil reçete ile kaplanmış, füzyon fırınında ısıl işleme tabi tutulmuş, cam üzerindeki kırmızı ve beyaz seramik yüzeylere çini uygulamasında kullanılan aynı yöntemle 4 tane Kâbe tasviri çizilmiştir. Çizilen tasvirlerin üzerine aynı ölçülerde bir cam plaka daha yerleştirilerek füzyon fırınında iki cam plaka birbirine ısıl işleme kaynaştırılmıştır. İki cam plaka arasına sıkıştırılmış seramik yüzeylerdeki Kâbe tasvirleri ile başarılı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ), Bilimsel Araştırma Projeleri koordinasyon birimince 3321 proje numarası ile desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kâbe, Çini-Seramik, Cam

Abstract

The first study on the depictions of the Kaaba was presented under the title *"Depictions of the Kaaba I"* at the 4th International Mardin Artuklu Scientific Research Congress, held on 7–8 August 2020, and was subsequently published in the symposium proceedings. Tile panel examples featuring depictions of the Kaaba produced in the ceramic centers of İznik and Kütahya in Anatolia, as well as at Istanbul Tekfur Palace, have survived to the present day. As a result of the literature review, interpretations of Kaaba depictions in engravings, manuscripts, powers of attorney (vekâletname), miniatures, tiles, reverse glass paintings, textiles, wall paintings (kalem işi), and metal objects, as well as works by contemporary artists, were examined. In the present study, applications of Kaaba depictions on tile panels and glass surfaces were addressed. This second study, presented under the title *"Depiction of the Kaaba II,"* investigated the application stages of seven original Ottoman-period tile panel depictions of the Kaaba onto 20 × 20 cm ceramic tiles and examined how they were executed using traditional methods. Tracing paper was placed over the original tile panel depictions, and pencil drawings were made by hand. The outlines were perforated with a needle; the perforated tracing paper was then positioned on the ceramic tile surface, and the drawings were transferred using charcoal powder. The contours were hand-drawn with a brush using black outline paint (tahrir), after which the desired areas were painted with colored ceramic pigments. The seven painted ceramic tiles were glazed and fired in a ceramic kiln at 920°C, yielding successful results. Another field in which the application stages of Kaaba depictions were presented in this study is the art of reverse glass painting. Reverse glass painting, which has various definitions, may be described as "the practice of applying and painting designs in reverse on glass." Among the subjects chosen in reverse glass painting, depictions of Mecca, Medina, and the Kaaba occupy a significant place. In parallel with the process, examples of Kaaba depictions executed in the distinctive technique and style of reverse glass painting were examined. In the second phase of the study, the original Kaaba depictions whose designs had been extracted were applied to glass surfaces. In this experimental study implemented for the first time in Turkey glass plate surfaces were coated with a special clay formula and subjected to thermal processing in a fusion kiln. Using the same method employed in tile applications, four Kaaba depictions were drawn onto the red and white ceramic surfaces on the glass. Another glass plate of the same dimensions was placed over the drawn depictions, and the two glass plates were thermally fused together in the fusion kiln. Successful results were achieved with the Kaaba depictions embedded between the ceramic surfaces compressed between the two glass plates. This study was supported by the Scientific Research Projects Coordination Unit of Çanakkale Onsekiz Mart University (ÇOMÜ) under project number 3321.

Keywords: Kaaba, Tile-Ceramics, Glass.

1. GİRİŞ

Bu çalışmaya ilk olarak Prof. Dr. Ruçhan ARIK ile 2012 yılında, ÇOMÜ, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nde özel doktora öğrencisi statüsünde başlanmıştır. 2020 Nisan ayında yapılması planlanan İznik Seramik ve Çini Sempozyumu için tekrar konu üzerine bildiri özeti hazırlanmış ve gönderilmiştir. Ancak Kovit 19 salgın hastalığının başlaması ve hızla yayılmasından dolayı sempozyum iptal edilmiştir. Yine de çalışmalara devam edilmiş kısıtlamaların olduğu salgın döneminde de internet aracılığı ile derin bir literatür taraması yapılmıştır. ÇOMÜ, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne (BAP) müracaat

edilerek Kâbe tasvirleri çalışması projelendirilmiştir. IV. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde çalışmanın sunumu yapılmış ve tam metin bildiriler kitabında "*Kâbe Tasvirleri I* " başlığı ile yayınlanmıştır. Birinci çalışma Kâbe tasvirlerinin sanat/zanaat dalları içinde hangi alanlarda ve hangi malzeme üzerine tasvir edildiğine dair derinlemesine bir alan araştırması yapmış ve görseller ile çalışma desteklemiştir. Bu ikinci çalışma bir eğitimci, bir tasarımcı, bir sanatçı kimliğinin uygulama yapması gerektiği, geleneğin devamına önermeler sunmasının anlamlı olacağı amacı ile çini ve camaltı resim uygulamalarının yapım aşamalarını içerir.

Kâbe tasvirli çinilerin ilk defa tanıtımı 1971 yılında yayınlana *Vakıflar Dergisi*'nin 9. sayısında *Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri* ismiyle Sabih Erken tarafından yapılmıştır. Bu makaleden; Kâbe tasvirli çini pano yaptırmak için sipariş veren bir kişinin olduğu, çini ustasının çini panoyu yaptığı, siparişi veren kişinin çininin ücretini ödeyip Kâbe tasvirli çini panoyu bir camiye vakfettiği anlaşılmaktadır. Bu düşünceli davranışın tekrar edilmesi ile beraber bir Osmanlı geleneğine dönüştüğü düşünülmüştür. Bu husus çalışmanın önemini vurgulamaktadır. "Sipariş üzerine yaptırılmış olduğu, bazı örnekler üzerinde bulunan kitabeleri ile tespit edilmiş olan Kâbe tasvirli çinilerin, diğer tasvir cinslerine göre daha dayanıklı oluşlarından dolayı günümüze kadar bozulmadan gelebilmiş olmaları bu çinilerin önemlerini ortaya koymaktadır. Mevcut tespitlere göre Kâbe tasvirli çinilerin adetleri çok fazla olmamakla beraber, 30-35 kadardır" (Erken, 1971). Sayın Erken'in 1971'de yaptığı araştırma sürecinde çini Kâbe tasvirlerinin sayısının azlığına vurgu yapmaktadır ancak bu çalışma çini Kâbe tasvirlerinin sayısının biraz daha fazla olduğunu gözlemlemiştir.

Büyük Osmanlı İmparatorluğu için Mekke ve Medine şehirleri kutsal mekânları sanatkârlar tarafından tasvir edilmiş en önemli değerler arasında yer almıştır. "Kâbe, sözlükte "dört köşeli veya küp şeklinde olmak anlamındaki ka'b (كعب) kökünden gelen ka'be "küp şeklinde nesne" demektir. Kur'an-ı Kerim'de adı iki defa geçer" (Ünal, 2020). Haremeyn, "İki harem" anlamına gelen kelime, Osmanlı yazılı belgelerinde daha çok Haremeyn-i şerîfeyn şeklinde geçer. Mekke, Kâbe'nin inşasından itibaren "harem" (korunmuş yer) kabul edilirken Medine, hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından harem sayılmıştır. Hac ve umre dolayısıyla Müslümanların Mekke ve Medine'yi ziyaret etmeleri, İslâm tarihi boyunca bu iki şehre çok özel ve mümtaz bir mevki kazandırmış, buralarda hâkimiyet kurmak, bütün İslâm devletleri arasında bir saygınlık vasıtası olarak görülmüştür (Haremeyn, 2022). Kâbe'nin ve etrafının tasvir edilmiş örneklerine, Hanefi inancının yaşandığı ve yaşatıldığı Osmanlı vekâletnamelerinde karşımıza çıkmaktadır. Minyatürlerde, dokuma seccade, duvar halılarında, tek parça ve çok parçalı çini duvar karolarında, camaltı resim sanatında, metal malzemeden yapılmış matara, rahle, bardak, madalyon gibi formların yüzeylerinde, Türk çağdaş resim ve seramik sanatında Kâbe tasvirleri uygulamaları mevcuttur. Osmanlı'da varsıl kişilerin çini atölyelerine Kâbe tasviri yaptırıp camilere vakfettiği geleneği, araştırmanın en önemli bulgusu olmuştur. Ancak, yeni yapılan camilerin içlerinde yeni çini Kâbe tasvirlerine rastlanılmaması geleneğin unutulduğunun en önemli göstergesidir**.** Bu çalışmanın kapsamında da çini ve camaltı resim sanatlarında Kâbe tasvirlerinin yaptırılmasındaki geleneği dikkate alarak, yok olmuş bir geleneğe işaret etmek, geleneği hatırlatmak ve geleneğin sürdürülebilirliğine dair örnek uygulamalar yapmak amaçlanmıştır. Kırklareli, Lüleburgaz, Evrensekiz Belediyesi Büyük Cami'ye, Bilecik, Pazaryeri, Kınık Çömlekçi Köyü Kınık Camisi'ne ve Çanakkale ÇOMÜ 18 Mart Hatime Ana Camii'ne birer tane Kâbe tasviri vakfedilmesi planlanmıştır. Proje kapsamında yapılan çalışma sürecinin araştırmacılar için bir model oluşturması, çini ve camaltı Kâbe tasvirlerin literatüre kazandırılması en yeni katkılar arasındadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın materyali, konusu Kâbe, çini Kâbe tasvirleridir. Kabe tasvirleri öncelikle literatür taraması yapılmış ve bilimsel yayınlara ulaşılmıştır. Kâbe tasvirlerinin çizildiği veya yapıldığı materyaller incelenmiş ve tasnif edilmiştir. Tasvirlerin yer aldığı ve sergilendiği Topkapı Sarayı Müzesi, İslam Eserleri Müzesi, Ayasofya Camii (o zaman müze değildi), Rüstem Paşa Camii, Eminönü Cami ziyaret edilerek çini, halı, seccadeye dokunmuş Kâbe tasvirleri yerinde incelenmiştir. Çalışmanın uygulamasına öncelikle çini yüzeye tasarımlar yapılmış ve ikinci aşamasında cam yüzeylere uygulama yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Uygulama aşamalarında çini, çini boyaları, cam, kil ve cam boyaları temel materyalleri ÇOMÜ, BAP koordinasyon birimi tarafından temin edilmiştir. Ölçüleri 20x20cm olan çini karolar ile şeffaf cam levhalar hazır malzeme olarak temin edilmiştir. Orijinal çini Kâbe tasvirlerinden yararlanılarak tasarımlarım gerçek ölçülerine bağlı kalarak birbirinden farklı 7 tasvirin çizimleri yapılmıştır. Bu çizimler 7 çini karo ve 4 cam levha üzerine uygulanmıştır. Gelenekte olduğu gibi yapılan uygulamalar seramik ve cam füzyon fırınlarında ayrı ayrı pişirilerek yapıtlar ortaya çıkarılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Materyaller

Uygulama sürecinde yeni yapılacak Kâbe tasvirlerinin yapımı konusunda hangi malzemenin kullanılacağı, tercihler ve hangi Kâbe tasvirlerinin çizilebileceği üzerine saptamalar yapılmıştır. Temelde 20x20cm^2 hazır çini karo ve 3mm kalınlığında düz cam malzeme, çini, tahrir boyaları, sırça, fırça, seramik fırını ve malzemeleri çalışmanın materyallerini oluşturmaktadır. Literatür taraması ve bizzat ziyaret edilen camilerden çekilen fotoğraflar ışığında tespit edilen 7 tane Kâbe tasviri ve fotokopi görselleri çalışmanın temel materyalleridir. Kabe tasvirlerinin siyah beyaz fotoğraflarının dışında renkli görsellerinin temini için yeniden daha detaylı literatür taramasına gidilmiş ve renkli görsellerin fotokopileri elde edilmiştir. Çalışmanın uygulamaları ÇOMÜ, Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Bölümü atölye ve fırınlarında çalışılmıştır.

3.2 Kâbe

“Kâbe, Kur’an’da insanlar için kurulan ilk ev olarak geçmektedir. Kur’an’ın ilk insan olarak tarif ettiği Âdem’in yaptığı zamanki şekliyle aynı olup olmadığı bilinmemektedir. Lakin Hz. İbrâhim döneminde tekrar inşasından itibaren benzer bir şekle sahip olduğu bilinmektedir. Sonraki dönemlerde dikdörtgen veya oval kenarı düzeltilerek mükemmel küp şeklini almıştır” (Şamlıoğlu, 2024). Bilindiği gibi Kâbe dünyanın merkezidir ve namaz kılarken kıble merkezi olarak kabul edilir. İbadet süresince mümin/mimine yönünü kıbleye dönmektedir.

Görsel 1 a- Kâbe'nin ilk hali temsili, **b-** İslam öncesi dönemde Kâbe (temsili), (Yüksel, 2023).

Kâbe, Kur'an-ı Kerim'de değişik adlarla anılmaktadır. Buna göre; Kâbe[13], Beyt[14], Beytü'l-atîk[15], el-Beytü'l-harâm[16], el-Beytü'l-muharrem[17], el-Mescidü'l-harâm[18] ve el-Beytü'lma'mûr[19] Kur'an-ı Kerim'de Kâbe için kullanılan isimlerdir. İsimlerin ortak noktasına bakıldığı zaman, beyt kavramı ile onun "ev" özelliğine ve haram kavramıyla da kutsallığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Kâbe'nin, Allah tarafından kutsal kılınmış, değerli, güvenli ve hürmetine özen gösterilmesi gereken bir mekân olma özelliği ortaya konmaktadır (Yüksel, 2023).

Kâbe, insanlık tarihiyle eşit yaşı ile günümüze kadar varlığını sürdürmüş, başta Mekke ahalisi olmak üzere çevre halkların ilgisini üstünde toplamayı başarmış bir mabettir. Büyük bir coğrafyanın atası olarak seçilmiş olan Hz. İbrâhim'in, Tanrı adına tekrar inşa ettiği *Beyt-El*'lerden birisi olarak düşünülebilecek Kâbe, küp yapısı ve yapı malzemesiyle Habeşistan topraklarının gelişmiş mimarisinden izler taşıyan, özgün yapısı her ne kadar dayanamasa da hatırası zamanın aşındırıcılığına başkaldırmış bir mabet/tapınak olarak karşımızda durmaktadır (Şamlıoğlu, 2024).

3.3. Yararlanılan Orijinal Çini Kâbe Tasvirleri

3.3.1 Rüstem Paşa Camii Kâbe Tasvirli Çini Pano

Orijinal Kâbe tasvirlerinin seçiminde temel kıstas ölçüsünün küçük olması, sade kompozisyonu ve uygulama sürecinde daha az zaman alacak tasvirlerin seçimine özen gösterilmiştir. İlk örnek İstanbul'da bulunan ve Mimar Sinan'ın 1561'de yaptığı Rüstem Paşa Camii'nin son cemaat yerinde bulunan Kâbe tasviridir. "Rüstem Paşa Camii'ne ayrı bir güzellik katan Kâbe tasvirli bu çinide, ayrı bir kompozisyon teşkili görülmektedir. 30 x 30 cm. ebadındaki çinide daha çok şematik ve basit bir kompozisyon hâkim bulunmaktadır. Etrafı düz bir çerçeve ile sınırlanmış olan çininin dört köşesi ve iki kenarı ortasında bulunan minareler ortadaki Kâbe'ye yönelmiş vaziyette diagonal bir durum almıştır. Orta kısma Kâbe'yi temsil eden şekil ve üzerine hacer-ül Esved yapılmıştır. Kâbe etrafını çeviren şebekelerin anahtar deliği şeklinde yapılmış olması ile İslâmlığa açılan kapı gibi mecazi bir anlam verilmeğe çalışılmıştır. Rüstem Paşa Camii'ndeki çininin en büyük hususiyeti ise, alt kenar ortasındaki dikdörtgen çerçeve içine yazılmış olan kitabedir. Çiniyi yapan ustanın ismi olan bu yazıda "*Sahibu Ekmekçi zade Muhammed beşe, sene sebini ve elf 1071 H* " tarihi okunmakta ve böylece çininin 1660 tarihinde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır" (Erken, 1971).

Görsel 2 a- Rüstem Paşa Camii Kabe tasvirli çini panosu, 30x30cm, **b-** Son cemaat yerindeki duvar üzerindeki görünümü (turkislamsanati, 2026).

3.3.2 İstanbul, Üsküdar Solak Sinan Camii Kabe Tasvirli Çini Pano

"Üsküdar Solak Sinan Camii mihrabında bulunan pano, sıraltı boyama tekniğinde, 1643 tarihlidir. Kâbe'nin etrafında dört mezhebe ait makamlar, zemzem kapları, kandilli revaklar ve yedi minare görülür. İki karodan meydana gelen çinide üstte Kâbe tasvir'i altta "Kadem-i saadet" Hz. Muhammedin (svs)'in ayak izi ve yazılar okunur. 17. yüzyıl İznik çinisi, Sadberk Hanım Müzesi'nde, SHM 17645- P. 694'te kayıtlıdır. 25.5x25.5 cm. ebadında, beyaz hamurlu, astarlı, şeffaf sıraltına yeşil, soluk mavi, kiremit kırmızısı renkli ve siyah konturludur. Mescidül- Haram betimlenmiştir" (Çobanoğlu, 2019).

Görsel 3 a-Solak Sinan Camii Kabe Tasvirli Çini Pano (Çobanoğlu, 2019), **b-** Duvardaki görünümü, Fotoğraf: Mustafa Yıldırım.

3.3.3 Sümbül efendi türbesinde turk-insaat-ve-sanat-eserleri-muzesine getirilen pano

Bu çini 1973'te Sünbül Efendi Türbesi'nden getirilmiştir. Ait olduğu türbede kapı üstünde kitabeli bir çini ile yan yana iken düşüp kaybolma tehlikesi yüzünden restorasyon sırasında bu müzeye nakledilmiştir. XVI. yüzyıla ve sonraki döneme tarihlenen çinilerden müzede bulunan

örnekler ise Topkapı Sarayı, Rüstem Paşa Camii, Takkeci İbrâhim Ağa Camii ve Sultan Ahmed Külliyesi'ndeki Arasta Sebili'ne aittir (Ansiklopedisi, 2020).

Görsel 4, Sümbül Efendi Türbesi Kâbe Tasvirli Çini Pano, 24x24cm^2 (Çobanoğlu, 2019)

"Sümbül Efendi Türbesi'nden 1973'te İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğüne bağlı, Türk İnşaat ve
Sanat Eserleri Müzesine getirilip 917 envanter numaraya kaydedilen çini pano. Beyaz zemine mavi
renkli sıratlı boyama tekniğinde yapılmıştır. Kare şekildeki panonun çevresi, kubbeleri merkeze doğru bakan revaklarla sınırlı ve yedi minarelidir. Kâbe anahtar deliği form içerisinde olup, etrafında dört mezhebe ait binalar tasvir edilmiştir. Büyükşehir Belediyesi Şehir müzesinde bulunan Kâbe tasvirli çini pano.24x24 cm ölçülerindedir" (Çobanoğlu, 2019).

3.3.5 Üsküdar Ahmediye Camii'ne ait Kâbe Tasvirli Çini Pano

"Bursa Müzesi'nde 2734 envanter numarada kayıtlı çini pano. Sıraltı boyama tekniğinde 1674 tarihli, tek parça ve 17. yüzyıla ait Kütahya işidir. Beyaz zemine yeşil, firuze, kırmızı renktedir. Altı minare görülür. Altta iki kubbeli yapıların arasında *"Sahibul Hayrat* Yağcı *Hasan,* Yenişehir'in *Karasal Köyünden 1085 H (1675* M)" tarihi okunur. Anahtar deliği form içerisinde beyaz zemine siyah renkli Kâbe'nin kapısı yeşil, yazı kuşağı beyaz, kırmızı renklidir. Kâbe etrafında beyaz zemine mezheplere ait makamlar, minberler, zemzem testileri lacivert, yeşil, kırmızı renklidir" (Çobanoğlu, 2019).

Görsel 5 Üsküdar Ahmediye Camii'ne ait Kâbe Tasvirli Çini Pano

3.3.6. David Koleksiyonu Kâbe Tasvirli Çini Pano

"Danimarka'da David Koleksiyonu, 51 Envanter Numarada yer alan 1979 tarihli çini pano, 34.5x29.5 cm ölçülerinde, sıraltı boyama tekniğinde ve 1600 tarihlidir. Beyaz zemine mavi, lacivert ve koyu kırmızı renkte Kâbe, siyah renkli yazı ve etrafı zencerekle çerçevelenmiştir. Dört köşeden diyagonal olarak minareler uzanmaktadır. Dokuz tane kobalt renkli zemzem kabı serbest olarak yerleştirilmiştir. Kâbe anahtar deliği formu içerisindedir" (Çobanoğlu, 2019).

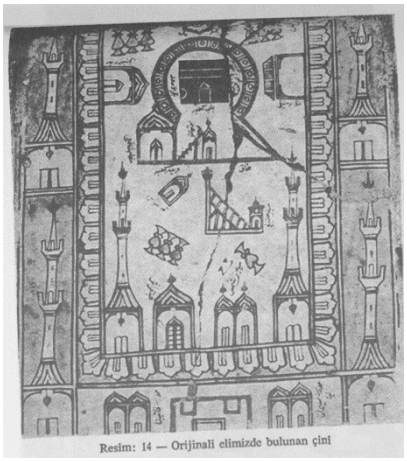

Görsel 6 David Koleksiyonu Kâbe Tasvirli Çini Pano

3.3.7 Sabih Erken Koleksiyonu Kâbe Tasvirli Çini Pano

Orijinali elimizde bulunan Kâbe tasvirli bir çini de, değişik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütünü 28x30cm ebadında olan bu panonun alt ve üst kısımlarında kompozisyonu tamamlayan birer parçanın daha olduğu sanılmaktadır. Elimizde bulunan çini, ortadan boyuna ikiye ayrılmış ve sağ kısım kırılarak üç parça haline gelmiştir. Çini, iç içe sıralanan bordürler şeklindeki yan kısımlar ve esas kompozisyonu teşkil eden ortadaki Kâbe ile etrafını çeviren revaklardan meydana gelmektedir. Firuze renkli zemin üzerinde koyu renkli çizgilerle yapmış minareler yan kenarları süsler. Alt kenar, orta kısımda olduğu gibi beyaz zeminli bırakılmış ve gene çift çizgilerle ayrılmış dikdörtgen içine sembolik olarak bir takım binalar işlenmiştir. Yan kenarlarda bulunan üst üste iki minareden alttakiler iki şerefeli, üsttekiler ise tek Şerefeli olarak

yapılmıştır. Minare kaideleri her iki yanda da dikdörtgen ve bursa kemerli mekânlar şeklinde gösterilmiştir. Beyaz hamurlu kilden yapılmış olan çininin İznik'te yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. Kitabede 1085 tarihi ile "Sahibül hayrat Bahçeci Hasan Ankarayi vasıl tabi Yenişehir*"* cümlesi okunmaktadır" (Erken, 1971).

Resim: 14 — Orijinali elimizde bulunan çini

Görsel 7 Sabih Erken koleksiyonu (Erken, 1971)**.**

3.4. Çini Karo Kabe Tasviri Uygulama Süreci

Bursa'nın İznik ilçesinden 20x20cm ölçülerinde çini karo, çini ve tahrir boyları ile süreçte gerekli kırtasiye malzemeleri temini ile sürece başlanmıştır. Görsel 8'de görülebildiği gibi kalınlıkları 15mm olan 20x20cm çini karoların bünye kili beyazdır ve bisküvi pişirimleri yapılmış olarak temin edilmiştir. Karo ölçülerine göre 7 tane aydınger kâğıt hazırlanmıştır.

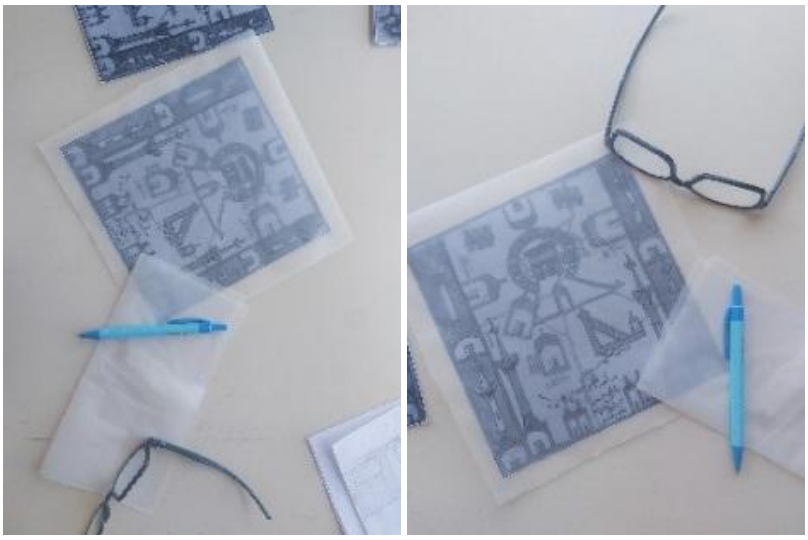

Görsel 8 a- İznik imalatı çini karo, b- Dikey konumda çini karo 202x20cm, kalınlık 15mm, (Kaynak: Ergün Arda).

Osmanlı döneminde özellikle İznik'te imal edimiş 7 tane orijinal kabe tasvrinin orijina 20x20cm karo ölçülerinde renkli ve siyah beyaz görüntülerinin fotokopi çıktıları alınmıştır.

Kâbe tasvirleri çıktılarının üzerine aydınger yerleştirilerek kara kalem çizimleri kopya etmek sureti ile çizilmiştir. Orijinal Kâbe tasvirlerinin fotoğrafları çekilirken, bazı tasvirler tam karşıdan fotoğraflanmamış oldukları görülmüştür. Çinideki sırçanın parlamasından dolayı tam karşıdan veya kuş bakışı çekilemediği için perspektifte kaymalar oluşmuştur. Bu da fotoğraf

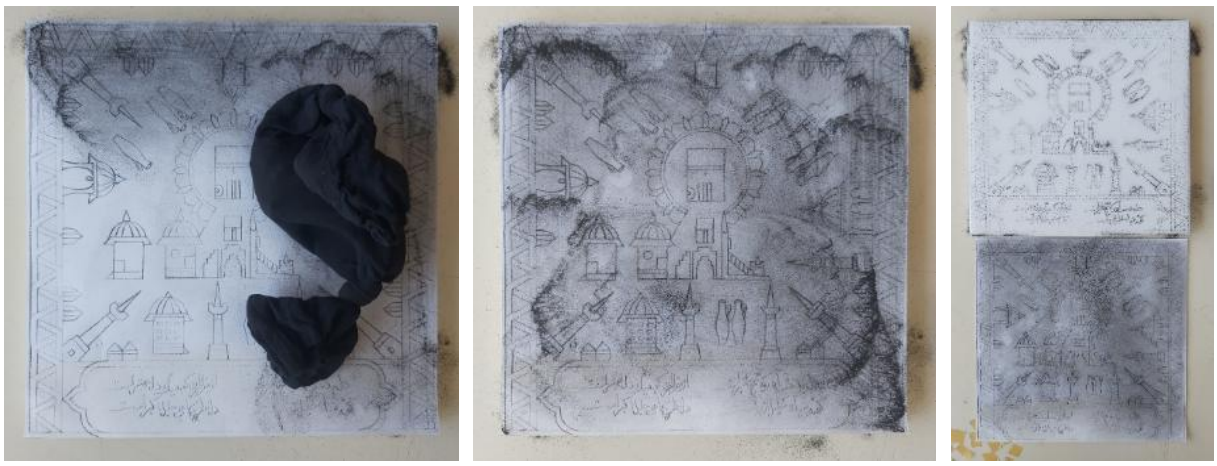
karesindeki tasvirin yan veya yamuk durmasına sebep olmaktadır. Öncelikle aydınger kâğıdına çizimin amacı bu yamukluğu düzeltmek olmuştur. İkinci önemli amaç, tasvirin içindeki konunun, çizilen nesnelerin ne ve neler olduğunun idrak edilmesine gidilmiştir.

Görsel 9 Kurşun kalem ile Kâbe tasvirinin aydıngere çiziminin yapılma aşamaları, (Kaynak: Ergün Arda).

Aydınger kâğıda bir Kâbe tasvirinin açıları/yamuklukları düzeltilerek kurşun kalem ile çizimi yapılması sonrasında, gelenekte yapıldığı gibi kurşun kalem ile tasvirin kontur çizgileri üzerinden ve kaydırma yapmadan küçük bir iğne ile delikler açılmıştır. Bu deliklerin arsındaki mesafe toplu iğnenin deliği kadardır. Bu iğne ile delme işlemi oldukça fazla zaman aldığı gibi, el ve bilekte ince motor kaslarında yorgunluğa sebep olmuştur. Delme işlemi tamamlandıktan sonra her bir Kâbe taviri çini çini karoların üzerine yerleştirilmiş ve kömür tozu kesesi aydıngerin üzerinde gezdirilerek tasvirin deseni çini karo üzerine aktarılmıştır.

Gösel 10'da kömürleme işlem aşamaları görülebilmektedir. İşlem sırlaması kodlanırsa; a- Desen, çini üzerine yerleştirilir, b- kömür torbası deliklerin üzerinde gezdirilir, c- desen çini karo üzerine geçirilir ve desen kâğıdı alınır, çini üzerinde kömür tozu ile oluşan desen görünür hale gelmektedir. Çini karonun yüzeyinde biraz kömür tozu birikir, hafif bir üfleme ile fazla kömür tozu karo üzerinden atılır. Çini yüzeye Kâbe tasvirleri uygulama sürecinde, birbirinden farklı 7 adet Kâbe tasvirlerinin kömürleme işlemleri yapılarak 20 x 20cm^2 çini karo yüzeylere aktarılmıştır.

Görsel 10 Çini karo üzerine kömürleme yöntemi ile desen aktarma süreci görülmektedir, (Kaynak: Ergün Arda).

Bu aşamadan sonra tercih edilen tahrir boyası ile kömür tozu kontürlerinin üzerinden fırça yardımı ile çizgiler netleştirilir. Görsel 11'de üç farklı kabe tasviri desenlerinin kömürleme işleminden sonra çini karo üzerindeki hali görülebilmektedir.

Görsel 11 Çini kömürleme işlemi yapılmış 3 örnek görünümü, (Kaynak: Ergün Arda).

Bu çalışmada siyah renkli tahrir boyası kullanılmıştır. Fırça ile kontur çizmek el melaikesi gerektirdiği gibi kontur fırçası kullanmak gereklidir. Ne kadar çok çizerseniz o kadar düzgün çizgiler elde etmek söz konudur. Acemilik çizdikçe atılmaktadır. Bu çalışmada çizilen nesneler küçük bir alanda olmasından ve tasvirlerin içindeki nesnelerin küçük olmasından dolayı düz ve güzel çizmek oldukça zorlayıcı olmuştur. Unutulmamalıdır ki çizmek öğretici bir süreçtir.
Gösel 12'de görülebildiği gibi çini karo üzerine fırça yardımı ile Kâbe tasvirlerinin tahrir çizimi yapılmış ve tasvir tamamen bir netlik kazanmıştır. Sıra fırça ile siyah tahrir çizgilerinin içlerinin renklendirilmesine gelmiştir. Renklendirmede izlenen yol ise orijinal kabe tasvirlerinde kullanılan renklere mümkün olduğu kadar yakın renkler hazır alınmış, bazı renklerin orijinalini yakalayabilmek için de hazır renkleri karıştırarak yeni renk tonları elde edilmiştir. Renklendirme trilin ve fırça kullanılmıştır. Bilindiği gibi trilin, Trilin, özellikle teknik resim, kaligrafi, tezhip ve çini sanatı gibi alanlarda, mürekkep kullanarak kâğıt veya aydınger üzerine net, düzgün ve ayarlanabilir kalınlıkta çizgiler çizmeye yarayan metal uçlu özel bir çizim aletidir.

Görsel 12 Kabe tasvirlerini çini karo üzerine çizimini yapılma süreci (Kaynak: Ergün Arda).

Kısa tanımı kamış gibi kalemlerin yerine kullanılan ince uçlu bir tahrir kalemidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde hat, cilt ve güzel yazı ile uğraşan ustaların geliştirdiği bir alet olarak düşünülmektedir. Sedef saplı örnekleri mevcuttur.

Görsel 'de13 Çini üzerine fırça ve trilin ile Kâbe tasvirlerini çizilmesi, renklendirilmesi süreçleri. (Kaynak: Ergün Arda)

Çini üzerine yapılan tasvirlerin renklendirme sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Birinci su ve boya kıvamının yapılan denemeler ışında iyi bilinmesidir. Görsel 13 ve 14'te görülen boya kapların içinde görülebilen boyanın suyu açık bırakıldığında ertesi güne kadar bir miktar suyu uçmaktadır. Hava sıcaklığına bağlı olarak hafta sonu tatilinin araya girmesi ile geçen 2 günlük süre içinde boyaların tamamen kuruduğu bile gözlemlenmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç tasvirlerin renklendirmelerinin çalışma saatlerinde tamamen bitirilmesi gerektiğidir. Renk tonlarını ertesi gün yakalamak söz konusu olmayabilir. Elbette kapaklarının kapatılması da bir çözüm olarak düşünülse bile su kaybetme ihtimali, renk tonlarının

hatırlanamaması gibi faktörler dolayısı ile renklendirme tamamlanmalıdır. Renklendirmede de trilin kullanıldığını belirtmek yararlı olacaktır. Çiniciler ve seramikçiler renklendirme işlemine dekor veya dekorlama tanımlamalarını kullanmaktadırlar. Bu aşamadan sonra sır altı boya ve tahrir ile renklendirilen Kâbe tasvirlerinin sırçalama işleminin yapılmasına ulaşılmıştır.

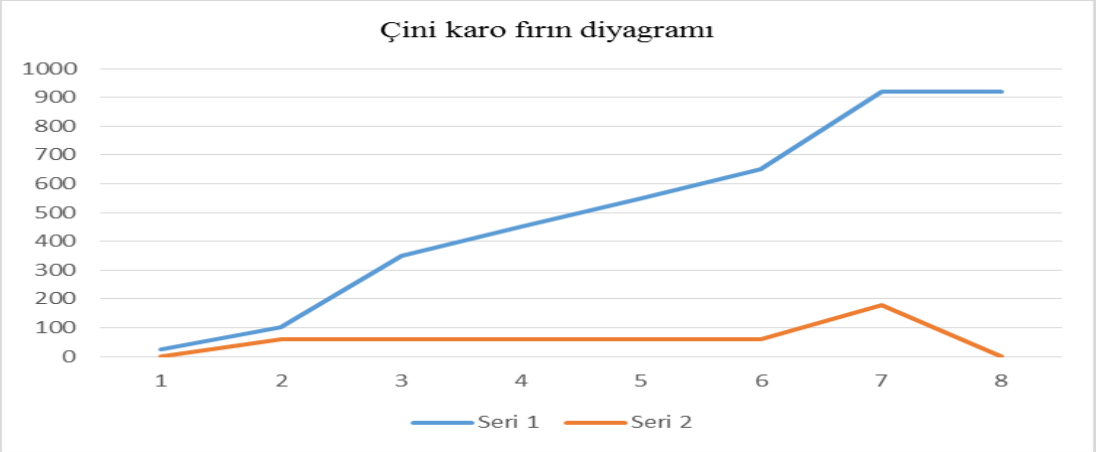
Görsel 14 Kâbe tasvirlerini renklendirme aşamaları

Dekor aşamasından sonra sırçalama işlemi yapılmıştır. Sırça, seramikte kullanılan sır kelimesi ile aynı anlama gelir. Görevleri de aynı olup, çininin su geçirmezliğini ve mukavemetini artırır. Çini yüzeyi bir çeşit ince cam tabakası ile kaplanmıştır. Bir kilo sırça içine % 5 oranında selüloz katılır. CMC olarak da adlandırılır. Duvar kâğıdı yapıştırıcısı da kullanılmaktadır: Selüloz sırçanın dibe çökmesini engeller ve çini yüzeye yapışmasını sağlamaktadır. Sırça ile selülozun homojen bir kıvamda karıştırılması gerekmektedir.

Görsel 14 Çini karoların sırçasının sulandırılması, süzülmesi ve uygulama işlemi. Sırça, maşrapadan çini karo üzerine akılarak yüzey sırça ile kaplanmıştır. Bir gece kuruduktan sonra fırına yerleştirilmiştir, (Kaynak: Ergün Arda).

Sırçası sürülmüş çini karolar doğal olarak nemlenmiştir. Nemlenen karoların ve üzerindeki sırçanın kuruması için hava koşullarına bağlı olarak doğal kurutma yapılacak bir veya 2 gün bekletilmiştir. Zaman kaybetmemek için fırında da kurutma yapılabilir ancak küçük atölyeler ekonomik olması için doğal ısıdan yararlanarak atölye ortamında kurutma tercih etmektedirler. Kurutulan çini karolar pişirilmek üzere seramik veya çini fırınına birbirine değmeyecek şekilde yerleştirilir. Seri üretimlerde seramik kaset denilen ve üst üste birden fazla çini karonun yerleştirildiği raflı kasetlerde kullanılır. Bu çalışmada kullanılan sırça için 920°C'tercih edilmiş ve pişirim gerçekleştirilmiştir. Çini karo pişirim diyagramlarına genellikle makalelerde yer verilmediği için bu bu çalışmada kullanılan pişirimin diyagramı burada özellikle paylaşılmıştır.

Tablo 1; Çini karoların seramik fırını içindeki pişirim eğrisi (diyagramı).

Yukarıdaki tablo standart bir pişirim diyagramı değildir. Bu çalışma için ve çini karoların sorunsuz bir şekilde ve bir kerede sağlam ve sorunsuz fırınlanabilmesi için yapılmış bir diyagramdır.

Şekil 15 c-Fırınlaması ve dekor uygulamaları yapılmış, tamamlanmış çini Kâbe tasvirleri: 20x20 cm^2. 2022, b-Ahşap malzeme ile çerçevesi yapılmış Kâbe tasvirli çini karo (Kaynak: Ergün Arda)

Yukardaki 7 çini Kâbe tasvirli örnek renklendirilmiş, sırçalanmış ve fırınlanarak süreci tamamlanmış çalışmalardır. Sonuçlar veya çini karoların görünümleri genel olarak iyidir. Fırınlama sürecinde bir sorun yaşanmamıştır. Hepsi sağlam ve temizdir. Sonuç olarak, çini karo üzerine 7 tane Kâbe tasviri uygulamaları yapılmıştır ve süreç başarı ile tamamlanmıştır.

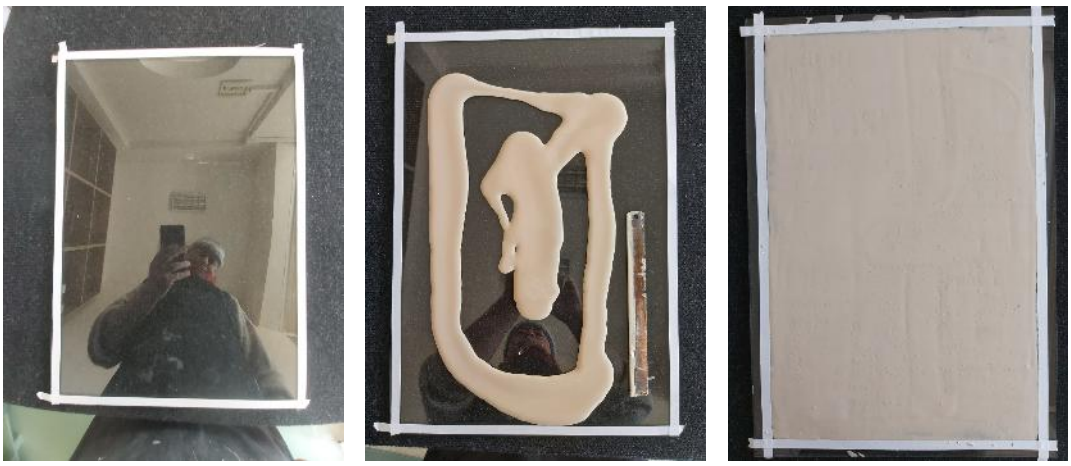
3.5. Cam Yüzeye Kâbe Tasviri Uygulama Süreci

Camaltı resim sanatında kutsal yerlerin çalışılmış olmasından dolayı çalışma kapsamında cam yüzeye de Kâbe tasvirleri uygulamalarının yapılması arzu edilmiştir. Cam malzeme ile çalışma tecrübesinin varlığı ile özellikle Mustafa Ağatekin'nin ilk olarak tecrübe ettiği iki cam arası seramik yüzeye Kâbe tasviri uygulamalarının tecrübe edilmesine özellikle karar verilmiştir. Genel olarak pişmiş toprak yüzeylere cam yapışmaz. Bu sebeple daha önce tecrübe edilmeyen cam yüzeyine seramik kaplanması ve cam yüzeye kaplanan seramik üzerine Kâbe tasvirleri desenlerinin çizilmesi ve üzerine sırça sürülerek fırınlanması denemelerinin yapılma isteği çok öne çıkmıştır. Görsel 16'da görüldüğü gibi düz şeffaf cam plakalar temin edilmiştir. Çini karo 20x20cm ölçülerinden daha büyük olan 35x50cm ve 30x40cm ölçülerinde camlar kesilmiş ve 4 adet cam eser yapılmasına karar verilmiştir.

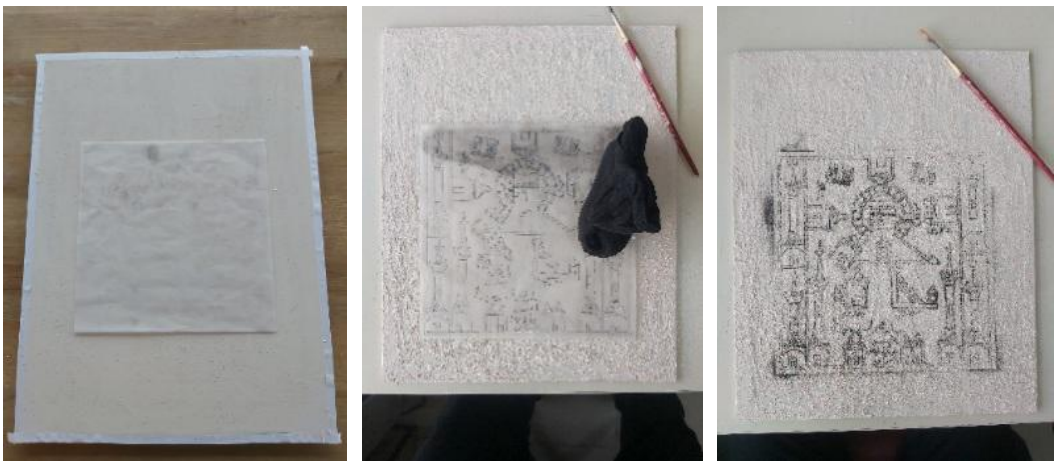
Görsel 16 25x50cm ölçüsünde ve 3mm kalınlığında düz, şeffaf cam plakalar (Kaynak: Ergün Arda).

Üç milimetre kalınlığındaki cam düz şeffaf plakalar, avuç içi cam kalem elmas ile kesilmiştir. Cam yüzeye uygulanama için önerilen ölçülerde 8 adet cam düz plaka kesilmiştir. Sekiz camdan 4 adet cam Kâbe tasviri elde edilecektir. İlk önce dikdörtgen cam düz plakanın kenarları eni 15mm olan kâğıt bant ile kaplanmıştır (görsel 17). Elbette cam füzyon fırınında pişirim sırasında bu kâğıt bant yanacaktır. Bu çalışmada iki cam arası seramik uygulamalarında camın kenarlarının ısıl işlem sürecinde ısı ile birbirlerine kaynayıp yapışması için kenarlarının kille kaplanmaması gerekmektedir. Kenarları kâğıt bant ile kaplanmış cam levha yüzeye beyaz sıvı çamur dökülmüştür. İnce olmasına özen gösterilmiştir. Görsel 17'de tüm aşamalar görülebilmektedir. Cam yüzeyin camlı kil ile kaplanması yapıldıktan sonra oda ısısında veya fırında kurutulması sağlanır.

Görsel 17 a- cam yüzeye kâğıt bant ile çerçeve yapılmıştır **b-** kâğıt bant içine camlı beyaz kil sıvı halde dökülmüştür **c-** kâğıt bantın içi tamamen camlı kil ile kaplanmıştır (Kaynak: Ergün Arda).

Ölçüleri belirlenmiş olan Kâbe tasvirli delikleri açılmış desenler cam yüzeyine görsel 18'deki gibi yerleştirilmiştir. Cam plaka üzerine sürülen sıvı beyaz kilin kurumasından sonra çini karoların üzerine desenlerin aktarıldığı gibi kömürleme yöntemi kullanılarak desenler elde edilmiştir. Cam tahrir ve boyaları ile desenin ortaya çıkan çizgileri çizilmeye ve renklendirilmeye hazırdır. Seramik sır altı dekor tekniği uygulama sürecinin aynısı burada da uygulanmıştır.

Görsel 18 Killi cam yüzey üzerine desenlerin görüntüsü yerleştirilmiştir, c- Kömürleme işleminin yapılmıştır, c- Kömürün killi cam yüzeye aktarılmış görüntüsü görülmektedir. Kompozisyon, fırça ile tahrir çekilmeye hazırdır (Kaynak: Ergün Arda).

Denizli'de fabrikası olan Empol Boya firmasından cam boyaları temin edilmiş ve iki cam arası veya cam yüzeye kaplanan seramik üzerinde Empol firmasının ürettiği düşük dereceli cam boyaları kullanılmıştır. 15 farklı renge sahip renk paleti içinde olmayan renkler, mevcut renklerin biri ile karıştırılması sonucu elde edilmiş ve renklendirilmeleri yapılmıştır. Görsel 19'da cam plaka yüzeyine 3 tane Kâbe tasviri uygulaması görülmektedir. Buradaki uygulamaların özelliğinden özellikle bahsetmek gerekir. Kil bünye içine potasyum, boraks ve 100 mikron ölçülerinde cam tozu eklenmiş ve özel bir karışım elde edilmiştir. İşte bu karışım 3 cam plaka üzerine sürülmüştür. Buradaki temel amaç bu karışımın cam plaka yüzeyine yapışmasının sağlanmasıdır. Bu uygulamalarda yine de kenarda şerit halinde kilsiz bir bordür bırakılmış, killi plakanın üzerine ikinci bir plaka yerleştirilerek ısıl işlem ile birbirine kaynaştırılması sağlanmıştır. Yine görsel 17'de görülen kırmızı kil bünye üzerine ikinci bir cam plaka konulmadan fırınlanmıştır. Bu çalışmada yukarıda bahsedilen kil+potasyum+boraks+cam tozu karışımı kullanılmış, üzerine ikinci bir cam plaka yerleştirilmemiştir. Ulaşılmak istenen sonuç ise söz konusu karışımın cam yüzeye tutunması, yüzeyin seramikle kaplanmasıdır. Söz konusu deneme çalışması ile başarılı bir sonuca ulaşılmış, cam yüzey ısıl işlem sonrası pişmiş toprak bünye ile kaplanabilmiştir.

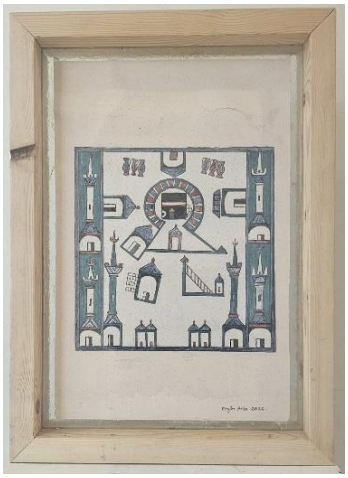

Görsel 19 Cam üzerine kaplanan kil bünyelerin tahrir çizimleri ve renklendirme süreçleri (Kaynak: Ergün Arda).

Üç adet beyaz camlı kil üzerine yapılan cam üstü Kâbe tasvirleri uygulamasının yanında bir adet de kırmızı camlı kil üzerine Kâbe tasviri uygulaması yapılmıştır. Her yüzeyde birbirinden farklı tasvirler çizilmiştir. Cam yüzeye çizilen Kâbe tasvirlerinin birinci aşamasının ilk pişirimleri cam füzyon fırınında 820°C'de fırınlaması için hazırlanmıştır. Cam yüzeye uygulaması yapılan Kâbe tasvirleri renklendirmeleri başarı ile tamamlanmıştır. Görsel 20'de renklendirmeleri tamamlanmış iki cam arası ve cam üstü seramik Kâbe tasvirleri görülmektedir.

Görsel 20, Beyaz ve kırmızı killi cam yüzeye Kâbe tasvirlerinin uygulanma aşamasından bir görüntü (Kaynak: Ergün Arda).

Görsel 21 Camaltı Kâbe tasvirinin çerçeveli bitmiş görünümü (Kaynak: Ergün Arda).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ulaşılan en önemli sonuç Osmanlı İmparatorluğunun 600 yıllık döneminde Kâbe tasviri yaptırmanın ve vakfetmenin bir gelenek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanında sonra bu geleneğin kullanıldığına dair hiçbir makalede herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Birinci ve ikinci dünya savaşları ve verilen kayıplar bu geleneği unutturmuş

olmalıdır. Bu çalışma ile elde edilen en önemli sonuç bu geleneğin ortaya çıkarılması ve devam ettirilmesinin önem arz edeceği olmasıdır.

Kâbe tasvirlerinin birçok materyal üzerine yapıldığı tespit edilmiştir ancak en dayanıklı malzeme çini lehva veya karolar ile seramik tabakların olduğu görülmektedir. Burada da çalışmanın kapsamı gereği bu materyallerden çini ve cam malzemeler tercih edilmiştir. Tarihsel süreçte çini ve cam malzemeler üzerine yapılan Kâbe tasvirleri incelenmiş, 7 adet orijinal Kâbe tasviri 7 çini karo üzerine idrak amacıyla tasvir edilmiştir. Bunun yanında 4 tasvir de cam yüzeye kopya etmek sureti ile uygulanmıştır. Tamamen geleneksel yöntemlerin kullanıldığı bir süreç izlenmiştir.

Çalışmanın kapsamında öneri olarak "vakfetme" geleneğine ulaşılmış olmasından dolayı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi sınırları içinde olan ÇOMÜ Nene Hatun Camii'ne bir tane; Kırklareli, Lüleburgaz, Evrensekiz Kasabası Merkez Camii'ne ve Bilecik, Pazaryeri Kınık Köyü Camii'ne birer tane çini Kâbe tasviri çalışmasının vakfedilmesi düşünülmüştür. Geleneğin sürdürülebilirliği açısından anlamlı bir sonuç ve öneri budur. Camaltı Kâbe tasvir uygulamalarındaki en kıymetli sonuç ise, cam yüzeye özel olarak hazırlanan kil bünye reçetesinin kullanılması ve başarıyla sonuçlanmasıdır. Düz veya plaka cam pişmiş toprağa yapışmamaktadır ancak, bu çalışma için geliştirilen kil bünye reçete ile cam yüzeye sıvı halde sürülen kil ısıl işlemle cama tuttunması sağlanmıştır. Araştırmaların ışığında çini karolar birleştirilerek 40x60 cm^2 parçadan bütüne doğru Kâbe tasvirleri yapılabilir. Yekpare 40x60 cm^2 ölçülerindeki çini plakalar üzerine Kâbe tasvirleri uygulamaları gerçekleştirilebilir. Çömlekçi çarkında çekilerek nadir görülen lengerli denilen yayvan tabak formları üzerine tasvirler uygulanabilir.

5. KAYNAKLAR

Ansiklopedisi, İ. (2020, Mart 05). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* islamansiklopedisi.org.: https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/41/C41013503.pdf adresinden alındı

Çobanoğlu, A. V. (2019). Üsküdar Ahmetliye Camii ve Kaybolan Kabe Tasvirli Çini Panosu. *ULUSLARARASI ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU X.* İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

Erken, S. (1971). Türk Çiniciliğinde Kabe Tasvirleri. *Vakıflar Dergisi*(IX), 297-320.

Haremeyn. (2022, 10 18). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Haremeyn: https://islamansiklopedisi.org.tr/haremeyn adresinden alındı

Sevim, N. (2026, Şubat 18). *Nidayi Sevim.* Nidayi Sevim: https://x.com/nidayisevim/status/1024212187961806849 adresinden alındı

Şamlıoğlu, E. E. (2024). İlk Beyt-El (Tanrı Evi) Kâbe: Tarihi, İçindeki Görsel ve Figürleri, Kur'an'daki Yansımaları. *Eskiyeni*, 513-531.

Şamlıoğlu, E. E. (2024). İlk Beyt-El (Tanrı Evi) Kâbe: Tarihi, İçindeki Görsel ve Figürleri, Kur'an'daki Yansımaları. *Eskiyeni 53*, 513-531.

turkislamsanati. (2026, Mart 05). turkislamsanati. https://www.instagram.com/p/DCbwj2aiHZN/ adresinden alındı

Ünal, S. (2020, 12 12). *https://islamansiklopedisi.org.tr/kabe.* https://islamansiklopedisi.org.tr/kabe: https://islamansiklopedisi.org.tr/kabe adresinden alındı

Yüksel, M. (2023). KÂBE'NİN TARİHİ ve ANLAMI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER. *ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ, 23*(1), 207-221. https://doi.org/10.30627

POSİTİVE SCHEMAS: A THEORETİCAL REVİEW WİTHİN THE CONTEXT OF SCHEMA THERAPY

POZİTİF ŞEMALAR: ŞEMA TERAPİ BAĞLAMINDA KURAMSAL BİR İNCELEME

Musa YILDIRIM[1] ,Fulya YÜKSEL ŞAHİN[2]
[1]Uzman Psikolojik Danışman, İzmit Bilim ve Sanat Merkezi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, , ORCID: 0000-0003-2051-6699
[2]Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, , ORCID: 0000-0003-3454-2142

Özet

Bu bildirinin amacı, şema terapi kuramsal çerçevesi içinde pozitif şemaların kavramsal temellerini ele almak ve pozitif şemaların erken dönem uyumsuz şemalardan bağımsız ve özgün yapılar olarak değerlendirilmesinin uygulamalara katkısını tartışmaktır. Şema terapi, Jeffrey Young tarafından geliştirilen ve bilişsel davranışçı terapi, bağlanma kuramı, psikodinamik yaklaşım, nesne ilişkileri kuramı ve gestalt terapi gibi farklı kuramsal yaklaşımları bütünleştiren bütüncül bir psikoterapi modelidir. Şema terapinin temelinde, erken çocukluk döneminde temel duygusal ihtiyaçların yeterince karşılanmaması sonucu gelişen erken dönem uyumsuz şemalar yer almaktadır. Bu şemalar, bireyin kendilik algısını, kişilerarası ilişkilerini ve dünyayı anlamlandırma biçimini derinlemesine etkileyen işlevsiz yapılardır.

Son yıllarda şema terapi literatüründe, psikopatolojiye odaklanmanın yanında bireyin koruyucu ve güçlendirici psikolojik kaynaklarının da ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda geliştirilen pozitif şemalar (erken dönem uyumlu şemalar), bireyin temel duygusal ihtiyaçlarının erken gelişim dönemlerinde istikrarlı ve yeterli biçimde karşılanmasıyla oluşan, uyumlu ve işlevsel bilişsel-duygusal yapılardır. Louis ve arkadaşları (2018) tarafından tanımlanan pozitif şemalar; istikrarlı bağlanma, duygusal tatmin, sosyal aidiyet, empatik düşünce, duygusal açıklık/kendiliğindenlik, sağlıklı öz-güven/yeterlilik, başarı, öz-yönelimlilik, sağlıklı öz-kontrol/öz-disiplin, gerçekçi beklentiler, sağlıklı sınırlar/gelişmiş benlik, öz-şefkat, sağlıklı öz-bakım/öz-ilgi ve temel sağlık/güvenlik olmak üzere toplam on dört yapıdan oluşmaktadır. Araştırmalar, pozitif şemaların depresyon ve anksiyete belirtileriyle negatif; psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlıkla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Pozitif şemalar, Şema terapi, Temel duygusal ihtiyaçlar, Psikolojik iyi oluş

ABSTRACT

This paper aims to examine the conceptual foundations and significance of positive schemas within the theoretical framework of Schema Therapy and to discuss how considering positive schemas as independent and distinct constructs from early maladaptive schemas contributes to clinical practice. Schema Therapy is a comprehensive psychotherapy model developed by Jeffrey Young, integrating diverse theoretical approaches such as cognitive behavioral therapy, attachment theory, psychodynamic perspectives, object relations theory, and Gestalt therapy.

At the core of Schema Therapy are early maladaptive schemas, which develop as a result of basic emotional needs not being adequately met during childhood and adolescence. These schemas are dysfunctional structures that profoundly influence individuals' self-perceptions, interpersonal relationships, and ways of making meaning of the world.

In recent years, the Schema Therapy literature has emphasized that, alongside a focus on psychopathology, individuals' protective and strengthening psychological resources should also be systematically addressed. Within this context, positive schemas (early adaptive schemas) are defined as adaptive and functional cognitive-emotional structures that develop when basic emotional needs are met consistently and sufficiently during early developmental periods. The positive schemas identified by Louis and colleagues (2018) comprise fourteen constructs: stable attachment, emotional fulfillment, social belonging, empathic concern, emotional openness/spontaneity, healthy self-confidence/competence, success, self-directedness, healthy self-control/self-discipline, realistic expectations, healthy boundaries/developed self, self-compassion, healthy self-care/self-interest, and basic health/safety. Research indicates that positive schemas are negatively associated with depression and anxiety symptoms, and positively associated with psychological well-being, life satisfaction, and resilience.

Keywords: Positive schemas, Schema Therapy, Basic emotional needs, Psychological well-being

FROM SINGLE-STEP TO MULTI-STEP SCHEMES: THE DEVELOPMENT OF FIXED POINT ITERATIONS

TEK ADIMDAN ÇOK ADIMLI ŞEMALARA: SABİT NOKTA İTERASYONLARININ GELİŞİMİ

Makbule KAPLAN ÖZEKES

[1]**Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Matematik,**
ORCID: 0000-0002-7962-702X

Özet

Bu çalışmada, çok-değerli dönüşümler için geliştirilen sabit nokta iterasyonlarının tek adımlı klasik şemalardan çok adımlı hibrit yapılara uzanan yapısal gelişimi kuramsal bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Başlangıçta kullanılan tek adımlı Picard ve Mann türü iterasyonlar, analitik sadeliklerine rağmen yakınsama hızının sınırlı olması ve daha genel operatör sınıflarına uygulanabilirlikte karşılaşılan güçlükler nedeniyle yetersiz kalmıştır. Bu durum, ara nokta üretimine dayalı iki adımlı şemaların geliştirilmesine yol açmış; ancak özellikle çok-değerli ve genelleştirilmiş nonexpansif dönüşümler söz konusu olduğunda daha esnek yapılara ihtiyaç duyulmuştur.

Bu gereksinim, seçim ve ortalama adımlarını birleştiren üç adımlı hibrit iterasyonların ortaya çıkmasını sağlamış ve bu yapılar çok-değerli operatörler için daha kararlı bir yakınsama çerçevesi sunmuştur. Daha sonra geliştirilen dört ve beş adımlı şemalar ise operatör etkisini kademeli biçimde dengeleyerek dolaylı hızlandırma özellikleri sağlamış ve modern inertial yöntemler için yapısal bir zemin hazırlamıştır.

Çalışma, iteratif şemaların karmaşıklığının rastlantısal olmadığını; operatör sınıflarının genişlemesi ve daha güçlü yakınsama gereksinimlerinin doğal bir sonucu olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Çok-değerli dönüşümler, sabit nokta iterasyonları, hibrit çok adımlı şemalar, yakınsama analizi

References

[1] Agarwal, R. P., O'Regan, D., & Sahu, D. R. (2007). Fixed point theory for Lipschitzian-type mappings with applications. *Nonlinear Analysis, 67*, 2796–2807.

[2] Cholamjiak, W., & Suwannaut, S. (2017). A new four-step iteration process for nonexpansive mappings. *Journal of Applied Mathematics and Computing, 55*, 361–375.

[3] Ishikawa, S. (1974). Fixed points by a new iteration method. *Proceedings of the American Mathematical Society, 44*, 147–150.

[4] Kaplan Özekes, M. (2026). A new four-step iteration scheme for generalized α-nonexpansive multivalued mappings in Banach spaces. *Journal of Inequalities and Applications, 2026*, Article 11.

[5] Khan, A. R., Abbas, M., & Rhoades, B. E. (2014). A new three-step iterative scheme for multivalued mappings. *Applied Mathematics Letters, 32*, 40–47.

[6] Mann, W. R. (1953). Mean value methods in iteration. *Proceedings of the American Mathematical Society, 4*, 506–510.

[7] Noor, M. A. (2000). New approximation schemes for general variational inequalities. *Journal of Mathematical Analysis and Applications, 251*, 217–229.

[8] Phuengrattana, W., & Suantai, S. (2011). A new hybrid iteration scheme for fixed point problems and equilibrium problems. *Fixed Point Theory and Applications, 2011*, Article ID 1–13.
[9] Temir, G., & Korkut, M. (2022). A new multi-step iterative algorithm for generalized nonexpansive mappings. *Journal of Fixed Point Theory and Applications, 24*, 1–20.
[10] Thakur, B. S., Thakur, D. S., & Postolache, M. (2016). A new three-step iteration process for approximating fixed points of nonexpansive mappings. *Journal of Inequalities and Applications, 2016*, 1–16.

Abstract

This study presents a structural perspective on the development of fixed point iterative schemes for multivalued mappings, tracing their progression from classical single-step methods to hybrid multi-step frameworks. Early single-step iterations such as Picard and Mann schemes, despite their analytical simplicity, proved insufficient due to slow convergence and limited applicability to broader operator classes. These limitations led to the introduction of two-step schemes based on intermediate point generation. However, when dealing with multivalued and generalized nonexpansive mappings, further flexibility became necessary.
This need motivated the development of three-step hybrid iterative processes that combine selection and averaging mechanisms, providing a more stable convergence framework for multivalued operators. Subsequently, four- and five-step schemes extended this structure by distributing the operator's influence more gradually across iterations, yielding indirect acceleration effects and laying the groundwork for modern inertial-type algorithms.
The study emphasizes that the increasing structural complexity of iterative schemes is not incidental, but rather a natural response to the expansion of operator classes and the demand for stronger convergence behavior.

Keywords: Multivalued mappings, fixed point iterations, hybrid multi-step schemes, convergence analysis

References

[1] Agarwal, R. P., O'Regan, D., & Sahu, D. R. (2007). Fixed point theory for Lipschitzian-type mappings with applications. *Nonlinear Analysis, 67*, 2796–2807.
[2] Cholamjiak, W., & Suwannaut, S. (2017). A new four-step iteration process for nonexpansive mappings. *Journal of Applied Mathematics and Computing, 55*, 361–375.
[3] Ishikawa, S. (1974). Fixed points by a new iteration method. *Proceedings of the American Mathematical Society, 44*, 147–150.
[4] Kaplan Özekes, M. (2026). A new four-step iteration scheme for generalized α-nonexpansive multivalued mappings in Banach spaces. *Journal of Inequalities and Applications, 2026*, Article 11.
[5] Khan, A. R., Abbas, M., & Rhoades, B. E. (2014). A new three-step iterative scheme for multivalued mappings. *Applied Mathematics Letters, 32*, 40–47.
[6] Mann, W. R. (1953). Mean value methods in iteration. *Proceedings of the American Mathematical Society, 4*, 506–510.
[7] Noor, M. A. (2000). New approximation schemes for general variational inequalities. *Journal of Mathematical Analysis and Applications, 251*, 217–229.

[8] Phuengrattana, W., & Suantai, S. (2011). A new hybrid iteration scheme for fixed point problems and equilibrium problems. *Fixed Point Theory and Applications, 2011*, Article ID 1–13.
[9] Temir, G., & Korkut, M. (2022). A new multi-step iterative algorithm for generalized nonexpansive mappings. *Journal of Fixed Point Theory and Applications, 24*, 1–20.
[10] Thakur, B. S., Thakur, D. S., & Postolache, M. (2016). A new three-step iteration process for approximating fixed points of nonexpansive mappings. *Journal of Inequalities and Applications, 2016*, 1–16.

DETECTİON OF ESCHERİCHİA COLİ USİNG A SURFACE-IMPRİNTED BACTERİAL CELLULOSE-BASED SPR SENSOR
YÜZEY BASKILANMIŞ BAKTERİYEL SELÜLOZ TEMELLİ SPR SENSÖR İLE *ESCHERİCHİA COLİ* TAYİNİ

Monireh Yücel[1], Emel Tamahkar Irmak[2], Aycan Yiğit Çınar[3], Bilgen Osman[4]

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 0000-0002-5737-720X
[2]Bursa Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Biyomühendislik Bölümü, 0000-0002-5913-8333
[3]Bursa Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Gıda, Mühendislik Bölümü, 0000-0003-2038-725X
[4]Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 0000-0001-8406-149X

Özet
Escherichia coli, gıda güvenliği ve klinik enfeksiyonlar açısından önemli bir patojen olup, hızlı ve seçici tayini halk sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır; bu nedenle, *E. coli*'nin düşük derişimlerde dahi güvenilir şekilde tespit edilebileceği duyarlı analiz yöntemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, bakteriyel selülozun (BC) yüksek yüzey alanı ve nanofibriler yapısının, SPR sensörlerde bağlanma verimini artırarak duyarlılık ve sinyal kararlılığını sağlayacağını öngörerek bu çalışma planlanmıştır. Bu çalışmada, yüzey plazmon rezonansı (SPR) tabanlı, yüksek seçiciliğe sahip bir biyosensör sisteminin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle ince katmandan oluşan BC sentezlenmiş ve *E. coli* (ATCC 25922) yüzey baskılama tekniği uygulanmıştır. Baskılama işlemi sırasında fonksiyonel monomer olarak 2-hidroksietil metakrilat (HEMA,), çapraz bağlayıcı olarak etilen glikol dimetakrilat (EGDMA), yardımcı monomer olarak akrilamid (AAM) ve başlatıcı olarak AIBN kullanılmıştır. Polimerizasyon sonrası *E. coli* ortamdan uzaklaştırılarak *E. coli*'ye özgü tanıma boşlukları oluşturulmuştur. Elde edilen BC temelli yüzey baskılanmış polimer yapı, SPR çip yüzeyine immobilize edilmiştir. Karakterizasyon çalışmaları için BC ve BC temelli yüzey baskılanmış polimerin FTIR analizi yapılmıştır. SPR çipin yüzey kalınlığı Zeta profilometere ile incelenmiştir. Geliştirilen SPR sensör ile 10^4 – 10^7 CFU derişimlerde *E. coli* tayini gerçekleştirilmiş, sensörün seçicilik deneyleri 10^5 CFU derişim de *Staphylococcus aureus* ATCC 29213 ve *Pseudomonas aeruginosa* ATCC 19151 ile yapılmıştır. Seçicilik kat sayıları hesaplanmıştır. Sonuçlar, SPR sensörün, hızlı ve güvenilir bakteri tespiti için umut vadeden bir platform sunduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Escherichia coli,* bakteriyel selüloz, yüzey plazmon rezonansı

Abstract
Escherichia coli is a significant pathogen in terms of food safety and clinical infections, and its rapid and selective detection is of great importance for public health. Therefore, there is a growing need to develop sensitive analytical methods capable of reliably detecting *E. coli* even at low concentrations. In this context, the present study was designed based on the expectation that the high surface area and nanofibrillar structure of bacterial cellulose (BC) would enhance binding efficiency in surface plasmon resonance (SPR) sensors, thereby improving sensitivity and signal stability. In this study, the development of a highly selective SPR-based biosensor system was aimed. For this purpose, a thin-layered BC structure was first synthesized, followed by the application of a surface imprinting technique using *E. coli* (ATCC 25922) as the target microorganism. During the imprinting process, 2-hydroxyethyl methacrylate (HEMA) was used as the functional monomer, ethylene glycol dimethacrylate (EGDMA) as the crosslinker, acrylamide (AAM) as the auxiliary monomer, and AIBN as the initiator. After polymerization, *E. coli* cells were removed to create E. coli-specific recognition cavities. The resulting BC-based surface-imprinted polymer structure was immobilized onto the SPR chip surface. For characterization studies, FTIR analysis was performed for both BC and the BC-based surface-imprinted polymer, while the surface thickness of the SPR chip was examined using a Zeta profilometer. The developed SPR sensor was employed for the detection of *E. coli* in the concentration range of 10^4–10^7 CFU, and selectivity experiments were conducted at 10^5 CFU using *Staphylococcus aureus* ATCC 29213 and *Pseudomonas aeruginosa* ATCC 19151. Selectivity coefficients were calculated. The results demonstrate that the developed SPR sensor represents a promising platform for rapid and reliable bacterial detection.

Keywords: *Escherichia coli*, bacterial cellulose, surface plasmon resonance

MULTİKALİBRE KAPSÜL ÇAKMA SİSTEMLERİNDE KUVVET OPTİMİZASYONU VE PROSES YETERLİLİK ANALİZİ

FORCE OPTIMIZATION AND PROCESS CAPABILITY ANALYSIS IN MULTI-CALIBER PRIMER SEATING SYSTEMS

Eren Gazi KARACA
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0001-8478-1857
Muhammet Can KESKİNKILIÇ
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0003-9560-2513
Abdultalip YILMAZ
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0007-5511-8486
Prof. Dr. Adnan AKKURT
Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-0622-1352

Özet

Mühimmat üretiminde kapsül çakma prosesi, ateşleme güvenilirliği ve balistik tutarlılık açısından kritik bir imalat aşamasıdır. Kapsülün kovana belirli bir derinlikte ve kontrollü bir kuvvetle yerleştirilmesi; temas gerilmeleri, deformasyon davranışı ve enerji aktarım mekanizmasını doğrudan etkilemektedir. Mevcut üretim hatlarında kapsül çakma istasyonları çoğunlukla açık çevrim prensibiyle çalışmakta ve derinlik ayarı operatör müdahalesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu durum proses varyasyonunu artırmakta, kalibre değişimlerinde üretim sürekliliğini olumsuz etkilemekte ve tolerans dışı ürün riskini yükseltmektedir.

Bu çalışmada, kapsül çakma prosesini kapalı çevrim geri besleme prensibine dönüştüren, servo motor tahrikli vidalı mil mekanizmasına sahip ve otomatik kalibrasyon yeteneği bulunan bir mekanik sistem önerilmektedir. Sistem; kuvvet ve derinlik parametrelerini gerçek zamanlı izleyerek referans değerlerden sapmaları dinamik olarak kompanse etmektedir. Multikalibre üretim ortamında gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda çakma derinliği dağılımında standart sapmanın azaldığı, proses yeterlilik indekslerinde iyileşme sağlandığı ve kalibre geçiş sürelerinin kısaldığı gözlemlenmiştir. Önerilen yaklaşım, kapsül çakma prosesinin operatör bağımlı yapıdan veri temelli, adaptif ve sürdürülebilir bir kalite mimarisine dönüşümünü hedeflemektedir.

Abstract

The primer seating process in ammunition manufacturing is a critical production stage in terms of ignition reliability and ballistic consistency. Placing the primer into the cartridge case at a specific depth and with a controlled force directly affects contact stresses, deformation behavior, and the energy transfer mechanism. In current production lines, primer seating stations generally operate based on an open-loop principle, and depth adjustment is performed through operator intervention. This situation increases process variation, negatively affects production continuity during caliber changes, and raises the risk of out-of-tolerance products.

In this study, a mechanical system is proposed that transforms the primer seating process into a closed-loop feedback principle, features a servo motor–driven lead screw mechanism, and possesses automatic calibration capability. The system dynamically compensates for deviations from reference values by monitoring force and depth parameters in real time. As a result of evaluations carried out in a multi-caliber production environment, it was observed that the standard deviation of the seating depth distribution decreased, improvements were achieved in process capability indices, and caliber changeover times were shortened. The proposed approach aims to transform the primer seating process from an operator-dependent structure into a data-driven, adaptive, and sustainable quality architecture.

1. GİRİŞ

Mühimmat üretiminde kapsül çakma işlemi, ateşleme sisteminin güvenilirliğini belirleyen en kritik montaj adımlarından biridir. Kapsülün kovana yerleştirilme derinliği ve uygulanan çakma kuvveti, temas yüzeylerindeki gerilme dağılımını ve kapsülün mekanik bütünlüğünü doğrudan etkilemektedir. Mikrometrik seviyedeki derinlik sapmaları dahi kapsül deformasyonuna, düzensiz temas gerilmelerine ve uzun vadede ateşleme tutarsızlıklarına neden olabilmektedir.

Geleneksel üretim sistemlerinde kapsül çakma istasyonları açık çevrim prensibiyle çalışmakta, derinlik ayarı manuel olarak yapılmakta ve referans değerler periyodik kalibrasyonlarla korunmaya çalışılmaktadır. Ancak bu yaklaşım operatör bağımlılığı, zaman kaybı ve proses varyasyonunun artması gibi önemli sınırlamalar içermektedir. Özellikle 9×19 mm, 7,62 mm ve 5,56 mm gibi farklı kalibreler arasında geçiş yapılan multikalibre üretim hatlarında bu sorun daha belirgin hale gelmektedir.

Bu çalışma, kapsül çakma prosesinde ölçüm geri beslemeli kapalı çevrim bir mekanik sistem önererek, proses kararlılığını artırmayı ve üretim sürekliliğini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kapsül çakma prosesi; kuvvet iletimi, elastik-plastik deformasyon, temas mekaniği ve tolerans birikimi prensiplerine dayanmaktadır. Çakma işlemi sırasında kapsül ile kovan yatağı arasında oluşan temas basıncı, uygulanan eksenel kuvvet ve yer değiştirme miktarı ile doğrudan ilişkilidir.

Açık çevrim sistemlerde, çıkış parametresi olan çakma derinliği doğrudan ölçülmemekte ve giriş parametresi olan mekanik ayar referans kabul edilmektedir. Bu durumda sistem; takım aşınması, elastik deformasyon, termal genleşme ve mekanik boşluklardan kaynaklanan sapmalara açıktır. Kapalı çevrim sistemlerde ise çıkış parametresi ölçülerek referans ile karşılaştırılır ve hata sinyali üzerinden düzeltme yapılır.

Proses yeterliliği açısından değerlendirildiğinde, çakma derinliği dağılımının standart sapması ve ortalama değeri kritik parametrelerdir. Cp ve Cpk indeksleri, prosesin tolerans aralığı içindeki performansını nicel olarak ifade etmektedir. Standart sapmanın azaltılması ve ortalamanın hedef değere yaklaştırılması, yeterlilik indekslerinde doğrudan iyileşme sağlamaktadır.

Multikalibre üretimde ise sistemin konum tekrarlanabilirliği ve referanslama doğruluğu, üretim kararlılığı açısından belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda adaptif konumlandırma ve otomatik kalibrasyon yaklaşımları teorik olarak proses varyasyonunu azaltma potansiyeline sahiptir.

3. YÖNTEM

Çalışmada, kapsül çakma istasyonu servo motor tahrikli vidalı mil mekanizması ile yeniden tasarlanmıştır. Sistem mimarisi üç ana bileşenden oluşmaktadır:

1. Çakma kuvvetini uygulayan mekanik aktüatör sistemi
2. Çakma derinliğini ölçen hassas ölçüm istasyonu
3. Gerçek zamanlı geri besleme ve düzeltme mekanizması

Çakma işlemi sonrasında derinlik ölçümü gerçekleştirilmekte ve ölçülen değer referans derinlik ile karşılaştırılmaktadır. Sapma tespit edilmesi durumunda servo motor konumu mikrometrik seviyede otomatik olarak güncellenmektedir. Bu sayede takım aşınması, elastik deformasyon ve tolerans birikimi gibi etkiler dinamik olarak kompanse edilmektedir.

Sistem; 9×19 mm, 7,62 mm ve 5,56 mm mühimmat tipleri için test edilmiş ve kalibre geçişlerinde otomatik referanslama algoritması uygulanmıştır. Performans değerlendirmesi için çakma derinliği dağılımları analiz edilmiş, standart sapma ve proses yeterlilik indeksleri hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Elde edilen sonuçlar, kapalı çevrim kontrollü sistemin açık çevrim yapıya kıyasla önemli iyileştirmeler sağladığını göstermektedir.

Çakma derinliği dağılımında standart sapma azalmış ve boyutsal varyasyon düşmüştür. Kapsül deformasyon riski minimize edilmiş ve kalibre değişimi sonrası konum tekrarlanabilirliği artmıştır.

Operasyonel açıdan manuel ayar süresi ortadan kaldırılmış, kalibre geçiş süreleri kısalmış ve ayar kaynaklı üretim duruşları azalmıştır. Operatör bağımlılığının azaltılması sayesinde referans dışı üretim riski düşmüş ve sürekli, kararlı üretim akışı sağlanmıştır.

5. SONUÇ

Sonuç olarak önerilen sistem, kapsül çakma prosesini operatör bağımlı açık çevrim yapıdan veri temelli, adaptif ve sürdürülebilir bir kalite kontrol mimarisine dönüştürmektedir. Bu yaklaşım, multikalibre seri üretimde yüksek kalite ve proses kararlılığı sağlama potansiyeline sahiptir.

6. KAYNAKÇA

[1] Norton, R. L., Machine Design: An Integrated Approach, Pearson Education, 2011.

[2] Shigley, J. E., Mechanical Engineering Design, McGraw-Hill, 2015.

[3] Groover, M. P., Automation, Production Systems and Computer-Integrated Manufacturing, 2016.

[4] ISO 12100: Safety of Machinery – General Principles for Design, 2010.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SİGARA KULLANIM ALIŞKANLIKLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE SİGARA BIRAKMA YÖNELİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

[1]Esra KUL, [2]Aysun EKŞİOĞLU

***Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik AD, ** Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü**

ÖZET

Amaç: Bu araştırma, Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sigara kullanımını etkileyen faktörler ile sigara bırakma programlarına yönelimlerinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Yöntem: Tanımlayıcı ve kesitsel tipte yürütülen araştırma, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 990 öğrenci oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğü Epi Info programı kullanılarak %5 hata payı, %25 görülme sıklığı ve %95 güven aralığında 224 kişi olarak hesaplanmıştır. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen anket formu ve Sigara Bırakma Başarısı Öngörü Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmış, tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra ki-kare testi ve t testi analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin %81,4'ünün arkadaş grubunda ve %65,4'ünün ailesinde sigara içen birey bulunduğu saptanmıştır. Sigara bırakma başarı öngörü puanlarının, arkadaş etkisi, sigarayı bırakmayı düşünme, bırakmayı deneme ve sigarayı bırakmaya yönelik algı durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$). Sigarayı bırakmayı düşünen ve daha önce bırakmayı deneyen öğrencilerin ölçek puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşılık, anne ve baba sigara kullanımı, ailede sigara içen birey bulunması, danışmanlık alma ve sigara bırakma eğitimine katılım ile ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

Sonuç: Araştırma sonuçları, sağlık bilimleri fakültesi öğrencileri arasında sigara kullanımının önemli bir halk sağlığı sorunu olmaya devam ettiğini ve sigara bırakma başarısının bireysel ve çevresel faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, üniversite temelli sigara bırakma danışmanlığı ve destek programlarının güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sigara kullanımı, sigara bırakma, üniversite öğrencileri, sağlık bilimleri, bağımlılık

ABSTRACT

Objective: This study was conducted to evaluate the factors affecting cigarette smoking and the tendency toward smoking cessation programs among students of the Faculty of Health Sciences.

Methods: This descriptive and cross-sectional study was conducted among 990 students enrolled at the Faculty of Health Sciences of Ege University. The sample size was calculated as 224 participants using the Epi Info program with a 5% margin of error, a prevalence of 25%, and a 95% confidence interval. Data were collected using a questionnaire developed by the

researchers and the Smoking Cessation Success Prediction Scale. Data analysis was performed using SPSS version 22, and chi-square and t-test analyses were applied in addition to descriptive statistics.

Results: It was found that 81.4% of the students had friends who smoked, and 65.4% had family members who smoked. Smoking cessation success prediction scores differed significantly according to peer influence, intention to quit smoking, previous quit attempts, and perceptions toward smoking cessation ($p<0.05$). Students who intended to quit smoking and who had previously attempted to quit had higher scale scores. However, no significant association was found between scale scores and parental smoking status, presence of smokers in the family, receiving counseling, or participation in smoking cessation training ($p>0.05$).

Conclusion: The findings indicate that cigarette smoking remains an important public health problem among students of the Faculty of Health Sciences and that smoking cessation success is influenced by individual and environmental factors. Accordingly, strengthening university-based smoking cessation counseling and support programs is recommended.

Keywords: Cigarette smoking, smoking cessation, university students, health sciences, addiction

GİRİŞ

Sigara kullanımı, dünya genelinde önlenebilir hastalık ve ölümlerin başlıca nedenleri arasında yer alan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre, sigara içen bireylerin yaklaşık %80'inden fazlası sigaraya 18 yaşından önce başlamaktadır ve erken yaşta başlayan kullanımın üniversite döneminde kalıcı bir davranış haline dönüştüğü belirtilmektedir (World Health Organization WHO, 2024). Uluslararası çalışmalarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde sigaraya başlama yaşının ortalama 13 olduğu rapor edilmiştir (Xing et al., 2022). Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan raporlarda ise ergenler arasında tütün kullanım yaygınlığının küresel ölçekte artış eğilimi gösterdiği ve gençlere yönelik sigara bırakma programlarının öneminin giderek arttığı vurgulanmaktadır (Nije et al.,2023). Özellikle sağlık alanında öğrenim gören öğrenciler, sigaraya başlama ve bu alışkanlığın yerleşmesi açısından riskli bir gelişim döneminde bulunmaları ve meslek yaşamlarında topluma rol model olmaları beklenmesi nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ebelik ve diğer sağlık bilimleri öğrencilerinin sigara kullanım davranışlarının belirlenmesi, planlanacak koruyucu ve önleyici girişimler açısından öncelikli bir alan olarak değerlendirilmektedir (Koca ve ark.,2015, Sönmez ve ark.,2017). Sigara bırakmak, bireyin sağlığı açısından alınabilecek en önemli koruyucu sağlık kararlarından biri olarak kabul edilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, sigara bırakma oranlarının istenilen düzeyde olmadığını ve bireyin sigarayı bırakmaya yönelik hazır oluşluk düzeyinin bu süreçte belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Karadağlı&Nahçivan,2012; Sönmez ve ark.,2017). Sigara bırakma tedavisinin temel basamağı, bireyin bilgilendirilmesi, motive edilmesi ve danışmanlık hizmetleriyle desteklenmesidir (Aydemir ve ark., 2019). Bu doğrultuda, öğrencilerin sigara kullanım sıklıkları, bırakma eğilimleri ve bırakma başarılarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu gerekçeler doğrultusunda, bu araştırma sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin sigara içme sıklığını, sigara bırakma programlarına yönelimlerini ve sigara bırakma başarılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın amacı: Araştırma, sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin sigara içme sıklığı, sigara bırakma programlarına yönelim ve sigara bırakma başarısının değerlendirilmesi amacıyla planlanmıştır.

GEREÇ YÖNTEM

Araştırmanın tipi: Bu araştırma tanımlayıcı ve kesitsel tipte yürütülmüştür.

Araştırmanın evren ve örneklemi: Araştırmanın evrenini, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde 2022–2023 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören Ebelik, Beslenme ve Diyetetik, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon ile Odyoloji bölümlerinde kayıtlı toplam 990 öğrenci oluşturmaktadır. Bölümlere göre öğrenci sayıları; Ebelik Bölümü'nde 453, Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde 291, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü'nde 215 ve Odyoloji Bölümü'nde 31 olarak belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarının evrene genellenebilmesi ve örneklemin evreni temsil edebilmesi amacıyla minimum örneklem büyüklüğü Epi Info programı kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplamada %5 hata payı, %25 görülme sıklığı ve %95 güven düzeyi esas alınmış; bu doğrultuda minimum örneklem büyüklüğü 224 öğrenci olarak belirlenmiştir. Örneklem seçiminde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış ve bölümler ile sınıf düzeyleri dikkate alınarak her tabakadan orantılı sayıda öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Veri toplama sürecinde gönüllülük esasına göre ulaşılan ve araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 667 öğrenci ile çalışma tamamlanmış olup, bu sayı hesaplanan minimum örneklem büyüklüğünün üzerindedir.

Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan araçlar:

Veriler Şubat-Mart 2024 tarihleri arasında yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları:

Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen 21 soruluk anket formu ve Sigara Bırakma Başarısı Öngörü Ölçeği ile toplanmıştır.

Anket formu: Öğrencilerin sosyodemografik ve tanımlayıcı özellikleri, sigara içme sıklığı, içme davranışları ve sigarayı bırakmaya yönelik görüşlerini değerlendiren sorulardan oluşmaktadır.

Sigara Bırakma Başarı Öngörü Ölçeği (SBBÖÖ): Ölçek 5' li Likert tipi bir ölçek olup 10 maddeden oluşur. Katılımcılardan ölçeğe "1- Çok Az", "2 - Az", "3 - Orta", "4 - Biraz Çok" ve "5 - Çok" şeklinde puanlanan sorulara kendilerine en uygun cevabı vermeleri beklenir. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 50, minimum puan 10'dur. Ölçek puanının artması sigara bırakma başarısının yüksek olacağını gösterir (Aydemir ve ark.,2019).

Verilerin analizi

Verilerin analizi SPSS 22.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı veriler sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma değerleri ile özetlenmiştir. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov–Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken ile ilişkisi ikili gruplarda student t testi, çoklu gruplarda Varyans analizi (One Way Anova) ile değerlendirilmiştir. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya toplam 667 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin yaş ortalaması 20.25±1.65'tir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu kadın öğrenciler oluşturmakta olup, %93,4'ü kadın ve %6,6'sı erkektir. Öğrencilerin annelerinin %57,6'sının eğitim düzeyi ortaokul ve altı, %42,4'ünün ise lise ve üzeridir. Babaların ise %44,5'inin ortaokul ve altı, %55,5'inin lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Tanımlayıcı Özellikleri (n=667)

Değişken	**Grup**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	623	93,4
	Erkek	44	6,6
Anne Eğitim Düzeyi	Ortaokul ve altı	384	57,6
	Lise ve üzeri	283	42,4
Baba Eğitim Düzeyi	Ortaokul ve altı	297	44,5
	Lise ve üzeri	330	55,5
Bölüm	Ebelik	378	56,7
	Beslenme ve Diyetetik	162	24,3
	Fizyoterapi	100	15,0
	Odyoloji	27	4,0
Sınıf	1. Sınıf	253	37,9
	2. Sınıf	200	30,0
	3. Sınıf	82	12,3
	4. Sınıf	132	19,8
Konaklama Yeri	Yurt	346	51,9
	Aile ile birlikte	166	24,9
	Arkadaşlarla evde	101	15,1
	Yalnız evde	54	8,1

Öğrencilerin günlük sigara içme sayısı ortalaması 6.65±2.02'dir. Sigaraya başlama yaşı ise ortalama 17.65±2.00'dır. Öğrencilerin sigara içme durumları incelendiğinde, katılımcıların yarıdan fazlasının (%53,8; n=359) yaşamı boyunca hiç sigara içmediği belirlenmiştir. Öğrencilerin %17,4'ü (n=116) hayatı boyunca toplam 100 adetten az sigara içtiğini bildirirken, %5,1'i (n=34) haftada en fazla beş adet sigara kullandığını ifade etmiştir. Katılımcıların %19,9'u (n=133) her gün en az bir adet sigara içtiğini belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin %3,7'sinin (n=25) son altı ay içinde sigarayı bıraktığı saptanmıştır.

Tablo 2 Sadece aktif sigara kullanan ve kullanmayı bırakmış öğrencileri kapsamaktadır (n=308). Öğrencilerin Sigara Bırakma Başarı Öngörü Ölçeği (SBBÖÖ) puanları, arkadaş etkisi, sigarayı bırakmayı düşünme, bırakmayı deneme ve sigarayı bırakmaya yönelik algı durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir (p<0,05). Arkadaş çevresinin sigara içme davranışı üzerinde etkili olduğunu belirten öğrencilerin, bu etkinin olmadığını ifade edenlere göre SBBÖÖ puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sigarayı bırakmayı düşünen ve daha önce bırakmayı deneyen öğrencilerin ölçek puan ortalamalarının, düşünmeyen ve denemeyenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, anne ve baba sigara kullanımı, ailede sigara içen birey bulunması, danışmanlık alma ve sigara bırakma eğitimine katılma durumuna göre SBBÖÖ puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p>0,05) (Tablo 2).

Tablo 2. Öğrencilerin Sigara İçme Davranışlarına Özgü Değişkenler ve Sigara Bırakma Başarı Öngörü Ölçeği (SBBÖÖ) Puanlarının Karşılaştırılması (n=308)

Değişken	Grup	N (%)	Ortalama ± SS	t/F	p
Arkadaş Etkisi	Evet	148 (65,5)	33,99 ± 8,14	3,210*	**0,002**
	Hayır	78 (34,5)	30,31 ± 8,32		
Anne Sigara Kullanımı	İçiyor	61 (27,0)	30,66 ± 7,62	2,581**	0,078
	İçmiyor	147 (65,0)	33,50 ± 8,62		
	Bırakmış	18 (8,0)	33,33 ± 7,97		
Baba Sigara Kullanımı	İçiyor	116 (51,6)	33,37 ± 8,97	0,889**	0,413
	İçmiyor	69 (30,7)	31,80 ± 7,01		
	Bırakmış	40 (17,8)	32,08 ± 8,54		
Ailede Sigara İçen	Evet	171 (75,7)	33,01 ± 8,43	0,919*	0,359
	Hayır	55 (24,3)	31,82 ± 8,21		
Bırakmayı Düşünme	Evet	141 (63,5)	35,21 ± 7,70	6,293*	**<0,001**
	Hayır	81 (36,5)	28,40 ± 7,88		

Bırakmayı Deneme	Evet	115 (51,1)	34,96 ± 8,66	4,311*	**<0,001**
	Hayır	110 (48,9)	30,32 ± 7,39		
Danışmanlık Alma	Evet	12 (5,3)	36,17 ± 9,85	1,469*	0,143
	Hayır	214 (94,7)	32,53 ± 8,27		
Eğitim Katılımı	Evet	15 (6,7)	34,87 ± 8,18	1,020*	0,309
	Hayır	210 (93,3)	32,58 ± 8,40		
Bırakmaya Yönelik Algı	Çok zor	19 (8,9)	26,50 ± 4,95	7,694**	**<0,001**
	Belki olabilir	168 (78,5)	33,79 ± 7,92		
	İstemiyorum	27 (12,6)	26,00 ± 7,90		

**t Testi (t) **One Way Anova Testi (F) p<0.05*

TARTIŞMA

Bu çalışmada, sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin sigara içme davranışları ve sigara bırakma başarı öngörüleri çeşitli bireysel değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Bulgular, öğrencilerin sigara kullanımında arkadaş çevresinin önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Arkadaş etkisinin var olduğunu belirten öğrencilerin SBBÖÖ puanlarının daha yüksek olması, sosyal çevrenin yalnızca sigaraya başlamada değil, bırakma sürecinde de etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu bulgu, sigaraya başlamada ve sürdürmede akran etkisinin belirleyici rol oynadığını vurgulayan önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Şahiner ve ark., 2020; Selçuk ve ark., 2017; Çilingir ve ark., 2012; Sönmez ve ark., 2017).

Araştırmada, sigarayı bırakmayı düşünen ve daha önce bırakmayı deneyen öğrencilerin sigara bırakma başarı öngörü puanlarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum, bireyin bırakmaya yönelik motivasyonun, sigara bırakma sürecindeki temel belirleyicilerden biri olduğunu göstermektedir (Sarısoy,2019). Literatürde de öğrencilerin sigarayı bırakma konusunda kararsızlık yaşadıkları, yeterli bilgi ve baş etme becerilerine sahip olmamalarının bırakma sürecini olumsuz etkilediği bildirilmektedir (Şahiner ve ark., 2020).

Sigara bırakmaya yönelik algının SBBÖÖ puanları ile anlamlı ilişkili olması, öğrencilerin sigarayı bırakmayı mümkün olarak algılamalarının bırakma başarısını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. “Belki olabilir” şeklinde algı geliştiren öğrencilerin puanlarının daha yüksek olması, motivasyonel faktörlerin bu süreçte önemli rol oynadığını göstermektedir. Buna karşılık, anne ve baba sigara kullanımı, ailede sigara içen birey bulunması, danışmanlık alma ve sigara bırakma eğitimine katılım gibi değişkenlerin SBBÖÖ puanları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, mevcut destek mekanizmalarının yeterince etkin kullanılmadığını düşündürmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin sigara içme davranışlarında arkadaş çevresinin ve bireysel motivasyonun belirleyici olduğu, sigarayı bırakmayı düşünen ve

bırakmayı deneyen öğrencilerin sigara bırakma başarı öngörülerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık, aile özellikleri ve mevcut danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin bırakma başarısı üzerinde yeterince etkili olmadığı saptanmıştır.

Bu doğrultuda, üniversitelerde sigara ile mücadeleye yönelik akran destekli danışmanlık programlarının geliştirilmesi, öğrencilerin motivasyon ve hazır oluşluk düzeylerini artırmaya yönelik eğitimlerin yaygınlaştırılması ve sigara bırakma hizmetlerine erişimin güçlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Aydemir, Y., Doğu, Ö., Dede, C., & Çınar, N. (2019). Sigara Bırakma Başarısı Öngörü Ölçeği: Geliştirme Ve Geçerlik, Güvenirlik Çalışması. Addicta: The Turkish Journal On Addictions, 6(2), 387-402.
2. Xing, S., Zhao, M., Magnussen, C. G., & Xi, B. (2022). Proportion and trend in the age of cigarette smoking initiation among adolescent smoking experiencers aged 13–15 years in 148 countries/territories. Frontiers in Public Health, 10, 1054842.
3. World Health Organization. (2024). WHO report on the global tobacco epidemic 2024. Geneva: WHO
4. Çilingir, D., Hintistan, S., & Öztürk, H. (2012). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Sigara Kullanma Alışkanlıkları Ve Etkileyen Faktörler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1(2), 69-87.
5. Sönmez, C. İ., Başer, D. A., Aydoğan, S., Uludağ, G., Dinçer, D., & Topaluğurlu, B. (2017). Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin sigara içme sıklığı ve sigara ile ilgili bilgi tutum ve davranışları. Konuralp Medical Journal, 9(2), 160-166.
6. Njie, G. J., Jones, C. K., Jacques, N., Adetokun, A., Ross, J., Owens, A., ... & Pan, L. (2023). Changes in tobacco product use among students aged 13 to 15 years in 34 countries, Global Youth Tobacco Survey, 2012–2020. Preventing Chronic Disease, 20, E68.
7. Karadağlı, F., & Nahcivan, N. (2012). Sigara İçen Bireylerde Sigara Bırakmaya Hazıroluşluk Durumu İle İlişkili Faktörler.
8. Koca, B., & Oğuzöncül, A. F. (2015). İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Sigara, Alkol, Madde Kullanımı, Madde Kullanımına Etki Eden Etmenler Ve Aileden Aldıkları Sosyal Desteğin Etkisi. Kocaeli Tıp Dergisi, 4(2), 4-13.
9. Pınar, Ş. E., Cesur, B., Bozboğa, Z., & Sezer, R. (2011). Sivas' Ta Ebelik Öğrencilerinin Sigara Kullanma Durumları Ve İlişkili Faktörler. Cumhuriyet Medical Journal, 33(1), 10-16.
10. Sarısoy, A. N. 2019. Üniversite Öğrencilerinin Sigara Bağımlılıklarının Nitel Araştırma Yöntemi İle İncelenmesi: Karabük Üniversitesi Örneği. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(3), 636-644.
11. Selçuk, K. T., Avcı, D., & Mercan, Y. (2017). Üniversite Öğrencilerinde Sigara Bağımlılığı, Sigarayı Bırakmaya Yönelik İstek Ve Öz-Etkililik. Clinical And Experimental Health, 8, 36-43.
12. Şahiner, N. C., Şahin, A., & Akbağ, N. N. A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Sigara İçme Durumları Ve Sigara Bağımlılığına Yönelik Tutumları. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Ve Araştırmaları Dergisi, 2(2), 64-79.

ENHANCING VANADIUM REDOX FLOW BATTERY KINETICS VIA BORON-DOPED REDUCED GRAPHENE OXIDE NANOFLUIDIC ELECTROLYTES

BOR KATKILI İNDİRGENMİŞ GRAFEN OKSİT NANOAKIŞKAN ELEKTROLİTLER ARACILIĞIYLA VANADYUM REDOKS AKIŞLI BATARYA KİNETİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

Mohamad Samer KANSOU (First author)[1], Fatih AKKURT (Second author)[2], Nida ARASAN (Third author)[2]

[1]Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kimya Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Enerji Depolama Sistemleri, , 0009-0001-3339-7580
[2]Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü, Enerji Depolama ve İleri Malzemeler, 0000-0002-3509-2246
[2]Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü, Enerji Depolama ve İleri Malzemeler, 0000-0001-5806-9981

Özet

Vanadyum Redoks Akışlı Bataryalar (VRFB'ler), uzun hizmet ömürleri, güvenlikleri ve tasarım esneklikleri nedeniyle şebeke ölçekli enerji depolama için umut vadeden bir teknolojidir. Ancak ticari uygulanabilirlikleri, vanadyum elektrolitinin yavaş reaksiyon kinetiği ve sınırlı enerji yoğunluğu nedeniyle şu anda kısıtlanmaktadır. Bu sınırlamaları aşmak amacıyla bu çalışmada, yüksek performanslı bir elektrokatalizör olarak görev yapacak Bor katkılı indirgenmiş Grafen Oksit (B-rGO) temelli nanoakışkan bir elektrolit önerilmiştir. B-rGO, Grafen Oksit (Hummers yöntemi ile hazırlanmış) ve borik asit (ağırlıkça 1:5 oranında) karışımının nitrojen akışı altında 900°C'de termal olarak tavlanmasıyla sentezlenmiştir. FTIR ve XRD aracılığıyla yapılan yapısal analizler, borun başarılı bir şekilde katkılandığını ve kataliz için gerekli kusur bölgelerinin oluştuğunu doğrulamıştır. Sentezlenen B-rGO, standart 0.5 M $VOSO_4$ + 4 M H_2SO_4 elektroliti içine ağırlıkça %0.05 konsantrasyonunda dağıtılmıştır. Elektrokimyasal performans, çalışma elektrodu olarak termal olarak aktif hale getirilmiş grafit keçe kullanılarak üç elektrotlu bir düzenekte Döngüsel Voltametri (CV) ve Elektrokimyasal Empedans Spektroskopisi (EIS) kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, B-rGO nanoakışkanının saf elektrolite kıyasla elektrokimyasal aktiviteyi önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. CV verilerinin nicel analizi, tepe potansiyel ayrımının (ΔE) 1.619 V'tan 1.453 V'a düştüğünü ortaya koymaktadır; bu da polarizasyon direncinde önemli bir azalmaya işaret etmektedir. Ayrıca, anodik-katodik tepe akım oranı (I_{pa}/I_{pc}) 1.324'ten 1.173'e iyileşerek üstün elektrokimyasal tersinirlik ve Kulombik verimlilik önermektedir. EIS analizi, çözelti direncinde (R_s) %14'lük ve yük aktarım direncinde (R_{ct}) %43'lük büyük bir azalma göstererek bu bulguları daha da doğrulamış ve elektrot-elektrolit arayüzünde daha hızlı reaksiyon kinetiğini teyit etmiştir. Islanabilirlik değerlendirmeleri, B-rGO nanoakışkanının elektrolit infiltrasyonunu önemli ölçüde iyileştirdiğini göstermiştir. Nanoakışkan, aktif olmayan grafit keçelerde elektrolit alımını %26 artırırken, termal olarak aktif hale getirilmiş keçelerde alımı %11 daha da artırarak (alım oranı 15.90'a karşı 17.67) standart termal aktivasyon sınırlarının ötesinde derin gözenek penetrasyonunu doğrulamıştır. Bu bulgular, B-rGO bazlı nanoakışkanı yeni nesil VRFB sistemleri için oldukça etkili bir aday olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Vanadyum Redoks Akışlı Batarya, Bor Katkılı Grafen, Nanoakışkan Elektrolit, Elektrokataliz.

Abstract

Vanadium Redox Flow Batteries (VRFBs) are a promising technology for grid-scale energy storage due to their long service life, safety, and design flexibility. However, their commercial viability is currently hindered by the sluggish reaction kinetics and limited energy density of the vanadium electrolyte. To address these limitations, this study proposes a Boron-doped reduced Graphene Oxide (B-rGO) nanofluidic electrolyte to serve as a high-performance electrocatalyst. The B-rGO was synthesized by thermally annealing a mixture of Graphene Oxide (prepared via Hummers' method) and boric acid (1:5 weight ratio) at 900°C under nitrogen flow. Structural analysis via FTIR and XRD confirmed the successful doping of boron and the formation of defect sites essential for catalysis. The synthesized B-rGO was dispersed at a concentration of 0.05 wt.% into a standard 0.5 M $VOSO_4$ + 4 M H_2SO_4 electrolyte. Electrochemical performance was evaluated using Cyclic Voltammetry (CV) and Electrochemical Impedance Spectroscopy (EIS) in a three-electrode setup utilizing thermally activated graphite felt as the working electrode. The results demonstrate that the B-rGO nanofluid significantly enhances electrochemical activity compared to the pristine electrolyte. Quantitative analysis of the CV data reveals that the peak potential separation (ΔE) decreased from 1.619 V to 1.453 V, indicating a substantial reduction in polarization resistance. Furthermore, the anodic-to-cathodic peak current ratio (I_{pa}/I_{pc}) improved from 1.324 to 1.173, suggesting superior electrochemical reversibility and Coulombic efficiency. EIS analysis further corroborated these findings, showing a 14% reduction in solution resistance (R_s) and a massive 43% reduction in charge transfer resistance (R_{ct}), confirming faster reaction kinetics at the electrode-electrolyte interface. Wettability assessments demonstrated that the B-rGO nanofluid significantly improves electrolyte infiltration. While the nanofluid increased the electrolyte uptake by 26% on unactivated graphite felts, it further enhanced the uptake on thermally activated felts by 11% (uptake ratio 17.67 vs. 15.90), confirming deep pore penetration beyond standard thermal activation limits. These findings establish the B-rGO based nanofluid as a highly effective candidate for next-generation VRFB systems.

Keywords: Vanadium Redox Flow Battery, Boron-doped Graphene, Nanofluidic Electrolyte, Electrocatalys

AGRICULTURAL WASTE AS A SUSTAINABLE ADSORBENT FOR THE EFFICIENT REMOVAL OF ACID VIOLET 90 DYE

Mehmet Emin Akdeniz[1,2], Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu[2]

[1]Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Chemical Engineering, Ankara, Türkiye

[2] Gazi University, Faculty of Engineering, Department of Chemical Engineering, Ankara, Türkiye

[1] Orcid No : 0009-0001-5480-2215

[2] Orcid No : 0000-0001-8092-6740

ABSTRACT

Industrial activities such as textile finishing, printing, and paper production generate considerable amounts of dye-containing effluents that pose significant environmental challenges. Because many synthetic dyes exhibit limited fixation efficiency during processing, substantial quantities are released into receiving waters, where they can accumulate and persist. Once present in aquatic systems, these colored contaminants can interfere with light transmission, hinder photosynthetic processes, and introduce toxic or potentially carcinogenic effects for both aquatic organisms and humans [1]. Among the available wastewater treatment techniques, adsorption has emerged as one of the most effective and widely applied methods due to its operational simplicity, high removal efficiency, cost-effectiveness, and versatility [2]. In this context, silica-based materials have attracted increasing interest as adsorbents due to their high specific surface area, well-defined pore architecture, and favorable surface properties for dye–adsorbent interactions. Moreover, the conversion of agricultural wastes into high-value adsorbent materials represents a sustainable and environmentally friendly approach, particularly for silica-rich biomass such as paddy wastes [3,4]. In the present study, silica derived from agricultural waste was investigated for the adsorption of Acid Violet 90 (AV 90) dye from aqueous solutions. Adsorption experiments were conducted in a batch system at 30 °C using 0.1 g of adsorbent in a working volume of 50 mL, with an initial dye concentration of 25 ppm, a pH range of 2–10, and a constant shaking rate of 100 rpm. Dye concentrations at different times of the adsorption were determined using UV-Vis spectrophotometry at 524 nm, and the influence of solution pH on dye removal efficiency was examined. The results clearly demonstrated that solution pH is one of the most critical parameters governing the adsorption of AV 90 dye. The highest removal percentage was obtained at pH 2 as 50.6% with an adsorption capacity of 6.2 mg dye/g sorbent. The results indicated that agricultural waste-derived silica is a promising adsorbent for the removal of AV90 dye from water.

References

[1] Yagub, M. T., Sen, T. K., Afroze, S., & Ang, H. M. (2021). Dye and its removal from aqueous solution by adsorption: A review. *Advances in Colloid and Interface Science, 288*, 102344.

[2] Ali, I., Asim, M., & Khan, T. A. (2022). Low-cost adsorbents for the removal of organic pollutants from wastewater. *Journal of Environmental Management, 310*, 114748.
[3] Ulutaş, Z. C., Eslek Koyuncu, D. D., & Okur, M. (2024). Preparation of carbon-based adsorbents from paddy wastes for dye removal from wastewater. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University, 39*(2), 1271–1284.
[4] Tran, H. M., Lima, E. C., Juang, R.-S., Bollinger, J.-C., & Chao, H.-P. (2021). Thermodynamic parameters of liquid–phase adsorption process calculated from different equilibrium constants related to adsorption isotherms: A comparison study. *Journal of Environmental Chemical Engineering*, 9(6), 106674.

ADSORPTIVE REMOVAL OF AV 90 DYE USING NATURAL HALLOYSITE

Eldaniz Nasibli[1,2], Dilsad Dolunay Eslek Koyuncu[2]
[1]Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Chemical Engineering, Ankara, Türkiye
[2] Gazi University, Faculty of Engineering, Department of Chemical Engineering, Ankara, Türkiye
[1] Orcid No : 0009-0005-3833-0202
[2] Orcid No : 0000-0001-8092-6740

ABSTRACT

Synthetic dyes are widely used in textile, paper, leather, and printing industries, leading to the generation of large volumes of dye-containing wastewater. Due to their complex chemical structures, low biodegradability, and potential toxicity, dyes discharged into aquatic environments cause serious environmental problems, including reduced light penetration, inhibition of photosynthetic activity, and adverse effects on living organisms [1]. Among the various wastewater treatment methods, adsorption has been recognized as one of the most effective and economically feasible techniques owing to its high removal efficiency, operational simplicity, and wide applicability. In recent years, clay minerals have attracted increasing attention as low-cost and environmentally friendly adsorbents due to their natural abundance, layered structure, and favorable surface properties [2,3]. Halloysite, a naturally occurring aluminosilicate clay mineral, has been extensively investigated for adsorption applications because of its tubular morphology, high specific surface area, and active surface functional groups [4]. In this study, natural halloysite was evaluated for the adsorption of Acid Violet 90 (AV 90) dye from aqueous solutions. Batch adsorption experiments were carried out at 30 °C and pH 2 using an initial dye concentration of 20 ppm, with the adsorbent dosage varied from 1 to 6 g/L. Residual dye concentrations were determined using UV-Vis spectrophotometry at a wavelength of 524 nm. The experimental results demonstrated that natural halloysite exhibited a higher adsorption capacity toward AV 90 dye, achieving a removal percentage in the range of 97-88% and an adsorption capacity between 18.6 and 2.9 mg dye/g adsorbent under the investigated conditions. These findings indicate that halloysite-based materials are promising clay-based adsorbents for dye removal from wastewater.

References

[1] Sitarz-Palczak, E., & Kalembkiewicz, J. (2021). Application of halloysite geopolymers to removal of methyl blue from aqueous solution. *International Journal of GEOMATE, 21*(87), 87–94.
[2] Gökkuş, Ö., & Uyanık, A. (2022). Removal of methylene blue from aqueous solutions using halloysite nanotubes. *Zonguldak Bülent Ecevit University Journal of Science and Technology, 4*(2), 1–11.
[3] Ulutaş, Z. C., Eslek Koyuncu, D. D., & Okur, M. (2024). Preparation of carbon-based adsorbents from paddy wastes for dye removal from wastewater. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University, 39*(2), 1271–1284.
[4] Seppur, S., & Yılmaz, A. (2023). Adsorption of basic dyes onto halloysite nanotubes: Kinetic and thermodynamic evaluation. *Dyes and Pigments, 210*, 110989.

PRODUCTION OF IRON BORIDE BY AN ALTERNATIVE METHOD

ALTERNATİF YÖNTEMİ İLE DEMİR BORÜR ÜRETİMİ

Göknur KARAKOÇ[1], Murat BİLEN[2]

[1] Yük. Lis.Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mineraller ve Bor Teknolojisi Bölümü, ANKARA, Bor ve Bor Teknolojileri,

ORCID ID: 0009-0008-9575-3596

[2] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi. Kimya Müh. Böl. ANKARA, Bor ve Bor Teknolojileri

ORCID ID: 0000-0003-3374-8173

Özet

Demir Borürler, demir–bor ikili sistemine dayalı olarak üretilen ve demir esaslı alaşımlarda bor elementinin kontrollü biçimde ilavesini sağlayan metalurjik alaşım katkı malzemesidir. Çelik ve dökme demir sistemlerinde tane incelmesi, sertlik ve aşınma direncinde artış sağlarken, aynı zamanda yüksek sıcaklık mekanik özelliklerini iyileştirir. Demir borür kullanımı, borun ergiyik metale doğrudan ilavesine kıyasla daha kontrollü çözünme ve daha homojen dağılım imkanı sunar. Bu nedenle, alaşım tasarımı ve mikro yapı kontrolünün kritik olduğu ileri mühendislik uygulamalarında tercih edilmektedir.

Bu çalışmada, Demir Borür (FeB) alaşımının üretimine yönelik olarak, ark, şaft ve rezistanslı fırınlara dayalı geleneksel pirometalurjik yöntemlere alternatif bir ısıtma temelli proses yaklaşımının uygulanabilirliği araştırılmıştır. Geliştirilen yöntemde, karbon varlığında demir ve bor içeren hammaddeler yüksek sıcaklığın reaksiyon bölgesinde lokal olarak oluşturulduğu alternatif bir ısıtma yaklaşımı altında katı–katı reaksiyon mekanizması üzerinden Fe–B esaslı fazların oluşumu incelenmiştir. Deneysel çalışmalar iki aşamalı olarak yürütülmüş olup, ilk aşamada numune formunun (pelet, toz karışımı ve ön ısıtma uygulanmış numune) ve karbon kaynağı türünün reaksiyon kinetiği ve faz gelişimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci aşamada ise seçilen numune formu esas alınarak B_2O_3 miktarı stokiyometrik değerin üzerinde artırılmış ve bor oksit fazlasının reaksiyon verimi ile faz oluşumu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Laboratuvar ölçeğinde gerçekleştirilen deneyler sonucunda elde edilen ürünler X-ışını kırınımı (XRD), taramalı elektron mikroskobu (SEM), enerji dağılımlı X-ışını spektroskopisi (EDS) ve elementel dağılım haritalama yöntemleri ile karakterize edilmiştir. Analiz sonuçları, uygulanan alternatif ısıtma yaklaşımı altında karbotermik reaksiyonların etkin biçimde ilerlediğini, Fe–B esaslı fazların mikroyapı genelinde homojen şekilde geliştiğini ve geleneksel yöntemlere kıyasla daha ince tane boyutlu, doğrudan toz formda Demir Borür üretiminin mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Demir Borür, alternatif yöntem, metal borürler

Abstract

Iron borides are metallurgical alloying additives produced based on the iron–boron binary system, enabling the controlled addition of boron into iron-based alloys. In steel and cast iron systems, they enhance grain refinement, hardness, and wear resistance, while also improving high-temperature mechanical properties. Compared with the direct addition of boron into molten metal, Iron borides–provides more controlled dissolution and more homogeneous distribution. Therefore, it is preferred in advanced engineering applications where alloy design and microstructural control are critical.

In this study, the applicability of an alternative heating-based process approach for the production of iron boride (FeB) alloy, as an alternative to conventional pyrometallurgical methods based on arc, shaft, and resistance furnaces, was investigated. In the developed method, the formation of Fe–B based phases via a solid–solid reaction mechanism was examined under an alternative heating approach in which high temperature is locally generated in the reaction zone in the presence of carbon using iron- and boron-containing raw materials. Experimental studies were carried out in two stages. In the first stage, the effects of sample form (pellet, powder mixture, and preheated sample) and carbon source type on reaction kinetics and phase development were investigated. In the second stage, based on the selected sample form, the amount of B_2O_3 was increased above the stoichiometric value, and the effects of excess boron oxide on reaction efficiency and phase formation were evaluated. Products obtained from laboratory-scale experiments were characterized by X-ray diffraction (XRD), scanning electron microscopy (SEM), energy-dispersive X-ray spectroscopy (EDS), and elemental mapping techniques. The analysis results demonstrated that under the applied alternative heating approach, carbothermic reactions progressed effectively, Fe–B based phases developed homogeneously throughout the microstructure, and compared with conventional methods, it is possible to produce finer-grained iron boride directly in powder form.

Keywords: Iron Boride, alternative method, metal borides,

GELENEKSEL DERİN ÖĞRENMEDEN İSTEM MÜHENDİSLİĞİNE: YÖNELİM BAZLI DUYGU ANALİZİ LİTERATÜRÜNÜN SCOPUS TABANLI TEMATİK HARİTALANMASI (2019–2025)

FROM TRADİTİONAL DEEP LEARNİNG TO PROMPT ENGİNEERİNG: SCOPUS-BASED THEMATİC MAPPİNG OF ASPECT-BASED SENTİMENT ANALYSİS LİTERATURE (2019–2025)

Ahmet BÜYÜKEKE[1]

[1]**Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, ORCID: 0000-0002-6103-7646**

Özet

Yönelim Bazlı Duygu Analizi (ABSA), metin madenciliğinde kullanıcı görüşlerini genel bir yargı yerine belirli özellikler (örn. "hizmet hızı", "ürün kalitesi") düzeyinde ayrıştırarak daha eyleme dönük içgörüler üreten kritik bir alt disiplindir. Araştırma, 2019'da Transformer/BERT mimarilerinin yaygınlaşmasıyla belirginleşen yöntemsel dönüşümün ve 2024–2025 döneminde Büyük Dil Modelleri (LLM) ile ivme kazanan istem temelli yaklaşımların ABSA literatürüne yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Scopus veri tabanında 2019–2025 dönemini kapsayan dar kapsamlı taramada "aspect-based sentiment analysis/ABSA" terimi; "deep learning", "transformer", "BERT", "LLM", "ChatGPT", "prompting/prompt engineering" gibi teknoloji odaklı terimlerle birleştirilmiştir. İlk aşamada 1.138 kayıt elde edilmiş, konferans bildirileri ve kitap bölümleri elenerek 547 adet (525 makale, 22 derleme) nitelikli yayın analiz korpusuna dâhil edilmiştir. Korpus, yıllık yayın üretimi ve ortalama atıf etkisi gibi betimsel bibliyometrik göstergeler ve ülke işbirliği ağı üzerinden yapısal olarak özetlenmiş ayrıca BERTopic algoritması ile tematik haritalanmaya tabi tutulmuş ve her küme, modelin ürettiği ayırt edici "temsil terimler" ile raporlanmıştır. Bibliyometrik bulgular, yıllık üretimin 2019'da 11 iken 2025'te 166'ya yükseldiğini ve yeni yayın hacmi arttıkça ortalama atıf etkisinin "citation window" nedeniyle görece düştüğünü göstermektedir; ayrıca ülke bilgisi 539 kayıtta mevcut olup işbirliği ağı belirgin bir uluslararasılaşmaya işaret etmektedir. Tematik bulgular, literatürün omurgasının üç ana yöntemsel hatta yoğunlaştığını göstermektedir: (opinion mining, sentiment classification, neural networks) 138 yayınla toplamın %25,2'sini; (fine-tuning, attention, contextual embeddings) 97 yayınla %17,7'sini ve (dependency tree, graph convolution, syntactic relations) 78 yayınla %14,3'ünü oluşturmaktadır; böylece ilk üç küme toplamda %57,2'lik bir ağırlığa ulaşmaktadır. En dikkat çekici eğilim, (prompting, in-context learning, zero-shot) temsil terimleriyle öne çıkan kümelenmenin 42 yayınla %7,7 paya sahip olmakla birlikte özellikle 2024 ve 2025'te belirgin artış göstermesi ve LLM'lerin ABSA bağlamında ayrı bir odak alanı hâline gelmesidir. Diğer kümelenmeler, alanlar arası genelleme ve veri kıtlığı sorunlarına (domain adaptation, transfer learning, cross-lingual), uçtan uca çoklu

görev kurgularına (joint learning, multi-task, end-to-end), aspect çıkarımına (aspect term extraction, sequence labeling, tagging), multimodal entegrasyona (multimodal fusion, image-text, multimodal attention) ve uygulama eksenlerine (online reviews, service quality, user-generated content; recommender systems, explainable, rating prediction; healthcare text, patient feedback, clinical reviews) karşılık gelmektedir. Sonuç olarak çalışma, ABSA araştırmalarının yalnızca daha karmaşık mimariler geliştirme çizgisinden kısmen uzaklaşarak, LLM'lerin bağlamsal anlama kapasitesini kullanan istem tabanlı yaklaşımlara doğru evrildiğini ve etiketli veri gereksinimini azaltma potansiyeli nedeniyle yeni bir araştırma fırsat penceresi açtığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: ABSA, Scopus, BERTopic, İstem Mühendisliği, Büyük Dil Modelleri, LLM

Abstract

Aspect-Based Sentiment Analysis (ABSA) is a critical sub-discipline of text mining that generates actionable insights by decomposing user opinions into specific features, such as "service speed" and "product quality," rather than providing a single overall judgment. This study aims to reveal the reflections of the methodological transformation that became evident with the widespread adoption of Transformer/BERT architectures in 2019 and the prompt-based approaches accelerated by Large Language Models (LLMs) in the 2024–2025 period on ABSA literature. In a focused screening covering the 2019–2025 period in the Scopus database, the term "aspect-based sentiment analysis/ABSA" was combined with technology-oriented terms such as "deep learning," "transformer," "BERT," "LLM," "ChatGPT," and "prompting/prompt engineering." Initially, 1,138 records were obtained; after excluding conference papers and book chapters, 547 qualified publications (525 articles, 22 reviews) were included in the analysis corpus. The corpus was structurally summarized via descriptive bibliometric indicators such as annual publication production and average citation impact, and country collaboration network, and also subjected to thematic mapping using the BERTopic algorithm; each cluster was reported with distinguishing "representative terms" (topic terms) generated by the model. Bibliometric findings indicate that annual production rose from 11 in 2019 to 166 in 2025, and as new publication volume increased, the average citation impact decreased relatively due to the "citation window" effect; additionally, country information was available in 539 records, pointing to a distinct internationalization in the collaboration network. Thematic findings show the backbone of the literature concentrates on three main methodological lines: (opinion mining, sentiment classification, neural networks) constitutes 25.2% of the total with 138 publications; (fine-tuning, attention, contextual embeddings) accounts for 17.7% with 97 publications; and (dependency tree, graph convolution, syntactic relations) holds a 14.3% share with 78 publications; thus, the top three clusters reach a total weight of 57.2%. The most striking trend is that the clustering prominent with (prompting, in-context learning, zero-shot) representative terms, while holding a 7.7% share with 42 publications, has shown a significant increase specifically in 2024 and 2025, becoming a distinct focus area within the ABSA context. Other clusters correspond to domain generalization and data scarcity issues (domain adaptation, transfer learning, cross-lingual), end-to-end multi-task setups (joint learning, multi-task, end-to-end), aspect extraction (aspect term extraction, sequence labeling, tagging), multimodal integration (multimodal fusion, image-text, multimodal attention), and application axes (online reviews, service quality, user-

generated content; recommender systems, explainable, rating prediction; healthcare text, patient feedback, clinical reviews). Consequently, the study demonstrates that ABSA research is partially moving away from developing more complex architectures towards prompt-based approaches that utilize the contextual understanding capacity of LLMs, opening a new window of research opportunity due to the potential to reduce the need for labeled data.

Keywords: ABSA, Scopus, BERTopic, Prompt Engineering, Large Language Models, LLM

POEM GENRE IN THE CREATIVE WORK OF MAMMAD ASLAN

MƏMMƏD ASLAN YARADICILIĞINDA POEMA JANRI

Aygun Ahmadova Shukur Kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Anahtar kelimeler: *mücadeleci, zeki, mevcut, farklı, taze, duygular*

Keywords: *fighting, intelligent, present, different, fresh, emotions*

Müasir Azərbaycan uşaq yaradıcılığında öz dəst-xətti ilə seçilən tanınmış şair Məmməd Aslan xalq yaradıcılığının bədii texnologiyasından istifadə edən və ədəbiyyatımızda irsilik ənənələrini sədaqətlə davam etdirən şairlərimizdən biri olmuşdur. Uşaqların mübarizə ruhunun, milli təəssübkeşlik və vətənpərvərlik hisslərlənin ictimai-estetik düşüncəyə uyğun bədii-emosional ifadəsi şairin əsərlərini səciyyələndirən əsas cəhətlərdən biridir.

Ziyalı timsalında el özünün zehni, mənəvi varlığının gerçəkliyini, öz ideallarının carçısını görür. Əsl ziyalılara həmişə ehtiram, qayğı bəsləyir, onlara güvənir. Müasir dünyada öz milli mövqeyini dərk etməkdə onlara hərəkətverici qüvvə kimi baxır. Ziyalı adını ləyaqətlə daşıyanlar isə elin etibarını, ümidini doğrultmağı müqəddəs borc sayırlar. Filoloq şair, içtimai xadim Məmməd Aslan uşaqların sevimlisi olmaqla yanaşı, elin ümüdini boşa çıxartmayan şair olmuşdur. Məmməd Aslan yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Vətənin, xalqın, milli dəyərlərimizin, təbiət gözəlliklərinin, hətta gülün-çiçəyin belə tərənnümü özünəməxsus yer tutur. Sənətdə sehrli nə varsa, intuisiyanın gözlənilməz kəşflərindən doğur. “Kimin intiusiyası laldırsa, o nə sənətin dilini bilər, nə sənət dilində yaradar.” Deyən şair, el dilinin saf şeiriyyətinə sahib olanlar poeziyasını bir poeziya kimi başqalarına çatdırırdı. Yalnız sözün duruluğunda nəcib duyğuların işığı könülü oxşayır. Sözdə hisslərinin, fikrin vəznini artırmaq istəyənlərin meyarı-təbii sadəlikdir. Elə burada şairin sözünün sehrini, əfsunlayıcı təsirinin sirlərini görürük.

Dağdan-dağa qonmaq ömürlük peşəm:
Hər zirvə sirrinə aşiyan quşam!
Şahlar görmədiyi gün keçirmişəm:
Bir daxma altında, çardaq üstündə.

Ruhumuzu gözəlləşdirən şair-Məmməd Aslan, 1939-cu il dekabrın 24-də Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunun Laçın kəndində ziyalı ailəsində anadan olub. Bədii yaradıcılığa 1960- cı ildə «Azərbaycan müəllimi» qəzetində çıxan ilk şerilə başlayan M.Aslan, uşaqlar üçün xeyli əsərlər qələmə almışdır. Onun uşaq yaradıcılığı «Böyürtkən böyrü tikan» (1972), «Səhəri kim açır» (1972), «Dəvə niyə kövşəyir» (1980) və sair adlı kitablarında toplanmışdır Azərbaycan uşaq şeirinin inkişafında əvəzsiz xidməti olan şairin, folklor bilicisi kimi tanınmış, bədii yaradıcılığında bu nümunələrdən məharətlə istifadə edərək bitkin əsərlər yaratmış, yığcam, sadə, poetik misraları ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdır. M.Aslanın nəsr yaradıcılığı da poeziyasından geri qalmır, əksinə, onu tamamlayır. «Bizdən sonra nə qalır?..» (1979), «Durnalar lələk salır» (1982) adlı kitablarına daxil edilmiş nəsr əsərlərində də bir poetik duyum öz əksini tapır. "Durnalar lələk salır" adlı kitabında, əfsanələr, sənədli hekayələr bizlərə uşaq dünyasını geniş öyrənməyə kömək edir. Şairin əsərlərində məqsəd və ideya birdir:-mənəvi-əxlaqi dəyərlər və tərbiyyə.

«Uşaq dünyası» adı ilə təqdim etdiyi hekayələr olduqca səmimi hisslərlə qələmə alınmışdır. M.Aslan «Ata işdən qayıdanda», «Usta Qıy-qıy», «İlkinin anası», «Acgöz», «Uşaqların söhbətləri», «Sarıdaş kəndinin uşaqları» hekayələrində müxtəlif uşaq obrazları yaradır, onların xarakter və psixologiyasından doğan fəaliyyət dairəsini bədii şəkilə salaraq oxunaqlı bir əsər səviyyəsinə qaldırır.

Məmməd Aslanın yaradıcılığında poema janrı mövzu baxımından rənga-rəngdir. "Dəvələr niyə gövşəyir", "Səhəri kim açar", "Qoca müəllim", "Qorxulu səfər" adlı poemalarında təbiət və təbiət təsvirləri kiçik oxucuları üçün mənəvi-estetik tərbiyə üsulu seçərək, onları təbiətlə və təbiətin qoynunda yaşayan heyvanlarla onları tanış edərək sevdirir. Bu gün də Məmməd Aslanın yaradıcılığına oxucular yüksək qiymət verirlər. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tədqiqatçıları şairi kamil ziyalı, onun xalq ruhunda yazdığı şeirlərin, poeziyasındakı zərif hislərin və təbii duyğuların tərənnümünü qeyd edərək, şairin romantik olduğu qədər də real şəxsiyyət olduğunu da vurğulayırlar. O, təbiətin, həyatın konkret mənzərələrinə, konkret anlarına nüfuz etməyi, onları həssas qəlblə duymağı bacarır.

Xalq yazıçısı İlyas Əfəndiyev Məmməd Aslanın yaddaqalan, aydın, səmimi bir dillə uzun ömür yolunda görüb götürdüklərini oxucu ilə bölüşən şair adlandırmışdır. Çingiz Əlioğlu isə şairi yaradıcı nəslin təlim-tərbiyəsində, həmçinin çoxsaylı gənc şairlər dəstəsinin yetişib formalaşmasında Məmməd Aslan xidmətinin dərinliyini qiymətləndirirdi. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin İdarə Heyəti Məmməd Aslan yaradıcılığını oxuculara tanıtmaq, şair qələmini onlara sevdirmək və ən əsası da, bütövlükdə məktəblilərə oxu vərdişi aşılamaq üçün kitabxanalarda bir sıra tədbirlər keçirilməsi barədə töfsiyələr verirdi. Bu töfsiyələrin içində tək Məmməd Aslan yaradıcılığı ilə deyil, tədbirlərdən kitab sərgisi, oxucu konfransı, şeir və rəsm müsabiqəsi, kitab müzakirəsi, bədii qiraət, ədəbi bədii gecə və digər tədbirləri göstərmək olar. Keçiriləcək tədbirlərdən ən əsası kitab sərgisidir deyən mütəxəsislər, kitab səgisinin mahiyyətini və rolunu balaca oxuculara töfsiyə edən birliyin nümayəndələrinin bir məqsədi vardır: yazıçını oxuculara sevdirmək, onun əsərlərini tanıtmaq.

Məmməd Aslanın yaradıcılığında oxucu kütləsinin bir alqışı var "Ruhumuzu gözəlləşdirən şair-Məmməd Aslan", "Təbiət gözəlliklərini ən gözəl tərənnüm edən şair-Məmməd Aslan ", "Dili sadə şair", "Folklor yaradıcılığı olan şair", "Türk dünyası ilə təmasda olan şair" və s. kimi şairə ünvanlanan maraqlı ifadələr onun uşaq ədəbiyyatında yüksək zirvədə olduğunun və oxucusunun danılmaz sübutudur.

Eyni zamanda Məmməd Aslanın tərcümə ədəbiyyatında rolu çox böyükdür. Böyük Türk ədəbiyyatından, Rus ədəbiyyatından, Kazak ədəbiyyatından fərqli-fərqli mövzuları Azərbaycan dilinə tərcümə edərək, ədəbiyyatımızda bu xalqların elçisi olmuşdur. Dövrü mətbuatda dərc olunmuş materiallar Məmməd Aslan yaradıcılığının çox böyük yaradıcılıq istedadına malik olduğunu göstərir.

Şairin müxtəlif şeirlərində Azərbaycan dili anamın dili, Nənəmin sevdiyi xananın dili, Böyük Füzulinin, Vaqif, Vurğunun, Elmimin, komamın, obamın dili!.

Quşlar dəstə-dəstə ellərdən keçər,
Bəşər nəsil-nəsil dünyadan köçər;
İnsanlıq gah zəhər, gah şərbət içər:
Əzəldən belədir hökmü zamanın,
Düyünlü bir sirri var asimanın...

Məmməd Aslan ölkəsinə sadiq bir şair idi. Əsərlərində qurban ağacının hər yarpağına, qurban güllərinə, çiçəklərinə. Qurban al günəşli nur torpağına, qurban fırtınalı küləklərinə. Qurban göylərində saysız sayrışan sonsuz ulduzların zər naxışına. Pərişan Arazı Kürə qarışan, ana torpağının hər qarışına. Qurban qoynundakı obanın, elin qələbə əzmli bayraqlarına, kəhraba zəminin, bəyaz çölünün, işıqlı Bakının çıraqlarına. Qurban qurtarmayan nağıllarının min bir arzusuna, diləklərinə. Qurban o sahilin oğullarının "Vətən! Vətən!" deyən ürəklərinə . Qurban Vaqiflərin, Nizamilərin Fikir dünyasına, qəlb ağrısına. Qurban sazındakı ötən simlərin "Kərəmi", "Divani", "Koroğlu"suna. Qurban Nəsiminin bir vaxt bir zaman çəkdiyi əzaba, min işgəncəyə. Nizami yurdundan göyə ucalan Hüsnü nur cəlallı yeni Gəncəyə! Qurban tənəyində bir salxımının öz alov, öz atəş, öz odluğuna. Qədir bilən doğma xalqımın böyük dostluğuna, azadlığına! Mənim əziz, doğma səmam, doğma elim, doğma anam, doğma dilim, doğma gözüm, doğma sözüm, Bir dənədir Azərbaycan! İstedadlı şair M. Aslanın poeziyasında məhz təbiətin özündən, dumanlı dağlardan meşələrdən, səhər-səhər kirimişcə puçurlayan ağaclardan, narın-narın yağan yağışlardan, mavi gözlü bulaqlardan, dan yerinin ilk şəfəqlərilə işıqlanan şumlardan, otlaqlardan və insan qəlbinin incə çırpıntılarından gələn təravətli duyğular hiss edirsən. Şair təbiəti, insanı həssaslıqla duyub ifadə etməyi bacarır. O, heç zaman mədhiyyəçilik etmir. Sadəlövh heyranlığına aludə olmur. O, təbiəti həssas bir rəssam kimi duyur:

Keçdi gecə, ay dolandı, səma aydın, doğdu ülkər,
Əsdi külək güzgü suya yarpaq atdı səhər-səhər.
Silkindilər ağ ördəklər, göy göllərdə üzdülər, bax,
Ala gözlü nazlı qızlar saçlarına çəkdi daraq.

Şairin əlvan boyalarla təsvir etdiyi təbiət mənzərələrində insan nəfəsi, zərif insan hisləri kövrək bir aydınlıqla, bəzən həsrətlə bəzən nisgillə duyulur. Şair, bütün ömrünü-gününü bəzən sisli-dumanlı, bəzən nurlu-günəşli meşələrə bağlamış və meşəbəyiyə müraciətlə deyir:

Meşəbəyi, qəm eyləmə, az qalıbdır, gələr bahar.
Göy dağların coşar yenə Sinəsindən sellər, sular.

Həqiqi poeziya insanın, təbiətin gözəlliyini dərindən duymaqdır, sadəcə mədhiyyə oxumaq deyil! Onun vətən sevgisi, bu vətənin torpağına-daşına, güllərinə, çiçəklərinə, zəmilərinə və eləcə də insanlarına təbii bağlılığında, necə deyərlər, onlarla "can bir qəlbdə" olmasındadır. O, bu hissi həmişə təbii detallarla, təravətli cizgilərlə tərənnüm edir. Məmməd Aslan poeziyasında əfsunlu Azərbaycan xalq poeziyasının, Aşıq Ələsgər poeziyasının məftunedici ruhu duyulur:

Maral dağda mələr gedər,
Ürəyində nələr gedər,
Ay qız, gənclik gələr gedər,
Qoy dolanım mən başına.

Vətən dağları-çiçəkləri lap qədimdən bəri həmişə şairlərimizin ilham mənbəyi olmuşdur və yazılan bu saysız-hesabsız şeirlərdən ancaq elələri yaşamışdır ki, onlarda şairin təzə, təravətli bir ruhu, avazı hiss olunsun. Gəncliyində yazdığı "Bənövşə" şeirinə nəzər salaq:

Dünyanın nə gözəl yazıymış, Allah!
Nazlı bənövşələr saplaq üstündə…
Aləm öz kefində: quş da, böcək də;
Demə ki: mən yoxam bir dağ üstündə.

Məmməd Aslanın lirik qəhrəmanı romantik olduğu qədər də real şəxsiyyətdir. O, təbiətin, həyatın konkret mənzərələrinə, konkret anlarına nüfuz etməyi, onları həssas qəlblə duymağı bacarır. Təbiilik, zərif və sadəlik, aydınlıq, təbiətə nüfuz etmək həssaslığı Məmməd Aslanın şeirinin gözəl xüsusiyyətlərindəndir. Onun dilində xalq dilindən gələn bir şirinlik var. Onda ürəyə yatmayan süni ifadəyə, içi boş təbirlərə rast gəlmək çətindir. Azərbaycan dili anamın dili, Nənəmin sevdiyi xananın dili, Böyük Füzulinin, Vaqif, Vurğunun, Elimin, obamın, komamın dili. Əgər bütün lalələr yığılsaydı bir yerə, Sahilləri görünməz qızıl ümman olardı. Dağlar-onun dalğası, göylər –onun aynası, Hər dağ üstə ağ bulud bir ərməğan olardı deyir böyük şair. Müəllifin şeirli anları onun nəğməli günləridir. Bu o anlardır ki, Məmməd Aslan kimi dahilərin xatirəsini yaşadır oxucuları üçün.. Deyilənə görə, ömrün mənası müdriklikdə cəmləşir, onda öz tacını tapır. Şairin şeirlərində bu müdriklik aydın nəzərə çarpır. O, həyatda ən böyük mənanı yaratmaqda duyur. Təbiətin qanunu öz hökmünü verəcək. Həyat davam edəcək, dünya yenə gözəlliklər yaradacaq. ...Yerimdə bir ömür açacaq çiçək, dünya bir çiçək də gözəlləşəcək. deyən şair şeirləri sətir-sətir, varaq-varaq oxunduqca yaşayacaq, var olacaq. O çiçəkdən ruhumuzu oxşayan hər bir misra qəlbimizi gözəlləşdirəcək. Qəlbimiz gözəlləşdikcə Məmməd Aslanın əbədiyyətə qovuşan ruhu daim şad olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Qara Namazov. Bakı Universiteti nəşriyyatı, 443 səh.
2. Türk xalqlar şeirlərindən seçmələr. Bakı: Gənclik, 1980, 176 səh.
3. Dəlidağın körpə şairi. "Pioner" jurnalı, №03, 1981-ci il.
4. Böyürtkən böyrü tikan (uşaqlar üçün). Bakı: Gənclik, 1972, 36 səh.
5. Durnalar lələk salır (hekayələr). Bakı: Gənclik, 1982, 167 səh.

Özet

MAMMAD ASLAN'NİN YARATICI ESERLERİNDE ŞİİR TÜRÜ

Ruhumuzu güzelleştiren şair Memmed Aslan, 24 Aralık 1939'da Azerbaycan'ın Kelbecer ilçesinin Laçın köyünde aydın bir ailede doğdu. Sanatsal yaratıcılığına 1960 yılında "Azerbaycan Öğretmen" gazetesinde yayınlanan ilk satırıyla başlayan M. Aslan, çocuklara yönelik birçok eser yazdı. Çocuklarının yaratıcılığı "Böğürtlen Sokması" (1972), "Sabahı Kim Açar" (1972), "Deve Neden Duruyor" (1980) ve diğerleri kitaplarında toplanmış, bu örnekleri ustaca kullanarak sanatsal yaratımlarında hatırlanmıştır. Özenli eserler vermiş, kısa, sade, şiirsel dizeleriyle okuyucunun sempatisini kazanmıştır. M. Aslan'ın düzyazı yaratımı şiirin gerisinde kalmaz, tam tersine onu tamamlar. "Bizden Geriye Ne Kalır?..." (1979), "Durnalar lelak salır" (1982) kitaplarında yer alan mensur eserlere de şiirsel bir anlayış yansımıştır. "Turnalar tüy döker" kitabında efsaneler, belgesel hikayeler çocukların dünyasını incelememize yardımcı oluyor. Şairin eserlerinde amaç ve fikir aynıdır: Ahlaki ve ahlaki değerler ve eğitim.

"Çocukların Dünyası" adı altında sunulan öyküler oldukça samimi duygularla yazılmıştır. M. Aslan, "Baba işten dönünce", "Usta Kıy-kıy", "İlkin'in annesi", "Aç", "Çocukların sohbetleri", "Sarıdaş köyünün çocukları" hikâyelerinde çeşitli çocuk karakterler yaratır. karakter ve psikoloji Faaliyet alanının sanatsal tablosu onu çok okunabilir bir eser seviyesine yükseltir.

Memmed Aslan'ın eserinde şiir türü konu itibarıyla renkli olup, şiirlerinde "Develer neden dolaşır", "Sabahı kim uyandırır", "Yaşlı öğretmen", "Korkunç yolculuk" şiirlerinde doğa ve doğa imgeleri, Genç okuyucularına ahlak ve estetik eğitimi yöntemini seçerek onları doğayla buluşturarak onları doğanın koynunda yaşayan hayvanlarla tanıştırıyor ve onlara aşık olmalarını sağlıyor. Bugün bile okurlar Memmed Aslan'ın yaratıcılığını takdirle karşılıyor. Azerbaycan çocuk edebiyatı araştırmacıları, şairin mükemmel bir entelektüel olduğunu, halkın ruhuna uygun yazdığı şiirleri, şiirlerindeki yumuşak duyguları ve doğal duyguları not etmekte,

şairin romantik olduğu kadar gerçek bir kişilik olduğunu da vurgulamaktadır. bir. Doğanın ve yaşamın somut sahnelerine, somut anlarına nüfuz edebiliyor ve bunları hassas bir kalple hissedebiliyor. Halk yazarı İlyas Efendiyev, Memmed Aslan'ı uzun bir hayata giden yolda gördüklerini ve öğrendiklerini akılda kalıcı, net ve samimi bir dille okuyucuyla paylaşan bir şair olarak nitelendiriyor. Cengiz Alioğlu, Memmed Aslan'ın yaratıcı nesil şairlerin yetiştirilmesi ve yetiştirilmesinin yanı sıra çok sayıda genç şair grubunun gelişimi ve oluşumundaki hizmetinin derinliğini takdir etti. Azerbaycan Yazarlar Birliği Yönetim Kurulu, Memmed Aslan'ın eserlerini okurlara tanıtmak, şairin kalemini sevdirmek ve en önemlisi okul çocuklarına okuma alışkanlığını kazandırmak amacıyla kütüphanelerde bir dizi etkinlik yapılmasını önerdi. tüm. Bu açıklamalarda sadece Memmed Aslan'ın eseri değil, kitap sergisi, okuyucu konferansı, şiir ve resim yarışması, kitap tartışması, sanatsal okuma, edebiyat ve sanat gecesi ve diğer etkinliklerden de bahsedilebilir. Düzenlenecek etkinliklerden en önemlisinin kitap sergisi olduğunu söyleyen uzmanlar, kitap okumanın özünü ve rolünü genç okurlara anlatan dernek temsilcilerinin tek bir amacının olduğunu söylüyor: Yazarı kitap sergisine aşık etmek. okuyuculara eserlerini tanıtmak.

Memmed Aslan'ın eserleri okurlardan tam not alıyor: "Ruhumuzu güzelleştiren şair - Memmed Aslan", "Doğanın güzelliğini yücelten şair - Memmed Aslan", "Sade dili olan şair", "Folklor yaratıcılığı olan şair", "Şair Türk dünyası ile temas halindeyiz." vb. şaire hitap eden ilginç ifadeler onun çocuk edebiyatının ve okurlarının zirvesinde olduğunun yadsınamaz bir kanıtıdır.

Abstract

Mammad Aslan, the poet who beautifies our soul, was born on December 24, 1939 in the village of Lachin, Kalbajar region of Azerbaijan, in an intellectual family. M. Aslan, who started his artistic creativity in 1960 with the first line published in the "Azerbaijan Teacher" newspaper, wrote many works for children. His children's creativity is collected in the books "The Blackberry Stings" (1972), "Who Opens the Morning" (1972), "Why Does the Camel Stand" (1980) and others. remembered, in his artistic creation skillfully using these examples, he created elaborate works, and won the sympathy of readers with his concise, simple, poetic verses. M. Aslan's prose creation does not lag behind poetry, on the contrary, it completes it. A poetic sense is also reflected in the prose works included in the books "What is left after us?..." (1979), "Durnalar lelak salır" (1982). In the book "Cranes shed feathers", legends, documentary stories help us to study the children's world. In the works of the poet, the goal and idea are the same: moral and moral values and education.

The stories presented under the name "Children's World" are written with very sincere feelings. M. Aslan creates various children's characters in the stories "When the father returns from work", "Usta Kiy-kiy", "Ilkin's mother", "Hungry", "Children's conversations", "Children of Sarıdash village", born from their character and psychology. artistic picture of the sphere of activity raises it to the level of a very readable work.

In the work of Mammad Aslan, the poem genre is colorful in terms of subject matter, "Why do camels rummage", "Who wakes the morning", "Old teacher", "Frightful journey" in his poems, nature and nature images, choosing a method of moral and aesthetic education for his young readers, he connects them with nature and introduces them to the animals living in the bosom of nature and makes them fall in love with them. Even today, readers highly appreciate Mammad Aslan's creativity. The researchers of Azerbaijani children's literature note that the poet is a perfect intellectual, the poems he wrote in the spirit of the people, the gentle

feelings and natural emotions in his poetry, and emphasize that the poet is a real personality as well as a romantic one. He is able to penetrate the concrete scenes and concrete moments of nature and life, and feel them with a sensitive heart. People's writer Ilyas Efendiyev called Mammad Aslan a poet who shares with the reader what he has seen and learned on the way to a long life with a memorable, clear and sincere language. Chingiz Alioglu appreciated the depth of Mammad Aslan's service in the training and education of the creative generation of poets, as well as in the development and formation of numerous groups of young poets. The Board of Directors of the Azerbaijan Writers' Union recommended holding a number of events in libraries to introduce the work of Mammad Aslan to readers, to make them love the poet's pen and, most importantly, to inculcate the habit of reading in schoolchildren as a whole. Not only the work of Mammad Aslan, but also the book exhibition, reader's conference, poetry and painting contest, book discussion, artistic reading, literary and artistic night and other events can be mentioned in these descriptions. Experts say that the most important of the events to be held is the book exhibition, and the representatives of the association, which explains the essence and role of book reading to young readers, have one goal: to make the writer fall in love with the readers, to introduce his works.

Mammad Aslan's creations are applauded by the readership: "Poet who beautifies our soul - Mammad Aslan", "Poet who glorifies the beauty of nature - Mammad Aslan", "Poet with a simple language", "Poet with folklore creativity", "Poet in contact with the Turkish world". " and so on. interesting expressions addressed to the poet are an undeniable proof that he is at the top of children's literature and his readers.

LITERARY REBELLION AGAINST THE ARMENIAN OCCUPIERS IN THE WORK "REGIMENT COMMANDER" BY ALAMDAR GULUZADE

ƏLƏMDAR QULUZADƏNİN "ALAY KOMANDİRİ" POEMASINDA ERMƏNİ İŞĞALÇILARINA QARŞI ƏDƏBİ ÜSYANI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Anahtar kelimeler: *rahatsız, mücadele, vatansever, kədər, düşünce, Hocalı*

Keywords: *disturbed, struggle, patriot, sadness, thought, Khojaly*

Xocalı faciəsinin soyqırımı olması faktı dünyanın bir çox ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların qərarlarında, qətnamələrində əksini tapır. Dünyanın 13 ölkəsi parlament səviyyəsində, ABŞ-ın 22 ştatı, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı Xocalı soyqırımını rəsmən tanıyıb. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi 2010-cu il 22 aprel tarixli qərarında Xocalının azərbaycanlılardan ibarət mülki əhalisinin qırılmasını "müharibə cinayətləri və ya insanlığa qarşı cinayətlər kimi qiymətləndirilə bilən xüsusilə ağır əməllər" kimi müəyyən edib. Bu gün "Xocalıya ədalət!" dünyanı gəzir, beynəlxalq kürsülərdən insanları haqsızlığa, zülmə və zülmkarlığa, terrorçuluğa qarşı mübarizəyə çağırır. Məqsəd Xocalı faciəsinin əsl mahiyyətini, cinayətkarları və onların havadarlarını dünyaya bəyan etmək, ikili standart mövqeyində dayanmış ayrı-ayrı dövlətləri, bəzi beynəlxalq təşkilatları haqqın səsinə səs verməyə çağırmaqdır. Həmçinin beynəlxalq qurumların bu faciə ilə əlaqədar və eləcə də insan hüquqları və azadlıqları haqqında qəbul edilmiş qərarlarına, müraciətlərinə hörmətlə yanaşmağa çağırmaq, həm beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində, həm də əxlaqlı, saf siyasi yanaşma yolu ilə Xocalı faciəsinə hüquqi və siyasi qiymət vermək istəyidir. XX əsr dünya tarixinin ən qəddar soyqırımı aktı olan Xocalı faciəsi haqqında tarixi həqiqətlərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması istiqamətində bünövrəsini Ümummilli lider Heydər Əliyevin qoyduğu siyasi kurs bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Xocalı soyqırımı Azərbaycan tarixinə ən dəhşətli və faciəli səhifələrdən biri kimi daxil olub. Xocalı faciəsi Xatın, Lidisa, Oradur soyqırımı kimi insanlıq tarixinə düşmüş qanlı bir hadisədir. Azərbaycan xalqı 200 il ərzində erməni millətçi-şovinistlərinin davamlı olaraq etnik təmizləmə, soyqırımı siyasətinə məruz qalıb. Azərbaycanlılar tarixi torpaqlarından qovulub,

qaçqına, məcburi köçkünə çevrilib və bütün bunlar ermənilər tərəfindən törədilmiş kütləvi qırğınlarla müşayiət olunub.

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri keçmiş SSRİ-nin Xankəndidə yerləşən 366-cı motoatıcı alayının şəxsi heyətinin və texnikasının bilavasitə iştirakı ilə Xankəndi ilə Əsgəran arasında yerləşən Xocalı şəhərini zəbt edərək, Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı həyata keçirdi.

Ələmdar Quluzadə XX əsrin 1990-cı illərindən Azərbaycan uşaq şeirinin inkişafında öz yaradıcılığı ilə seçilən qələm sahiblərimizdəndir. Ələmdar Quluzadənin çoxsahəli yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatının özünəməxsus yeri var. Onun uşaq şeirləri səmimiliyi, dilinin rəvanlığı ilə diqqəti cəlb edir. Təbiətə, folklora, xalq yaradıcılığına, insanların psixologiyasına yaxından bələd olan şairin uşaqlar üçün qələmə aldığı şeir və nağıllarda bu xüsusiyyət özünü daha aydın şəkildə göstərir.

Ələmdar Quluzadənin 1990-cı illərin sonunda çap etdirdiyi «Alay komandiri» poemasında vətənimizin müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə qəhrəmancasına həlak olmuş Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, polkovnik leytenant Şirin Mirzəyevin mənalı həyatından, məsuliyyətindən, əzəli və əbədi torpaqlarımız uğrunda ölüm-dirim mübarizəsində qəhrəmancasına həlak olmuş bir sərkərdənin enisklopedik həyatından bəhs edir.Terrorçuluğa xüsusi meylli millət kimi özlərini dünyaya tanıtmış ermənilərin işləri düşəndə göstərdikləri simasızlıqları və mənəviyyatsızlıqları şairin "Alay komandiri" poemasında geniş yer verilib.

Yaradıcılığına gənc yaşlarında başlayan şairin ilk şeirlər kitabı "Dağların yaddaşı" adı ilə 1976-cı ildə çap olunmuşdur. Onun şeirləri ilk əvvəl "Azərbaycan gəncləri", "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetlərində və "Ulduz" jurnallarında dərc edilmişdir. "Dağların yaddaşı" adlı kitabında sonra Ələmdar Quluzadənin birbirinin ardınca maraqlı kitabları dərc edilmişdir. "Tumurcuqlar", "Beş qitənin uşaqları", "Şəhid şəhər", "Alay komandiri", "Ömür-gün qabaqdadır", "İsti ocaq", "Mənə söz verin", "Məhləmizin uşaqları", "Dilotu", "Ürəyindən keçəydim", "Ətirşah ətri", "Qadan mənə Qarabağ", "Boğça", "Qürbətə düşən daş" və s. kimi kitabları misal göstərmək olar.

Ələmdar Quluzadənin "Qürbətə düşən daş" kitabında vətənə, xalqa, əməyə, anaya, dosta sevgi mövzularında yazılmış nağılları ("Papaqçı", "Dəmirçi Daşdəmir", "Bar ağacı", "Bənövşə", "Yuva", "Kiçik qardaş", "Nökər alim", "Göyərçin") geniş yer almışdır.

Bir sözlə yazıçı-şair Ələmdar Quluzadənin nağılları ilə yanaşı, onun şeirləri, poemaları, pyesləri də bütün yaş qrup oxucularında maraq doğurmaqla bərabər, onları vətənpərvər ruhda da tərbiyə etmişdir. Öz səmimiliyi və dilinin rəvanlığı ilə diqqət cəlb edən şair, folkloru, kənd həyatını, təbiət hadisələrini yaxşı bilməsi, həssas müşahidələri, predmetə uşaq gözü ilə baxmaq bacarığı onun şeirlərinin uğrunu təmin edən başlıca cəhətlər kimi yadda qalır.

Ələmdar Quluzadənin şair qələmi uzun illərdir ki, aramsız işləyir. Neçə-neçə yurd həsrətli şeirləri, poemaları onun qələmindən keçərək oxucularını kövrəldib və düşündürüb.

Şairin söz yaradıcılığında Azərbaycan xalqının böyük kədəri və dərdi var. Qarabağ itkisilə bağlı bu mövzularda düşüncə xarakteri əsas yer tutur. Vətəni qorumaq kişi işidir, – söyləyən sənətkarımız qəlbindən keçən ağrılı duyğu və düşüncələrini məhəbbətlə qələmə alaraq, eyni zamanda yüksək epik-lirik xarakterə malik olan ədəbiyyat inciləri ərsəyə gətirib. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, polkovnik-leytenant Şirin Mirzəyevin və Vətən uğrunda mübarizədə şəhid olmuş digər igid döyüşçülərimizin əziz xatirəsinə həsr olunmuş "Alay komandiri" poemasında müəllif yaxından tanıdığı, döyüş bölgələrində dəfələrlə görüşdüyü,

Vətənimizin müstəqilliyi və ərazi bötövlüyü uğrunda mübarizədə həlak olmuş Milli Qəhrəman Şirin Vəli oğlu Mirzəyevin mənalı həyatının, döyüş yolunun məyyən məqamlarını bədii lövhələrlə əks etdirib. Poemada müqəddəs əzəli və əbədi torpaqlarımız uğrunda ölüm-dirim müharibəsinə atılan oğullarımızla yanaşı, o zaman iqtidarda olan bəzi yüksək rütbəli məmurların biganəliyi, laqeyidliyi və səriştəsizliyi də sərt və tünd boyalarla öz əksini tapıb. Tarixə "Xocalı faciəsi" kimi həkk olunan ədibin "Alay komandiri" poemasının hər bir misrası erməni qəsibkarları tərəfindən vətənimizin başına gətirilən faciənin örnək misalıdır. Heç vaxt şöhrət arzusunda olmayan şairin yazdıqları sadəcə könlünün sirdaşına dönərək süzülən söz və duyğularının ifadəsi deyil, xalqımızın yaşadığı faciənin olduğu kimi qələmə almasıdır. Məhz bu səbəbə, əsər insanı mərdliyə, saflığa, halallığa, mübarizliyə, yaşayıb-yaratmağa səsləyir. Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, *"Biz od üstündə doğulduq", "Öpün, bu qanlı torpağı"* söyləyən və yaradıcılığı zəngin olan sənətkarın əsərlərində müharibənin təsir və əlamətləri özünü daim biruzə verir. Bu isə müəllifin vətən, yurd, torpaq sevgisi ilə bağlıdır. "Hər qaranlıq gecənin bir işıqlı səhəri var, deyən şair, işıqlı səhərdə yetişən yeni, ziyalı nəsillərə rahatsız günlərimizin, yuxusuz gecələrimizin məhsulu olan bu torpağın fəryadını xalqımıza çatdıraraq, insanların qanı ilə dolu olan bu kitabın bir nüsxəsini isə məzarım üstə qoyulsun" kimi ifadələrlə səslənir.

Şairin 1990-ci illər yaradıcılığından bəlli olur ki, "torpaq" fəryadı ilə alışıb-yanan ədib, vətəninin, xalqının taleyindən çox nigarandır, amma sabaha, işıqlı gələcəyə ümidi böyükdür.

Onun "Salam Xocalı dərdim" poeması bu baxımdan xüsusilə təsirli əsərdir. "Toyuna, bayramına bir vaxt salam verərdim-salam, Xocalı dərdim!" Deyən şairin naləsi qulaqlardan getmir və oxucusunu düşündürür.

Təbiət, məhəbbət, insan, narahat dünya, qanlı-qadalı müharibələr, Qarabağ ağrıları mövzularında nəşr etdirdiyi kitablarla geniş oxucu kütləsinin məhəbbətini qazanan, onların marağına səbəb olan Ələmdar Quluzadə uşaqların da sevimlisidir. Onun Qarabağ mövzusunda qələmə aldığı əsərlərindən biri də "Alay komandiri" poemasıdır.

Bu kitabda yazıçı birinci Qarabağ müharibəsinin ağrılı-acılı tarixindən bəhs etmişdir. Cəbhədəki vəziyyəti, xalqın düşmənə qarşı mübarizəsini, olduğu kimi qələmə alan şair o dövrün ictimai-siyasi vəziyyəti əsərdə öz layiqli əksini tapmışdır.

Müharibə dövründə cəbhəyə könüllü olaraq gedən şəxslər çox idi. Yazıçı bu əsərində həmin bu vəziyyəti təbii-poetik boyalarla əks etdirmiş, cəbhəyə könüllü gedənlərin torpağı canı bahasına qoruyacağı gerçəyini oxucuya çatdırmışdır.

Ölümə könüllü gedən kişilər
Torpağı könüllü verməz qadası.

Yazıçı hər kəsi birliyə və səfərbərliyə səsləyirdi. Birlik olmaqla hər çətinliyi devirə biləcəyimizə bizi inanırdı.

Müharibə dövründə böyük-kiçik, cavan-yaşlı demədən hər kəs bir ürək olmuşdu.

Düşmənə boyun əymirdi. Yazıçı öz əsərində xalqın birliyini də əks etdirmişdi. Hamı əlindən gələni etməyə çalışırdı. Xalq ağrılı-acılı günlərini, keçmişini unutmur, unutmayacaqdır.

Yazıçıda əsərində xalqın daim keçmişini xatırladığını və vətəninin hər şeydən öndə gəldiyini göstərir

Yazıçı dərhal hərəkətə keçməyin vacibliyini qeyd edirdi. Boş durmaq yersizdir. Əgər millət bir olmasa, öz torpağına sahib çıxmasa gec-tez yurdumuzdan ayrılacağımızdan narahat idi.

Yazıçı torpaqlar azad olunmayana qədər azadlıqdan danışmağın yersiz olduğunu da vurğulayırdı.

Azadlıqdan danışma
Torpaq xilas olmasa,
Yurdunun hər qarışı
Azad nəfəs almasa.

Ə.Quluzadə əsərində xalq qəhərmanı Koroğlununda adını çəkir. Vətənin oğullarına Koroğlu kimi olmasalar onun bir əfsanə olacağını qeyd edirdi.

Düşmənə divan tutan
Sevgi dolu sinədi,
Sən Koroğlu olmasan
Koroğlu əfsanədi.

Amma şair haqqın daim yerini tapacağına, xalqımızın əsla mübarizəni dayandırmayacağına ümidini itirmirdi. Ermənistan tərəfindən Azərbaycan Respublikasına qarşı başlanan müharibənin səbəbləri və nəticələrinin ümumi qiymətləndirilməsi və Xocalıdakı faciəvi hadisələrin bütün mövcud faktları qəti şəkildə sübut edir ki, Azərbaycanın bu şəhərində törədilmiş cinayətlər sıradan və təsadüfi hərəkət deyil, Ermənistanın sistemli zorakılıq siyasətinin tərkib hissəsi olub. Xocalıdakı mülki insanların məqsədyönlü qırğını, sadəcə, azərbaycanlı olduqları üçün onların kütləvi məhvinə yönəlmişdi.

Ələmdar Quluzadə əsasən, ötən əsrin 70-ci illərində ədəbiyyata gəlmiş və qələminin gücü ilə söz sənətində özünəməxsus cığır açmışdır. Çünki gənc şair dərk edirdi ki, üslub insanın özüdür, təkrar olunmayan fərdiliyidir, başqalarına oxşamamasıdır, bənzərsizliyidir, öz sözü, öz səsi, öz nəfəsi ilə başqalarından fərqlənmək manerasıdır. Şairin əsərlərində emosional təsirli, aforizm mahiyyətli misralar çoxdur. Zamanın tələblərinə uyğun gələn bu şeirlərin hamısında misralardakı sərrast söz sıralanması, onun bədii hörgüsü, sözün dəyərinin uca tutulması, oxucuların qəlbini oxşayan tutumlu poetik misraların ədəbi ifadəsidir. Şairin söz yaradıcılığında Azərbaycan xalqının böyük kədəri və dərdi var. Qarabağ itkisilə bağlı bu mövzularda düşüncə xarakteri əsas yer tutur. Vətəni qorumaq kişi işidir, – söyləyən sənətkarımız qəlbindən keçən ağrılı duyğu və düşüncələrini məhəbbətlə qələmə alaraq, eyni zamanda yüksək epik-lirik xarakterə malik olan ədəbiyyat inciləri ərsəyə gətirib. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, polkovnik-leytenant Şirin Mirzəyevin və Vətən uğrunda mübarizədə şəhid olmuş digər igid

döyüşçülərimizin əziz xatirəsinə həsr olunmuş "Alay komandiri" poemasında müəllif yaxından tanıdığı, döyüş bölgələrində dəfələrlə görüşdüyü, Vətənimizin müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə həlak olmuş Milli Qəhrəman Şirin Vəli oğlu Mirzəyevin mənalı həyatının, döyüş yolunun məyyən məqamlarını bədii lövhələrlə əks etdirib. Poemada müqəddəs əzəli və əbədi torpaqlarımız uğrunda ölüm-dirim müharibəsinə atılan oğullarımızla yanaşı, o zaman iqtidarda olan bəzi yüksək rütbəli məmurların biganəliyi, laqeyidliyi və səriştəsizliyi də sərt və tünd boyalarla öz əksini tapıb. Tarixə "Xocalı faciəsi" kimi həkk olunan ədibin "Alay komandiri" poemasının hər bir misrası erməni qəsibkarları tərəfindən vətənimizin başına gətirilən faciənin örnək misalıdır. Heç vaxt şöhrət arzusunda olmayan şairin yazdıqları sadəcə könlünün sirdaşına dönərək süzülən söz və duyğularının ifadəsi deyil, xalqımızın yaşadığı faciənin olduğu kimi qələmə almasıdır. Məhz bu səbəbə, əsər insanı mərdliyə, saflığa, halallığa, mübarizliyə, yaşayıb-yaratmağa səsləyir. Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, *"Biz od üstündə doğulduq", "Öpün, bu qanlı torpağı"* söyləyən və yaradıcılığı zəngin olan sənətkarın əsərlərində müharibənin təsir və əlamətləri özünü daim biruzə verir. Bu isə müəllifin vətən, yurd, torpaq sevgisi ilə bağlıdır. "Hər qaranlıq gecənin bir işıqlı səhəri var, deyən şair, işıqlı səhərdə yetişən yeni, ziyalı nəsillərə rahatsız günlərimizin, yuxusuz gecələrimizin məhsulu olan bu torpağın fəryadını xalqımıza çatdıraraq, insanların qanı ilə dolu olan bu kitabın bir nüsxəsini isə məzarım üstə qoyulsun" kimi ifadələrlə səslənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Quluzadə Ələmdar. Alay komandiri.- B.: Ozan, 1999.- 80s

2. Quluzadə Ələmdar. Şəhid şəhər.- B.: Ozan, 1998.- 67 s

3. Quluzadə Ələmdar. Qarabağ oyunu.-B.: Azərnəşr, 1993.- 48 s

4. Məzahir Süleymanzadə. 20 yanvar: Güllələnmiş qəzet: 1990-cı il 20 Yanvar faciəsinin 20 illiyinə həsr olunur.- Bakı: Nurlan, 2010.-142, s.

Özet

ALAMDAR GULUZADE'NİN "ALAY KOMUTANLIĞI" ESERİNDE ERMENİ İŞGALCİLERE KARŞI EDEBİ İSYANI

Alamdar Guluzade, 1990'lı yıllardan itibaren Azerbaycan çocuk şiirinin gelişmesinde yaratıcılığı nedeniyle seçilen yazarlarımızdan biridir. Alamdar Gülüzade'nin çok yönlü yaratıcılığında çocuk edebiyatının özel bir yeri vardır. Çocuk şiirleri samimiyeti ve akıcı diliyle dikkat çeker. Doğayı, folkloru, halk yaratıcılığını, insan psikolojisini yakından tanıyan şairin yazdığı şiir ve masallarda bu özellik daha açık bir şekilde kendini göstermektedir.

Alamdar Guluzade'nin 1990'lı yılların sonlarında yayımlanan "Alay Komutanı" şiirinde, ülkemizin bağımsızlık ve toprak bütünlüğü mücadelesinde kahramanca şehit düşen Azerbaycan'ın Milli Kahramanı Yarbay Şirin Mirzeyev'in hayattaki kahramanlar anlamı anlatılmaktadır. Kadim ve ebedi topraklarımız için ve-ölüm mücadelesi, can verirken ölen bir generalin ansiklopedik yaşamını anlatıyor.Kendilerini dünyaya özel eğilimlere sahip bir millet

olarak tanıtan Ermenilerin gösterdiği yüzsüzlük ve ahlak yoksunluğu anlatılıyor. işleri düştüğünde teröre yönelmeleri şairin "Alay Komutanı" şiirinde geniş bir şekilde işlenir. 25-26 Şubat 1992 gecesi Ermeni silahlı kuvvetleri, Hankendi'de bulunan eski SSCB'nin 366. Motorlu Tüfek Alayının personel ve teçhizatının doğrudan katılımıyla Hankendi ile Askeran arasında bulunan Hocalı şehrini işgal etti. Azerbaycan halkına soykırım yaptı. Şairin söz yaratımında Azerbaycan halkının büyük üzüntüsü ve acısı vardır. Karabağ'ın kaybıyla ilgili bu konularda düşüncenin doğası kilit rol oynuyor. "Vatanı korumak erkek işidir" diyen sanatçımız, acı dolu duygu ve düşüncelerini sevgiyle kaleme almış, aynı zamanda epik-lirik niteliği yüksek edebiyat incileri yaratmıştır. Azerbaycan Milli Kahramanı, Yarbay Şirin Mirzayev ve Anavatan mücadelesinde ölen diğer cesur askerlerin aziz anısına ithaf edilen "Alay Komutanı" şiirinde yazar onu çok iyi tanıyordu, savaş bölgelerinde onunla birçok kez tanışmıştı. Anavatanımızın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için verilen mücadelede şehit düşen Mirzayev'in anlamlı yaşamının ve askeri yolunun belirleyici anlarını sanatsal plaketlerle yansıttı. Şiirde, kutsal ebedi topraklarımız için ölüm kalım savaşına atılan evlatlarımızın yanı sıra, o dönemde iktidarda bulunan bazı üst düzey yetkililerin ilgisizliği, ilgisizliği ve beceriksizliği de sert ve sert ifadelere yansımıştır. koyu renkler. Yazarın tarihe "Hocalı Faciası" olarak kazınan "Alay Komutanı" adlı şiirinin her mısrası, Ermeni gaspçılarının vatanımıza getirdiği trajedinin bir örneğidir. Hiçbir zaman şöhret hayali kurmayan şairin yazıları, sadece kalbinin sırrına doğru akan sözlerinin ve duygularının ifadesi değil, halkımızın yaşadığı trajediyi olduğu gibi kaleme almıştır. İşte bu nedenle eser insanı cesarete, temizliğe, helale, mücadeleye, yaşamaya ve yaratmaya çağırır. "Ateşte doğduk", "Bu kanlı toprağı öp" diyen ve yaratıcılığı zengin olan sanatçının eserlerinde savaşın etkilerinin ve işaretlerinin sürekli olarak belirgin olduğunu da belirtelim. Bu, yazarın vatanına, ülkesine, topraklarına olan sevgisiyle alakalıdır. "Her karanlık gecenin aydınlık bir sabahı vardır" diyen şair, huzursuz günlerimizin, uykusuz gecelerimizin ürünü olan bu toprakların çığlığını, aydınlık sabahlarda büyüyen yeni, akıllı nesillere aktararak, İnsanların kanlarıyla dolu bu kitabın bir kopyası mezarıma konsun.

Abstract

Alamdar Guluzade is one of our writers who have been selected for his creativity in the development of Azerbaijani children's poetry since the 1990s. Children's literature has a special place in Alamdar Guluzade's multifaceted creativity. His children's poems attract attention with their sincerity and fluency of language. This feature shows itself more clearly in the poems and tales written by the poet, who is well acquainted with nature, folklore, folk creativity, and people's psychology.

In Alamdar Guluzade's poem "Regiment Commander" published in the late 1990s, the meaning of the National Hero of Azerbaijan, lieutenant colonel Shirin Mirzeyev, who heroically died in the struggle for the independence and territorial integrity of our country, is heroes in the life-and-death struggle for our ancient and eternal lands It tells about the encyclopedic life of a general who died in his life. The facelessness and lack of morals shown by the Armenians, who have introduced themselves to the world as a nation with a special tendency to terrorism, when their jobs fall, are widely covered in the poet's poem "Regiment Commander". On the night of February 25-26, 1992, the Armenian armed forces, with the direct participation of the personnel and equipment of the 366th motorized rifle regiment of the former USSR located in Khankendi, occupied the city of Khojaly, located between Khankendi and Askeran, and committed

genocide against the Azerbaijani people. . There is great sadness and pain of the Azerbaijani people in the poet's word creation. The nature of thinking plays a key role in these topics related to the loss of Karabakh. "Protecting the motherland is a man's job," said our artist, lovingly penning down his painful feelings and thoughts, and at the same time, he created pearls of literature with a high epic-lyrical character. In the poem "Regiment Commander" dedicated to the dear memory of the National Hero of Azerbaijan, lieutenant colonel Shirin Mirzayev and other brave soldiers who died in the fight for the Motherland, the author knew him well, met him many times in the war zones, and died in the fight for the independence and territorial integrity of our Motherland. He reflected the decisive moments of Mirzayev's meaningful life and military path with artistic plates. In the poem, along with our sons who were thrown into a life-and-death war for our sacred eternal lands, the indifference, indifference and incompetence of some high-ranking officials who were in power at that time were also reflected in harsh and dark colors. Each verse of the writer's poem "Regimental Commander", engraved in history as "Khojaly Tragedy", is an example of the tragedy brought upon our homeland by Armenian usurpers. The writings of the poet, who never dreamed of fame, are not just the expression of his words and emotions that flowed back to the secret of his heart, but he wrote down the tragedy experienced by our people as it is. It is for this reason that the work calls a person to courage, purity, halal, struggle, to live and create. It should also be noted that the effects and signs of war are constantly evident in the works of the artist who said "We were born on fire", "Kiss this bloody land" and whose creativity is rich. This is related to the author's love for the motherland, country, land. "Every dark night has a bright morning," says the poet, conveying the cry of this land, which is the product of our restless days and sleepless nights, to the new, intelligent generations who grow up in the bright morning, and let a copy of this book full of people's blood be placed on my grave.

İNGİLİS DİLİNİN İNKİŞAFINDA MÜASİR METODLAR

Kamalə Əzizli,müəllim
Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

https://orcid.org/0009-0000-2420-2684

(layihə əsaslı öyrənmə, tapşırıq əsaslı dil tədrisi)

Müasir biznes mühitində ingilis dilini bilmək dünya miqyasında karyera üçün vacibdir. Dil və qloballaşma bir-birini tamamlayan anlayışlardır. Dil media vasitəsilə yayılmalıdır. Mesajı çatdırmaq üçün kütləvi informasiya vasitələri lazımdır. Kütləvi informasiya vasitələrini dərk etmək və yaymaq üçün universal dil tələb olunur. Şəxslərarası münasibətlər üçün şifahi ünsiyyət bacarığı çox vacibdir. İnsanlar bu istedaddan istifadə edərək, məsələn, söhbət edə, məlumat ötürə və emosiyalarını ifadə edə bilərlər. Danışıq həm də şifahi ünsiyyət bacarıqlarının göstəricisidir və xarici dil əldə etmək üçün əsas bacarıqdır.

İkinci dili öyrənməyin əsas məqsədi həm yazılı, həm də şifahi şəkildə ünsiyyət qurmaq bacarığıdır. Tələbələrin hədəf dildə danışmaq bacarığına yiyələnmələri üçün müəyyən səviyyədə təlim üçün uyğun olan öyrənmə strategiyaları və metodologiyaları zəruridir. Yenə də bir çox təhsil mərkəzləri tələbələrə ictimai nitq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək etmək üçün kifayət qədər təlimat vermir. Tədqiqatlar göstərir ki, ingilis dilinin tədrisində danışıq və dinləmədən daha çox oxu və yazı bacarıqları üstünlük təşkil edir. Səlis danışmaq bacarığı ali təhsil və iş üçün çox lazımdır. Hazırkı kurikulum, tədris metodları, materiallar ingilis dilinin şifahi bilik səviyyəsinə olan tələbi nəzərə almaqla tərtib edilməlidir. Tələbələrin şifahi səlis danışıq qabiliyyətinin qiymətləndirilməsinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Dövrün tələbləri ilə xarici dillərin tədrisi metodlarında bir çox dəyişikliklər baş verdi. Əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq yüksək səviyyəli işçi qüvvəsinin formalaşdırılması üçün ali təhsil müəssisələrində xarici dil fənlərinin tədrisində dəyişikliklərə əlavə edilməli olan ən vacib qabiliyyətlərdən biri də danışıq qabiliyyətidir. Xarici dil öyrənənlərə nitq bacarıqlarını təkmilləşdirməyə kömək etmək üçün zamanla bir neçə tədris metodları yaradılmışdır. Bu metodlardan ən çox istifadə edilənləri qısaca nəzərdən keçirək:

Layihə əsaslı öyrənmə (Project-Based Learning)

İyirmi birinci əsrdə tələbələrin inkişafı üçün effektiv ünsiyyət çox vacibdir. Onlar öz fikirlərini ifadə etməyi, başqaları ilə əməkdaşlıq və mürəkkəb problemlərin həlli yollarını müzakirə etməyi bacarmalıdılar. Tələbələri real həyatda, məqsədyönlü, fənlərarası tapşırıqlara cəlb edən tədris strategiyası olan layihə əsaslı öyrənmə tələbələrə bu qabiliyyətləri inkişaf etdirməyə kömək edən üsullardan biridir.

Layihə əsaslı dil tədrisi tələbə ünsiyyət bacarıqlarını bir neçə yolla inkişaf etdirə bilər. Birincisi, layihə əsaslı dil tədrisi tələbələrdən müxtəlif auditoriyalarda müxtəlif məqsədlərlə effektiv ünsiyyət qurmağı tələb edir. Məsələn, tələbələr məlumat toplamaq üçün müsahibələr, sorğular və ya araşdırmalar aparmalı; öyrəndiklərini sənədləşdirmək üçün təkliflər, hesabatlar

və ya düşüncələr yazmalı; və ya öz nəticələrini, tövsiyələrini və ya həll yollarını həmyaşıdlarına, müəllimlərə və ya xarici maraqlı tərəflərə təqdim etməli ola bilərlər. İkincisi, layihə əsaslı dil tədrisi tələbələri yaradıcı və tənqidi ünsiyyət qurmağa təşviq edir. Məsələn, təhsil alan tələbələr öz fikirlərini konseptuallaşdırmalı, planlaşdırmalı ola bilər, onlar məlumatları qiymətləndirməli, sintez etməli və ya təhlil etməli; ya da öz nəticələrini dəstəkləməli, mübahisə etməli və ya inandırmalıdılar. Üçüncüsü, layihə əsaslı dil tədrisi tələbələrə düşüncəli və əməkdaşlıqla ünsiyyət qurmağı öyrədir.

Müəllimlər bu metod vasitəsilə tələbələrin ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində və gücləndirilməsində mühüm rol oynaya bilərlər. Bunun üçün onlar ünsiyyət bacarıqları üçün meyarları və gözləntiləri aydınlaşdırmaq üçün rubrikalar, yoxlama siyahıları və ya nümunələrdən istifadə kimi gözlənilən ünsiyyət bacarıqlarını müəyyən etməli və modelləşdirməlidirlər. Müəllimlər həmçinin müxtəlif kontekstlərdə necə effektiv ünsiyyət qurmağı nümayiş etdirə bilərlər. Bundan əlavə, onlar tələbələrə ünsiyyət bacarıqlarını tətbiq etmək və inkişaf etdirmək, habelə əməkdaşlıq və ünsiyyəti asanlaşdırmaq üçün media və texnologiyadan istifadə etmək imkanı verən tapşırıqlar və fəaliyyətlər tərtib etməlidirlər. Müəllimlər həmçinin formativ və ya summativ qiymətləndirmələr, özünü və ya həmyaşıdların qiymətləndirməsi, yaxud portfolio vasitəsilə şagirdin ünsiyyət bacarıqlarını qiymətləndirə və bu qiymətləndirmələri nümayiş etdirə bilərlər. Ünsiyyət bacarıqları iyirmi birinci əsrdə tələbələrin uğuru üçün vacibdir, ona görə də layihə əsaslı öyrənmə metodu bu qabiliyyətləri inkişaf etdirmək və gücləndirmək üçün ideal üsuldur.

Bu metodun tədris prosesində istifadəsinə belə bir nümunə göstərə bilərik. Məsələn, müəllim "enreji itkisi" adlı bir mövzu seçir. Məktəblərinin həddindən artıq enerjidən istifadə etməsi tələbələri qəfildən təəccübləndirir. Tələbələr birlikdə məktəblərində enerji tələbələr tərəfindən hazırlanır və bu sual onlar üçün istiqamətləndirici rol oynayır. Hər bir itkisi problemini həll etmək üçün komandalar şəklində işləməlidirlər. Layihənin əsas sualı komanda alternativ enerji mənbələri, bərpa olunan enerji və qalıq yanacaqlar haqqında araşdırma aparır və yeni məlumatlar əldə edir. Araşdırdıqları sahədən real məlumatları aldıqdan sonra hər bir qrup problemin özünəməxsus həllini hazırlayır və öz ideyalarını digər qrup üzvlərinə təqdim edir.

Tapşırıq əsaslı dil tədrisi (Task-Based Teaching)

Tapşırıq əsaslı dil tədrisi artıq bir müddətdir ki, bütün dünyada dil öyrənmək və öyrətmək üçün əsas metodlardan biri kimi yaradılmışdır. Tapşırıq əsaslı dil tədrisi dili öyrənmək və ya manipulyasiya etməkdənsə, ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməyə üstünlük verən təlim formasıdır. Aydındır ki, əgər öyrənənlər sinifdən kənarda rastlaşdıqları situasiyalarda asanlıqla və effektiv şəkildə ikinci dildən istifadə etmək üçün ehtiyac duyduqları səriştələri inkişaf etdirmək istəyirlərsə, onlar dilin dil daxilində ünsiyyət vasitəsi kimi necə istifadə olunduğunu təcrübədən keçirməlidirlər. Təlimin bu şəkildə təşkil edilməsinin ən bariz yolu tapşırıqlardan istifadə olunmasıdır. Buna görə də, Tapşırıq əsaslı dil tədrisi tələbələrin nitq nailiyyətlərini inkişaf etdirməkdə faydalıdır.

Bu metod tapşırıq əsasında dil tədrisi vasitəsilə şagirdlərin hədəf dildə şifahi səlis danışıq qabiliyyətini təkmilləşdirmək məqsədi daşıyır. Tapşırıqlar tələbələrə dili öyrənmək imkanları verir və bu da öz növbəsində onlara hədəf dildə dünya ilə ünsiyyət qurmağa imkan verir. Hədəf dilini öyrənmək məqsədinə çatmaq və aydın nəticə əldə etmək üçün tələbələrə verilən tapşırıqlar mənalı situasiyalar üzərində cəmlənmişdir. Tapşırıq əsaslı dil tədrisi ənənəvi tədris metodlarından fərqli olaraq tələbələrə daha çox təşəbbüs göstərməyə və dərsdə daha fəal iştirak etməyə kömək edə bilər. Ənənəvi ingilis dili tədrisi prosesində tədrisin məzmunu və

nəticələri tam olaraq müəllimlər tərəfindən idarə olunur. Həqiqi dil mühiti olmadığına görə şagirdlər ünsiyyət qurmaq, fikir və hisslərini sərbəst ifadə etmək üçün hədəf dildən istifadə etmək əvəzinə, passiv şəkildə bir neçə xüsusi qrammatik qayda və ya ifadəni öyrənməklə məhdudlaşırlar. Bunun əksinə olaraq, tapşırığa əsaslanan yanaşmada müəllimlər şagirdlərin maraqlarını stimullaşdırmaq və onlara müəyyən situasiyalarda necə sosiallaşmağı və ünsiyyət qurmağı öyrədən bəzi gündəlik fəaliyyətlər tərtib etməklə real dil mühiti yaradırlar. Bu metod tapşırıqlar vasitəsilə dərslərin sinifdə tədris üsulunu təkmilləşdirə, tələbələri dili öyrənməyə və dili müxtəlif fəaliyyətlərdə istifadə etməyə həvəsləndirə, uğur qazanmaq və dil öyrənməkdən həzz almaq üçün tələbələrin birgə işləməsinə kömək edə bilən effektiv tədris metodudur.

Bu metodun tədris prosesində istifadəsinə belə bir nümunə göstərə bilərik. Məsələn, müəllim "Sinfin ilk günü" adlı bir mövzu seçir və "İlk dərs gününü necə keçirirsiniz?" sual ilə dərsə başlayır. Müəllim tələbələrdən əvvəlcə qruplar, sonra isə kollektiv olaraq 20 sual hazırlamalarını tapşırır. Suallara qərar verdikdən sonra tələbələr öz qruplarına qayıtmalı və sualları məntiqi qaydada təşkil etmələdirlər. Sonra hər bir tələbə, mümkünsə, fərqli qrupdan olan fərqli bir tələbə ilə birləşməlidir. Onlar bir-birlərinə suallar verməli və bir-birlərinin cavablarını qeyd etməlidirlər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov Ə. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, 2016, 256 s.
2. Abdullayev A.S. Nitq mədəniyyəti və natiqlik sənəti. Bakı, 1981, 283s.
3. Горбачевич К.С. Вариантность слова и языковая норма – Л., 1978, 338с.
4. Горбачевич К.С. Изменение норм русского литературного языка. – Л., 1971, 270с.
5.Е.П.Шубин. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. М., 1972, 306с.
6.R. Killen, Effective Teaching Strategies: Lessons From Research and Practice (Wentworth Falls: Social Science Press, 1996), p. 24
7.Musliadi. 2016. The Problems of Teaching Speaking English with Respect to the Teaching Methodology: Task-Based Language Teaching. In Ethical Lingua. Vol.3 (1): 74-88.

Xülasə

Müasir biznes mühitində ingilis dilini bilmək dünya miqyasında karyera üçün vacibdir. Dil və qloballaşma bir-birini tamamlayan anlayışlardır. Dil media vasitəsilə yayılmalıdır. İkinci dili öyrənməyin əsas məqsədi həm yazılı, həm də şifahi şəkildə ünsiyyət qurmaq bacarığıdır. İkinci dili öyrənməyin əsas məqsədi həm yazılı, həm də şifahi şəkildə ünsiyyət qurmaq bacarığıdır. Əmək bazarının tələblərinə uyğun olaraq yüksək səviyyəli işçi qüvvəsinin formalaşdırılması üçün ali təhsil müəssisələrində xarici dil fənlərinin tədrisində dəyişikliklərə əlavə edilməli olan ən vacib qabiliyyətlərdən biri də danışıq qabiliyyətidir.

Açar sözlər: dil, qloballaşma, yazı, şifahi nitq, ünsiyyət, tələb, fənn, məqsəd, qabiliyyət.

Резюме

Современные методы развития английского языка (проектное обучение, обучение языку на основе задач)

В современной деловой среде знание английского языка имеет важное значение для карьеры в глобальном масштабе. Язык и глобализация — взаимодополняющие понятия. Язык должен распространяться через средства массовой информации. Главная цель изучения второго языка — это умение общаться как в письменной, так и в устной форме. Одна из важнейших компетенций, которую следует добавить в преподавание иностранных языков в высших учебных заведениях для формирования

высококвалифицированной рабочей силы в соответствии с требованиями рынка труда, — это умение говорить.

Ключевые слова: язык, глобализация, письмо, устная речь, коммуникация, спрос, предмет, цель, способность.

Summary

Modern methods in the development of the English language (project-based learning, task-based language teaching)

In the modern business environment, knowledge of English is essential for a career on a global scale. Language and globalization are complementary concepts. Language should be disseminated through the media. The main goal of learning a second language is the ability to communicate both in writing and orally. The main goal of learning a second language is the ability to communicate both in writing and orally. One of the most important abilities that should be added to the changes in the teaching of foreign language subjects in higher education institutions in order to form a high-level workforce in accordance with the requirements of the labor market is speaking ability.

Keywords: language, globalization, writing, oral speech, communication, demand, subject, goal, ability.

POEZİYAMIZDA MUSTAFA KAMAL ATATÜRK OBRAZı
THE IMAGE OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK IN OUR POETRY

F.ü.f.d. Ülkər Elman qızı Baxşiyeva
ADPU-nun Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi.
ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ÖZET

Mustafa Kamal Atatürk Türk Milli Qurtuluş Mübarizəsinin hərbi və siyasi lideri, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu və ilk prezidenti, hərbi və siyasi xadimi olmuşdur. Görkəmli ictimai-siyasi xadim Atatürkün ədəbiyyat ,elm ,mədəniyyət sahəsinə də sevgisi danılmazdır.Onun haqqında istər öz zamanında, istər sə də sonrakı dönəmlərdə bütün türk dünyasının tanınmış şairləri ,yazıçıları , elm xadimləri gözəl şeirlər,əsərlər yazmış ,dəyərli fikirlər söyləmişlər.Müasir Azərbaycan poeziyasının tanınmış simaları Rəfiq Zəka Xəndan ,Bəxtiyar Vahabzadə,Z.Yaqub və başqalarının Atatürkə həsr etdikləri şeirlərdə ona olan böyük sevgi və rəğbət əks olunmuşdur.M.Müşfiq "Atatürk" şeirində dahi Atatürkün şərəfinə sözdən şanlı abidə ucaltdığını böyük fəxrlə yazmışdır. Rəfiq Zəka Xəndanın "İstanbulda bu gün nə var türkündür" ,"Atatürkiyə","Türkiyə türklərindir" ,"Azərbaycan türklərindir","Atatürk" şeirlərində Türkiyənin tarixinin qədimliyi ,türk xalqının əsrlər boyu qüdrətinin və əzəmətinin təsviri vardır.Türkiyənin keçmişi və bu günü müqayisəli şəkildə canlandırılmışdır.Şair Atatürkün adını qəhrəmanlıq salnaməsi kimi təqdim etmişdir.Atatürkün Türkiyə qəhrəmanlıq tarixindəki yeri və rolu bu şeirlərdə böyük rəğbətlə dəyərləndirilmişdir.

Müasir Azərbaycan poeziyasının günəşi Bəxtiyar Vahabzadə isə "Atatürk" şeirində Atatürkü türk millətinin atası hesab etmişdir. Şeirdə Atatürkün valideynlərinin zəhmətkeş ,vətənpərvər ruhlu,milli-mənəvi dəyərlərə sadiq sadə xalq nümayəndələrindən olması xüsusilə vurğulanmışdır.Zaman ötdükcə bütün türk dünyası Atatürkün anasının qarşısında , türk millətinə belə bir dəyərli oğul bəxş etdiyinə görə baş əymiş, səcdə etmişdir.Şairə görə xalqı bütün ruhu ilə yalnız zəhmətkeş təbəqədən çıxmış,xalqın bütün ağrı -acısını,çətinliklərini görmüş şəxs anlaya bilər, milli-mənəvi dəyərlərə ,vətəninə bağlı olanlar yalnız tarixdə uğurlara imza ata bilər.

Zəlimxan Yaqub Atatürkə ithaf etdiyi "Atatürk köşkündə keçən günlərim" şeirində Atatürkün böyüklüyünü,qüdrətini, nəhəng işğalçı xarici dövlətlərlə məğrurcasına mübarizə apararaq qalib gəlməsini poetik boyalarla canlandırmış, Atatürkün varlığını Allahın türk millətinə töhfəsi hesab etmişdir.Atatürk özünəməxsus dəsti -xətti ilə elə bir yol çəkmişdir ki,bu yol türk dünyasını aydın və işıqlı gələcəyə aparmışdır.

Summary: Mustafa Kemal Ataturk was the military and political leader of the Turkish National Liberation Struggle, the founder and first president of the Turkish Republic, a military and political figure. Prominent socio-political figure Ataturk's love for literature, science and culture is undeniable.Well-known poets, writers and scientists of the whole Turkic world, both in his time and in the following periods, wrote beautiful poems, works and expressed valuable opinions about him.Well-known figures of modern Azerbaijani poetry Rafig Zeka Khandan, Bakhtiyar Vahabzade, Z. Yagub and others dedicated their poems to Ataturk, reflecting the great love and sympathy for him.In his poem "Ataturk", M. Mushfig wrote with great pride that he erected a glorious monument in honor of the great Ataturk.Rafig Zeka Khandan's poems "What is in Istanbul today are Turks", "Ataturkiya", "Turkey is Turks", "Azerbaijan is Turks", "Ataturk" describe the antiquity of Turkish history, the power and greatness of the Turkish people for centuries.Turkey's past and present are comparatively revived.The poet presented Ataturk's name as a chronicle of heroism. Ataturk's place and role in the history of Turkish heroism was highly appreciated in these poems.

Bakhtiyar Vahabzadeh, the sun of modern Azerbaijani poetry, considered Ataturk the father of the Turkic nation in his poem "Ataturk". The poem emphasizes that Ataturk's parents were hardworking, patriotic, and loyal to national and moral values. Over time, the entire Turkic world bowed to Ataturk's mother for giving the Turkish nation such a valuable son.According to the poet, only those who come from the working class with all their souls, who have seen all the pains and difficulties of the people, can understand, and those who are attached to national and moral values and homeland can achieve success only in history.

In his poem "My Days in Ataturk's Palace" dedicated to Ataturk, Zalimkhan Yagub vividly portrayed Ataturk's greatness, power, and victory over giant invading foreign powers. , this path has led the Turkic world to a clear and bright future.Atatürk drew a path with his own set of lines that led the Turkic world to a clear and bright future.

Açar sözlər: Atatürk,B.Vahabzadə,Türk,xalq, şeir

Keywords: Ataturk, B.Vahabzade, Turk, people, poetry

MÜASİR DİLÇİLİKDƏ İNGİLİS DİLİNİN QLOBAL TƏSİRİ

ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi

baş müəllim Mahmudova Mehriban Akif q

Xülasə

Qloballaşma prosesi KİV və əyləncə industriyasını da çox ciddi şəkildə dəyişmişdir. Hollywood filmləri, Netflix serialları, pop musiqisi və sosial media məzmunlarının çoxu İngilis dilindədir. Bu da dünyanın dəyişik regionlarından olan insanları bu dili öyrənməyə təşviq edir. Sosial media platformalarında (Facebook, Twitter, Instagram, TikTok və s.) aparılan beynəlxalq müzakirələrin böyük bir hissəsi İngilis dilində aparılır. Bundan əlavə, qlobal xəbər agentliklərinin (BBC, CNN, The Guardian və s.) əksəriyyəti xəbərlərini ilk növbədə İngilis dilində yayımlayır. İngilis dili hazırda dünyada beynəlxalq ünsiyyət dili kimi qəbul edilsə də, bəzi ekspertlər gələcəkdə alternativ dillərin də ön plana çıxa biləcəyini qeyd edirlər. Məsələn, Çin iqtisadiyyatının sürətli inkişafı ilə Çin dilinin əhəmiyyətinin artması müşahidə olunur. Həmçinin, İspan, Fransız və Ərəb dilləri də müxtəlif regionlarda böyük təsir gücünə malikdir . Lakin, qlobal texnologiya, elmi tədqiqatlar, iş dünyası və media sahələrində İngilis dilinin dominant rolu hələ uzun müddət qorunub saxlanacağı gözlənilir. Qloballaşmanın təsiri ilə İngilis dili dünyada ən vacib kommunikasiya vasitələrindən birinə çevrilmişdir. Elm, təhsil, biznes, texnologiya və mədəniyyət sahələrində önəmli rol oynayan bu dilin qlobal miqyasda hakimiyyəti getdikcə artır. Buna görə, çağdaş dünya insanının İngilis dilini bilməsi şəxsi və peşəkar inkişaf üçün vacib şərtlərdən biridir. İngilis dilinin geniş yayılması insanlara daha çox imkanlar açır və beynəlxalq əməkdaşlıqların güclənməsinə kömək edir. Bu səbəbdən, İngilis dilini öyrənmək və inkişaf etdirmək müasir dövrdə hər bir insan üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: ingilis dili, qloballaşma, beynəlxalq, dünya.

Qloballaşma prosesi 21-ci əsrin ən vacib hadisələrindən biridir. Bu proses siyasi, iqtisadi, mədəni və sosial sahələrdə böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Qloballaşma nəticəsində ölkələrarası əlaqələr artmış, insanlar və fərqli mədəniyyətlər bir-biri ilə yaxından tanış olmuşdur. Bu proseslə bərabər, beynəlxalq əlaqələrin əsas vasitələrindən biri kimi İngilis dili qlobal əhəmiyyət qazanmışdır. Qloballaşan müasir dünyada ingilis dili beynəlxalq ünsiyyətin əsas vasitəsinə çevrilmişdir. Qloballaşma prosesi inkişaf etdikcə millətlər və cəmiyyətlər arasında ictimai-siyasi, sosial-mədəni və digər əlaqələr yeni mahiyyət qazanır. Bu prosesin təsiri dil sahəsində də özünü göstərir, dilin formalaşmasına və onun milli-bəşəri məzmununa ciddi şəkildə təsir edir. Bu qlobal tendensiya ingilis dili üçün də keçərlidir. Ümumiyyətlə, dünya dillərinin inkişafında oxşar meyillər müşahidə olunur və onların gələcəyi ilə bağlı müəyyən proqnozlar vermək mümkündür. Ferdinand de Sössür vaxtilə dili dəb ilə müqayisə etmişdir.

Həqiqətən də, dil daim dəyişir, yeni üslublar və ünsiyyət formaları qazanır. Müxtəlif dillərə müəyyən dəyişikliklərin və yeniliklərin daxil olması təbii haldır. Eyni zamanda, bu dəyişikliklərin yalnız ingilis dilinin təsiri ilə baş verdiyini düşünmək doğru olmaz. Çünki hər hansı bir dil beynəlxalq ünsiyyət vasitəsinə çevrildikdə, onun təsiri təkcə mənsub olduğu xalqla məhdudlaşmır, o, transmilli xarakter alır .

Qloballaşma milli dillərə və mədəniyyətlərə paradoksal şəkildə təsir edir. Bir tərəfdən, o, fərqli mədəniyyətlər və dillər arasında inteqrasiyanı gücləndirir, digər tərəfdən isə müəyyən qarşıdurmalara və ziddiyyətlərə səbəb olur. Tarixdə müxtəlif xalqların ortaq bir mədəniyyət yaratdığı hallar mövcud olmuşdur. Lakin bu inteqrasiya onların milli kimliyini itirməsinə səbəb olmamışdır. Qloballaşma sosial təcrübələrin və mədəni elementlərin genişlənməsi ilə yanaşı, coğrafi məhdudiyyətlərin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Müasir dünyada elmi yanaşmalar qloballaşmanın insan cəmiyyətinin inkişafına və fərdi identikliyin qorunub saxlanmasına təsir etdiyini təsdiqləyir. Buna görə də, qloballaşma nəticəsində vahid bir monomədəniyyətin formalaşması ilə bağlı narahatlıqlar birmənalı qarşılanmamalıdır. Hazırda İngilis dili dünya miqyasında ən çox istifadə olunan dillərdən biridir. BMT, Avropa İttifaqı, UNESCO, NATO kimi çoxsaylı beynəlxalq təşkilatlarda rəsmi və ya iş dili kimi qəbul olunmuşdur. İngilis dili biznes, elm, təhsil, texnologiya və KİV sahələrində də hakim dil statusuna malikdir. İngilis dili, həmçinin diplomatiya və beynəlxalq siyasətdə də mühüm rol oynayır. Diplomatik danışıqların əksəriyyəti, eləcə də beynəlxalq müqavilələrin böyük bir hissəsi bu dildə aparılır. Həmçinin, müxtəlif beynəlxalq tədbirlər, konfranslar və forumlar İngilis dilində təşkil olunur ki, bu da onun əhəmiyyətini daha da artırır. Modern elmi araşdırmalar və akademik nəşrlərin çoxu İngilis dilində hazırlanır. Məsələn, “Nature”, “Science”, “The Lancet” kimi nüfuzlu jurnallar İngilis dilində dərc edilir. Həmçinin, internet məlumatlarının çoxu bu dildə yayıldığına görə, texnologiya və proqramlaşdırma sahələrində də İngilis dili önəmli yer tutur . Bu dilin elmdə geniş istifadəsi tələbələrin və tədqiqatçıların dünya üzrə yeni biliklərə daha asan çıxışını təmin edir. Elm sahəsindəki innovasiyaları izləmək üçün İngilis dili biliyi demək olar ki, zərurətə çevrilmişdir. Beynəlxalq ticarət çərçivəsində İngilis dili vacib kommunikasiya vasitəsidir. Qlobal şirkətlərin çoxu rəsmi yazışmalarda və danışıqlarda bu dildə istifadə edir. Beynəlxalq maliyyə bazarları, marketinq strategiyaları və startap ekosistemləri çox vaxt İngilis dili əsasınında formalaşır.

DİLİMİZDƏ VARVARİZMLƏRDƏN İSTİFADƏ HALLARI

Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı
ADPU, f.ü.f.d., baş müəllim
İD 0009 0005 0068 4590

Xülasə

Dil hər bir xalqın milli-mənəvi varlığının göstəricisidir. Bu baxımdan onu qorumaq dilçilik elminin ən başlıca və aktual məsələlərindəndir.Təəssüflər olsun ki, dilimizin təmizliyini qorumaq heç də həmişə mümkün olmur. Bəzən dilimizdə yersiz olaraq alınma sözlər işlədilir.Varvarizmlərin işlədilməsi dildə mənfi haldır.Varvarizmlərin normativ dilə münasibəti və dil mədəniyyətinə təsiri məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməli və onların dilimizdə işlədilməsinin qarşısı alınmalıdır.

Təbiidir ki, dil canlı bir sistem olduğu üçün tarixi inkişaf prosesində müxtəlif xalqlarla təmas nəticəsində başqa dillərdən sözlər almışdır. Bu, həm dilin zənginləşməsinə səbəb olmuş, eyni zamanda, normativ qaydalara uyğun olmayan sözlərin dilimizə daxil olması ilə problemlər yaratmışdır. Varvarizmlər də belə sözlərdəndir.

Bilirik ki, varvarizmlər də alınma sözlərdir. Amma onlardan fərqli olaraq dilimizdə qarşılığı var, lüğətlərdə öz əksini tapmır, üslubi pozuntu yaradır, işlədilməsi zəruri deyil.

Varvarizmlər üslubi norma pozuntusu yaradan, dilimizdə qarşılığı olan alınmalardır. Dilimizdə varvarizmlərin istifadəsinin bir neçə səbəbi var: qloballaşma və texnoloji inkişaf, çoxdillilik şəraiti, prestijlik, kütləvi informasiya vasitələri və s. Əsasən internet, sosial şəbəkələr vasitəsilə dilimizə rus, ingilis sözləri daxil olur. Bəzən danışan şəxs daha müasir görünmək üçün varvarizmlərdən istifadə edir.Varvarizmlərdən gündəlik danışıq dilində daha çox istifadə olunur. Daha çox gənclər arasında işlədilir. Bu gün gənclər daha çox ingilis sözlərindən istifadə edirlər.

Varvarizmlərdən istifadə ədəbi dil normalarına mənfi təsir edir. Onlardan normativ çərçivədə istifadə etmək lazımdır. Dilimiz yetərincə zəngin dildir. Bu baxımdan yersiz alınmalara ehtiyac yoxdur. Çalışmaq və təbliğat aparmaq lazımdır ki, bu sözlərin əvəzinə öz milli sözlərimizi işlədək. Bunun üçün KİV-də dil normalarına nəzarəti gücləndirmək, təhsil sistemində nitq mədəniyyətinə diqqəti artırmaq, yerli qarşılığı işlətmək lazımdır.

Açar sözlər: varvarizm, alınma sözlər, milli sözlər, dil norması, dil mədəniyyəti

Cases of using barbarisms in our language

Summary

Language is an indicator of the national and spiritual existence of every nation. From this point of view, preserving it is one of the most important and urgent issues of linguistics. Unfortunately, it is not always possible to preserve the purity of our language. Sometimes borrowed words are used inappropriately in our language. The use of barbarisms is a negative phenomenon in the language. Special attention should be paid to the issues of the attitude of

barbarisms to the normative language and their impact on language culture, and their use in our language should be prevented.

Naturally, since language is a living system, it has acquired words from other languages as a result of contact with various peoples in the process of historical development. This has both enriched the language and created problems with the entry of words that do not comply with normative rules into our language. Barbarisms are one of such words.

We know that barbarisms are also borrowed words. But unlike them, they have a counterpart in our language, are not reflected in dictionaries, create a stylistic violation, and their use is not necessary.

Barbarisms are borrowings that create a stylistic violation and have a counterpart in our language. There are several reasons for the use of barbarisms in our language: globalization and technological development, multilingualism, prestige, mass media, etc. Russian and English words enter our language mainly through the Internet and social networks. Sometimes the speaker uses barbarisms to seem more modern.

Barbarisms are more often used in everyday colloquial speech. They are used more often among young people. Today, young people use more English words.

The use of barbarisms negatively affects the norms of the literary language. They should be used within the normative framework. Our language is a sufficiently rich language. In this regard, there is no need for inappropriate borrowings. We need to work and carry out propaganda so that instead of these words we use our own national words. For this, it is necessary to strengthen control over language norms in the media, increase attention to speech culture in the education system, and use local equivalents.

Keywords: barbarism, borrowed words, national words, language norm, language culture

İNGİLİS DİLİNDƏ EKVİVALENTSİZ VAHİDLƏR VƏ ONLARİN TƏRCÜMƏ YOLLARI

Bənövşə Əsgərova
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
orcid- 0009-0001-8610-178X
070 396 9975

"Ekvivalentsiz leksika" məfhumu məxəz dilin hədəf dildə lüğət uyğunluğu olmayan leksik vahidləri özündə cəmləşdirir. Ekvivalentsiz leksika kateqoriyasına ilk növbədə müəyyən mədəni və linqvistik birliyin həyatında konkret obyekt və hadisələri- realiaları və tarixiliyi bildirən sözlər daxildir. Ekvivalentsiz leksika-bir dilin leksik vahidləridir ki, onların başqa dilin leksik vahidləri arasında nə qismən, nə də tam ekvivalenti yoxdur.

Ekvivalentsiz leksikanın yaranmasının səbəbi hədəf dildə hansısa obyektin, hadisənin olmaması, hədəf dildə eyni yaxud oxşar anlayışın, məfhumun olmaması və ya mövcud anlayış və məfhumun xüsusiyyətlərinin fərqliliyidir. Ekvivalentsiz söz qruplarının tərcümədə ifadə edilməsinin və məlumatın ötürülməsinin bir sıra yolları müəyyən edilmişdir: transkripsiya, transliterasiya, perifrastik tərcümə növləri- təsviri, eksplikativ; deskriptiv, kalka edilmə və s.

Ekvivalentsiz sözlər xarici dillərdən də əxz edilə, götürülə bilər, çünki xarici mədəniyyətin realialarını ifadə edən leksik vahidlər "qatına" hər bir dildə ehtiyac duyulur. Lakin realia olmayan və tarixilik kateqoriyasına aid edilməyən bir çox sözlərin həmçinin başqa dillərdə dəqiq ekvivalenti olmaya bilər. Bu cəhət dillərin denotativ və ya konnotativ semantikasında olan fərqlərlə bağlıdır. Məsələn, Azərbaycan dilində iki ingilis sözü- "bank" və "shore" ("bank of the river"-çayın sahili" və "shore of sea"- dəniz sahili) sözləri tək "sahil" sözü ilə bir-birinə uyğun gəlir. Bu cür hallar təkcə isimlərdə müşahidə olunmur, başqa nitq hissələrini də əhatə edir. Tərcümə zamanı bir-birinə tam eyni ekvivalent olan tərcümə yox, bir-birinə mümkün qədər ən yaxın ekvivalent olan tərcümələr mövcuddur.

Tərcümə zamanı ötürülən mesajın forma və məzmunu bir-birilə sıx əlaqədardır. Bəzi hallarda məzmuna daha çox diqqət yetirilir və bəzi hallarda isə formaya üstünlük verilir. Burada Y.Naydanın təklif etdiyi ekvivalentliyin iki əsas növünü-formal və dinamik ekvivalentliyi qeyd etmək olar. Formal ekvivalentlik diqqəti əsasən, ötürülən mesajın özünə, onun həm forma, həm də məzmununa yönəldir. Formal ekvivalent yönümlü tərcümədə tərcümə elementləri hərfi mənada hədəf dilə ötürülür və əksər hallarda izahatları əlavə olaraq qeyd edilir. Bu növ tərcümədə tərcüməçi mənbə mətnin forma və məzmununu mümkün qədər hərfi və mənalı şəkildə hədəf dildə ifadə etməyə çalışır. Dinamik ekvivalent yönümlü tərcümədə isə tərcüməçi müəyyən ifadə və ya anlayışı hədəf dilin mədəniyyətinə uyğun şəkildə ifadə etməyə çalışır. Dinamik ekvivalent tərcümədə forma deyil, hədəf dil oxucusunun tərcümə edilən mesaja verdiyi cavabı önəmli olduğuna görə, tərcümənin təbiiliyi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbi əsərlərdə ekvivalentsiz leksikanın ifadə edilməsi çox mühüm məsələdir və ən fərqli mövqelərdən tədqiq edilə bilər.

Açar sözlər: Tərcümə, ekvivalent, leksika, ingilis dili

E.HEMİNQUEYİN "ƏLVİDA SİLAH!" ƏSƏRİNDƏ "MƏNƏVİ TƏNƏZZÜLƏ UĞRAMIŞ NƏSİL" PROBLEMİ

Səkinəxanım Vəliyeva. Dosent

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
orcid- 0000-0002-6954-9136

Dünya ədəbiyyatında "itirilmiş nəsil" problemi qısa və dolğun yazı üslubuna sahib olan Heminquey XX əsr Amerika ədəbiyyatına öz tövhəsini vermişdir. E.Heminquey yaradıcılığı həm sağlığında, həm də ölümündən sonra diqqət mərkəzində olmuş, davamlı mübahisə və müzakirə mövzusuna çevrilmişdi. Belə ki, zaman-zaman tərif yağışına tutulan amerikalı yazıçı, zaman-zaman da mövzu qıtlığında, üslub sadəliyində, təkrarçılıqda ittiham olunmuşdur.

Bununla belə, E.Heminquey bu gün də dünyada ən çox tanınan, əsərləri ən çox tərcümə olunan, ən çox oxunan, ən çox tələbat duyulan yazıçılardandır. Onun "Qoca və dəniz" povesti, "Əlvida silah!" romanı, "Klimancaro qarları" hekayəsi və bir sıra digər əsərləri Azərbaycan dilinə də tərcümə edilmişdir. "Əlvida, silah!" əsərində Heminquey birinci dünya müharibəsi fonunda sevgidən bəhs edilir. Avtobioqrafik xarakter daşıyan romanın baş qəhrəmanı Frederik Henri amerikalı olduğu halda könüllü şəkildə İtaliya ordusunda xidmət göstərir. Hərbi xidmətdə Henri sanitar nəqliyyat şöbəsinin komandiri olaraq işləyir, leytenant rütbəsi daşıyır. Tibb bacısı Ketrin Barkli ilə eşq yaşayan Henri yaralandıqda da Ketrinin çalışdığı Milan xəstəxanasında müalicə alır. Roman avtobioqrafik səciyyə daşıyır – Heminquey italyan cəbhəsində xidmət göstərmiş, yaralanmış və tibb bacısı ilə eşq macərası yaşadığı Milan hospitalında müalicə almışdır. Onların bir-birinə olan məhəbbəti əsər boyu getdikcə qüvvətlənir.

Müharibə problemi, onun insan həyatına göstərdiyi təsir yaşadığımız əsrdə də əsas problemlərdən hesab olunur. Qədim dövrdən hazırkı dövrə qədər müharibələr dinc insanları görünməmiş bəlalara düçar etmişlər. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, bəşəriyyət yaranan gündən mövcud olan bu bəla bu gün də öz aktuallığını itirmir. Əsərin baş qəhrəmanı olan leytenant Henri ilə Heminqueyin eyni keyfiyyətlərə sahib olması əsərin avtobioqrafik xarakter daşımasından qaynaqlanır. Sanitar xidmət işçisi olan amerikalı Frederik Henri könüllü olaraq cəbhəyə yollanır. Lakin müharibə mühitinə gəlib düşən kimi onunla bağlı bütün təsəvvürləri yerlə bir olan bu gənc oğlan müharibənin əsl siması ilə tanış olur.

"Bu roman çoxsaylı "nə", "nə üçün", "necə"lərə cavab verir. Bu məqsədlə romanın müəyyən ikiplanlılığı hesabına çatılır" . Belə ki, biz "Əlvida, silah!" əsərində həm müharibə, həm də sülh əlamətlərinə rast gəlirik. Sülh əlamətləri əsərin qəhrəmanlarının bir-biri ilə zarafatlaşdığı, içib kefləndiyi, qızlarla görüşdüyü, rahat şəkildə məzuniyyətə gedib qayıtdığı səhnələrdə özünü göstərir. Qeyd etdiyimiz kimi, əsərdə az da olsa müharibə səhnələrinə yer verilir: blindaja düşən mina səbəbindən Passininin ölümü, Henrinin eyni hadisə nəticəsində yaralanması, zabitlərin güllələnməsi və s.

"Əlvida, silah!" əsərinin sahib olduğu ideya-bədii xüsusiyyətlər, quruluş məsələləri, cümlələrin seçilməsi o dövr Amerika ədəbiyyatı üçün yenilik hesab edilirdi. Sadə formada yazan Heminquey bu sadəlik vasitəsilə əslində mürəkkəbliyin özünü ifadə edirdi. O, sadə

şəkildə yazır, çatdırmaq istədiyi mürəkkəbliyi gizli saxlayırdı. Çatdırmaq istədiyi fikri birbaşa deyil, tədricən çatdırmaq, onu açıq aşkar deməyib, bir növ təlqin etmək Heminquey yaradıcılığının sahib olduğu əsas keyfiyyətlərdəndir. Ədəbiyyatşünaslar E.Heminqueyin istifadə etdiyi bu yazı tərzini "mətnaltı ülub" adlandırırdılar. Bu üslub yazıçının əksər əsərlərində özünü göstərir.

Açar sözlər: Amerika ədəbiyyatı, roman, yazı üslubu, müharibə

FRAZEOLOJİ VAHİDLƏRİN TƏRCÜMƏDƏ YARATDIĞI ÇƏTİNLİKLƏR

Sevda Xəlilova.

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
https: //orcid.org/0000-0001-5909-2999

Məlum olduğu kimi, tərcümə ədəbiyyatı hər bir xalqın həyatına, onun mədəni inkişafına qüvvətli təsir göstərən möhtəşəm yaradıcılıq sahəsidir. Ədəbi-mədəni prosesin və ədəbi həyatın ümumi axarına istiqamət verən və onu həmişə axtarışa sövq edən düşüncə tipidir.

Mədəniyyətlərarası bağlantılar kontekstində tərcümənin tarixi-mədəni diaxroniyası əvəzsiz möhtəşəmliklə səciyyələnir ki, bu da ədəbi-mədəni mənzərəni özündə əks etdirməsi istiqamətində xüsusi önəm daşıyır. Çünki tərcümə mədəniyyətlərarası körpüdür və bəşər sivilizasiyasının inkişaf dinamikasını özündə sərgiləyir.

Hər bir frazeoloji vahid isə əsl xalq yaradıcılığıdır. Bu baxımdan frazeoloji vahidlərin ümumi mənasında hər bir xalqın öz adət-ənənəsinin, vərdişlərinin, yaşadığı şərait və gündəlik yaşam tərzinin inikası dayanır. Bu, frazeoloji vahidlərin tərcüməsinin dəqiq verilə bilməməsinin səbəblərindən biridir. Buna görə də ingilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərin sərbəst söz birləşmələri kimi tərcüməsini vermək özünü doğrultmur. Bu problemlər daha çox aşağıdakılarla bağlıdır: 1) mədəni ifadələrlə tanış olmamaq 2) ikinci dildə ekvivalentliyə nail olunmamaq, 3) bəzi mədəni ifadələrin qeyri-müəyyənliyi, 4) tərcümə texnikası və tərcümə strategiyalarını bilməmək.

Həm Azərbaycan, həm də ingilis dillərində frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsi olan komponentlər həm say, həm semantika, həmçinin semantik əlaqələr baxımından, bütöv mənanın formalaşmasında birbaşa öz təsirini göstərir. Belə ki, frazeoloji birləşmələrin semantik xüsusiyyətlərini araşdırarkən frazeologizmlərin mənasının leksik məna ilə qarşılaşdırılması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu zaman aydın olur ki, bütöv elementləri bir-birindən ayırmaq çətin olduğu kimi onlar arasında olan bağlılığı da aradan qaldırmaq mümkün olmur.

Azərbaycan və ingilis dillərində elə frazeoloji vahidlər vardır ki, onların mənası bəzən birbirinə uyğun gəlir, bəzən isə əksinə heç bir uyğunluq tapa bilmirsən. Bu zaman onların ekvivalentlik məsələləri ön plana çıxır. Yəni, əgər uyğunluq tapmaq mümkün deyilsə, ona qismən də olsa münasib bir şəkildə hər hansı bir dildə oxşarını vermək olar. Məsələn: İngilis dilində to be on the shelf – frazeoloji vahidi Azərbaycan dilində bir neçə mənada işlənir.1) təxirə salmaq; 2) həbs altında olmaq; 3) ayaqlarını uzadıb ölmək; 4) qız qarımaq.

Frazeoloji birləşmələrin semantikası, onun tərkib hissəsi olan komponentlərin semantikası ilə qismən bağlıdır. Bu zaman meydana çıxmış bağlılıq heç də açıq-aydın özünü büruzə vermir. Onun gizli mənası tərkib hissələrin dərinliyində göstərməkdədir. Frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsi olan komponentlərin sayı nə qədər çox olarsa, nəticədə yaranmış bütövün mənasına daha çox təsir göstərmiş olacaqdır.

Açar sözlər: frazeoloji vahidlər, ekvivalentlik, semantika, frazeologizm, semantik əlaqələr, mədəni ifadələr, tərcümə texnikası.

THE ROLE OF "WORD" IN THE DEVELOPMENT OF DIFFERENT LANGUAGES

Associate Prof. Ulviyya Hajiyeva

**Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology,
Foreign Languages Center, Baku, Azerbaijan
https://orcid.org/ 0000-0002-9612-6702**

Abstract

The fact that linguistics has undergone a great development from the most ancient times to the present day makes it possible to call lexicology an ancient field of that science. Since the religious and philosophical collections known as the object of study of ancient Indian linguistics, the Vedas, which are believed to have originated 1500 years before our era, are of particular interest, the verandas about these inscriptions, that is, the literature in which they are explained, reflect the views and worldviews of Indian scholars on linguistics, and express a certain scientific attitude to the issues of lexicology and etymology. The veranda in which the issues of lexicology and etymology are reflected is called "Nirutga" [1, 8].

The fact that this interesting science, which provides the main communication and exchange of ideas between people, is more than 2500 years old, proves its antiquity. Those who talk about the low or high level of progress of that science in different periods in relation to socio-political issues are right. Therefore, there is great truth in the opinion of researchers who write that linguistics reached a high level of development in the 19th century, and that none of the previous centuries can be compared with the successes of the indicated period [2, 25].

The schools of linguistics of the ancient period differed from each other in the level of research they conducted in various branches of linguistics. For example: The successes achieved and gained by ancient Indian linguistics in the field of lexicology are not so significant. The work done by Indian linguists in lexicology and lexicography cannot be compared with the work done by Arabic linguists [3, 18].

The word is studied from various directions due to its multifaceted, rich characteristics. This central unit of the language has long become an urgent problem of artistic and scientific thinking. All units of language and speech are directly related to the word. There is no doubt that all these grammatical units, as well as categories, are formed on the basis of the word. That is why a certain attitude to the word is expressed in each branch of linguistics. This approach to the word is associated with the reflection of the essence of the language in it. The set of words is the lexicon, and each word is a lexeme, a lexical unit, that is, a specific part, element of the whole - the lexicon. In-depth study of the word creates broad opportunities for providing scientific solutions to important, significant problems of linguistics.

Key words: language unit, word, lexicology, stylistic, linguistics, etymology

Introduction - The study of different word groups based on the materials of different languages is one of the useful and effective ways to supplement and enrich the general lexical-semantic training with scientific and theoretical provisions. In the process of studying word groups belonging to different languages, very interesting scientific results are obtained. When studying the lexical composition of different languages, we encounter both very similar,

common features and serious differences. We consider the similarity and diversity inherent in the studied languages natural, because similar, common features and different features complement each other. “When studying languages, first of all, we are amazed by the diversity of languages. That diversity is observed both in different languages and within the same language.” [4, 338].

Change and development are considered the main features of language. The issue of language development is one of the most important problems that modern linguistics deals with. The evolution and development of language are called very complex concepts. The specific features of its development confirm this once again. Languages go through the process of development subject to the laws of dialectics. The development of society ensures the development of thinking, and the development of thinking ensures the development of language. The connection of language development with thinking arises from their internal unity and mutual relations.

There are two sides to language development: the development of language under the influence of the external environment and the internal development of language. In the development of any language, these factors are closely related to each other. Therefore, this problem poses a very significant difficulty in the study of language changes [5, 198].

It has been established that interlingual relations play a significant and serious role in the development of language. In linguistic literature, we see that interlingual relations are explained as changes that occur in one language under the influence of another in the process of contact and interaction of two languages. Although these relations have long been touched upon in linguistics, the study of the scope of the mutual relations of languages has not yet been completed. Interlingual relations arouse great interest in linguistics due to their multifaceted and complex nature. The research conducted on this issue is of a topical nature, as it enriches different areas and departments of linguistics with theoretical provisions. The issue of interlingual contact has risen to the level of a complete and complete theory. Theoretical ideas on the issue we are talking about have also penetrated sociolinguistics, psycholinguistics and ethnolinguistics, which are known as modern linguistic trends. The issues of interlingual contact and the development of languages complement each other. More precisely, interlingual contact plays a major role in the development of languages. It is one of the topical problems of theoretical linguistics. Therefore, since different word groups are based on the materials of two languages with different systems, it can be considered a specific area of the problem of interlingual relation.

Since words in the literary language differ from each other not only in their origin, active and passive speech, but also in their scope of use, they are grouped under the names of common words, words used in a limited range, and special words. The group of words included in the words used in a limited range includes dialect words, professional and artistic words, archaic words, slang and jargon words, terms, obsolete words, neologisms, colloquial words, vulgar words, and common words are called the core of the vocabulary of the language, and it has been shown that it is impossible to imagine a language without them [6, 73].

In the very ancient times of linguistic science, scientists who understood and understood the benefits of the contact of languages and the mutual relations between them sought to study this issue. More than two thousand years ago, Indian and Greek scholars, who showed great interest in the explanation of linguistic issues, said that the language reflects the history and spirituality of the people, therefore, all areas of material and spiritual life are preserved in the language, leaving indelible traces.

The study of scientific and theoretical propositions confirmed by specific word facts within the separate layers-tiers of the studied languages is always relevant. From this point of view, we consider it appropriate to take into account that the current great influence of the Azerbaijani language as an official language in the system of international relations, the increase in its development powers, the improvement, enrichment of our national state language along with other languages, and its recognition at the required level among the peoples of the world create a certain stimulus for its comparative study with foreign languages at all levels.

There is no doubt that words, or rather their totality, which realize colorful concepts in the process of communication in the history of centuries-old cultures of peoples and in linguistic spheres, occupy an important place in the language system. Lexicon, vocabulary, which is considered a very valuable asset of every nation, is a product of a certain socio-historical period and environment, and it undergoes development in connection with changes in the life and living conditions of the language carriers, improving, stabilizing and firmly taking root in the memory. Traces of the lifestyle and customs of the peoples are preserved in the lexical layers existing in the language. It is precisely the discovery of these traces that gives useful linguistic results. Such studies allow us to obtain a correct idea of the development of the object being studied.

Even in invariant languages, which combine certain semantic features, the comparative-linguistic analysis of active and passive lexis plays a very valuable role in clarifying the subtleties of its use in oral speech and in the written context, in revealing the specific linguistic features of each unrelated language. Research on such topics serves to enrich general theoretical linguistics with consistent and reasonable facts.

The lexical composition of a language changes as a result of the constant activity of the laws of intralinguistic development, and is also subject to the influence of extralinguistic factors. Extralinguistic influences create certain changes within the language. As a result of any linguistic process, we see certain changes in the lexical composition of a language in all spheres of that language. This is natural, because such changes occurring in the language process reflect the objects and phenomena of objective reality, which are reflected and perceived by consciousness and thinking, as a whole concept. Passing these phenomena, which include a certain part of the lexical-semantic system of the language, through the analytical filter is of particular importance with a number of specific aspects. Studying the lexical units of different languages from a lexical-semantic perspective is of particular importance [7, 364].

The term lexical-semantic system of a language denotes a broad concept. The lexical-semantic system of each language covers various lexical layers. This includes common words, terms, ambiguous words, homonyms, synonyms, antonyms, thematic word groups - natural lexicon, ethnographic lexicon, zoological lexicon, names of celestial bodies - cosmonyms, plant names - phytonyms, geographical names, ethnonyms, ktematonyms, dialect words, poetic words, archaic and new words, slang words, vulgar words, slang and jargon words, exotic words, barbarisms, etc.

The fact that the Azerbaijani language has gained great influence in the world, as an official state language in the system of international relations, has gained the status of being widely used in official organizations, and has been recognized worldwide has created a great opportunity and stimulus for the comparative study of our native language at all levels, both with related and foreign languages. During the typological analysis of the lexical units of the language, by comparing the paradigmatic order of structural-semantic, as well as communicative-stylistic variants, there are ample opportunities to reveal common and different features between languages of different systems.

At the same time, a broad scientific-linguistic explanation of words included in a certain group based on the materials of individual languages clarifies a number of important ideas and considerations. The study of the English language, which is included in two different language systems, language types - the inflectional languages, and the Azerbaijani language, which is included in the agglutinative languages, in the form of mutual comparison, and the systematic comparison of the active and passive lexicon, each of which is distinguished by its own individual distinctive features, is of particular interest. The study of these word groups, which have a special position in the lexical system of the language, has a special theoretical and practical significance. The clarification of the problem is of great importance for both languages. This study serves to clarify the essence of structural-semantic, communicative and stylistic changes in languages of different systems, Azerbaijani and English.

As is known, in all spheres of language, both the historical and spiritual life of the people are reflected. Therefore, all traces of the material and spiritual life of the people are preserved in its language. In recent years, interest has increased in communicative linguistics, pragmatic and social linguistics, psycholinguistics, text linguistics, as well as in the comparative-typological study of functional-semantic language systems. It should be borne in mind that the development of communicative linguistics and, in the broad sense of the word, the theory of communication opens up new prospects for the development of text linguistics and pragmatics. The study of specific word groups in stylistic-semantic and typological-structural terms on the basis of materials from languages of different structures belonging to separate language families creates broad opportunities for conducting complex research in this direction. The word, being a multifaceted and universal category, is of interest not only from a purely linguistic point of view, but also from a broad philological and general-theoretical point of view as a problem that attracts attention. Thus, the study of different lexical units in languages belonging to different systems illustrates the indicators of languages in that direction. The most important aspect is that research in this direction allows us to get a clear idea of the lexical system of languages of different systems and their development, and this is commendable from the point of view of linguistic theory.

Conclusion - The correct determination of the places of the meaning groups of different lexical units in languages of different systems, the disclosure of their national, special, as well as universal features, essences at the level of the requirements of modern general linguistics, the analysis of the areas of development, usage features, individual, specific stylistic shades of meaning of individual word groups are of topical nature both from a theoretical and practical point of view. The relevance of such research also lies in the fact that the disclosure of the essence of the word in languages of different systems allows us to determine and interpret the universal features common to both languages, as well as the individual features specific to each language. This also serves to enrich the developing theory of text with new facts and evidence.

References

1. Akhundov A.A. General linguistics. Baku: East-West, 2006
2. Gurbanov A. M. General linguistics. Volume I, Baku: Nurlan, 2004
3. Rajabli A.E. History of linguistics. Book I, Baku: Nurlan, 2006
4. Ferdinand de Saussure. General linguistics course. Translated by N. Jafarov. Baku: Baku University Publishing House, 2003
5. Gurbanov A. M. Modern Azerbaijani literary language. Volume I, Baku, 2003
6. Khalilov B.E. Lexicology of the modern Azerbaijani language. Baku: Nurlan, 2008
7. Adilov M.I., Verdiyeva Z.N., Aghayeva F.M. Explanatory linguistic terms (query dictionary). Baku, 1989

SİNONİMLERİN VE ANTONİMLERİN ÜSLUP AÇISINDAN ROLÜ (ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN DİLİ KAYNAKLARI TEMELİNDE)

Abbasbeyli Valide

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
ORCID: 0009-0002-4909-504X

Özet: Eş anlamlılar, dilin leksik sisteminde düşüncenin farklı tonlarla ifade edilmesini sağlayan kelimelerdir. Onlar hem anlam yakınlığı hem de üslup ve duygusal farklılıklar taşır. Yazar, bağlama uygun eş anlamlıyı seçerek düşüncesini daha doğru ve etkili bir şekilde ifade edebilir. Sanatsal üslupta eş anlamlılar, imgeler ve duygusal etki yaratmak için geniş şekilde kullanılır; yayıncılık metinlerinde ise okuyucunun dikkatini çekmek ve değer yargısı içeren bir ton vermek amacı taşır. Bilimsel üslupta ise eş anlamlıların kullanımı sınırlı ve ihtiyatlıdır; esas olarak kavramın açık bir şekilde anlatılmasına hizmet eder.
Zıt anlamlılar ise anlamca karşıt kavramların karşılaştırılması yoluyla düşüncenin kontrastlı ve etkili bir biçimde ifade edilmesini sağlar. Sanatsal metinlerde zıt anlamlılar, karakterlerin iç dünyasını, çelişkileri ve fikir-özünü daha kapsamlı bir şekilde gösterir; yayıncılık üslubunda ise toplumsal ve sosyal meselelerin dikkat çekici bir biçimde sunulmasına hizmet eder. Bilimsel üslupta zıt anlamlılar, kavramlar arasındaki farkları açıklamak ve mantıksal sıralamayı sağlamak amacı taşır. Sonuç olarak, hem eş anlamlılar hem de zıt anlamlılar, dilin ifade gücünü, üslup zenginliğini ve anlam doğruluğunu artıran temel leksik araçlardır.
Anahtar Sözcükler: eş anlamlılar, zıt anlamlılar, üslup, kelime dağarcığının zenginliği, sözün ifade gücü.
Abstract: Synonyms are words that enable the expression of thought in different shades within the lexical system of a language. They carry both semantic similarity and stylistic and emotional differences. By choosing a synonym appropriate to the context, the writer can express their idea more accurately and effectively. In artistic style, synonyms are widely used to create imagery and emotional impact; in journalistic texts, they serve to attract the reader's attention and convey an evaluative tone. In scientific style, the use of synonyms is limited and cautious, mainly serving to clearly explain a concept.
Antonyms, on the other hand, allow for the contrastive and effective expression of thought by comparing semantically opposite concepts. In artistic texts, antonyms help to portray characters' inner worlds, conflicts, and the essence of ideas more comprehensively; in journalistic style, they serve to present social and public issues in an attention-grabbing manner. In scientific style, antonyms are used to clarify differences between concepts and ensure logical sequencing. As a result, both synonyms and antonyms are fundamental lexical tools that enhance the expressive power of language, stylistic richness, and semantic precision.
Keywords: synonyms, antonyms, style, lexical richness, expressive power of language.

GİRİŞ

Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda insanın daxili aləmini, düşüncə tərzini və ətraf mühitə münasibətini əks etdirən mühüm ifadə formasıdır. İnsan cəmiyyətinin formalaşması və inkişafı bilavasitə dilin imkanları ilə bağlıdır. Dil vasitəsilə yalnız informasiyanın ötürülməsi deyil, həm də hisslərin, emosiyaların və subyektiv dəyərləndirmələrin ifadəsi mümkün olur. Bu baxımdan dilin leksik sistemi nitqin zənginliyi və ifadəliliyi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Leksik sistem dilin əsas dayaqlarından biri kimi müxtəlif məna çalarlarına malik sözlər toplusunu əhatə edir. Bu sistem daxilində sinonim və antonimlər mühüm yer tutur. Sinonimlər eyni və ya yaxın mənalı sözlər olmaqla ifadənin müxtəlif üslubi və emosional variantlarda təqdim olunmasına şərait yaradır. Onların vasitəsilə nitqdə təkrarlardan qaçmaq, fikri daha dəqiq və təsirli şəkildə çatdırmaq mümkündür. Antonimlər isə məna baxımından bir-birinə zidd anlayışları ifadə edərək nitqdə qarşılaşdırma və müqayisə imkanlarını genişləndirir.

Sinonim və antonimlərin düzgün və məqsədyönlü istifadəsi nitqin ifadə gücünü əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bu leksik vasitələr fikrin məna tutumunu dərinləşdirir, mətndə emosional gərginlik və təsir yaradır. Xüsusilə bədii ədəbiyyatda sinonimlər obrazların xarakterinin açılmasında, antonimlər isə ziddiyyətlərin və qarşıdurmaların ifadəsində mühüm rol oynayır. Publisistik və elmi üslubda isə bu leksik vahidlər fikrin dəqiqliyini və məntiqi ardıcıllığını təmin edir.

Nəticə etibarilə, sinonim və antonimlər dilin leksik sistemində yalnız məna münasibətlərini deyil, həm də nitqin üslubi və estetik keyfiyyətlərini formalaşdıran əsas vasitələrdəndir. Onların yerində və məqsədəuyğun istifadəsi mətnin məna dərinliyini artırmaqla yanaşı, dilin ifadə imkanlarının zənginliyini də nümayiş etdirir. Bu baxımdan sinonim və antonimlərin öyrənilməsi və praktiki nitqdə düzgün tətbiqi dil mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

YÖNTEM

Məqalədə müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur.

BULGULAR

Sinonim anlayışı dilçilikdə eyni və ya yaxın məna ifadə edən, lakin səs tərkibi, leksik çalarları və üslubi xüsusiyyətləri ilə fərqlənən sözlərin məcmusu kimi izah olunur. Sinonimlər dilin leksik sistemində mühüm yer tutaraq fikrin müxtəlif formalarda ifadəsinə imkan yaradır. Azərbaycan dilində sinonimlərin zənginliyi dilin tarixi inkişafı, müxtəlif mənbələrdən söz qəbul etməsi və daxili söz yaradıcılığı prosesi ilə bağlıdır. Məhz bu xüsusiyyət sinonimləri leksik zənginliyin əsas göstəricilərindən birinə çevirir (Abdullayev, 2006).

Sinonimlərin əsas funksiyalarından biri fikrin daha dəqiq və incə məna çalarları ilə ifadə olunmasını təmin etməkdir. Müəllif və ya danışan şəxs kontekstə uyğun sinonimi seçməklə ifadə etdiyi anlayışın semantik çərçivəsini dəqiqləşdirir. Bu zaman sinonim sözlər arasında mövcud olan emosional, qiymətləndirici və üslubi fərqlər xüsusi rol oynayır. Elmi və rəsmi üslubda daha neytral sinonimlərə üstünlük verildiyi halda, bədii üslubda emosional-ekspressiv yüklü sinonimlər daha geniş istifadə olunur.

Sinonimlər nitqdə təkrarların qarşısını almaq baxımından da mühüm üslubi vasitədir. Eyni sözün ardıcıl istifadəsi mətnin axıcılığına və estetik təsirinə mənfi təsir göstərə bilər. Bu halda sinonimlərdən istifadə mətni daha rəvan və oxunaqlı edir. Xüsusilə bədii və publisistik mətnlərdə sinonimlər vasitəsilə həm məna bütövlüyü qorunur, həm də üslubi zənginlik təmin olunur. Bu, dilin ifadə imkanlarının daha səmərəli istifadəsinə şərait yaradır.

Məsələn, *gözəl – qəşəng – yaraşıqlı – alımlı* sözləri ümumi məna yaxınlığına malik olsa da, onların hər biri fərqli emosional və üslubi çalar daşıyır. "Gözəl" sözü daha neytral xarakter daşıdığı halda, "qəşəng" danışıq üslubuna yaxınlıq göstərir, "yaraşıqlı" isə daha çox xarici görünüşün uyğunluğunu ifadə edir. "Alımlı" sözü isə estetik cazibəni və diqqət cəlbediciliyini vurğulayır. Bədii üslubda bu sözlərdən məqsədyönlü istifadə obrazın xarakterini, müəllifin münasibətini və emosional təsiri daha aydın şəkildə çatdırmağa imkan verir (Hüseynzadə, 2005).

Sinonimlərin müxtəlif üslublarda işlənməsi onların funksional imkanlarının genişliyini göstərir. Dilin üslubi qatları sinonimlərin seçimini və istifadə formasını birbaşa müəyyənləşdirir. Hər bir üslubda sinonimlər fərqli məqsədlərə xidmət edir və kontekst daxilində özünəməxsus funksional yük daşıyır. Bu baxımdan sinonimlərin bədii, publisistik və elmi üslubda işlənmə xüsusiyyətlərinin araşdırılması dilin ifadə imkanlarının daha dərindən anlaşılmasına şərait yaradır.

Bədii üslubda sinonimlər obrazlılığın və emosional təsirin yaradılmasında əsas vasitələrdən biridir. Yazıçılar sinonim sıralardan məqsədyönlü istifadə etməklə hadisə və obrazların psixoloji vəziyyətini, daxili dünyasını və xarakter xüsusiyyətlərini daha dolğun şəkildə əks etdirirlər. Bu zaman sinonimlər yalnız məna yaxınlığı yaratmır, eyni zamanda estetik funksiya daşıyaraq bədii təsvirin ifadəliliyini artırır. Məhz bu xüsusiyyət bədii mətnlərdə sinonimlərin geniş və sərbəst istifadəsini şərtləndirir (Rüstəmov, 2007).

Publisistik üslubda sinonimlər əsasən fikrin təsir gücünü artırmaq və oxucuda emosional reaksiya formalaşdırmaq məqsədi ilə işlədilir. Bu üslubda sinonimlər çox vaxt qiymətləndirici və emosional-ekspressiv xarakter daşıyır. Müəllif sinonimlər vasitəsilə hadisə və faktlara münasibətini açıq şəkildə ifadə edir, oxucunun diqqətini müəyyən məqama yönəldir. Beləliklə, sinonimlər publisistik mətnlərdə inandırıcılıq və təsir gücünün artırılmasına xidmət edən mühüm üslubi vasitəyə çevrilir.

Elmi üslubda isə sinonimlərin istifadəsi məhdud və daha ehtiyatlı xarakter daşıyır. Burada əsas məqsəd terminoloji dəqiqliyin və məna sabitliyinin qorunmasıdır. Elmi mətnlərdə eyni anlayışın müxtəlif sinonimlərlə ifadəsi anlaşılmazlığa səbəb ola biləcəyindən, adətən bir terminə üstünlük verilir. Lakin izahlı və didaktik mətnlərdə sinonimlər anlayışın daha aydın və anlaşılan formada təqdim olunmasına xidmət edir və oxucunun mövzunu daha dərindən qavramasına kömək edir (Kazımov, 2010).

Antonim anlayışı dilçilikdə mənaca bir-birinə zidd olan sözlərin qarşılıqlı münasibəti kimi izah olunur. Antonimlər dilin semantik və məntiqi sistemində xüsusi yer tutur və anlayışların bir-biri ilə müqayisəli şəkildə dərk olunmasına imkan yaradır. Bu leksik vahidlər vasitəsilə əşya və hadisələrin qarşılıqlı ziddiyyətləri, fərqləri və münasibətləri aydın şəkildə ifadə edilir. Azərbaycan dilində antonimlik dilin inkişaf səviyyəsini və məna münasibətlərinin zənginliyini göstərən mühüm göstəricilərdən biri hesab olunur (Zeynalov, 1990).

Antonimlərin əsas üslubi funksiyalarından biri fikrin kontrastlı şəkildə təqdim edilməsidir. Zidd məfhumların yanaşı işlədilməsi nitqdə məna aydınlığı yaradır və ifadə olunan fikrin təsir gücünü artırır. Müəllif antonimlər vasitəsilə müəyyən anlayışı daha qabarıq göstərir, onu əksi ilə müqayisə edərək oxucuya təqdim edir. Bu xüsusiyyət antonimləri xüsusilə bədii və publisistik üslubda təsirli üslubi vasitəyə çevirir.

Antonimlər nitqdə emosional və fəlsəfi dərinliyin artırılmasına da xidmət edir. Zidd anlayışların qarşılaşdırılması oxucunu düşünməyə sövq edir, hadisələrin çoxşaxəli və mürəkkəb mahiyyətini üzə çıxarır. Bədii mətnlərdə antonimlər vasitəsilə həyatın ziddiyyətli tərəfləri, insanın daxili mübarizəsi və sosial qarşıdurmalar ifadə olunur. Bu zaman antonimlər təkcə leksik vahid kimi deyil, həm də ideya daşıyıcısı kimi çıxış edir.

Məsələn, *işıq – qaranlıq*, *yaxşı – pis*, *dost – düşmən* antonim cütlükləri bədii əsərlərdə tez-tez istifadə olunaraq ideya-məzmunun açılmasına xidmət edir. Bu cür qarşılaşdırmalar vasitəsilə müəllif xeyir və şər, ümid və ümidsizlik, sülh və münaqişə kimi ümumbəşəri anlayışları oxucuya daha təsirli şəkildə təqdim edir. Beləliklə, antonimlər mətnin emosional təsirini gücləndirməklə yanaşı, onun məna bütövlüyünü və fəlsəfi dəyərini artıran mühüm üslubi vasitə kimi çıxış edir.

Antonimlərin üslublar üzrə işlənməsi dilin funksional imkanlarının genişliyini və ifadə vasitələrinin zənginliyini nümayiş etdirir. Müxtəlif üslublarda antonimlərin seçimi və istifadəsi fərqli məqsədlərə xidmət edir və mətnin ideya-məzmununa uyğun olaraq dəyişir. Bu baxımdan antonimlərin bədii, publisistik və elmi üslubda işlənmə xüsusiyyətlərinin araşdırılması onların üslubi rolunun daha aydın şəkildə müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır.

Bədii üslubda antonimlər ziddiyyətlərin, daxili mübarizənin və həyatın ikili təbiətinin ifadəsində mühüm rol oynayır. Yazıçılar antonimlərdən istifadə etməklə obrazların daxili aləmini, onların psixoloji gərginliyini və ətraf aləmlə münasibətlərini daha təsirli şəkildə təqdim edirlər. Xüsusilə antiteza kimi bədii fiqurların formalaşmasında antonimlər əsas vasitə kimi çıxış edir. Bu qarşılaşdırmalar bədii mətnin emosional təsirini gücləndirməklə yanaşı, ideya-məzmunun daha dərindən qavranılmasına şərait yaradır.

Publisistik üslubda antonimlər ictimai və sosial problemlərin kəskin və diqqətçəkən formada təqdim edilməsində geniş istifadə olunur. Bu üslubda qarşılaşdırma üsulu oxucunun diqqətini müəyyən mövqeyə yönəltmək və onun münasibətini formalaşdırmaq məqsədi daşıyır. Antonimlər vasitəsilə mövcud vəziyyətin müsbət və mənfi tərəfləri açıq şəkildə göstərilir, problemlərin aktuallığı vurğulanır. Nəticədə publisistik mətnlərdə antonimlər inandırıcılıq və təsir gücünü artıran mühüm üslubi vasitəyə çevrilir.

Elmi üslubda antonimlərin istifadəsi daha çox anlayışların müqayisəli təhlili və fərqləndirici xüsusiyyətlərin aydın şəkildə göstərilməsi ilə bağlıdır. Burada antonimlər emosional məqsədlərdən deyil, məntiqi dəqiqlik və sistemlilik prinsipindən çıxış edərək işlədilir. Məsələn, "aktiv – passiv", "obyektiv – subyektiv", "sabit – dəyişkən" kimi antonim cütlükləri elmi mətnlərdə anlayışlar arasındakı fərqləri konkretləşdirməyə xidmət edir. Beləliklə, antonimlər elmi üslubda terminoloji aydınlığın və məntiqi ardıcıllığın təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Sinonim və antonimlər nitqin zənginləşdirilməsində və üslubi çevikliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bu leksik vahidlər vasitəsilə danışan şəxs fikrini müxtəlif məna çalarları ilə ifadə edə, nitqin monotonluğunun qarşısını ala bilir. Nitq mədəniyyəti baxımından sinonim və antonimlərin düzgün və yerində seçilməsi danışanın dilə yiyələnmə səviyyəsini, söz ehtiyatının zənginliyini və üslub duyumunu aydın şəkildə nümayiş etdirir. Bu xüsusiyyət nitqin həm məzmun, həm də forma baxımından təsirli olmasına şərait yaradır (Xəlilov, 2008).

Nitq prosesində sinonimlərdən məqsədyönlü istifadə fikrin daha dəqiq və ifadəli çatdırılmasına imkan yaradır. Danışan şəxs kontekstə uyğun sinonimi seçməklə emosional-ekspressiv çalar yarada, dinləyicinin və ya oxucunun diqqətini istədiyi məqama yönəldə bilir. Antonimlər isə qarşılaşdırma yolu ilə fikrin təsir gücünü artırır, əsas ideyanın daha aydın və yaddaqalan şəkildə təqdim olunmasına xidmət edir. Bu baxımdan sinonim və antonimlər nitqin məntiqi ardıcıllığını və ifadəliliyini təmin edən əsas vasitələrdən hesab olunur.

Dilin estetik imkanlarından səmərəli istifadə edən natiq sinonim və antonimlərin köməyi ilə fikrini daha inandırıcı və təsirli formada ifadə edə bilir. Bu leksik vahidlərin yerində işlədilməsi nitqə ahəngdarlıq, emosional dərinlik və üslubi bütövlük qazandırır. Nəticə etibarilə, sinonim və antonimlər yalnız leksik vahid kimi deyil, eyni zamanda nitq mədəniyyətinin

formalaşmasında və dilin kommunikativ imkanlarının genişlənməsində mühüm rol oynayan vasitələr kimi qiymətləndirilir.

SONUÇ

Araşdırmalar göstərir ki, sinonim və antonimlər Azərbaycan dilinin leksik sistemində yalnız söz ehtiyatını zənginləşdirmir, həm də nitqin ifadəliliyini və üslubi çevikliyini artıran mühüm vasitələrdir. Bu leksik vahidlər vasitəsilə danışan və ya müəllif fikrini müxtəlif çalarlarla təqdim edə, nitqin monotonluğunu aradan qaldıra və mətni daha cəlbedici edə bilir. Onların rolu təkcə məna daşımaqla məhdudlaşmır, eyni zamanda nitqin emosional və estetik təsirini gücləndirir.

Sinonimlər nitqdə müxtəlif mənalı və üslubi alternativlər təqdim edərək fikrin dəqiqliyini və zənginliyini təmin edir. Onlar həm də təkrarların qarşısını alır, mətndə söz seçiminin müxtəlifliyini artırır və oxucuya obrazlı təsvirlər yaratmağa imkan verir. Antonimlər isə qarşılaşdırma və müqayisə vasitəsilə ideyanın daha aydın və kontrastlı təqdim olunmasını təmin edir, mətndə dramatik, fəlsəfi və emosional dərinlik yaradır.

Müxtəlif funksional üslublarda sinonim və antonimlərin işlənməsi onların çoxşaxəli rolunu daha da aydın göstərir. Bədii üslubda onlar obrazlılığı və emosional təsiri gücləndirir, publisistik üslubda fikrin inandırıcılığını artırır, elmi üslubda isə anlayışların müqayisəli təhlilinə xidmət edir. Bu, dilin kommunikativ və ifadə imkanlarının müxtəlif kontekstlərdə səmərəli istifadə olunmasını təmin edir.

Nəticə etibarilə, sinonim və antonimlər Azərbaycan dilinin leksik sistemində həm funksional, həm də estetik baxımdan əvəzolunmaz vasitələrdir. Onlar nitqin zənginliyini artırmaqla yanaşı, dilin inkişaf potensialını və çevikliyini nümayiş etdirir. Dilin belə leksik zənginliyə malik olması həm yazılı, həm də şifahi nitqin ifadəliliyini yüksəldir, mətnlərin məna və emosional çalarlarını daha təsirli şəkildə çatdırmağa imkan verir.

KAYNAKLAR

1. Abdullayev, Ə. *Müasir Azərbaycan dili. Leksikologiya.* Bakı: Elm, 2006.
2. Kazımov, Q.Ş. *Müasir Azərbaycan dili.* Bakı: Təhsil, 2010.
3. Xəlilov, B.Ə. *Azərbaycan dilinin leksikologiyası.* Bakı: Nurlan, 2008.
4. Hüseynzadə, M. *Dil və üslub.* Bakı: Elm və təhsil, 2005.
5. Rüstəmov, A. *Azərbaycan dilinin üslubiyyatı.* Bakı: Elm, 2007.

OLJAS SÜLEYMENOV-85

OLJAS SÜLEYMENOV YARADICILIĞININ MİLLİ-ESTETİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Prof. Dr.Elman Guliyev

Yaradıcılığında daha çox milli-estetik normaların dürüst formalarını tətbiq edən, dünya miqyasında tanınan müasir qazax ədəbiyyatının görkəmli şəxsiyyətlərindən biri (eyni zamanda deyərdim ki, birincisi) Oljas Süleymenovdur. "Oljas Süleymenov dünyanın bizə məlum olan, bəlkə də yeganə şairidir ki, təfəkkürü eyni zamanda həm zəngin etnoqrafik potensiala, həm də müasir poetik "diplomatiya"ya malikdir – naturalizmlə analitizmin bu cür üzvü vəhdətini verən ikinci bir şairi təsəvvürə gətirmək qeyri-mümkündür..."(N. Cəfərov). O.Süleymenov yaradıcılığı bu gündən həm keçmişə, həm də gələcəyə körpü salan milli-təəssübkeş bədii düşüncə sistemidir.. "Az-Ya" bu yaradıcılığın xüsusi emblemidir desək, yəqin ki, səhv etmərik. Əsər türk xalqlarının tarixinə, dilinə, ictimai-siyasi tarixi nüfuzuna orijinal yanaşma baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyır. İki hissədən ibarət olan, bütün məsələlərə elmi və milli-tarixi prinsiplər və s. daxilində obyektiv münasibət bildirən "Az-Ya" kitabı həm də qədim tarixə malik türklərin milli-estetik dəyərlərini,ədəbi-mədəni tarixini öyrənmək, eyni zamanda Avro-Asiya məkanında yaşayan bir çox xalqların mədəni və siyasi tarixlərinin bəzi məqamlarına işıq salmaq baxımından maraq doğurur.

Lakin Oljas Süleymenov bir tarixçi-alim, etnoqraf olmaqla yanaşı, həm də müasir qazax şeirinin görkəmli və məşhur nümayəndəsidir. Onun poeziya qüdrəti bir neçə cəhətinə görə fərqlənir və seçilir. O.Süleymenov yaradıcılığı həm mövzu, həm də forma baxımından orijinaldır. Ona görə də O.Süleymenov oxucuların nəzərində sovet şairlərinin (bəziləri istisna olunmaqla) ənənəvi mövzu və forma modelini əsasən qəbul etməyən şair "görkəmi" ilə daha çox fərqlənir. Onun poeziyasında sovet rejiminin qadağalar qoyduğu mövzu məhdudiyyətinin olmaması, fərqli düşüncə tərzi və bunun poetik detal, poetik nümunə şəklində özünü büruzə verməsi adi hala çevrilmişdir. Bu səbəbdəndir ki, O.Süleymenov lirikasında siyasi motiv və çalar ön planda dayanmış, şair idealının əsas göstəricisi kimi diqqəti cəlb etmişdir.

Ölkəm!
Sən də Qazaxıstanla bil,
Ən sınanmış,
Ən dözümlü oğullarını
Biz təkcə səni sevirik
Yanırıq,
Təkcə sənin eşqinə.
Qoruyuruq haqqımızı–

Dişlərimiz kilidlənmir
Tab eləmir
Qoruyuruq
Çöl genişliyiynən,
Alatau dağlarının ucalığıynan
Qışqırmaq haqqımızı!

O.Süleymenov yaradıcılığında tarixi özünüdərkin əhatə dairəsi olduqca böyük görünür. Bu qrup şeirlərində şair narahatçılıqlarını oxucu tam mənada dərk edir, ona şərik çıxır. Şair də öz növbəsində milli-etnik kimlik düşüncə təsirində tarixi səyahətə üstünlük verir: "Mən şəhər oğluyam, çöl-biyabanla döyüşə yollanmalıyam. Nurani qocalar, bilmək istəyirəm, deyin, mənim şəhərlərim necə məhv olub?" – deyimi ilə tarixi suala cavab axtarır:

Bəyaz Otrar şəhərim,
Hanı qala divarların?
Yarım ilə alov tutub yandımı?
Dözmədimi döyüşlərə?
İki yüz gün, gecə-gündüz?
Uzun çəkdi mühasirə.
Yeraltı yollar kəsili.
Nə çörək var, nə ət, nə ot.

Bütün hallarda şairin tarixə "boylanması" mənsub olduğu xalqın minillərdən üzübəri gəlişi və tarixi faciələrlə üzləşməsinin salnaməsini xatırladır. Bu məqamda uzaq və yaxın keçmişin xatırlanması xalqı üçün döyünən həssas bir ürəyin narahatçılıqları təsirindədir:

El-obalar kül altda,
Hələ çox anmaq olar
Külə dönən o çölü
Ürək istəmir nəsə
Çünki o səsləyir
Qisas almağa!
Necə ovunduraq
Nə cür atlandıraq
Ürəyim səni?

O.Süleymenov sənətində türkün tarixi dünyasına səyahət və ona həsrət ifadə edən münasibət diqqəti cəlb edən xüsusi haldır. Daha doğrusu o, bu halda "türk çölləri boyu Şərqdən Qərbə çapan bir qəhrəman türk atlısı rolunda" çıxış edir. Qeyd edək ki, şair öz "səyahətində" milli vətəndaşlıq missiyasını yerinə yetirir:

Mən yenə üz tutdum
uzaq səfərə.
Beynimdə həkk olub
bir qanun ancaq.

Öz tarixinə ürəkdən bağlanan şairin bu "səyahətdə" dünyanı "hədəf" seçməsi təsadüfi səslənmir.Belə geniş masştaba iddialı olan şairin məqsədi tarixin daş yaddaşında türkün izlərini görmək və müəyyənləşdirməkdir. Bu halda O.Süleymenov haqlı görünür. Gəzdiyi yerlərdə mənsub olduğu xalqın dünənindən və bu günündən söhbət açmağı özünə borc bilir:

Köç edib gəzirəm bu yer üzünü
qarışbaqarış,
Məsləhət görürlər bir bina qurum.
Mənsə fürsət düşən kimi
Afrikanı,
Fransanı,
Asiyanı dolaşıb,
Açıb gözlərini
Hələbdəki ərəbin,
Nyu-Yorkda
dastanlardan söz açıb
geri dönürəm..

"Dastanlardan söz açıb geri qayıdan" şair nə qalibdir, nə də məğlub. O, bütün görüntülərdə sadəcə vətəndaş və insandır. Ürəyində bəşəri duyğuları yaşadan, torpağına qəlbən bağlı olan bir insan və vətəndaş. Onun insan və vətəndaş hüququ yüksək olduğu üçün sözünün kəsəri daha da artır, haqq sözünü daha da cəsarətli deyir:

Ölkəm,
Sən Qazaxıstan sınağından
çıxmısan –
Bu yerdə
Xaç əlindən tərpənməyə
yer yoxdur.

O.Süleymenov bu cür deyimdə inzibati-amirlik və totalitar dövrünün amansızlıqlarını göz önünə gətirir. O dövrün dəhşətlərini xatırlayır. Sürgün yeri kimi seçilmiş Qazaxıstanın "milyonlara qəbir evi" olmasını təəssüflə qeyd edir. Torpağının, ölkəsinin və millətinin bu faciələrdə günahsız olduğunu bilsə də, başqalarından üzr istəməyi özünə borc bilir. Əslində şairin üzrxahlığı öz ölkəsinin günahlarından irəli gəlmir, O.Süleymenovun bu poetik üsyankarlığında böyük bir rejimin, böyük bir imperiyanın, onun qanunlarının ittihamı önə keçir:

Qazaxıstan!...
Təkcə səndə yerləşir
Bütün yer üzündəki
Paytaxtların türməsi
Sən ucsuz-bucaqsız sürgün yerisən
Kiçik bir xəritədə.

"Bir çəkməçi vardı bizim aulda" şeirində O.Süleymenov təkcə kəskin deyim və ittihamları ilə diqqəti cəlb etmir, həm də ümumsovet poeziyası üçün xarakterik olmayan bir baryeri aşır, fikirlərində analitizmə geniş yer verməklə "inqilabçı" təsiri bağışlayır:

Hamıya çəkmə tikirdi,
Öz ayağının üstündə.
Ona elə gəlirdi,
Ayrı-seçkilik salmır,
Bərabərləşdirir hamını
bu yolla..

Konkret məkan və zaman reallıqlarını özünə əks etdirən bu şeirdə mövcud bir rejim, o cümlədən konkret bir "ideoloq" obrazı fikri daha çox məşğul edir. Oxucu bir növ arxada qalan yaxın keçmişin reallıqlarının dəhşətlərini yenidən "yaşayır".

Boyu vardı
Bapbalaca
Napoleon sayağı.
O tikdiyi çəkmələrdə
Div boyda adamlara
Gəzmək asan deyildi
Çəkmə sıxır ayağı.
Hamı elə bilirdi
Çəkməni Allah verib
Verib ki, qoy müsəlman
Dua eləyən zaman
Ayaqlarını sıxan
Çəkmələrini çıxartsın.

Diqqət etdikdə görürük ki, Oljasın poetik təfəkkürü qədim mənbələrdən güc alır – qədim türk poeziyasından başlayaraq, Mərkəzi Asiya, Ural, Volqaboyu, Qafqaz – Kiçik Asiya regionları ruhu dolanan şairin poetik axtarışları üçün əhəmiyyətli mənbəyə çevrilir.

Lakin nisbətən sonrakı əsrlərdə müəyyən mənada epos sərbəstliyinə yiyələnən türk şeiri əvvəlki ənənələrə kifayət qədər yaxınlaşa bilmədi. Düzdür, XX əsrdə ümumən türk şeiri milli-ictimai baxımdan nəzərə çarpacaq dərəcədə inkişafını bərpa edə bildi. Zəngin epos təfəkkür və mədəniyyətinə qayıdış, onun sənətdə tam bərpası O.Süleymenov yaradıcılığında özünü təsdiqlədi. "Mən səni...", "Uşaqlıq, bağ, bürkü", "Akın Smetin son nəğməsi", "Köçəri" və s. onlarla digər şeirləri məzmun, eyni zamanda forma, quruluş baxımından epos təfəkkürü elementlərinə xeyli yaxındır:

Vur-tut səkkiz yaşım
olardı yəqin.
Uşaqlıq illəri.
Yay. Arxa cəbhə.
Yastı daxmaların yanından keçən
Köhnə arabaların cırıltı səsi.
Bürkü təntidəndə yaxınlıqda çay
Bağlar toz içində.

Bu səbəbdəndir ki, onun istər məhəbbət, istərsə də fəlsəfi lirikası tam mənada orijinal məzmun və ideyaya söykənir. Çünki burada "zamanın tələbi" ilə "sənətkarın sənət tələbi" arasında yeni əlaqə tipi ortaya çıxır:

Mən səni...
Mən səni salamlayıram,
Şeirtək doğulan düşmənçiliyim.
Daha çox gərəkdir həmişəkindən
Sevgi şeirləri,
Bəlkə də indi...

Diqqətlə izlədikdə O.Süleymenovun "sevgi şeirlərində" hər şeydən azad olmuş saf məhəbbətdən söz getmir. Sözün mənası ilkin qatda deyil, daha dərin qatlarda aşkarlanır.

Su ki girdi qaba
Tələsir almağa
Qabın şəklini
Söz isə -
Elə ki, yatdı ürəyə
Dəyişmir donunu,
Necə var, eləcə salır əksini

– deyən şair özünün "həyat" fəlsəfəsini də bu uyğunluqda ifadə edir:

Yuxun şirin olsun, dədə
Rahat yat, ata.

Halım yaxşıdır.

...Varlı-hallıyam.

Görürəm doğmalaşdığını hər şeyin,

Məni varlı görmək istəmirdinmi?

O.Süleymenovun poetik "mən"i çoxcəhətli aspektdə görünür. "Mən" onun şeirlərində aparıcıdır, təbiidir. Bütün etirafları səmimi təsir bağışlayır. Şairin "mən"i konkret və ümumi dəyərləri özündə ehtiva edə bilir: Bir sözüm iki olmayıb hələ,

Boş yerə

Əl atmamışam xəncərə.

Tapmışam

Nə itiyim olubsa

Tale verdiyinə

Qane olmuşam.

Problemə bu cür yanaşma onun şeirlərində insan faktorunu və amilini əsas obyektə çevirir. Hadisələrin mərkəzində dayanan insan şairin etnoqrafik təfəkkürə bağlılığının göstəricisidir. Həmin insan şairin əcdadı, özü və müasirləridir. Məhz buna görə də insan obyekt kimi O.Süleymenovda olduqca güclüdür. O, həm də çevik və aparıcıdır. Dünənin acılarına acıyan, keçmişinin uğurlarından qürur duyan, gələcəyə ümidlə baxan şəxsdir:

Mən səni sevirəm, Fransa

Sənin adınla çağırardılar.

bütün gəlmələri

"firəng" – deyə Mənim əcdadlarım

cəngavərlərini

kəməndlə sürüyüb

saldı yəhərdən.

İnsanın bir ölkənin deyil, həm də bəşər övladı olması məsələləri O.Süleymenov yaradıcılığında özünü qabarıq göstərir. Əsasən, şairin milli təəssübkeşlik amillərinin güclü olduğu sənətində bəşəri ideyaların da özünəməxsus planda təcəssümü milli-etnik və bəşəri tarixi təkamül problemlərinin sintezindən doğur. Artıq şairin kəşf etdiyi yeni insan "inqilabçı təfəkküründən" uzaqlaşır, düşüncələrində bəşəri dəyərlərə üstünlük verir.

Demək olar ki, keçən əsrin 80-ci illərinə qədərki yaradıcılığında O.Süleymenov insanı həm milli, həm də bəşəri platformada saxlayırdısa, 80-ci illərdən sonrakı poeziyasında o, insanı əsasən "milli-etnik müəyyənləşmədə" təqdim edir. Sənətində bu ideyanı bayraq kimi dalğalandırmağı vacib sayır.Əlbəttə, bu nəzərə çarpacaq hal O.Süleymenov yaradıcılığı üçün tam yeni keyfiyyət göstəricisi deyildir. Bunun rüşeym və izləri onun sənətində bütün dövrlərdə bu və ya digər dərəcədə özünü göstərmiş, aktual mövzuya çevrilmişdir. Lakin XX əsrin 80-ci

illərdən etibarən insanın etnik məzmunu, onun etnik-psixoloji, etnik-kulturoloji amilləri şairin poeziyasında tarixi proseslər və müasir özünütəsdiq səviyyəsində təqdim olunur:

Boz örtüklü Monqolustan çölündə,
Yatır
Noqayları,
Bulqarları,
Qazaxların
orduları.
Bizi üzü Qərbə dəfn eyləyiblər.
Bizim arxamızda sonuncu dəniz!
Fırlan, Yer kürəmiz!
Bu gün anlayıram daha çox səni.
Ağrın, acıların kaş mənə gələ.
Dolan, aynalayn, dönüm başına,
Köç edib dönürəm yolların ilə.

Lirik-fəlsəfi, lirik-psixoloji şeirlərin imkanlarından istifadə məsələləri O.Süleymenovda özünün dolğun və geniş ifadəsini tapa bilir. Şair poetik axtarışlarının nəticəsi olaraq tamamilə yeni fikirlər, yeni ideyalar ortaya atır. Əslində bu cür yeniləşmədə poetik detalların orijinallığı da az əhəmiyyət daşımır. Şair bu qrup şeirlərində mövzu və forma imkanlarının genişliyindən tam istifadə edir:

Harda söz salmaq olar
De, aclıqdan, küləkdən?
Harda hər addım başı
Deşilə bilər, görən
Minillik bir inamın
Kiçik bir qəlpələriylə
Maşınların təkəri?..

1975-ci ildə O.Süleymenov "Az-Ya" əsərini yazır. Əsər təkcə filologiya, tarix sahəsində yox, siyasi düşüncəyə təsirinə görə cəmiyyətdə də böyük rezonans doğurur. Əsərin ruhu o vaxtkı ideologiyaya zidd olduğu üçün O.Süleymenovun "Az-Ya" kitabı haqqında Qazaxıstan KP MK-nın 17 iyul 1976-cı il tarixli xüsusi qərarında kitab "ideoloji və metodoloji" baxımdan qüsurlu hesab olunur. "Az-Ya" O.Süleymenov yaradıcılığında əsas yer tutur. Əsər türk etnik-

kulturoloji, etnogenezis məsələlərinin öyrənilməsində, tarixi araşdırmalar nəticəsində türklərin geniş mənada "həyat qrafikinin" tədqiqində əhəmiyyətinə görə seçilir. Müəllif rus dilində yazmış olduğu bu əsərinə maraqlı və orijinal bir ad seçmişdir. "Az-Ya" əsəri yalnız adının orijinallığı baxımından deyil, məsələlərə mahiyyət dərinliyində yanaşılma, qoyulan problemlərin elmi-analitik şərhi baxımından da fərqlənir. "Az" əski slavyancada "mən", "Ya" isə müasir rus dilində "mən" deməkdir. Yəni "mən və mən". Eyni zamanda "az" kiril əlifbasının ilk, "ya" isə son hərfidir. Lakin burada məna formal "sən və mən" şərtiliyində açıqlanır. Bu şərtilik daxilində rus ədəbiyyatı və türk xalqlarının tarixi, mədəniyyəti, etnik kimliyi barədə müəyyən məlumatlar verilir, yeri gəldikcə müqayisəli təhlillər aparılır. Bu müqayisədə elmi-tarixi əsaslandırma yolu ilə türk xalqlarının tarix və mədəniyyətinin qədimliyi, üstünlüyü, başqa mədəniyyətlərə təsiri üzə çıxır. Müəllif türk mədəniyyətinin Şumer mədəniyyətinin varisi olduğunu sübuta yetirir. "İqor polku" dastanında dil, üslub və ideoloji baxımdan türk təsirinin olması üzərində xüsusi dayanılır. Əsərdə özünə yer tapan türkçülük ideyaları o vaxtkı ideoloji tələblərə uyğun olmadığı üçün rəsmi şəkildə müəllifə qarşı ittihamların irəli sürülməsinə gətirib çıxarmışdır. 1976-cı ildə Elmlər Akademiyasında keçirilən müzakirə və məhkəmə qərarlarının nəticəsi olaraq "Az-Ya" ideologiyaya zərərli, elmi faydası olmayan əsər kimi qadağan olunur.

Əsər həm də qədim türk mədəniyyətinin iki inkişaf zirvəsi olan Türk-Şumer və Türk-Sibir mərhələlərinin bir neçə minillik tarixini izləmək, onların dünya mədəniyyətində, dünya sivilizasiyasında rolunu müəyyənləşdirmək, türk mədəniyyətinin, türk mənəviyyatının, türk həqiqətlərinin zaman-zaman haqsız hücumlara məruz qalmasını və s. əks etdirmək baxımından əhəmiyyətlidir. Bütün bu məsələlərə müəllifin obyektiv elmi təhlil və tədqiqlərində aydınlıq gətirilir. O.Süleymenov təhlil və tədqiqlərində bir tərəflilikdən uzaq dayanır. Demək olar ki, fikirlərini dünya elmi "kürəsində" bişirir, heç bir xalqın tarixi haqlarını tapdamır. İki əsas hissədən ("Qızılquşlar və Qazlar", "Şumernamə") ibarət "Az-Ya" əsəri bir növ türklərin əhatə və əlaqədə olduğu tarixi yer və məkanların əhalisi, etnik tərkibi, dil və mədəniyyət nümunələri barədə fikir yürütmək baxımından xarakterikdir. Təbii olaraq burada türk inkişaf xətti əsas mərkəzi xətt kimi önəm təşkil edir.Ona görə də hadisələrə, elmi-mədəni prosesin gedişinə, aşkarlanmasına tarixi və müasir prizmadan yanaşma, türklərin tarixdə yeri, onların dünya mədəniyyəti tarixində təsdiqi və inkarı problemlərinə münasibət böyük maraq doğurur: "Qədim türk mədəniyyətinin bu iki inkişaf zirvəsi [kök türk-Şumer və qədim türk-Sibir] arasında neçə minillik bir uçurum var. Tənəzzül uçurumu! Tarix elmində köçərilərin mədəni geriliyi haqqında çox yazılıb. Biz bu təyini inkar etmədən, ona dialektika baxımından daha dəqiq və tutumlu bir söz əlavə edirik: yorğunluq. Nadan mənbələr tarixi qrafikin çox kiçik bir parçasını izləyə biliblər və nadan tarixçi bu bir parçanın əsasında iddia edir ki, guya türklərin inkişaf relyefi həmişə hamar olub. Deməli, türk xalqı yarandığı gündən bədnam bir vəziyyətdə, yəni Avropa tarixçisinin hazırda onu gördüyü, daha doğrusu görmək istədiyi Vəhşi Tayfa cildində olub.

Hər bir xalqın tarixinin qrafiki kardioqramı xatırladır. Tibb elmində düz xətt ölümü bildirir. Tarixdə isə xalqın yeni sıçrayış üçün güc yığdığı zamanı.Türklərin həyat qrafiki hələ başa çatmayıb."

O.Süleymenovun əcnəbi-xristian tədqiqatçılarının türkü köçəri, vəhşi tayfa hesab etmələrinə, köçərilərin isə bu qədər mədəniyyət nümunəsi yaratmaq imkanlarının olmamasına etirazı sözə yox, fakta və məntiqə söykənir, hind-Avropa mədəniyyətinin zənginləşməsində bu mədəniyyətin baza rolunu xüsusi qeyd edir: "Biz Ön Asiyada yaranmış Sözün və İşarənin Misir incəsənəti kürəsində bişəndən sonra Hind-Avropa mədəniyyətini necə zənginləşdirdiyinin şahidi olduq. Lakin sivilizasiyaların qaynar qazanından hind-Avropalılar da bilavasitə bəhrələnirdilər."

Sitata diqqətlə fikir verdikdə görürük ki, alim türkə qarşı ədalətsiz iddiaları ilə çıxış edən, onun tarixi haqqına və milli hissiyyatına toxunan əcnəbi tədqiqatçılardan fərqli olaraq obyektiv elmi mühakimələr irəli sürür, hər bir xalqın tarixi-mədəni haqqını düzgün qiymətləndirir: "1791-ci ildə A.İ.Musin-Puşkin Müqəddəs Sinodun ober-prokuroru təyin edildi. Həmin il avqustun 11-də II Yekaterinanın fərmanı ilə Sinoda monastr arxivlərindən və kitabxanalardan rus tarixi üçün dəyərli olan əlyazmaları müsadirə etmək icazəsi verildi.

Bu iş A.İ.Musin-Puşkinə tapşırıldı. Təxminən 1792-ci ildə (dəqiq tarixi müəyyənləşdirilməyib) o, XVI əsrə aid bir məcmuə əldə etdi. "İqor polku dastanı"nın nüsxəsi də oradan tapıldı.

1812-ci il Moskva yanğını zamanı qrafın evi də, kitabxanası da yanıb külə döndü. XVI əsrə aid nüsxə beləcə məhv oldu. Hazırda elm aləmində Musin-Puşkinin nəşrindən və Yekaterina üçün surəti köçürülmüş nüsxədən istifadə edilir.

XVI əsr nüsxəsiylə bağlı bu maraqlı əhvalat elə həmin dövrdə rus alimlərində də, əcnəbi mütəxəssislərdə də dastanın həqiqiliyinə şübhə oyatdı; güman edilirdi ki, əldə olunan nüsxə saxtadır və bundan məqsəd keçmiş dövrlərdən alınmış dəlillərlə Yekaterinanın imperialist siyasətinə haqq qazandırmaqdır. Hətta saxta nüsxənin gümana gələn müəlliflərinin adları çəkilirdi (o cümlədən Musin-Puşkinin)."

"İqor polku dastanı" tarixinə dair" tədqiqatlarında O.Süleymenovun fikirləri elmi prinsiplərə söykənir. Burada əsas sual kimi səslənən "İqor polku dastanı" həqiqətən olubmu, yoxsa bu XVIII əsrdə düzəldilmiş saxta əlyazmadır?" — sualına cavab tapmaqda O.Süleymenov üst-üstə düşən, kəsişən fikirləri götür-qoy edir, konkret cavaba tələsmir. Məqsəd isə əsl alim təmkini və obyektivliyi ilə dəqiq faktları üzə çıxarmaq, başqa bir xalqın mədəni tarixinə kölgə salmamaqdır.

Ona görə də müəllif "İqor polku dastanı" ilə bağlı çoxsaylı tədqiqatçı alimlərin fikir və mülahizələrinə diqqətlə yanaşır, onları süzgəcdən keçirir, qənaətlərini ortaya qoyur. Məlumdur ki, dastanın XII əsrdən başlayaraq ayrı-ayrı əsrlərdə (XVIII əsrə qədər) formalaşdığı iddia edilir. O.Süleymenova görə "heç olmasa bir faktı olduğu kimi qəbul etmək lazımdır. "İqor polku dastanı" ən azı iki zaman kəsiyinin — XII və XVI əsrlərin məhsulu, ədəbi abidəsidir." Əlbəttə, burada bir incə məqam özünü göstərir. O.Süleymenov bu fikirləri deməklə, heç də nasixlərin (əlyazma nüsxəsini köçürən şəxslərin) dastana etdikləri saxta əlavələrini nəzərdən qaçırmır. "O, (nasir nəzərdə tutulur — E.Q.) nəinki dastanın canına bir xristian ab-havası hopdurur, ən kədərlisi odur ki, öz dövrünün ruhuna uyğun olaraq, bəzi parçalara vətənpərvərlik donu geydirməyə cəhd edirdi".

O.Süleymenov "İqor polku dastanı"nın üzü köçürülən üç nüsxəsi və bu nüsxələrin taleyi barədə məlumat verir: "Bu nüsxələrdən birini XVIII əsrdə Musin-Puşkin əldə edir. O biri nüsxə XX əsrdə Peçorada görünüb yox olur. Üçüncüsünü isə Həştərxan bazarından naməlum bir qazax alıb harasa aparır..

O.Süleymenov "İqor polku dastanı"nı nadir abidə hesab edir. O, əsərdə türkizm məsələsinə xüsusi diqqət yetirir. Türkizmlərin olmasını "İqor polku dastanı"nın XII əsr slavyan dialekti əsasında yaradılmasını sübut edən əsas dəlil kimi qiymətləndirir: "Mənə belə gəlir ki, slavyan-türk tarixinin maraqlı epizodlarından birinə həsr edilmiş "İqor polku dastanı"nın müəllifi də türk dilinin ab-havası, poeziyası hopmuş bir mühitdə yaşayıb-yaratmışdır.

O öz dövrü və zümrəsinin övladı idi və mətndə artıq sıradan çıxmış türkizmlərdən deyil, oxucuların başa düşməyəcəyindən qorxub-çəkinmədən canlı türk terminləri və leksemalarından

bol-bol istifadə etmişdir. Çünki o öz əsərini XII yüzilliyin ikidilli oxucusuna hesablamışdı."[78]Göründüyü kimi, burada müəllif dastanda türkizmlərin işlənmə və ifadəsinə ehtiyac doğuran mühitin qismən də olsa mənzərəsini verə bilmişdir. Məhz əsər boyu bir çox söz qruplarının etimoloji variantlarının verilməsi, bu sözlərin digər dillərdəki söz yaradıcılığında oynadığı rolun göstərilməsi diqqətdən yayınmır. Məsələn: batır-batur-bootur, boqatur-boqatır və ya buy-biy-bay-bey-boy və s.

Lakin O.Süleymenov təhlil və tədqiqlərində belə bir fikri irəli sürür ki, "bir neçə əsr sonra Rusiyada türk dili öz əhəmiyyətini müəyyən qədər itirdiyindən" türk sözlərinin işlənmə imkanları daralmağa başlayır. Ona görə də XVI əsrdə "İqor polku dastanı"nı köçürən nasix əsərdəki türkizmlərin çoxunu tərcümə etmiş, onları şimal rus şivələrində işlənən sözlərlə əvəzləmişdir. O.Süleymenov bu halı, yəni türk sözlərinin əvəzlənməsinə təəssüflənir. Amma təsadüf tərcümə edilməyən türk sözlərinin mövcudluğunu isə yüksək qiymətləndirir: "Lakin köçürmələr zamanı möcüzə nəticəsində qalmış türk sözləri dastana xüsusi kolorit və dad verir. Dnepr suyunda həll olunmuş Baskançuk duzu kimi. Yaxud qan kimi. Yaxud göz yaşı kimi."

Şumer-türk dili və tarixi əlaqələrinin, Şumer mədəniyyəti izlərinin, bu mədəniyyətin dünya mədəniyyətinə təsiri məsələlərinin öyrənilməsi O.Süleymenov yaradıcılığında xüsusi yer tutur. "Az-Ya" kitabına daxil olan "Şumernamə" hissəsində müəllif ana türklərin bir zamanlar Mərkəzi Asiyanın "mədəniyyət qazanında bişmələrini" və "Asiya çöllərinə çəkilərək şumer leksemini də özləriylə aparmalarını" qeyd edir. Burada türk sözləri, onun şumer leksemiylə bağlılığı, şumer dövründə türk dillərinin mövcudluğu tutarlı dəlillərlə sübuta yetirilir. Müəllif türk və şumer kurqanlarının atribut oxşarlığına əsaslanaraq onlar arasındakı əlaqələrin təsadüfi olmadığını nəzərə çatdırır. O.Süleymenov Şumerlərlə bağlı özünə qədərki yazılan saxtalığa qarşı çıxaraq mənbələrə kor-koranə münasibət bəsləmir. Faktlarla sübuta yetirir ki, Şumerlərlə bağlı əksər yazılarda yanlışlığa yol verilib. Həqiqət isə Şumer-Türk bağlılığının göstərilməsindədir. Əlbəttə, Şumer-Türk etnik bağlılığı fikirləri qarşısında hər cür sədd çəkən totalitar rejimin qadağaları dövründə belə bir mövzudan bəhs açmaq olduqca çətin idi. Lakin O.Süleymenovun etnik-tarixi problemlərə təəssübkeş türk qeyrəti ilə müdaxiləsi bütün çətinliklərə sinə gərməsinə gətirib çıxarırdı. Bu barədə O.Süleymenovun fikirlərini xatırlamaq olduqca maraqlı görünür: "Əgər Şumerə görə sənin ciyərini çıxarırlarsa, sən onun yolunda Vətən uğrunda döyüşdüyün kimi döyüşməlisən. Onun qarşısında Vətən qarşısında olduğu kimi cavab verməlisən. .Daha yetər, Şumerlə məşğul olduğum illər ərzində yığılıb qalmış düşüncə və duyğuları kağıza köçürməliyəm."

Qeyd edək ki, müəllifin Şumerlərlə bağlı kağıza köçürdüyü "düşüncə və duyğuları" illərdən bəri araşdırdığı və tədqiq etdiyi arxeoloji tapıntılara, e.ə. aid Çin salnamələrinə, Avropa, rus və şərq alimlərinin fikirlərinə, Avesta və qədim türk yazılarına və s. söykənir. Nəticədə "Şumer" sözünün etimologiyasından tutmuş, Şumerlərin qədim bir xalq kimi tarix meydanında keçdiyi yolun "hərəkət cədvəlinə" qədər bir çox məsələlərə aydınlıq gətirilir.

MEMARLIQ MÜHİTİNİN ESTETİK ZÖVÜN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ
MİMARİ ÇEVRENİN ESTETİK ZEVKİN OLUŞUMUNA ETKİSİ

Şəhla Süleymanova

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Orcid: 0000-0002-2499-7197

Antik Roma mimarı Vitruvius, mimarlığın üç temel ilke üzerine kurulduğunu belirtmiştir: işlevsellik, sağlamlık ve güzellik. Güzellik, mimarlığın en önemli bileşenlerinden biridir. İnsanların çevrelerini ve bu çevrenin unsurlarını güzelleştirme arzusunun bir ifadesi olan "estetik" olgusu, mimari ürünlerin biçimlendirilmesi ve değerlendirilmesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Estetik, felsefenin insan duyularını etkileyen unsurları, özellikle de haz veren yönlerini inceleyen alanıdır. Bu nedenle estetik çoğunlukla sanata odaklanır; çünkü sanat eserleri geleneksel olarak duyularımıza haz vermek amacıyla üretilir. Ancak estetik değerlendirmelerimizin büyük bir kısmı yalnızca sanatla sınırlı değildir; aynı zamanda geniş dünyayı da kapsar. Yalnızca sanatı değil, doğayı da — geniş ufukları, alev alev gün batımlarını, görkemli dağları — estetik açıdan değerlendiririz. Estetik güzellik iki türdür: Tanrı tarafından yaratılan ve insan tarafından yaratılan. Tanrısal yaratımlar olan dağları, gölleri ve doğal güzellikleri estetik açıdan algılayabilmek, estetik zevkin gelişimini gerekli kılar. Bunun yanı sıra, insanların inşa ettiği binalar, anıtlar ve benzeri yapılar da estetik zevkin oluşmasına katkı sağlar.

Bu bağlamda çevre estetiği kavramına ihtiyaç duyulmaktadır; çünkü estetik değerlendirmelerimiz yalnızca sanat eserlerini değil, aynı zamanda yaşadığımız çevreyi de kapsar. Sanatsal-estetik zevk; yaşamın ve sanatın estetik olgularını, insanın zevkini uyandıran ve harekete geçiren, cesaret ve kahramanlığı teşvik eden çeşitli görünümleri, durumları ve olayları ayırt etme, anlama ve değerlendirme yeteneğidir. Bu açıdan mimari çevrenin bu süreci doğrudan etkilediği söylenebilir.

Sanatsal-estetik zevke sahip olmak, bireyin manevi ve ruhsal zenginliğinin bir göstergesidir. Gelişmiş estetik zevke sahip bireyler, yüksek bir kültür düzeyine, güçlü ahlaki değerlere ve daha derin entelektüel ve duygusal deneyimlere sahiptir. Bu nedenle şehircilik ve mimarlık kararları yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda estetik ve pedagojik nitelik taşımaktadır.

Mimarlık, insanlık tarihinin derin bir parçası olup günümüzde de etkisini sürdüren bir sanat ve bilim dalıdır. Yalnızca yapıların fiziksel biçimini değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesini, kültürel mirası ve ekolojik sürdürülebilirliği de doğrudan etkiler.

Mimarlık, estetiğin gücünü en etkili biçimde kullanan alanlardan biridir. Bir yapının cephesi, iç mekân tasarımı ve malzeme seçimi gibi unsurlar, onun güzelliğini ve çekiciliğini belirler. Her yapı kendi hikâyesini anlatır ve çevresiyle etkileşim hâlindedir. Estetik, insanların yapılarla kurduğu bağı ve onları nasıl deneyimlediklerini doğrudan etkiler.

Sonuç olarak mimarlık, hem sanat hem de bilim alanıdır. Estetik ile işlevselliği bir araya getirirken, aynı zamanda çevreye duyarlılık gösterir. Bu durum, insanların yaşam kalitesinin artırılmasına, kültürel değerlerin korunmasına ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğine katkı

sağlar. Mimarlık, insanların dünyayı nasıl deneyimlediğini ve ona nasıl biçim verdiğini yansıtan, estetik zevk üzerinde etkili olan önemli bir alandır. Mimari çevre, estetik eğitimin gayriresmî ancak sürekli bir kaynağıdır.

Anahtar kelimeler: mimarlık, sanatsal zevk, estetik, güzellik, estetik eğitim.

Qədim Roma memarı Vitruviy memarlığın üç əsas üzərində qurulduğunu bildirirdi – fayda, möhkəmlik və gözəllik. Gözəllik memarlığın ən vacib tərkib hissələrindən biridir. İnsanın ətraf mühitini və onun elementlərini gözəlləşdirmə arzusu kimi çıxış edən "estetik" fenomen memarlıq məhsulunun formalaşdırılması və qiymətləndirilməsində mühüm təsirə malikdir.

Estetika, fəlsəfənin insanın duyğularına təsir edən şeyləri, xüsusilə də onları zövqlü şəkildə təsir edən tərəfləri qiymətləndirməsi ilə məşğul olan sahəsidir. Buna görə də estetika tez-tez əsasən incəsənətə yönəlir, çünki incəsənət məhsulları ənənəvi olaraq duyğularımızı xoşbəxt etmək üçün yaradılır. Lakin estetik qiymətləndirməmizin böyük bir hissəsi yalnız incəsənətlə məhdudlaşmır, o, geniş dünyaya da yönəlir. Biz yalnız incəsənəti deyil, həm də təbiəti — geniş üfüqləri, alovlu gün batımlarını, uca dağları qiymətləndiririk. Estetik gözəllik 2 cür olur: tanrı tərəfindən yaradılan və insan tərəfindən yaradılan. Tanrının yaratdıqları dağları, gölləri, gözəl mənzərəli yerləri estetik cəhətdən hiss etmək bəddi zövqün inkişafını zəruri edir. Həmçinin, insanın qurub yaratdığı binalar, abidələr və s. estetik zövqün formalaşmasına şərait yaradır. Bu baxımdan, ətraf mühit estetikası anlayışına ehtiyac yaranır, çünki bu halda estetik qiymətləndirməmiz ətrafımızı, mühitimizi də əhatə edir. Bədii-estetik zövq – həyatın və sənətin estetik hadisələrini, insanın zövqünü oyandıran və hərəkətə təşviq edən, cəsarət və qəhrəmanlığı təşviq edən müxtəlif görünüşləri, vəziyyətləri və hadisələri ayırd etmək, başa düşmək və qiymətləndirmək qabiliyyətidirsə memarlıq mühiti birbaşa buna təsir edir deyə bilərik.

Bədii-estetik zövqə malik olmaq insanın mənəvi və ruhi sərvətinin göstəricisidir. Yüksəlmiş bədii-estetik zövqə malik insan yüksək mədəniyyət səviyyəsinə, gözəl mənəvi obrazlara və daha dərin intellektual və emosional təcrübələrə sahibdir. Bu baxımdan şəhərsalma və memarlıq qərarları yalnız funksional deyil, eyni zamanda estetik və pedaqoji xarakter daşıyır.

Memarlıq insanlıq tarixinin dərin bir hissəsidir və bu gün də təsirini qoruyan bir sənət və elm sahəsidir. Bu yalnız binaların fiziki quruluşunu deyil, həm də insanların həyat keyfiyyətini, mədəni irsi və ekoloji dayanıqlılığı təsirli edir.

Memarlıq estetikanın gücünü ən yaxşı şəkildə istifadə edir. Bir binanın fasadı, daxili məkan dizaynı və material seçimi kimi amillər, onun gözəlliyini və cəlbediciliyini müəyyən edir. Hər bina öz hekayəsini danışır və ətraf mühiti ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Estetika, insanların binalara bağlılığını və onları necə təcrübə etdiklərinə təsir edir.

Nəticə olaraq, memarlıq həm sənət, həm də elm sahəsidir. Estetika və funksionallığı birləşdirərkən, eyni zamanda ətraf mühitə həssaslıq göstərir. Bu, insanların həyat keyfiyyətini artırmağa, mədəni dəyərləri qorumağa və təbii resursları saxlamağa kömək edir. Memarlıq, insanların dünyanı necə təcrübə etdiyini və ona necə forma verdiyini əks etdirən, bədii zövqə təsir edən əhəmiyyətli sahədir. Memarlıq mühiti estetik tərbiyənin qeyri-formal, lakin davamlı mənbəyidir.

Açar sözlər: memarlıq, bədii zövq, estetika, gözəllik, estetik tərbiyə

EXPLORİNG THE ROLE OF ARTİFİCİAL INTELLİGENCE İN INCLUSİVE CLIL CLASSROOMS

Turabova Tamilla Bəhram qızı. Baş müəllim.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
orcid: 0000-0003-4980-8505

Abstract

Today's classrooms are becoming more multilingual and diverse. This creates new challenges for teachers who need to support both subject learning and language development in inclusive environments. Content and Language Integrated Learning (CLIL) is an effective approach that combines content and language teaching. However, it can be difficult to apply CLIL successfully in classrooms where learners have varying language abilities and educational needs. The aim of this research paper is to explore, from a theoretical perspective, how Artificial Intelligence (AI) can support inclusive CLIL education.

This paper is based on a review of academic literature on CLIL, inclusive education, and the use of AI in teaching. It examines how AI tools can assist teachers in providing differentiated instruction, offering adaptive feedback, and making learning more accessible. The analysis focuses on the potential of AI to create flexible and supportive learning environments within CLIL classrooms.

The paper suggests that AI-supported CLIL can enhance student engagement, motivation, and independent learning. AI tools may reduce learning barriers by offering personalized learning paths and additional language scaffolding. Such support is particularly valuable in multilingual educational contexts. At the same time, the paper emphasizes that AI should complement the teacher's professional role rather than replace it.

This study contributes to CLIL theory by demonstrating how AI can strengthen inclusive teaching practices. In terms of educational practice and policy, it highlights the importance of teacher training and clear guidelines to ensure the responsible and effective integration of AI in CLIL education.

Keywords: CLIL; Artificial Intelligence; inclusive education; multilingual classrooms

ÇİN OKULLARINDA AZERBAYCAN DİLİNİN ÖĞRETİMİ: "BİR KUŞAK, BİR YOL" GİRİŞİMİ BAĞLAMINDA TRANSKÜLTÜREL İLETİŞİM STRATEJİLERİ

Lale MUSAYEVA

Ü. Hacıbeyli 68, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Azerbaycan dili ve öğretim teknolojisi bölümü, ORCİD: 0000-0002-7701-5716

ÖZET

Modern küreselleşme koşullarında dil eğitimi yalnız iletişimsel bir araç değil, aynı zamanda jeopolitik, ekonomik ve kültürel işbirliğinin stratejik bir bileşeni olarak işlev görmektedir. Özellikle uluslararası ortaklık projelerinin genişlediği dönemde dillerin öğretimi, devletlerarası ilişkilerin derinleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Azerbaycan dilinin Çin okullarında öğretimi meselesi son yıllarda bilimsel ve pratik açıdan güncellik kazanmıştır. Konunun güncelliği, öncelikle Çin tarafından ortaya atılan "Bir Kuşak, Bir Yol" girişiminin yarattığı yeni siyasi-ekonomik gerçeklikler ve bu çerçevede Azerbaycan ile Çin arasında genişleyen eğitim işbirliği ile ilgilidir.

Araştırmanın amacı, Çin eğitim sisteminde Azerbaycan dilinin öğretiminin mevcut durumunu, metodolojik özelliklerini ve gelecekteki gelişim yönelimlerini belirlemek, ayrıca transkültürel iletişim modelinin bu süreçteki rolünü bilimsel olarak temellendirmektir. Çalışmada karşılaştırmalı-pedagojik ve betimsel-analitik yaklaşımlardan yararlanılmış, dil politikası, kültürel diplomasi ve yabancı dil metodolojisi üzerine çağdaş teorik kavramlar sentezlenmiştir. Analizler göstermektedir ki, Azerbaycan dilinin Çin okullarında öğretimi yalnızca dilbilimsel hedeflerle sınırlı kalmamakta; bu süreç aynı zamanda ekonomik işbirliği, diplomatik ilişkiler ve akademik değişim programlarının genişlemesiyle yakından ilişkilidir. Çinli öğreniciler için Azerbaycan dilinin edinimi, Türk dilleri ailesine giriş, bölgesel iletişim olanaklarının genişlemesi ve Kafkasya bölgesiyle bağlantıların güçlendirilmesi açısından işlevsel önem taşımaktadır. Bu bağlamda dil öğretim modeli, yalnızca dilbilgisel ve sözcüksel bilgilerin aktarılmasıyla değil, aynı zamanda kültürel kodların, iletişimsel davranış stratejilerinin ve sosyal bağlamın öğretilmesiyle tamamlanmalıdır.

Araştırma sonucunda, transkültürel yaklaşıma dayalı öğretim stratejilerinin dil öğrenme sürecini daha etkili kıldığı belirlenmiştir. Bu modelde dil yalnızca yapısal bir sistem olarak değil, kültür taşıyıcısı olarak sunulmakta ve sonuçta öğrenicilerde hem iletişimsel yetkinlik hem de kültürlerarası duyarlılık oluşmaktadır. Aynı zamanda, öğretmen yetiştirilmesi, didaktik materyallerin uyarlanması ve dijital kaynakların entegrasyonu bu alanda gelişim için temel koşullar olarak belirlenmiştir.

Dolayısıyla araştırma göstermektedir ki, Azerbaycan dilinin Çin okullarında öğretimi yalnızca pedagojik bir mesele değil, aynı zamanda stratejik bir kültürel işbirliği aracıdır. Bu doğrultuda sistemli yaklaşım ve kurumsal destek, gelecekte dil eğitiminin uluslararası düzeyde konumunu daha da güçlendirebilir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan dili, Çin eğitim sistemi, Bir Kuşak Bir Yol girişimi, transkültürel

TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN CHINESE SCHOOLS: TRANSCULTURAL COMMUNICATION STRATEGIES IN THE CONTEXT OF THE BELT AND ROAD INITIATIVE

Lala MUSAYEVA

U. Hajibeyli 68, Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Azerbaijani Language and Educational Technology, ORCID: 0000-0002-7701-5716

ABSTRACT

In the context of modern globalization, language education functions not only as a communicative tool but also as a strategic component of geopolitical, economic, and cultural cooperation. Particularly during periods of expanding international partnership projects, language teaching plays a significant role in deepening interstate relations. In this regard, the issue of teaching the Azerbaijani language in Chinese schools has gained scholarly and practical relevance in recent years. The topicality of this subject is primarily related to the new political-economic realities created by China's Belt and Road Initiative and the expanding educational cooperation between Azerbaijan and China within this framework.

The aim of this research is to determine the current state, methodological characteristics, and prospective development directions of Azerbaijani language instruction within the Chinese educational system, as well as to scientifically substantiate the role of the transcultural communication model in this process. The study employs comparative-pedagogical and descriptive-analytical approaches, synthesizing contemporary theoretical concepts in language policy, cultural diplomacy, and foreign language methodology.

The analysis reveals that the teaching of the Azerbaijani language in Chinese schools is not limited to purely linguistic objectives; this process is closely intertwined with the expansion of economic cooperation, diplomatic relations, and academic exchange programs. For Chinese learners, the acquisition of the Azerbaijani language holds functional significance in terms of providing access to the Turkic language family, expanding regional communication opportunities, and strengthening connections with the Caucasus region. In this context, the language teaching model must be complemented not only by the transmission of grammatical and lexical knowledge but also by the instruction of cultural codes, communicative behavior strategies, and social context.

The research findings indicate that teaching strategies based on a transcultural approach render the language learning process more effective. Within this model, language is presented not merely as a structural system but as a carrier of culture, consequently fostering both communicative competence and intercultural sensitivity in learners. Furthermore, teacher training, the adaptation of didactic materials, and the integration of digital resources have been identified as essential conditions for development in this field.

Thus, the study demonstrates that the teaching of the Azerbaijani language in Chinese schools constitutes not only a pedagogical matter but also a strategic instrument of cultural cooperation.

A systematic approach and institutional support in this direction could further strengthen the position of language education at the international level in the future.

Keywords: Azerbaijani language, Chinese education system, Belt and Road Initiative, transcultural communication, language teaching methodology, cultural diplomacy.

THE MISSION OF NANOTECHNOLOGY IN FUTURE ENERGY SYSTEMS
GƏLƏCƏYIN ENERJI SISTEMLƏRINDƏ NANOTEXNOLOGIYANIN MISSIYASI

Adila Qulıyeva, Phd.Naila Gardashbeyova

ORCID ID: 0000-0002-0191-9428

ORCID ID: 0009-0004-7405-3049

Nakhchivan State University Nakhchivan, Azerbaijan

Annotation
This article provides a comprehensive analysis of the broad applications of nanotechnology in the energy sector and the new opportunities it introduces. Innovative nanoscale materials and device-based solutions aimed at increasing the efficiency of energy production, storage, and utilization are systematically examined. Special emphasis is placed on the role of nanomaterials in enhancing the performance of solar cells, the development of advanced energy storage systems, technologies for the purification of energy resources, and approaches to improving overall energy efficiency.

The study also discusses the integration of quantum dots into solar panels, the use of carbon nanotubes in power engineering, and other advanced nanostructured solutions that offer significant advantages to modern energy systems. Overall, the application of nanotechnology in the energy field opens new perspectives for optimizing energy production, storage, and consumption processes, demonstrating strong potential for improving the performance of energy systems through materials and devices engineered at the molecular scale.

Keywords: nanotechnology, carbon nanotubes, power engineering, electricity, nanoparticles, quantum dots

Xülasə
Bu məqalədə nanotexnologiyanın enerji sektorunda geniş tətbiq sahələri və bu sahəyə gətirdiyi yeni imkanlar hərtərəfli şəkildə araşdırılır. Enerji istehsalı, saxlanması və istifadəsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə nanomiqyaslı materialların və qurğuların təklif etdiyi innovativ həllər sistemli şəkildə təhlil olunur. Xüsusilə günəş elementlərinin effektivliyinin yüksəldilməsində nanomaterialların rolu, inkişaf etmiş enerji saxlama sistemlərinin yaradılması, enerji resurslarının təmizlənməsi texnologiyaları və ümumi enerji effektivliyinin artırılması istiqamətində nanotexnoloji yanaşmalar araşdırılır.

Həmçinin kvant nöqtələrinin günəş panellərində tətbiqi, karbon nanoborularının elektroenergetikada istifadəsi və digər qabaqcıl nanostruktur həllərinin enerji sistemlərinə verdiyi üstünlüklər təqdim edilir. Ümumilikdə, nanotexnologiyanın enerjidə tətbiqi enerji

istehsalının, saxlanmasının və istehlak proseslərinin optimallaşdırılmasında yeni perspektivlər açır və enerji sistemlərinin işini molekulyar səviyyədə formalaşdırılan material və qurğular vasitəsilə əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmaq potensialına malikdir.

Açar sözlər: nanotexnologiya, karbon nanoborular, elektroenergetika, elektrik, nanohissəciklər, kvant nöqtələri

Giriş

Enerji sektorunda nanotexnologiyanın tətbiqinin əsas sahələrindən biri günəş elementləri üçün yeni materialların hazırlanmasıdır. Nanomateriallar günəş enerjisinin toplanması və elektrik enerjisinə çevrilməsinin səmərəliliyini artıra, günəş panellərini daha səmərəli və iqtisadi cəhətdən cəlbedici edə bilər. Bundan əlavə, nanotexnologiyadan səmərəli enerji saxlama sistemləri yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, nanomateriallar enerjini daha səmərəli və təhlükəsiz şəkildə saxlaya və buraxa bilən daha kiçik və daha sürətli batareyalar və ya superkondensatorlar yaratmaq üçün istifadə oluna bilər.

Enerji sektorunda nanotexnologiyanın digər tətbiqi enerji resurslarının təmizlənməsi və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün yeni üsulların işlənib hazırlanmasıdır. Nanomateriallar suyu, havanı və digər resursları çirkləndiricilərdən və zərərli maddələrdən effektiv şəkildə təmizləyə bilən filtrlər və katalizatorlar yaratmaq üçün istifadə oluna bilər.Bundan əlavə, nanotexnologiya enerji istehsalı və nəqlinin səmərəliliyini artırmaq üçün tətbiq edilə bilər. Məsələn, nanomateriallar istilik ötürülməsi və paylanması zamanı enerji itkisini azaldan daha səmərəli istilik izolyasiya materialları yaratmaq üçün istifadə edilə bilər. Günəş istilik kollektorlarının və ya külək generatorlarının istehsalı üçün daha səmərəli materiallar yaratmaq üçün nanotexnologiyadan istifadə etmək də mümkündür.

Nanotexnologiyaların enerji sektorunda istifadəsi enerji sistemlərinin səmərəliliyini, etibarlılığını və ətraf mühitə uyğunluğunu əhəmiyyətli dərəcədə artıra bilən perspektiv inkişaf istiqamətidir. Bu, gələcəkdə cəmiyyətin enerji ehtiyaclarını ödəyə bilən davamlı və səmərəli enerji infrastrukturunun yaradılması üçün yeni imkanlar açır.

Nanotexnologiya həm də neft və təbii qaz kimi ənənəvi enerji resurslarının hasilatı və istifadəsi üçün daha səmərəli metodların işlənib hazırlanmasında mühüm rol oynaya bilər. Məsələn, nanohissəciklər neft və qaz hasilatı proseslərinin səmərəliliyini artıran yeni materiallar və katalizatorlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.

Nanotexnologiya sayəsində enerji tullantılarının təmizlənməsi üsulları da təkmilləşdirilir ki, bu da ətraf mühitə zərərli təsiri azaltmağa kömək edir. Nanomateriallar daha səmərəli emissiya filtrasiyası və təmizlənməsi sistemlərinin yaradılması, həmçinin tullantı yağları və yanan qazlar kimi tullantıların emalı və təkrar emal edilməsi üçün istifadəsi mümkündür. Bundan əlavə, nanotexnologiya ekstremal iş şəraitinin öhdəsindən gələ bilən daha etibarlı və təhlükəsiz enerji sistemləri yaratmaq olur. Məsələn, nanomateriallar strukturların istilik sabitliyini və möhkəmliyini yaxşılaşdıra bilir ki, bu da iqlim dəyişikliyi şəraitində enerjinin inkişafı üçün xüsusilə vacibdir.
Enerji sektorunda nanotexnologiyanın tətbiqinin mühüm sahəsi həm də intellektual enerji idarəetmə sistemlərinin yaradılmasıdır. Nanohissəciklər real vaxt rejimində enerji istehlakını

izləyə və optimallaşdıra, xərcləri azalda və enerji səmərəliliyini artıra bilən sensorlar və nanosensorlar yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.
Nanotexnologiyaların enerji sektorunda tətbiqi daha səmərəli, etibarlı və ekoloji cəhətdən təmiz enerji sistemlərinin yaradılması üçün geniş perspektivlər açır. Bu, enerji sektorunun davamlı inkişafını təmin edəcək və dövrümüzün ən mühüm çağırışlarından biri olan ətraf mühitə mənfi təsirləri azaldacaq.
Nanolayihələr: Günəş panellərinin səmərəliliyini artırmaq üçün nanomateryallar istifadə edilir, məsələn, kvant nöqtələri.
Kvant nöqtələri -nanoteknologiyanın ən maraqlı və güclü sahələrindən biridir. Onlar, çox kiçik ölçülərdə olan yarımkeçirici materiallardır (tipik olaraq 2–10 nm ölçüsündə), hansı ki, kvant mexanikasının qanunlarına əsaslanaraq, öz xassələrini dəyişdirirlər.[3] Kvant nöqtələri bir növ "nanohissəciklər" kimi fəaliyyət göstərir və müxtəlif sahələrdə istifadə olunur, xüsusilə enerji istehsalı və optoelektronika sahələrində.Kvant nöqtələrinin ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti, onların ölçüləri ilə bağlı kvant effektlərinin ortaya çıxmasıdır. Bu, onların işıqla qarşılıqlı əlaqə etmə və enerji sorğulama davranışlarını dəyişdirir. Kvant nöqtələrinin ölçüsü nə qədər kiçik olsa, onların enerji səviyyələri daha çox fərqlənir. Kvant nöqtələri, müəyyən dalğa uzunluğunda işıq yayma qabiliyyətinə malikdir. Bu işıq, onların ölçüsünə bağlı olaraq dəyişir. Məsələn, kiçik kvant nöqtələri mavi işıq yayarsa, böyük kvant nöqtələri qırmızı işıq yayır. Bu xüsusiyyət, onları LED və lazerlər kimi optoelektron cihazlarında istifadə etməyə imkan verir.[2] Kvant nöqtələri daha çox enerji udma və işıq yayma səmərəliliyinə malikdir, bu xüsusiyyət onları daha təsirli fotovoltaik hüceyrələr (günəş panelləri) və digər enerji toplama texnologiyalarında istifadə etmək üçün çox perspektivli edir. Kvant nöqtələri, elektrik və istilik ötürülməsi sahəsində də dəyişən xüsusiyyətlərə malikdir. Bu, onların enerji materialları və elektron cihazlarda daha yüksək performans təmin etməyə kömək edir. Araşdırmalar göstərir ki, kvant nöqtələri ilə hazırlanan fotovoltaik hüceyrələr, ənənəvi günəş hüceyrələrindən daha yüksək səmərəlilik göstərə bilər. Həmçinin, nanostrukturlu kvant nöqtələr, daha çox işıq udma qabiliyyətinə malik olduğu üçün daha çox enerji toplamağa imkan yaradır.

Müasir enerji cihazlarının quruluşları, hələ real praktikada tamamilə həyata keçirilməmiş olsa da, müəyyən spesifik funksiyalara malik olmalıdır: özünü diaqnostika etmə, özünü təmizləmə və özünü bərpa etmə, bu da onlara daxili və xarici amillərdəki mümkün dəyişikliklərə məqsədli şəkildə reaksiya vermək imkanı verir,həmçinin müxtəlif (vəziyyətə uyğun) icraçı qurğuları aktivləşdirmək qabiliyyəti qazandırır. Bu, ən əsasən, nanomateriallar və nanoteknologiyaların istifadəsi əsasında təmin oluna bilər
Energetika sahəsində ən inkişaf etmiş müasir nanoteknoloji layihələri bunlardır: enerji saxlanması, çevrilməsi və istehsalın yaxşılaşdırılması (materialların istifadəsinin azaldılması və həyata keçirilən proseslərin müddətinin qısaldılması), həmçinin enerji qənaəti (məsələn, yeni istilik izolyasiyası metodlarının işlənməsi) və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsi. Məhz nanoteknologiyalarla əlaqəli olan əsas imkanlardan biri, elektroenergetikada istifadə olunan materialların (xüsusilə yüksək gərginlikli kabel və elektrik naqillərində) daxili strukturunu nanomiqyasda formalaşdırmaq imkanıdır, yəni onların ilkin strukturunu atom və molekulyar səviyyələrdə köklü şəkildə dəyişdirmək. Nəticədə, belə adlandırılan «kvant naqilləri» əldə edilir.
Qeyd etmək lazımdır ki, adi materiallarla müqayisədə burada bir çox mexaniki, kimyəvi, elektrofizik, maqnit, optik, istilik fiziki və digər xüsusi xüsusiyyətlər və xarakteristikalar xeyli dərəcədə dəyişmişdir [1].
Belə prinsipial dəyişikliklərin əsas fiziki səbəbləri aşağıdakı kimi müəyyən edilir [1]:

1. Nanopartikullarda səth atomlarının böyük faizi;
2. Materialı təşkil edən kristalların sərhəd sahələrinin həcmi faizi artmışdır;
3. Öz-özünə təşkilatlanma meyli və aydın şəkildə ifadə olunan klaster strukturlarının yaranması;
4. Nanostrukturların elementlərinin ölçüsü, adətən, əsas fundamental fiziki ölçülərin xarakterik ölçüsü ilə müqayisə olunur;
5. Kvant effektlərinin müşahidə olunma imkanı.

Buna görə də, elektroenergetikada yüksək gərginlikli kabellərin və naqillərin keçirici tel kimi istifadəsi üçün hazırda aşağıdakı nanomateriallar nəzərdən keçirilir [3]: karbon nanotübləri, nanoklaylar, nanoparçalar, nanoporlar (həmçinin – şişən nanoparçalar), nanokeramika, nanopolimerlər (məsələn, metal-polimer və ya biopolimer nanokompozitləri kimi bir çox aralıq hibrid nanomateriallar), çoxlaylı nanolentlər və s.
Xarakterik bir nümunə olaraq karbon nanoboruları göstərilə bilər. Karbon nanoboruları, qrafitləşdirilmiş karbon materialından hazırlanmış, nanoqabaritli, boş silindr formalarında olan strukturlardır və bir, iki və ya daha çox divara sahib ola bilərlər [3]. Onlar indiyə qədər məlum olan ən möhkəm liflərdən biridir və həmçinin olduqca unikal elektrik xassələrinə və xüsusiyyətlərinə malikdir. Həmçinin, nanoboruların strukturundan asılı olaraq, onlar metal keçirici və ya yarımkeçirici kimi davranabilir.
Nanotexnologiyanın tətbiqi ilkin mərhələdə yüksək sərmayə tələb edir. Bunun səbəbləri arasında aşağıdakılar göstərilə bilər:

1.Tədqiqat və inkişaf işlərinə yüksək xərclər;

2.İstehsal texnologiyalarının qurulması üçün tələb olunan avadanlıq və infrastruktur;

3.Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün əlavə resurslar.

Bu mərhələdə dövlət dəstəyi və ya özəl investisiyaların artırılması nanotexnologiyaların enerji sektorunda geniş miqyaslı tətbiqini mümkün edə bilər.
Nanotexnologiya sayəsində enerji istehsalı və saxlanması ilə bağlı xərclərin uzunmüddətli azalması mümkündür:

1.Materialların istifadəsi: Nanomateriallar ənənəvi materiallardan daha yüngül və daha davamlı olduğu üçün onların istifadəsi xammalın həcmini azaldır. Məsələn, günəş panellərində kvant nöqtələri və ya karbon nanoborular tətbiq edildikdə daha az materialla daha yüksək səmərəlilik əldə edilir.

2.Uzunömürlülük və davamlılıq: Nanotexnologiyalardan hazırlanmış materiallar daha uzun ömürlü və davamlıdır, bu da istismar xərclərinin azalmasına səbəb olur.

Nəticə

Nanomateriallarla təkmilləşdirilmiş batareyalar və superkondensatorlar daha səmərəli enerji saxlayır və nəticədə enerji itkisini minimuma endirir. Nanotexnologiyaların inkişafı enerji sektorunda yeni sənaye sahələrinin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu isə əlavə iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi artıma səbəb olur.

Ədəbiyyat

[1]Rothman, S. S. Lessons from the living cell: the culture of science and the limits of redu
New York: McGraw-Hill. 2002. ISBN 0-07-137820-0.

[2] A robot with improved absolute positioning accuracy for CT quided stereotactic brain surg
Knowh et al. // IEEE Trans. Biomed. Eng. – 1988. – Vol. 35, №2. – P. 153-160.

[3] Abel M. Maharramov, Mahammadali A. Ramazanov, Arzuman G. Gasanov and Faig G.
The study of Silver Nanoparticles in Basis of Slater Functions. Physical Science Internationa
10(3): 1-6, 2016, Article no. PSIJ.23370 ISSN:2348-0130

.

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ PREFİKSAL SÖZDÜZƏLTMƏ ÜSULU

Səadət Quliyeva
Bakı, ADPU
https: //orcid.org/0000-0001-7766-4292

Söz yardıcılığı dilçiliyin qədim tarixə malik bir sahəsi hesab olunur. Müxtəlifsistemli dillərdə affikslər vasitəsi ilə əmələ gəlmiş leksik vahidlər həmin dillərin lüğət fondunu və lüğət tərkibinin zənginləşməsində vacib rol oynayırlar. Hər bir dildə xeyli miqdarda affikslər vardır ki, onlar həm həmin dillərin öz hesabına əmələ gəlmiş, həm də digər dillərdən götürülmə affikslərdir.

Söz yaradıcılığında qrammatik bir funksiya kimi affikslərin- xüsusi ilə prefikslərin əhəmiyyəti danılmazdır. Prefiksləşmə sözlərin əvvəlinə önşəkilçi artırılaraq, sözün mənasını dəyişən morfoloji prosesdir.

Prefiksə verilən başqa bir tərif də belədir: "Sözün əvvəlinə qoşularaq mənasını dəyişən, lakin nitq hissəsini dəyişməyən bir və ya iki hecalı əlavələrdir". Lakin nadir hallarda prefikslərin birləşməsi sözlərin bu və ya digər nitq hissəsinə mənsubiyyətini dəyişir. Circle (isimdir) encircle (feil).

O.V.Lebedevə görə ön şəkilçilər yalnız bir nitq hissəsi daxilində söz yarada bilir. Prefiks artırmaqla əmələ gələn söz elə həmin nitq hissəsi olaraq qalır.

Aqqlütinativ dillərdə,həmçinin Azərbaycan dilində də prefiks yoxdur. Prefikslər Azərbaycan dilinin qrammatik qruluşuna uyğun gəlmədiyi üçün, bu dildə işlənən prefikislər ərəb və fars dillərindən keçən alınma sözlər hesab olunsa da, hal hazırda Avropa dilləri, eləcə də rus və ingilis dili vasitəsilə dilimizə keçən önşəkilçilərin sayı da az deyil. Bu prefikslərin bəziləri dünya dillərində qəbul edildiyindən beynəlxalq status qazanmış və müxtəlif dillərdə olduğu kimi bizim dilmizə də qəbul edilmişdir.

Dilimizə Ərəb-fars dillərindən keçən prefikslərə: na-, bi -məsələn bivəfa, nabələd; Yunan dilindən keçən: -poli-, anti; polisemantik, antiterror; German mənşəli- re-, a reaktiv, reformasiya, anormal - sözlərini misal gətirmək olar. Dilimizdə mövcud olan prefikslərin heç biri zərf və feil nitq hissəsinə aid sözlər əmələ gətirmir. Ümumiyyətlə isə say nitq hissəsinə aid sözlər heç yaratmır.

Geneoloji təsnifata görə Hind –Avropa dillərinə məxsus olan İngilis dili beynəlxalq dillərdən biridir. O, dünya dilləri içərisində bir sıra fonetik, morfoloji, qrammatik xüsusiyyətləri ilə Azərbaycan dilindən fərqlənir. Prefikslər analitik və flektiv dillərdə adətən isim, sifət, xüsusilə də feillərin yaranmasında əhəmiyyətə malik olsa da, iltisaqi dillərdəxüsusi ilə, sifət və isim olan sözlər yaratmağa xidmət edir. Məsələn re-, dis-, over-, un-, mis-, out-. önşəkilçiləri ingilis dilində feil yaradır. Discover, reduse, misunderstand və s.

-bi, - co, - dis, - in-, ir-, il daha çox sifət yaradır. Məsələn: bilingual, bicultural, disloyal impatient, cooperative və s.

Açar Sözlər: Prefiks, söz yaradıcılığı, alınma prefikslər, flektiv dillər, aqlütinativ dillər

PRINCIPLES OF DIVISION OF SIMPLE SENTENCE TYPES IN ANCIENT TURKIC LANGUAGE

Rakhmatova Govkhar Omonovna[1]

[1]**Assistant Professor, PhD**
Oriental University, Department of Languages-1
https://orcid.org/0000-0001-8142-6465

Öz

Bu makale, Eski Türkçede basit cümle türlerinin yapısal bölünme ilkelerini incelemekte ve bu ilkelerin hem klasik Türk yazıtları hem de çağdaş Özbek dilbilimiyle olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Çalışma, basit cümleleri söz öbeklerinden ayıran temel ölçütler olan yüklemlilik, anlam bütünlüğü ve tonlama özelliklerine odaklanmaktadır. Özellikle Kül Tigin yazıtları gibi eski Türk anıtlarından alınan örnekler aracılığıyla, Eski Türkçede basit cümle yapılarının sistemli bir biçimde kullanıldığı gösterilmektedir. Araştırmada, basit ve birleşik cümle ayrımı ile iki ögeli ve tek ögeli cümle tipleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Eski Türkçede iki ögeli basit cümleler genellikle özne ve yüklemden oluşurken, tek ögeli cümlelerde özne açıkça ifade edilmeyebilir. Bununla birlikte, her iki yapı türünün de tarihî metinlerde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Türk dillerinde sözdizimsel yapının tarihsel sürekliliğini ortaya koymaktadır. Makalenin önemli bir bölümü, tek ögeli cümlelerin sınıflandırılmasına ayrılmıştır. V.N. Khangeldin, M.Z. Zakiyev, I. Jakipov ve diğer Türkologların basit cümle türleri konusundaki görüşleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Özellikle öznesiz cümleler, isim cümleleri, fiil cümleleri, mastar yapılar ve yüklemlilik temelli sınıflandırmalar arasındaki farklılıklar ele alınmıştır. Bilim insanları arasında tam bir görüş birliğinin bulunmaması, basit cümle tipolojisinin Türk dilbiliminde hâlâ tartışmalı bir alan olduğunu göstermektedir. Çalışmada ayrıca basit cümlelerin ikincil ögeler, birleşik yapılar ve morfolojik araçlar yoluyla nasıl genişletildiği açıklanmıştır. Yüklemin açıkça bulunmadığı durumlarda bile bağlam ve anlam unsurları predikatif yapının yeniden kurulmasına imkân vermektedir. Sonuç olarak, Eski Türkçedeki basit cümle bölünme ilkelerinin modern Özbek edebî diliyle büyük ölçüde örtüştüğü ve Türk dil ailesinde yapısal sürekliliğin bulunduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, basit cümle, cümle yapısı, tek ögeli cümle, iki ögeli cümle, yüklemlilik, sözdizimi, Türk dilbilimi, tarihî gramer, cümle tipolojisi.

Abstract

This article examines the structural principles underlying the division of simple sentence types in the Ancient Turkic language and evaluates how these principles relate to both classical Turkic inscriptions and modern Uzbek linguistic theory. The study focuses on the grammatical and syntactic characteristics that define simple sentences, especially the role of predicativeness, intonation, and structural completeness in distinguishing sentences from mere word combinations. Drawing on examples from Old Turkic monuments such as the Kul Tigin inscriptions, the article demonstrates that simple sentences in Ancient Turkic were already systematized according to structural features comparable to those in modern Turkic languages. The research first clarifies the theoretical criteria of sentencehood, including semantic completeness, predicative structure, and intonational unity. Particular attention is paid to the distinction between simple and compound sentences, as well as to two-component and one-component sentence structures. In Ancient Turkic, two-part simple sentences typically consist of a subject and predicate, whereas one-part sentences may function without an explicitly expressed subject. The article shows that both models were actively used in early Turkic texts, confirming the historical continuity of syntactic patterns. A significant portion of the study is devoted to the classification of one-clause sentences. The article comparatively analyzes the views of V.N. Khangeldin, M.Z. Zakiyev, I. Jakipov, and other Turkic linguists regarding the internal typology of simple sentences. Differences in classification criteria are highlighted, especially concerning possessive and non-possessive constructions, infinitive sentences, predicative structures, and noun-based sentences. The absence of unanimity among scholars demonstrates that the typology of simple sentences remains a complex and debated issue in Turkic linguistics.

The article also discusses the expansion of simple sentences through secondary sentence elements, coordinated structures, and morphological means. Even in cases where predicates are omitted, contextual and semantic factors allow for the reconstruction of predicative meaning. This confirms that syntactic structure in Ancient Turkic was

flexible yet rule-governed. Ultimately, the study concludes that the principles of simple sentence division in Ancient Turkic largely correspond to those of modern Uzbek, revealing structural continuity across historical stages of the Turkic language family.

Keywords: Ancient Turkic language, simple sentence, sentence structure, one-clause sentence, two-clause sentence, predicativeness, syntax, Turkic linguistics, historical grammar, sentence typology.

1. Introduction

The idea is expressed differently. Thought can be expressed through simple or compound sentences, indicative, interrogative, command, exclamatory sentences, two-part or one-part sentences, complete or incomplete sentences. This situation is determined depending on the character of the thought, a certain goal or intention. The main features of a sentence are the presence of relative thought completion and predicativeness in it, its formation based on certain grammatical rules, and the fact that it has a specific intonation. Although this feature of speech is common to most languages, the manifestation of these signs in different languages, and their importance and place are different. Each sentence expresses a certain idea, purpose, or emotion, otherwise, it would not be a sentence, but a phrase.

For example: *Mäniŋ sabïmïn sïmadï. Mäniŋ sabïm* (K.11).

The first example is a sentence because it is made up of the possessive participle and completes the sentence.

The second example is a word combination. Because the idea is not finished.

A certain goal or feeling can be expressed in the form of a simple and compound sentence. To be a subject, it is not necessary to have a participle that matches the possessor in person and number, that is, constructions with a predicative, even some words, can be a subject. For example, a nominative sentence with one component: Qish.

One of the distinctive features of a sentence is the presence of a special intonation. Each sentence is formed in terms of intonation, and the beginning and end of the sentence can be sensed from its intonation. As in all languages, this law is typical for the Uzbek language. But in this field, the structure of the Uzbek language is unique. A sentence, according to its grammatical structure, is a unique construction. The construction of two-component sentences is based on the main clauses (possessive and participle), and in the possessive sentence, any word in the form of the main agreement does not have a possessive. The word in the main agreement can be a participle, a secondary part, an imperative. The expressed opinion can only have a part that means to whom or what it concerns. A participle is a part of a sentence that expresses an affirmation, negation, or question about the possessor. In Uzbek, the participle has different forms, even a noun in a certain agreement form can appear in the function of the participle (book – to you)..

A simple sentence is divided into two-component sentences and one-component sentences according to the structure of the base. The basis of the structure of two-part sentences consists of both main clauses. Secondary clauses together with possessor or participle form the composition of possessor or participle:

In terms of structure, sentences are divided into two main types in Uzbek:

1) simple sentences.

2) compound sentences.

It’s simple. A simple sentence is a syntactic unit formed in terms of structure and intonation, expressing a relatively complete thought, not divided into some sentences (predicative clauses). Simple sentences are mainly composed of possessive and participle:

Üč otuz balïq sïdï (T.19).

This type of simple sentence is called a compound simple sentence. But in simple sentences, other parts often come from the possessive and participle:

On tünkä yantaqï tuğ birü bardïmïz (T.26).

In the Turkish language, simple sentences are divided into two types according to whether they are composed of possessor, participle or possessor, participle and secondary clauses:

1) short simple sentence.

2) common simple sentence.

A complex simple sentence is made up of the main parts, i.e. possessive and participle:

Tägdimiz, yayïdïmïz (T.38).

This sentence consists only of participles.

In addition to the main clauses, a common simple sentence includes secondary clauses, determiners, complements, and cases. One, two, or all three types of secondary clauses can be involved in such sentences. For example:

Qağanqa qïrqïz bodunï ičikdi, yükünti (T.28).

In the Uzbek language, sentences consisting only of the possessive and participle are called compound simple sentences. For example:

Yärči tilädim (T.23).

A sentence that has secondary clauses in addition to main clauses is called a common simple sentence. For example: The moon stared at the lawn. You are going on a trip. There was no one on the road.

2. Method

The syntactic form of a simple sentence can be expanded and perfected under the influence of various morphological means. One such tool is the combined parts of the sentence. Combined parts of the sentence, of course, differ from other morphological tools according to their syntactic functions. For example, simple determiners complements, and second-order clauses that are actively used in the sentence, or main clauses such as possessors and participles perform an independent syntactic function, while cohesive clauses, regardless of their number, an answer to the same question and perform the same syntactic function. But even so, the expansion of the syntactic level of the main clauses or secondary clauses of the sentence inevitably leads to the complexity of the sentence structure. Any complicating word also acts as a part of this sentence. Even introductory words and phrases, introductory clauses, and adverbs are considered third-level parts of the sentence. A common characteristic of the parts of the sentence is that each part of the sentence is pronounced with a separate accent. In addition, connected clauses can follow other clauses or be dependent on them. In this, of course, the integration of the main pieces or secondary pieces is of great importance. Therefore, below we will study the issue of the expansion of the simple sentence form based on each sentence. It is known that the possessive is one of the main grammatical signs of the possessive sentence. Without his participation, in most cases, the conversation will not be completed. Even in the so-called generalized and unknown sentences, the presence of the possessor and the fact that the participle is relying on something can be felt. Sometimes the syntactic form of the sentence is made up only of organized possessors. In such sentences, the participle does not take part in a real way: the scream of a child rolling on the ground, the mad cry of women running around, the groans of the wounded and crippled among the ruins... It seems that although the participle

of the sentence is not involved in the given examples, its syntactic form is expanded as a result of the merger of the owner. Of course, sentences like this cannot be called infinitive sentences. Because the lost section can be restored at any time. But there is no need for this. The missing part is understood from the general meaning of the sentence.

3. Findings.

As can be seen from the above thoughts, simple sentences have a special place in the expression of thoughts.

One-clause sentences are considered a more compact speech structure than two-clause sentences. Such sentences serve to briefly express an event or very important information (action, state, sign, object, and events). This shows that it can serve equally well in the language in expressing structural and semantic features like two-part sentences.

In Turkish linguistics, sentences with one head are a syntactic phenomenon characteristic of all periods of language development. There are many examples of this from the "Kul tigin" inscription, the oldest monument of the Turkic peoples:

İlgärü kün toğsuqa, birgärü kün ortusïŋaru, qurïğaru kün batsïqïŋa, yïrğaru tün ortüsïŋaru, anta ičräki bodun qo[p] m[äŋ]ä kör[ür...]n bunča bo[dunuğ] qop itdim.

Such words are often found in monuments.

The structure of one-clause sentences has been studied by the following scientists, but there are differences in their internal classification.

V.N.Khangeldin divides single-clause sentences into the following types:

1. Possessive clause.
2. A sentence without a possessive.
3. Infinitive sentence.
4. Predicative sentence.
5. Adverb.
6. Speech.

M.Z. Zakiyev, sentences with one clause are divided into the following types depending on the word group of the clause:

1. Verbal sentences.
2. Sentences with nouns
3. Divides words into sentences.

I. Jakipov divides simple sentences into the following types:

1. A sentence without a possessive.
2. Personal sentence without a possessor.
3. An indefinite possessive sentence.
4. Generalized possessive sentence.

4. Conclusion, dispute and recommendations

However, Kazakh linguists do not list definite sentences and only indefinite sentences and impersonal sentences, and they do not consider noun clauses and exclamatory clauses as simple sentences.

In Uzbek linguistics G.Abdurakhmonov, A.Gulomov, M.Askarova, A.Safoyev, A.Kh.Sulaymonov, S.Usmonov, E.Shodmonov, B.Orinboyev, H.Gofurov, and I.Rasulov also studied simple sentences, and their theoretical basics are explained.

In the textbook “Historical Grammar of the Uzbek Language” co-authored by S. Ashirboyev and I. Azimov, simple sentences are called single-clause sentences, and the following opinions are found about them:

"One-clause sentences are a more economical syntactic structure than two-clause sentences. Such sentences actualize an event or very important information (action, situation, sign, object, and events). This shows that it can serve equally well in the language in expressing structural and semantic features like two-part sentences. In Turkish linguistics, sentences with one head are a syntactic phenomenon characteristic of all periods of language development. There are many examples of this from the "Kul origin" inscription, the oldest monument of the Turkic peoples:

İlgärü kün toğsuqa, birgärü kün ortusïŋaru, qurïğaru kün batsïqïŋa, yïrğaru tün ortüsïŋaru, anta ičräki bodun qo[p] m[äŋ]ä kör[ür...]n bunča bo[dunuğ] qop itdim (K.2-3).

In short, simple sentences in the Turkish language are divided into the same types as in the modern Uzbek literary language. This can be seen in the example of ancient Turkic writings.

There is no unanimity in science and among scientists regarding simple speech and its types. For example, according to V.N.Khangeldin, there are possessive sentences, non-possessive sentences, infinitive sentences, predicative sentences, noun sentences, and verbs; According to M.Z.Zakiyev, the verb sentence, noun sentence, and word are divided into sentences.

5. References

1. Sodiqov Q. Turkiy til tarixi. – Toshkent: ToshDSHI, 2009. K – Kultegin bitigtoshi; T – To‘nyuquq bitigtoshi.
2. Ko‘charova M. Sodda gap shaklining uyushiq bo‘laklari yordamida kengayishi. – Qarshi, 2016. – B. 7.
3. Qarang: Ғуломов А., Асқаров М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. – Тошкент, 1987. – Б. 140.
4. Закиев М.З. Татарская грамматика. Том 1. Синтаксис. – Казань: Издания на русском, 1992; Татарская грамматика. Том 2. Синтаксис. – Казань: Издания на русском, 1993; Татарская грамматика. Том 2. Синтаксис. – Казань: Издания на русском,1995.
5. Жакипов А. Термины верблюдоводства в составе топонимов и антропонимов / А. Жакипов // Языки, духовная культура и история тюрков: традиции и современность: Труды международной конференции в 3-х томах. – Т. 1.– Казань, 1992.

NEW PSORİASİS DENİPLANT TREATMENT SHOWS EXCEPTİONAL CLİNİCAL RESULTS

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof dr med Manole COJOCARU[2,3]

[1]**Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania**
https://orcid.org/0000-0002-5449-2712
[2]**Academy of Romanian Scientists**
[3]**Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania**

https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Background A growing body of evidence highlights that intestinal dysbiosis is associated with the development of psoriasis. The gut-skin axis is the novel concept of the interaction between skin diseases and microbiome through inflammatory mediators, metabolites and the intestinal barrier. The gut microbiome affects skin homeostasis through its influence on the signaling pathways that coordinate epidermal differentiation.
The objective of this study was to synthesize current data on the Deniplant natural modulator of the gut microbiome in patients with psoriasis.
Materials and methods All studies confirmed the association of psoriasis and gut microbiota dysbiosis. We describe the recent advances regarding the interplay between gut microbiota and the skin. Thus, the microbiome can be considered an effective therapeutical target for treating this disorder.
Results This presentation provides a detailed and comprehensive systematic study regarding gut microbiome in patients with psoriasis. These results are supported by clinical observations based on a case serie showing improvement in psoriatic skin lesions after Deniplant natural modulator. It is still not clear whether psoriasis is an effect or a cause of the observed disbalance between beneficial and pathogenic microbes. In this context, the study provides very interesting results, showing significantly greater changes in the gut microbiome of patients with psoriasis treated Deniplant natural modulator
Conclusion There is a significant association between alterations in gut microbial composition and psoriasis. Intestinal dysbiosis is a state of imbalanced gut microbiome that eventually has a negative impact on skin function and integrity. Deniplant natural modulator is a potential therapeutic strategy in patients with psoriasis
Keywords: dysbiosis, microbiome, psoriasis, gut-skin axis, gut barrier, Deniplant nutraceuticals

ENERGY AND PEACE İN THE MİDDLE EAST

Ehsan Rasoulinezhad

Associate Professor, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

In recent years, rising geopolitical tensions and recurrent military conflicts in the Middle East have once again placed the region at the center of global strategic debates. Many scholars have emphasized that the unique energy base of the Middle East, particularly its vast oil and natural gas resources, has been one of the most decisive factors shaping regional and international politics. This paper examines the historical role of energy in the political and economic evolution of the Middle East and explores how control, access, and security of energy resources have influenced state formation, regional rivalries, and external interventions. By adopting a historical and political–economic perspective, the study traces the ways in which energy resources have structured alliances, fueled conflicts, and affected development trajectories across the region. It further argues that these dynamics have not diminished in the contemporary period. On the contrary, current patterns of foreign military involvement demonstrate a continuation of long-standing energy-centered strategies. In particular, the sustained military presence of the United States in the Middle East is analyzed as a key mechanism aimed at ensuring energy security and stabilizing global energy markets. The paper concludes that meaningful and durable peace in the Middle East remains closely linked to the governance of energy resources and the transformation of external security arrangements surrounding them.

Keywords: Energy economics, peace, war, the Middle East

DESİGNİNG METAL-BASED COMPLEXES FOR ENZYME REGULATİON İN NEURODEGENERATİVE DİSEASES

Isma Rafiq

Government College University Faisalabad, Pakistan

Abstract

Metal complexes have emerged as a pivotal class of compounds in modern medicinal and chemical research due to their versatile biological and catalytic properties. Their unique structural and electronic characteristics enable precise interactions with biomolecules, making them promising candidates for therapeutic applications such as targeted cancer therapy, antimicrobial activity, enzyme regulation, and oxidative stress modulation. Beyond medicine, these complexes also play an essential role in sustainable catalysis, serving as efficient and selective catalysts for a variety of chemical transformations, thereby contributing to green chemistry initiatives. Recent advances in nano-structuring, computational modelling, and photodynamic approaches have further expanded their potential, allowing for enhanced bioavailability, controlled reactivity, and multifunctional applications.

This work highlights the significance of these complexes in bridging chemistry and biology, offering innovative solutions for both healthcare and industrial.

PRİVACY-PRESERVİNG EDGE ANALYTİCS THE RİSE OF ON-DEVİCE INTELLİGENCE

MUHAMMAD FAISAL

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP
Former MIS/IT Specialist, at SIRA World Bank Project at CCAR
Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.
Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.
International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.
International Editor in Jurnal Pendidikan Matematika RAFA, Indonesia.
International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.
International Editor and Scientific commette member in ICONTECH International Journal, Turkey
Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara Multidisciplinary Studies
Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on Scientific Research Kırsehir Ahi Evran University
Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK CONFERENCE ON EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH & PRACTICES New York City
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Education
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Health II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas
Nominated as Scientific and Advisory Board Member from 1st BİLSEL INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS-İSTANBUL
ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

As data privacy regulations tighten globally, 2026 has seen a surge in "Edge Intelligence." This research examines the deployment of sparse-attention models on resource-limited IoT devices. By utilizing Federated Learning and Differential Privacy, these systems allow AI models to be trained across millions of local devices without ever transferring sensitive user data to a central cloud. This "Privacy-First" approach eliminates latency and reduces the risk of massive data breaches. The article provides a quantitative analysis of current performance frontiers, showing how neuromorphic chip architectures are enabling 4K video analysis and real-time voice recognition on standard mobile hardware.

Keywords: Edge Computing, Federated Learning, Differential Privacy, IoT Security, Edge AI.

THE TRANSİTİON TO AGENTİC WORKFORCES WİTH AUTONOMOUS ORCHESTRATİON İN GLOBAL ENTERPRİSE

MUHAMMAD FAISAL

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University

System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP
Former MIS/IT Specialist, at SIRA World Bank Project at CCAR
Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.
Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.
International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.
International Editor in Jurnal Pendidikan Matematika RAFA, Indonesia.
International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.
International Editor and Scientific commette member in ICONTECH International Journal, Turkey
Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara Multidisciplinary Studies
Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on Scientific Research Kırsehir Ahi Evran University
Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK CONFERENCE ON EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH & PRACTICES New York City
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Education
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Health II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas
Nominated as Scientific and Advisory Board Member from 1st BİLSEL INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS-İSTANBUL

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

In early 2026, the global AI scenario has shifted from "Generative AI" to "Agentic AI." This article explores the development of Large Action Models (LAMs) that go beyond text generation to execute complex, multi-step tasks autonomously. Unlike their predecessors, these agents possess reasoning and long-term memory, allowing them to navigate software APIs, manage supply chains, and settle insurance claims with minimal human intervention. Research indicates that by 2026, over 40% of enterprise applications will feature task-specific agents, fundamentally moving AI from a conversational tool to a digital labor force. This study analyzes the security and identity verification frameworks necessary to govern these "autonomous workers" in a live corporate environment.

Keywords: Agentic AI, Large Action Models (LAMs), Autonomous Workflows, API Integration.

MÜHİMMAT ÜRETİMİNDE DÜŞÜK MALİYETLİ OTOMASYON SİSTEMİNE SAHİP MAKİNE TASARIMI

DESIGN OF A MACHINE WITH A LOW-COST AUTOMATION SYSTEM FOR AMMUNITION PRODUCTION

Abdultalip YILMAZ
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0007-5511-8486
Eren Gazi KARACA
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0001-8478-1857
Muhammet Can KESKİNKILIÇ
Yeter Makina Mühendislik Tasarım İmalat Otomasyon Sanayi ve Ticaret A.Ş.
ORCID: 0009-0003-9560-2513
Prof. Dr. Adnan AKKURT
Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği Bölümü
ORCID: 0000-0002-0622-1352

ÖZET

Hafif Silah Mühimmatı 9x19 , 5.56 , 7.62 gibi kalibrelerin montaj işlemlerin de boyutlarından dolayı kapsül montajı, barut dolumu ve çekirdek montajı gibi işlemler titizlikle gerçekleştirilmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte seri üretimde kullanılan makineler değerlendirildiğinde barut dolum ve çekirdek montajı aynı makinede yapılmaktadır. Bu işlemlerin uluslararası standartlara uygun, kontrollü ve yüksek hızda seri biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Hafif kalibrele mühimmatın üretimi çok yüksek miktarlarda gerçekleştirilmektedir. Söz konusu üretimin 2027 yılına kadar yaklaşık 5.8 milyar adet seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda ihtiyaçlar ülkelerin kendi üretimleri yada dış tedarikleri ile karşılanmaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmada mühimmat üretiminin önemli makinelerinden olan Dolum Tezgahı , bilinen makinelerin aksine rekabetçi bir politika ile çok yüksek üretim hacmi, minimum risk ve maliyetin yanı sıra yüksek hassasiyet ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretebilme yeterliğine sahip yeni bir tasarım gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kendi mühimmatlarını kendileri üretmek isteyen ülkeler hedeflenerek makine maliyetlerinin minimize edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan tasarım yürürlükteki ilgili standartlara uygun üretim bilinci korunurken daha uygun maliyet ve yeni bir tasarım düşünceleriyle hareket edilmiştir. Tasarlanan dolum makinesi dakikada 120 adet mühimmatın tüm işlemleri sensörler vasıtasıyla kontrol edilerek otomasyona uygun hale getirilmiştir. Mevcut sistemlerde ki barut dolum mekanizması tamamen değiştirilip içerisine hassas dolum yapan ve manuelde kullanılan barut mezurası, pnömatik olarak çalışacak şekilde

otomatikleştirilerek eklenmiştir. Kalibreye göre otomatik olarak ayarlanan dolum mekanizması ile üretim durdurulmadan farklı kalibrelerde işlem yapılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Dolum Tezgahı, 9x19, 5.56, 7.62, kapsül, çekirdek, mühimmat, barut, barut

mezurası

ABSTRACT

In the assembly processes of small-caliber ammunition such as 9×19 mm, 5.56 mm, and 7.62 mm, operations including primer seating, propellant filling, and bullet seating must be performed with exceptional precision due to the dimensional constraints of the components. With advancements in manufacturing technologies, modern high-speed production systems integrate propellant filling and bullet seating operations within a single machine. These processes are expected to be carried out in compliance with international standards, under controlled conditions, and at high production speeds. Small-caliber ammunition is manufactured in extremely large quantities. It is projected that total production will reach approximately 5.8 billion rounds by 2027. In this context, demand is met either through domestic production capabilities or external procurement strategies adopted by individual countries. In this study, a novel filling machine has been designed for ammunition production. Unlike conventional systems, the proposed design adopts a competitive engineering approach aimed at achieving very high production capacity, minimal operational risk, reduced manufacturing costs, and high precision. Additionally, the design specifically targets countries seeking to establish domestic ammunition production capabilities by minimizing machine investment costs while maintaining performance standards. The design process was conducted in accordance with applicable international standards and established manufacturing principles, while emphasizing cost efficiency and innovative engineering concepts. The developed filling machine performs all ammunition assembly operations at a rate of 120 rounds per minute, with full sensor- based monitoring to ensure compatibility with automated production environments. In contrast to existing systems, the conventional propellant filling mechanism has been completely redesigned high-precision powder measuring unit, traditionally operated manually, has been integrated into the system and automated using pneumatic actuation. This innovation enhances dosing accuracy while improving operational efficiency. Furthermore, the filling mechanism is automatically adjustable according to caliber specifications, allowing seamless transition between different calibers without halting production.

Keywords: Filling Machine, 9×19 mm, 5.56 mm, 7.62 mm, Primer, Bullet, Ammunition, Propellant, Powder Measuring Unit

1. GİRİŞ

Endüstriyel üretim hatlarında yüksek hız, hassasiyet ve süreklilik temel performans kriterleri arasında yer almaktadır. Özellikle toz formundaki malzemelerin dolum süreçlerinde dozaj doğruluğu, titreşim kontrolü ve senkronize hareket büyük önem taşımaktadır. Kompakt tasarım yaklaşımı, sınırlı üretim alanlarında maksimum kapasite elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada 1 kW gücünde motor ve redüktörlü tahrik sistemi ile çalışan, silindirik kam mekanizması ve sekiz istasyonlu index tabla yapısına sahip bir toz dolum makinesinin tasarım prensipleri ele alınmaktadır. Modern üretim sistemlerinde mekanik tasarım ile otomasyon entegrasyonunun birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Yüksek hızlı sistemlerde çevrim sürelerinin optimize edilmesi, titreşim kontrolü ve konum doğruluğu kritik parametrelerdir. Literatürde kam mekanizmalarının sabit çevrimli üretim hatlarında stabil hareket sağladığı vurgulanmaktadır. Index tabla sistemleri çok istasyonlu üretim süreçlerinde modüler yapı oluşturarak senkronizasyon avantajı sunmaktadır. PLC tabanlı kontrol sistemleri üretim hatlarında izlenebilirlik ve hata analizi açısından önemli katkı sağlamaktadır

1.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Mühimmat Dolum Sistemlerinde Mekanik Senkronizasyon

Mühimmat dolum makinelerinde en kritik unsur, hareket ile dozajlama arasındaki senkronizasyondur. Özellikle döner tabla sistemlerinde açısal konumlama doğruluğu, dolum miktarının tutarlılığını doğrudan etkiler.

İndeksleme sistemlerinde servo motor kontrollü yapılar yaygın olmakla birlikte, kam kontrollü mekanik senkronizasyon sistemleri yüksek tekrarlanabilirlik ve düşük bakım ihtiyacı avantajı sunmaktadır.

1.2. Kompakt Tasarımın Üretim Hatlarına Etkisi

Kompakt makineler üretim alanında yer tasarrufu sağlarken, enerji verimliliği ve bakım kolaylığı açısından da avantaj sunmaktadır. Modüler tasarım yaklaşımı sayesinde makine, farklı kalibrelerdeki mühimmatlara uyarlanabilir şekilde tasarlanabilmektedir

2. YÖNTEM

Bu çalışmada geliştirilen makine aşağıdaki ana bileşenlerden oluşmaktadır:

- İndeksli döner tabla sistemi
- Kam kontrollü dikey hareket mekanizması
- Pnömatik dozaj kontrol ünitesi
- Tork sınırlayıcı koruma sistemi
- Sensör kontrollü güvenlik devresi

Ana tahrik sistemi 1 kW gücünde bir elektrik motoru ve redüktör kombinasyonundan oluşmaktadır. Redüktör çıkış devri kasnak oranı ile dakikada 120 çevrime optimize edilmiştir. Ana mil çapı 40 mm olarak seçilmiş ve torsiyonel dayanım analizleri yapılmıştır.

Kam mekanizması ile dolum pistonu hareketi senkronize edilmiş, böylece her indeksleme adımında tek ve kontrollü dolum sağlanmıştır. Sistem, titreşim azaltıcı yataklama çözümleri ile desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Gerçekleştirilen testlerde sistemin dakikada 120 adet kapasiteye istikrarlı biçimde ulaştığı gözlemlenmiştir. Ortalama çevrim süresi 0,5 saniye olarak ölçülmüştür. Sekiz istasyonlu yapı sayesinde işlem süreleri dengeli dağıtılmış ve darboğaz oluşumu engellenmiştir. Silindirik kam mekanizmasının sağladığı düzgün hareket sayesinde dozaj sapmaları minimum seviyede kalmıştır. Titreşim ölçümleri, sistemin yüksek hızda dahi mekanik stabilitesini koruduğunu göstermiştir. Redüktörlü tahrik sistemi ani yük değişimlerini absorbe ederek sabit hızda çalışma sağlamıştır.Yapılan performans testlerinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Maksimum kapasite: Dakikada 120 adet kovan
- Dolum toleransı: ±%1,5
- Ortalama çevrim süresi: 0,5 saniye
- Sürekli çalışma stabilitesi: 8 saat kesintisiz operasyon

4. SONUÇ

Bu çalışmada geliştirilen kompakt mühimmat dolum makinesi, yüksek kapasite ve düşük hacim avantajını bir arada sunmaktadır. Dakikada 120 adet üretim kapasitesi ile orta ölçekli üretim hatları için uygun bir çözüm sunmaktadır.

Kam kontrollü mekanik senkronizasyon sistemi, servo kontrollü sistemlere göre daha düşük maliyet ve daha yüksek mekanik kararlılık sağlamıştır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda:

- Servo destekli hibrit sistem tasarımı
- Otomatik ağırlık kontrol entegrasyonu
- Endüstri 4.0 uyumlu veri izleme altyapısı

gibi geliştirmeler önerilmektedir.

.

5. KAYNAKÇA

[1] Budynas, R. G., & Nisbett, J. K. (2015). *Shigley's Mechanical Engineering Design*. McGraw-Hill Education.

[2] Groover, M. P. (2016). *Fundamentals of Modern Manufacturing*. Wiley.

[3] Norton, R. L. (2011). *Cam Design and Manufacturing Handbook*. Industrial Press.

[4] Smith, D. (2018). Automated Ammunition Handling Systems. *Journal of Defense Manufacturing Engineering*, 12(3), 45–58.

[5] Groover, M. P. (2016). Automation, production systems, and computer-integrated manufacturing. Pearson.

A LANGEVİN-BASED COMPUTATİONAL FRAMEWORK FOR EVALUATİNG ENVİRONMENTAL EFFECTS ON STREPTAVİDİN–BİOTİN BİNDİNG STABİLİTY

STREPTAVİDİN–BİYOTİN BAĞLANMA KARARLILIĞI ÜZERİNDEKİ ÇEVRESEL ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN LANGEVİN TABANLI HESAPLAMALI

Parisa Ebrahimpour Moghaddam Tasouj[1], Monireh Yücel[2]

[1]Öğr. Gör. Dr., Sinyal İşleme, Biyomedikal Cihaz Teknolojisi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Ankara Medipol Üniversite, Ankara 06050, Türkiye, 0009-0000-2268-7876

[2] Doç. Dr., Biyokimya, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, 0000-0002-5737-720X

Özet

Çevresel kısıtlamaların protein–ligand etkileşimlerini nasıl etkilediğini anlamak hem çözeltideki dinamikleri hem de kristalografik yapıları yorumlamak açısından kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada, Streptavidin–Biotin bağlanma kararlılığının çevresel modülasyonunu incelemek amacıyla basitleştirilmiş bir fiziksel modelleme çerçevesi sunulmaktadır. Etkileşim, Morse potansiyeli kullanılarak temsil edilmiş; mesafe dinamikleri ise iki farklı koşul altında aşırı sönümlü Langevin denklemleri ile simüle edilmiştir: artmış termal difüzyona sahip çözelti-benzeri bir ortam ve azaltılmış difüzyon ile harmonik sınırlama içeren kristal-benzeri bir ortam. Mesafe yörüngeleri, bağlı durum kalış süresi (dwell time) dağılımları ve ayrışma metrikleri, histerezis tabanlı bir eşikleme yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Çözelti-benzeri koşulda, bağlı olmayan fraksiyonun 0,0101 ve kopma hızının birim zaman başına 0,03 olduğu geçici ayrışma olayları gözlenmiş; ortalama bağlı kalış süresi 30,46 zaman birimi olarak hesaplanmıştır. Buna karşılık, kristal-benzeri sınırlama altında simülasyon süresi boyunca hiçbir ayrışma olayı gerçekleşmemiş ve kompleks sürekli olarak bağlı kalmıştır. Bu sonuçlar, altta yatan bağlanma potansiyeli değişmeden kalsa bile, çevresel sınırlamanın bağlanma eşiğinin ötesine geçen termal kaynaklı sapmaları baskılayarak kinetik kararlılığı önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Önerilen çerçeve, protein–ligand bağlanma dinamikleri üzerindeki çevresel etkileri incelemek için sezgisel ve hesaplama açısından verimli bir araç sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Streptavidin–Biyotin Etkileşimi, Protein–Ligand Bağlanması, Bağlanma Kinetiği, Langevin Dinamiği, Morse Potansiyeli, Çevresel Sınırlama, Kalış Süresi Analizi, Hesaplamalı Modelleme

Abstract

Understanding how environmental constraints influence protein–ligand interactions is critical for interpreting both solution-phase dynamics and crystallographic structures. In this study, we present a simplified physical modeling framework to investigate the environmental modulation of streptavidin–biotin binding stability. The interaction was represented using a Morse potential, while distance dynamics were simulated via overdamped Langevin equations under two conditions: a solution-like environment with elevated thermal diffusion and a crystal-like environment incorporating reduced diffusion and harmonic confinement. Distance trajectories, bound-state dwell-time distributions, and dissociation metrics were analyzed using a hysteresis-based thresholding approach. In the solution-like condition, transient dissociation events were observed with an unbound fraction of 0.0101 and a break rate of 0.03 per unit time, yielding a mean bound dwell time of 30.46 time units. In contrast, no dissociation events occurred under crystal-like confinement within the simulated time window, and the complex remained continuously bound. These results demonstrate that environmental confinement significantly enhances kinetic stability by suppressing thermally driven excursions beyond the unbinding threshold, even when the underlying binding potential remains unchanged. The proposed framework provides an intuitive and computationally efficient tool for exploring environmental effects on protein–ligand binding dynamics.

Keywords: Streptavidin–Biotin Interaction, Protein–Ligand Binding, Binding Kinetics, Langevin Dynamics, Morse Potential, Environmental Confinement, Dwell Time Analysis, Computational Modeling

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK DILLƏRININ TARIXI–MÜQAYISƏLI SÖZLÜYÜ
AZERBAYCAN VE TÜRK DILLERI TARIHSEL-KARŞILAŞTIRMALI SÖZLÜĞÜ
HISTORICAL-COMPARATIVE DICTIONARY OF AZERBAIJANI AND TURKISH LANGUAGES

Sevda Ağayeva Aydın baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet
https://orcid.org/0000-0002-5616923

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan və türk dillərinin orijinal lüğət tərkibi tarixi–müqayisəli aspektdə araşdırılmışdır. Tədqiqatın əsas məqsədi bu dillərdə leksik-semantik və morfoloji quruluşun xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək, ümumtürk leksik fondunun formalaşma və inkişaf mərhələlərini üzə çıxarmaqdır. Araşdırma zamanı təsviri, müqayisəli və müqayisəli-tarixi metodlardan istifadə edilmişdir. Azərbaycan və türk dillərinin lüğət tərkibi oğuz, qıpçaq, karluk və bulqar dillərinin materialları ilə müqayisəli şəkildə təhlil olunmuş, qədim türk və monqol yazılı abidələri, eləcə də dialekt materialları tədqiqata cəlb edilmişdir. Məqalədə qohumluq terminləri, fauna və flora adları, insan və heyvan bədən hissələrinin adları kimi leksik-semantik kateqoriyaların tarixi inkişafı və semantik dəyişmələri araşdırılmışdır.

Məqalədə türk və monqol dillərinin qədim yazılı əsərlərindən, eləcə də müxtəlif türk dillərinin dialektlərindən əldə edilən məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Bu tədqiqatın əhəmiyyəti Azərbaycan və türk dillərinin tarixi leksikoqrafiyasına dair yeni materialların elmi dövriyyəyə daxil edilməsindədir. Məqalədə istifadə olunan təsviri, müqayisəli, müqayisəli-tarixi üsullar Azərbaycan və türk dillərində bir çox terminlərin leksik-semantik və morfoloji quruluşunun xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa kömək edir. Məqalədə Azərbaycan və türk dillərinin lüğət tərkibinin bir çox aspektləri hərtərəfli araşdırılır.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan və türk dillərinin tarixi lüğət tərkibi ümumtürk dil sisteminin əsas xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamış və bu xüsusiyyətlər müasir dil mərhələsində də öz aktuallığını itirməmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, türk dili, tarixi leksikoqrafiya, müqayisəli-tarixi metod, lüğət, leksik-semantik kateqoriyalar.

Özet

Bu makale, Azerbaycan ve Türk dillerinin orijinal sözcük dağarcığını tarihsel-karşılaştırmalı bir bakış açısıyla inceliyor. Çalışmanın temel amacı, bu dillerdeki sözcüksel-anlamsal ve morfolojik yapının özelliklerini belirlemek, genel Türk sözcük hazinesinin oluşum ve gelişim aşamalarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmada betimleyici, karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihsel yöntemler kullanılmıştır. Azerbaycan ve Türk dillerinin sözcük dağarcığı, Oğuz, Kıpçak, Karluk ve Bulgar dillerinin materyalleriyle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve çalışmaya eski Türk ve Moğol yazılı eserleri ile lehçe materyalleri dahil edilmiştir. Makale, akrabalık terimleri, fauna ve flora adları, insan ve hayvan vücut parçalarının adları gibi sözcüksel-anlamsal kategorilerin tarihsel gelişimini ve anlamsal değişimlerini inceliyor.

Makale, Türk ve Moğol dillerinin eski yazılı eserlerinden ve çeşitli Türk dillerinin lehçelerinden elde edilen bilgileri yansıtmaktadır.

Bu araştırmanın önemi, Azerbaycan ve Türk dillerinin tarihsel sözlükbilimine ilişkin yeni materyallerin bilimsel dolaşıma kazandırılmasında yatmaktadır. Makalede kullanılan betimleyici, karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihsel yöntemler, Azerbaycan ve Türk

dillerindeki birçok terimin sözcüksel-anlamsal ve morfolojik yapısının özelliklerini ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Makale, Azerbaycan ve Türk dillerinin sözcük dağarcığının birçok yönünü kapsamlı bir şekilde incelemektedir.
Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan və türk dillərinin tarixi lüğət tərkibi ümumtürk dil sisteminin əsas xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamış və bu xüsusiyyətlər müasir dil mərhələsində də öz aktuallığını itirməmişdir.
Anahtar kelimeler: Azerbaycan dili, Türkiye Türkçesi, tarihî leksikografi, tarihî-karşılaştırmalı yöntem, leksik-semantik kategoriler.

Abstract

The article examines the original vocabulary of the Azerbaijani and Turkic languages from a historical-comparative perspective. The main goal of the study is to determine the features of the lexical-semantic and morphological structure in these languages, to reveal the stages of formation and development of the general Turkic lexical fund. Descriptive, comparative and comparative-historical methods were used during the study. The vocabulary of the Azerbaijani and Turkic languages was analyzed in a comparative manner with the materials of the Oghuz, Kipchak, Karluk and Bulgarian languages, and ancient Turkic and Mongolian written monuments, as well as dialect materials, were involved in the study. The article examines the historical development and semantic changes of lexical-semantic categories such as kinship terms, names of fauna and flora, names of human and animal body parts.
The article reflects information obtained from ancient written works of the Turkic and Mongolian languages, as well as from dialects of various Turkic languages.
The importance of this research lies in the introduction of new materials on the historical lexicography of the Azerbaijani and Turkic languages into scientific circulation. The descriptive, comparative, comparative-historical methods used in the article help to reveal the features of the lexical-semantic and morphological structure of many terms in the Azerbaijani and Turkic languages. The article comprehensively examines many aspects of the vocabulary of the Azerbaijani and Turkic languages.
As a result of the research, it was determined that the historical vocabulary of the Azerbaijani and Turkish languages has preserved the main features of the general Turkic language system, and these features have not lost their relevance even at the modern language stage.
Keywords: Azerbaijani language, Turkish language, historical lexicography, historical-comparative method, lexical-semantic categories.

13.03.2026

ISBN: 978-625-92474-4-1

ASES PUBLICATIONS – 2026©